2012, QUO VADIS, oz

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

OBRAZ RÓMSKEJ ŽENY

Kvalitatívny prieskum bariér participácie rómskych žien na verejnom živote

Táto publikácia vznikla ako výstup projektu „Obraz rómskej ženy“, podporeného Open Society Foundation Bratislava v rámci programu Res Publica 2011, ktorý realizovalo občianske združenie QUO VADIS, o.z. vo Zvolene.

QUO VADIS, o.z. je občianske združenie, ktoré sa v rámci svojej programovej činnosti a vo svojich aktivitách zameriava na šírenie ľudsko-právnych ideí. QUO VADIS, o.z. je organizáciou, ktorá sa neviaže na žiadnu ideológiu ani politickú stranu. Cieľom QUO VADIS, o.z. je budovanie multikultúrnej a tolerantnej spoločnosti, zasadzovanie sa za odstránenie všetkých foriem diskriminácie, usilujúc sa o humanizáciu a demokratizáciu spoločenského života.

Predslov

Narodiť sa ako žena vásvopred predurčuje k role byť milou, príjemnou, poslušnou a krásnou, ale najmä matkou. Akékoľvek vybočenie z roly ženy je

Kde by boli nebyť etnicity a chudoby?

spoločnosťou „trestané“

a často neprípustné. O to viac v spoločenstvách, kde platia striktné „rodové pravidlá“, ktoré sa nazývajú rodové stereotypy.

Ak platí, že ženy často v spoločnosti strádajú a sú voči mužom v znevýhodnenom postavení, v prípade rómskych žien to platí dvojnásobne. Etnicita a chu-doba ruka v ruke s po-hlavím znamená pre rómske ženy „uväznenie“ v domácnosti, podriadenosť voči partnerovi, nezamestnanosť, nízku mieru participácie na verejnom živote. Domácnosť, deti a nedostatok financií tvoria každodenný kolotoč. V porovnaní so ženami z majority sa nenarodili do spoločnosti, ktorá im poskytuje rovnakú šancu na plnohodnotný život. Kde by boli nebyť etnicity a chudoby?

Problematikou rodovej rovnosti (rodových štúdií) sa doposiaľ na inštitucionálnej úrovni vo vzťahu k marginalizovaným rómskym komunitám nikto nezaoberal. Dopady rodových nerovností v sociálne deprivovaných komunitách majú katastrofálne následky na úroveň života rómskych žien, resp. celkovo na ich existenciu a status. Rómske ženy sa i v dôsledku rodových rozdielov stávajú citovo a bytostne závislými na mužoch, resp. na komunite. V porovnaní so ženami z majoritnej spoločnosti sa vo zvýšenej miere podriaďujú autoritám a akcep-tujú svoje znevýhodnené postavenie. Nemajú takmer žiadny prístup k infor-máciám, sú neschopné vyjednávať na inštitúciách, či neschopné vyvinúť tlak na zmenu vo vlastnom živote. Vysoká miera neinformovanosti, nevedomosti či nevzdelanosti má za následok nemožnosť uplatniť sa vo vzťahu k zamestnaniu, nižšiu rozhodovaciu právomoc, nižšiu politickú participáciu žien na verejnom živote, vyššiu chudobu, horší zdravotný stav, vyššiu závislosť na sociálnych službách, prostitúciu, drogovú závislosť, obchodovanie dievčat i sexuálne zneužívanie rómskych dievčat. Prevládajúce rodové stereotypy v marginalizovaných rómskych komunitách sú živnou pôdou pre vysoký výskyt domáceho násilia páchaného na rómskych ženách.

Ingrid Kosová

OBSAH

Úvod	**2**
1. Rozdielna životná situácia rómskych žien podľa výskumov	**4**
2 .Bariéry participácie rómskych žien na verejnom živote	**14**
3. Obraz rómskej ženy vo verejnosti: pohľad zvonku	**101**
4. Zhrnutie	**107**
Použitá literatúra	**112**

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

Projekt „Obraz rómskej ženy“ bol primárne zameraný na zvýšenie participácie mladých vzdelaných rómskych žien na verejnom živote a posilnenie ich advokačných schopností pri obhajobe práv marginalizovaných rómskych komunít. Hlavným cieľom bolo prostredníctvom identifikácie rodových stereotypov a bariér občianskej participácie rómskych žien na verejnom živote sprostredkovať spoločnosti obraz rómskej ženy, podporiť ich aktivizačný a advokačný potenciál a schopnosť presadzovať záujmy marginalizovaných skupín obyvateľstva. Tento základný zámer sprevádzalo a podporovalo viacero čiastkových cieľov, medzi iným úloha špecifikovať rodové stereotypy a ostatné príčiny bariér občianskej participácie rómskych žien; iniciovať dialóg o nerovnakom postavení žien v spoločnosti s dôrazom na viacnásobnú diskrimináciu rómskych žien; prezentovať obraz modernej rómskej ženy a podnietiť rómske ženy i majoritnú časť populácie k búraniu vlastných predsudkov a stereotypných predstáv v oblasti rodovej rovnosti i postojov k rómskym ženám v ich znevýhodnenom postavení. Projekt pozostával z viacerých aktivít rôzneho typu, jednou z jeho súčastí bol aj kvalitatívny výskum, ktorý bol vzhľadom na celkové ciele projektu zameraný na zachytenie reality života a predstáv rómskych žien z rôzneho prostredia o svojich úlohách a očakávaniach, ktoré sú na ne kladené zo strany partnerov i komunity. Primárnym cieľom výskumnej aktivity bolo identifikovať základné bariéry, ktoré bránia ich širšiemu angažovaniu v rôznych sférach verejného života, t. j. zmonitorovať a zhrnúť, čo všetko sa dá kvalifikovať ako prekážka toho, aby boli v živote šťastné, mohli rozvíjať samu seba, zároveň svoje deti a rodinu, ako aj angažovať sa v prospech komunity a okolia. Paralelne sa výskum pokúšal zachytiť, načrtnúť základné rámce ich života a predstáv, základné skúsenosti zo školy, pracovnej aktivity a verejného angažovania sa v čo najpodrobnejšom svetle či kolorite. Výskumné úlohy dopĺňalo zaznamenanie „pohľadu zvonku“, teda predstáv o rómskych ženách a ich živote zo strany

1/ Pozri napríklad: *Handbook...,* 2004; Krchová – Víznerová – Kutálková, 2008. Niekedy je členenie ešte podrobnejšie, napríklad pri problematike migrácie, kedy ide až po úroveň jednotlivých segmentov či subsystémov spoločnosti – zdravotná integrácia, rezidenčná integrácia, vzdelanostná integrácia, jazyková integrácia a podobne (*Koncepcia integrácie...,* 2009).

ÚVOD

majority. Záber sa špeciálne zúžil na pohľad majoritných žien, nakoľko bol záujem o porovnanie skúsenosti týchto dvoch skupín žien. Integrácia do spoločnosti, zapojenie do rôznych oblastí verejnej sféry, sa skrýva široké spektrum rôznorodých procesov a interakcií.

Konceptuálnymi východiskami sociologického výskumu sa stali sociálna integrácia do spoločnosti, teória prelínania a viacnásobné znevýhodnenie, rodové roly a patriarchát. Pod pojmom integrácia do spoločnosti, zapojenie do rôznych oblastí verejnej sféry, sa skrýva široké spektrum rôznorodých procesov a interakcií. . Literatúra zvyčajne rozlišuje štyri základné druhy integrácie do spoločnosti ktoré sa vzájomne podmieňujú a ovplyvňujú. Sú to: ekonomická integrácia – zapojenie do trhu práce, sociálna integrácia (bývanie, zdravotná starostlivosť, sociálne zabezpečenie, budovanie sociálnych vzťahov a pod.), politicko-občianska integrácia (prístup k verejným službám a uplatňovanie práv) a kultúrna integrácia (znalosť jazyka, kultúrnych noriem, zvykov, tradícií, náboženstva a pod.). /1

Integračné procesy a interakcie zasahujú jednotlivé skupiny odlišným spôsobom, majú teda špecifický priebeh a dôsledky aj pre každý z rodov; kontexty a výsledky sú odlišné za skupinu mužov a za skupinu žien. Zapojenie do sociálnych sietí, podobne ako zapojenie do trhu práce a podobne, sú procesy, ktoré sa vyznačujú výraznými rodovými rozdielmi. Zapracovanie rodového hľadiska do štúdií rôzneho tematického zamerania sa v súčasnosti považuje za základný predpoklad plného porozumenia integrácie, ako aj efektívneho nastavenia politík či podporných aktivít. V tomto výskume smerovanom do rómskeho prostredia, ako napovedá už názov projektu, sa kladie dôraz na ženskú skúsenosť. Na Slovensku sa ešte stále v štúdiách rómskej populácie a domácností nevenuje rodovému hľadisku dostatočná pozornosť. Existujú skôr iba čiastkové empirické informácie o rodových rozdieloch v rôznych dimenziách života rómskej populácie, prípadne postupne dochádza k začleňovaniu pohlavia medzi triediace znaky výskumných dát o rómskych komunitách (pozri kapitolu 1). Zložitosť sociálnych javov vo všeobecnosti napovedá, že pozíciu jednotlivca alebo skupiny v spoločnosti formujú a ovplyvňujú mnohé sociálne charakteristiky, ktoré je potrebné zohľadňovať pri analýze. Tieto identity pôsobia súčinne a spoluvytvárajú sociálne nerovnosti, čo platí aj v prípade rómskych žien. Ich pozícia je v realite vytváraná nielen samotným rodom, ale aj etnickou príslušnosťou, sociálnym postavením, vekom, zdravotným postihnutím či sexuálnou orientáciou a podobne. Dá sa preto predpokladať, že nie všetky rómske ženy sa nachádzajú v rovnakej pozícii a čelia rovnakým bariéram z hľadiska účasti vo verejnej sfére. Vzhľadom na predpokladanú vnútornú variabilitu tejto skupiny je potrebné pri zbere a analýze empirického materiálu venovať pozornosť nielen ďalším kategóriám, ale aj ďalším relevantným oblastiam ich života, ktoré určujú alebo sprevádzajú možnosti a podoby občianskej participácie vo verejnej sfére.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

Ako uvádzajú mnohé feministické štúdie, priebeh a výsledok procesu integrácie do spoločnosti (do rôznych sfér verejného života) má odlišné dôsledky či výsledky pre ženy a pre mužov. Odlišná skúsenosť je podmienená ich pozíciou v spoločnosti a rozdielnymi rolami. Rodové roly sú spojené s očakávaným spôsobom správania a pripisujú ženám a mužom rôzne práce, povinnosti, nároky, zodpovednosť, pozíciu a moc v hierarchických vzťahoch, sú sociálne a kultúrne determinované a ako také sa líšia v rôznych obdobiach, spoločnostiach a kultúrach (Krchová – Víznerová – Kutálková, 2008; Renzetti – Curran, 2003).

Dá sa z toho vyvodiť, že aj sociálna konštrukcia roly rómskych mužov a žien významným spôsobom predurčuje, ako sa bude vyvíjať ich integračná skúsenosť v oblasti verejného života. Rodové aspekty sa odrážajú vo všetkých sférach života rómskych žien a mužov, či už je to oblasť práce, voľného času, rodinného života a starostlivosti o domácnosť, manželstva či partnerského života, prístupu k jednotlivým tovarom a službám ako bývanie, zdravotníctvo, vzdelanie, trh práce a podobne. Rozdielna východisková pozícia rómskych žien z hľadiska rôznych sociálnych kategórií môže viesť k tomu, že aj proces integrácie do spoločnosti sa vyvíja odlišne.

Ako sa uvádza vyššie, pozícia rómskych žien v spoločnosti vyplýva z prelínania ich rôznych identít, okrem rodu založených predovšetkým na etnicite, ale aj na sociálnom postavení a podobne. Pre lepšie porozumenie postavenia znevýhodnených skupín v spoločnosti je potrebné sledovať tieto sociálne a kultúrne konštruované kategórie vo vzájomnej interakcii a súvislostiach. Na súčinnom pôsobení rôznych premenných pri vytváraní nerovností v spoločnosti je založená teória „prelínania“ /2 (Knudsen, 2006). Z hľadiska tohto prístupu sa dá predpokladať, že nie všetky rómske ženy nutne zažívajú rovnaké znevýhodnenia. Keďže na etnicitu a pod. sa v realite viažu ďalšie sociálne konštruované predstavy , predsudky či stereotypy , ich pozícia je utváraná vzájomným spolupôsobením rodu s týmito ďalšími kategóriami. Teória prelínania odhalila, ako procesy medzi sociálnymi kategóriami produkujú moc a ovplyvňujú sociálne a kultúrne hierarchie v rámci sociálnych štruktúr, diskurzov či inštitúcií (Knudsen, 2006, s. 2).

2/ Tzv. *intersectionality theory* uviedla K. Crenshaw v roku 1989, šieršie ju rozpracovala P. H. Collins v 90. rokoch v kontexte diskusií o tzv. čiernom feminizme (Knudsen, 2006).

3/Na jednu fokusovú skupinu vychádzalo v priemere 8 žien. Z hľadiska veku pokrývali interval od 22 do 69 rokov; počet detí sa pohyboval od 0 do 6. Z celkového počtu účastníčok skupinových diskusií bolo 14 pracujúcich, 13 nezamestnaných, 3 nezamestnané pracujúce ako dobrovoľníčky, 6 na materskej alebo rodičovskej dovolenke, 2 v domácnosti a po 1 na dôchodku a PN. Podľa dosiahnutého vzdelania bolo zloženie nasledovné: špeciálna ZŠ 2 ženy, ZŠ spolu 5 žien (z toho 1 s neukončenou ZŠ), 6 neukončené SOU, 9 ukončené SOU, 3 neukončená SŠ, 5 ukončená SŠ, 1 nadstavbová škola a 9 VŠ.

Zahraničné štúdie tiež upozorňujú na rozšírenie stereotypizácie a esencializácie postavenia niektorých „iných“ skupín v spoločnosti ako skupín znevýhodnených z dôvodu kultúrnej a etnickej odlišnosti, čo môže byť ovplyvnené predsudkami a negatívnymi stereotypmi. Tento prístup sa vo vzťahu k rómskej populácii objavuje v slovenskom diskurze pomerne často. Esencializácia a stereotypizácia je tiež kultúrny konštrukt založený na predsudkoch, ktoré sú prítomné nielen v bežnom živote, ale aj vo verejnom diskurze či politických dokumentoch (Frank, 2008).

Základnou výskumnou metódou, pre ktorú sa realizátorky výskumu na základe stanovených cieľov a východísk rozhodli, boli skupinové riadené diskusie vedené moderátorkou (tzv. focus groups). K takémuto výberu prispelo viacero dôvodov. V prvom rade to boli stanovené ciele – skupinové diskusie sú pre zachytenie predstáv o vlastnom živote i o živote žien vo všeobecnosti jedným z najvhodnejších výskumných nástrojov. Druhým dôvodom bolo prostredie reprezentujúce subjekt výskumu – metóda využíva prirodzený sklon rómskych žien k vzájomnému združovaniu a stretnutiam, pričom skupinový rozhovor poskytuje dobrý priestor pre vzájomnú inšpiráciu a výmenu skúseností. Ďalšie dôvody pre voľbu práve tejto výskumnej metódy boli formálne aspekty ako krátkosť času a finančné možnosti – projekt nebol nastavený dlhodobo a na rozsiahly finančný rozpočet; za danej situácie sú práve skupinové rozhovory dobrým riešením. Celkovo sa realizovali štyri skupinové rozhovory s rómskymi ženami, odlišujúcim znakom pre zloženie jednotlivých fokusových skupín bolo prostredie života, t. j. jeho formálny status a úroveň segregácie aktuálneho bydliska. Išlo o ženy z nasledovných prostredí: rómske ženy zo segregovanej obce; rómske ženy z nesegregovanej obce; rómske ženy zo segregovanej časti mesta; a rómske ženy žijúce nesegregovane v meste. Piatu fokusovú skupinu tvorili ženy reprezentujúce majoritnú populáciu žien žijúcich v blízkom okolí skúmaných rómskych žien. Zber kvalitatívneho materiálu prebehol v období letných mesiacov 2012, nasledoval prepis nahrávok a analytické spracovanie rozhovorov.

Do kvalitatívneho výskumu sa zapojili rómske ženy zo segregovaných osád i separovaných častí obcí a miest v Banskobystrickom kraji. Celkovo sa výskumne podarilo zaznamenať výpovede a príbehy či názory 40 žien (z toho bolo rómskych žien 30). V každej skupine mali zastúpenie ženy reprezentujúce rozličné modely partnerského spolužitia a materstva (bez záväzkov, s menším i väčším počtom detí, osamelé matky i ženy žijúce v partnerskom zväzku rôzneho typu), ako aj ženy rôzneho veku a s rôznou skúsenosťou na trhu práce (pracujúce, nezamestnané i ekonomicky neaktívne ženy – dôchodkyne, na rodičovskej dovolenke alebo v domácnosti). Skupiny boli rôznorodé tiež podľa dosiahnutého stupňa vzdelania: boli medzi nimi nositeľky neukončeného základného vzdelania až ženy s univerzitným diplomom./3

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

Rozhovory sa realizovali na základe pripraveného podrobného scenára, ktorý rozpracúval stanovené výskumné ciele do konkrétnejších a operacionalizovanejších tematických okruhov. Scenár pre rómske ženy bol rozčlenený do siedmich širších okruhov, ktoré pozostávali ďalej z jednotlivých tém. Pri ich formulovaní sa vychádzalo a nadväzovalo na doterajšie poznatky o životných podmienkach rómskych žien na Slovensku. Okrem úvodných častí zameraných na predstavenie cieľov výskumu a vzájomné predstavenie účastníčok diskusie a záverečného zhodnotenia a poďakovania to boli nasledovné okruhy: predstavy o živote verzus realita (skúsenosti so školou, možnosti vzdelávania, predstavy o vlastnom živote, spokojnosť so súčasnou situáciou); domáca sféra a voľnočasové aktivity (domácnosť a rodina, trávenie voľného času, účasť vo verejnom živote a politická angažovanosť); predstavy o budúcnosti (pohľad na budúcnosť detí, potrebné zmeny v okolí); názory a postoje rómskych žien (hodnotenie vybraných životných situácií, názory na postavenie žien v spoločnosti a skúsenosti s diskrimináciou). Scenár pre ženy reprezentujúce majoritnú populáciu v priestorovo blízkom okolí bol užší a mierne upravený – okrem vlastných postojov dával väčší dôraz na zachytenie skúseností a predstáv o rómskych komunitách a špeciálne o rómskych ženách v nich.

1. Rozdielna životná situácia rómskych žien podľa výskumov

Špecifickú situáciu rómskych žien, a to tak v porovnaní s rómskymi mužmi, ako aj v porovnaní so ženami z majority, naznačili viaceré výskumné aktivity z predchádzajúceho obdobia. Naposledy napríklad výskum Kultúrneho združenia Rómov Slovenska *Ľudské práva rómskych žien* z roku 2009 (*Ľudské...,* 2009) alebo výskum UNDP z roku 2010, ktorého výsledky zaznamenala publikácia *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010* (UNDP, 2012). Čo doterajšie výsledky ukázali?

- Je to predovšetkým viac rómskych žien mimo ekonomickej aktivity, a to v obidvoch porovnávaných perspektívach – oproti rómskym mužom i v porovnaní so ženami z geograficky blízkeho prostredia.

Výskum UNDP zachytávajúci situáciu v roku 2010 ukázalo, že podľa deklarovanej ekonomickej aktivity vyplynuli značné diferencie medzi rómskymi mužmi a ženami, ktoré sa týkali tak ekonomicky aktívnych, ako aj niektorých statusov ekonomicky neaktívnych. Podiel pracujúcich bol za rómskych mužov viac ako dvojnásobne vyšší ako u rómskych žien. Zo skúmaných rómskych žien vo veku 15 a viac rokov sa ako pracujúca identifikovalo len 6 %, z rómskych mužov takmer 14 %. U rómskych mužov boli tiež silnejšie zastúpení nezamestnaní, takmer o 20 %. Na druhej strane bolo v porovnaní s mužmi výrazne viac rómskych žien mimo trhu práce – ekonomicky neaktívnych. Vyššie zastúpenie mali ženy na starobnom dôchodku, v domácnosti a na materskej a rodičovskej dovolenke. Podiel študujúcich bol mierne vyšší na strane mužov; rovnako aj podiel invalidných dôchodcov. Rómske ženy sú teda neporovnateľne častejšie ako muži na rodičovskej dovolenke a v domácnosti a menej ich je pracujúcich, ale aj nezamestnaných. Celkovo sa do skupiny ekonomicky aktívnych (pracujúci a nezamestnaní spolu) zaradilo takmer 77 % rómskych mužov, z rómskych žien len 52 %. Ekonomicky aktívna je v priemere každá druhá rómska žena, z rómskych mužov traja zo štyroch.

Štruktúra žien z rómskych komunít a žien z geograficky blízkeho okolia sa podľa deklarovanej ekonomickej aktivity tiež značne líšila. Na strane rómskych žien sa zistil vyšší potenciál pre ekonomickú aktivitu: pracovnú silu predstavovalo spolu 52 % rómskych žien a zo žien z geograficky blízkeho prostredia iba 42 %, avšak za Rómky zostala zväčša nevyužitá. Podiel nezamestnaných k pracujúcim bol za rómske ženy 46 % ku 6 %; v prípade žien všeobecnej populácie v rovnakom geografickom prostredí to bolo 6 % nezamestnaných ku 36 % pracujúcich. Mimo ekonomickej aktivity bola z rómskych žien približne polovica a zo žien všeobecnej populácie takmer tri pätiny. Odlišnosti sa zaznamenali pri materskej a rodičovskej dovolenke a pri ženách v domácnosti, ktorých bolo viac u rómskych žien. Na zistený stav vplývala vo veľkej miere veková skladba a odchod na starobný dôchodok: podiel dôchodkýň bol za Rómky viac ako tri krát nižší než u všeobecných žien.

Obraz rómskej ženy

Porovnanie rómskych mužov a žien 15+ rokov podľa deklarovaného ekonomického statusu (v %)

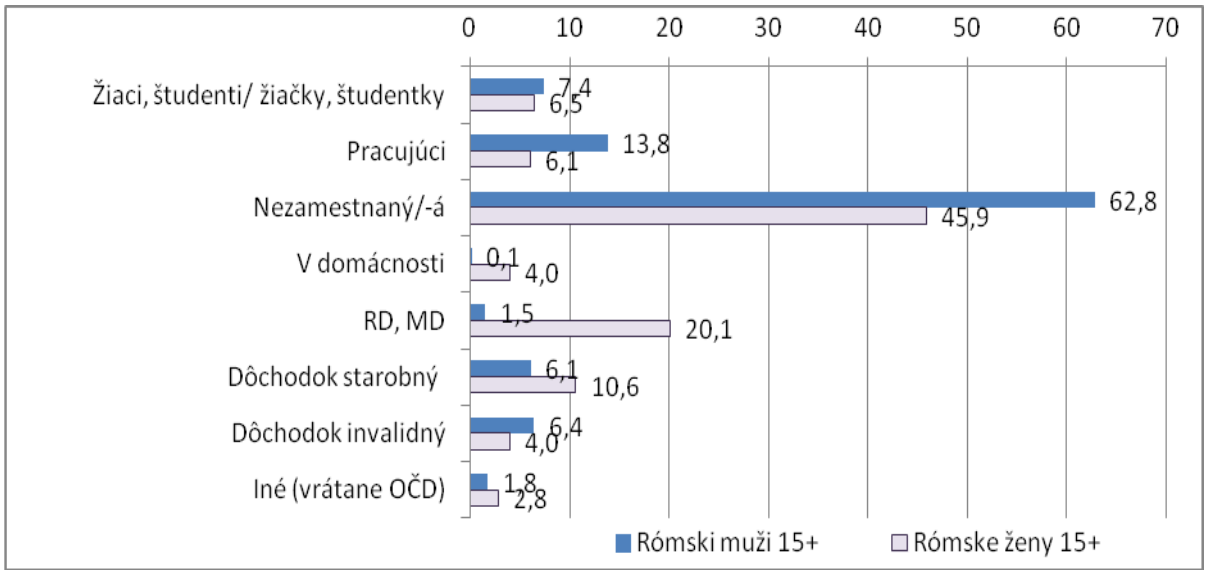

Otázka: Aké je momentálne Vaše ekonomické postavenie?; OČD = ošetrovanie člena domácnosti.

Zdroj: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010.* Bratislava, UNDP 2012.

Rómske ženy 15+ rokov podľa ekonomického statusu – porovnanie s geograficky blízkou všeobecnou populáciou žien (v %)

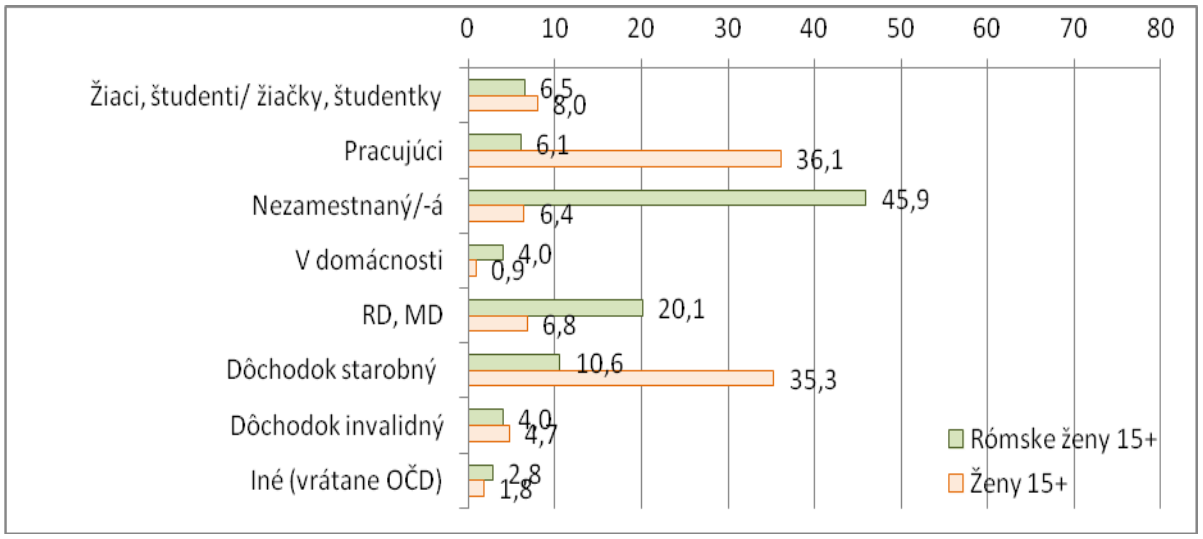

Otázka: Aké je momentálne Vaše ekonomické postavenie?; OČD = ošetrovanie člena domácnosti.

Zdroj: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010.* Bratislava, UNDP 2012.

Ako sa ukázalo, okrem toho, že je veľa žien mimo ekonomickej aktivity či trhu práce (sú na dôchodku alebo poskytujú domácu starostlivosť), ani aktívnu pracovnú silu žien sa nedarí zúročiť. Platí to pre obidve porovnávané skupiny na základe pohlavia, ale špeciálne pre rómske ženy. Podľa údajov sa na trhu práce uplatňuje iba menej ako pätina rómskych mužov tvoriacich pracovnú silu a približne desatina ženskej pracovnej sily, pričom takýto stav je dlhodobý. Napriek tomu, že rodové rozdiely z hľadiska ekonomického postavenia sú na slovenskom trhu práce všeobecné, v rómskom prostredí sa ešte viac umocňujú. A k ich ďalšiemu prehĺbeniu prispieva i priestorová segregácia. V segregovanom prostredí sa rómske ženy takmer vôbec nedostávajú k pracovnej aktivite, častejšie zostávajú v domácnosti alebo sú invalidné dôchodkyne. Okrem všeobecných faktorov (demografických, zdravotných a pracovných) tu môže pôsobiť aj silnejší vplyv kultúrnych noriem a očakávaní týkajúcich sa roly mužov a žien v rodine a v spoločnosti; v prípade zvýšeného výskytu invalidných dôchodkýň môžu údaje poukazovať na negatívnejšie dopady zlej kvality života v segregovaných osadách na zdravie rómskych žien z tohto prostredia.

QUO VADIS, o.z.

Obraz rómskej ženy

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

- Ďalším zaznamenaným rozdielom je veľmi nízka miera zamestnanosti rómskych žien – opäť v obidvoch smeroch komparácie.

Dostupné štúdie marginalizovaných rómskych komunít, ktoré sa pokúšali integrovať rodovú dimenziu, naznačili silný vplyv rodových stereotypov v rómskych spoločenstvách, ako aj vyššiu úroveň obmedzovania ľudských práv rómskych žien. To sa následne prejavuje na ich postavení na trhu práce. Údaje UNDP z roku 2010 potvrdili rodové disproporcie vo všetkých porovnávaných ukazovateľoch zamestnanosti; boli vlastné rómskej i všeobecnej populácii, no za rómsku dosahovali niekoľkonásobne vyšší „gap“. Zamestnanosť rómskych žien bola aj pri celkovo veľmi nízkej úrovni za celú rómsku populáciu vo všetkých vekových a generačných skupinách minimálne o polovicu nižšia oproti rómskym mužom (v priemere 20 % za rómskych mužov a 10 % za rómske ženy). V porovnaní s geograficky blízkou všeobecnou populáciou bolo zaostávanie rómskych žien vyššie ako pri komparácii zamestnanosti mužov. Miera zamestnanosti rómskych mužov bola v porovnaní s mužmi všeobecnej populácie z geografickej blízkosti tri krát nižšia, za rómske ženy to bolo v porovnaní so všeobecnými ženami až 4-5-krát menej. „Geograficko-etnická“ rodová priepasť v zamestnanosti bola v prípade žien veľká už u najmladšej generácie, s prechodom k starším generáciám sa ale ešte rozširovala.

Nezamestnanosť mužov a žien sa vo vnútri obidvoch porovnávaných populácií tak významne ako zamestnanosť neodlišovala. Dôvodom bola celkovo vysoká nezamestnanosť za rómsku, a v porovnaní s tým nízka, ale rodovo vyrovnaná nezamestnanosť za všeobecnú populáciu z blízkeho priestorového okruhu. Kým nezamestnanosť rómskych mužov 15-64 rokov vystúpila na 72 % a za rómske ženy až na viac ako 75 %, za všeobecnú populáciu rovnakého vymedzenia mala za mužov hodnotu tesne nad 10 % a za ženy vyše 9 %. Vylúčenie rómskej populácie z trhu práce (ekonomická neaktivita) je veľké a úspešné zaradenie v rámci neho (pracujúci) nízke aj v celkovom pohľade, no pri rómskych ženách nadobúda priam obrovské rozmery, ktoré sa ešte s priestorovým vylúčením ďalej rozširujú. Jedna desatina pracujúcich rómskych žien je pre Slovensko zlý výsledok, ktorý s veľkou pravdepodobnosťou nebude celý pokrývať slobodná voľba žien pre zotrvanie v domácnosti.

Smerom dovnútra rómskej populácie výslednú štruktúru podľa ekonomickej aktivity ovplyvňuje typ sídla založený na priestorovej integrácii či vylúčení. Podiel nezamestnaných je vysoký a podiel pracujúcich nízky vo všetkých troch porovnávaných rómskych prostrediach, so segregáciou sa však posúva ešte k horšiemu výsledku z hľadiska úspešnej integrácie do trhu práce. Navyše segregácia na základe bývania vplýva aj na typ vykonávanej pracovnej činnosti, ktorú posúva viac smerom k neštandardným formám práce (dočasným, náhodným, sezónnym a podobne).

- Zistené dôvody nezamestnanosti rómskych žien sú v porovnaní s rómskymi mužmi odlišné – týkajú sa viac rodinných povinností.

Podľa výskumu KZRS z roku 2009 sa v dôvodoch nezamestnanosti prejavili podstatné rozdiely na základe pohlavia. Kým zdravotné dôvody nezamestnanosti sa u obidvoch skupín uvádzali približne v rovnakej miere, u ostatných dôvodov neúčasti na trhu práce boli medzi ženami a mužmi z neintegrovaného rómskeho prostredia rozdiely. Muži uvádzali podstatne častejšie medzi dôvodmi „neviem si nájsť prácu“, frekventovanejšie boli u nich aj odpovede identifikujúce ako hlavný dôvod nezamestnanosti etnickú príslušnosť. Na druhej strane rómske ženy hovorili častejšie o rodinných dôvodoch ako prekážke v zamestnanosti a výrazne viac uvádzali iné dôvody – išlo tiež prevažne o dôvody s rodinným pozadím.

Rómski muži z neintegrovaných komunít teda videli dôvody svojej nezamestnanosti prevažne vo vonkajšom prostredí, t. j. v nedostatku pracovných miest v okolí a v predsudkoch majoritnej spoločnosti voči Rómom; rómske ženy dôvody spájali predovšetkým so svojimi rodinnými povinnosťami. Takéto rozloženie naznačuje prítomnosť silných predstáv o tradičnej úlohe ženy ako opatrovateľke rodinného krbu. Pozornosť si žiada aj pomerne vysoké zastúpenie diskriminačných dôvodov vylúčenia z trhu práce – štvrtina mužov a pätina žien v nich videla hlavný dôvod svojej neúčasti na trhu práce.

QUO VADIS, o.z.

Obraz rómskej ženy

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Prehľad základných mier vo vzťahu k trhu práce podľa pohlavia – porovnanie rómskej a geograficky blízkej všeobecnej populácie (v %)

	Rómska populácia		Geograficky blízka všeobecná populácia	
	Muži	**Ženy**	**Muži**	**Ženy**
Zamestnanosť	Očistený podiel pracujúcich (odpracovaná 1 hod.+) na celku populácie			
15+ rokov	19,5	10,5	52,7	39,6
15-64 rokov	20,1	11,0	61,2	49,1
15-24 rokov	15,2	7,7	23,3	16,7
25-54 rokov	23,4	13,4	78,5	67,4
55-64 rokov	11,5	4,7	49,4	23,7
Nezamestnanosť	Podiel nezamestnaných na pracovnej sile			
15+ rokov	71,9	75,1	10,4	9,3
15-64 rokov	72,0	75,1	10,4	9,5
15-24 rokov	73,4	73,3	26,1	10,0
25-54 rokov	71,8	75,7	9,7	9,6
55-64 rokov	69,0	69,2	4,9	8,3
Miera ekonomickej aktivity	Podiel ekonomicky aktívnych (pracujúci + nezamestnaní) na celku populácie			
15+ rokov	69,6	42,1	58,8	43,7
15-64 rokov	71,9	44,0	68,3	54,2
15-24 rokov	57,1	28,9	31,5	18,6
25-54 rokov	83,0	55,1	86,9	74,5
55-64 rokov	37,1	15,2	51,9	25,9
Mimo trhu práce	Ako % z celku populácie			
15+ rokov	30,4	57,9	41,2	56,3
15-64 rokov	28,1	56,0	31,7	45,8
15-24 rokov	42,9	71,2	68,5	81,5
25-54 rokov	17,0	44,9	13,1	25,4
55-64 rokov	62,9	84,8	48,1	74,1

Poznámka: Jednotlivé statusy ekonomickej aktivity podľa metodiky Výberového zisťovania pracovných síl (VZPS).

Zdroj: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010.* Bratislava, UNDP 2012.

QUO VADIS, o.z.

Obraz rómskej ženy

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

- Rómske ženy podľa výsledkov výskumov zaostávajú tiež z hľadiska dosiahnutého stupňa formálneho vzdelania.

QUO VADIS, oz

Celkovo u rómskej populácie dominovalo podľa výskumu UNDP z roku 2010 nízke vzdelanie. Bez ukončenia štandardnej základnej školy skončila svoje vzdelávanie takmer pätina Rómov, ukončenú štandardnú základnú školu mali takmer tri pätiny z nich. V ďalšom štúdiu na strednom stupni úspešne pokračovalo 17 % relevantnej rómskej populácie, zostávajúcich 5 % navštevovalo nejaký typ špeciálnej školy.

Zloženie rómskej populácie, ktorá je mimo školského systému, podľa stupňa najvyššie dosiahnutého vzdelania, pohlavia a veku (v %)

	ZŠ neukončené	ZŠ ukončené (ISCED 2)	Ukončené stredné (ISCED 3)*	Vyššie ako stredné (ISCED 5+)**	Špeciálna škola***	Spolu
Pohlavie						
Ženy	19,3	63,3	12,5	0,2	4,7	100,0
Muži	17,5	56,2	21,4	0,3	4,6	100,0
Spolu	**18,4**	**59,7**	**17,0**	**0,3**	**4,7**	**100,0**

Vysvetlivky ku kategóriám vzdelania: *SOŠ a SŠ; **Všetky stupne vysokoškolského štúdia; ***Osoby, ktoré navštevovali špeciálnu základnú i strednú školu. ZŠ neukončené = ukončenie školskej dochádzky v nižšom ročníku, ako bola štandardná dĺžka ZŠ; ZŠ ukončené = ukončenie ZŠ v štandardnom poslednom ročníku, vrátane respondentov s neukončenou strednou školou (ich najvyššie ukončené vzdelanie bola základná škola).

Zdroj: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010.* Bratislava, UNDP 2012.

Muži a ženy vykazovali z hľadiska stupňa dosiahnutého vzdelania určité odlišnosti. Medzi rómskymi ženami sa podstatne častejšie vyskytovali osoby, ktoré nepokračovali v štúdiu na strednej škole – teda s neukončeným základným a základným vzdelaním. Rozdiely sa potom prejavili v zastúpení vyššieho stupňa vzdelania: rozdiel v podiele osôb s ukončeným stredným vzdelaním predstavoval viac ako osem percentuálnych bodov v neprospech rómskych žien. Na základe výsledkov z roku 2010 sa vzdelanostná štruktúra skúmaných rómskych žien dá hodnotiť ako mierne zaostávajúca za vzdelanostnou štruktúrou mužov.

Distribúcia úrovne najvyššieho dosiahnutého vzdelania sa výraznejšie líšila podľa typu bývania. Najvyšší podiel osôb s neukončeným základným vzdelaním sa nachádzal v populácii žijúcej segregovane (viac ako pätina), so zvyšujúcou sa priestorovou integrácie podiel osôb s neukončenou základnou školou klesal. Populácia žijúca rozptýlene bola na tom lepšie aj v ďalšom ohľade: najvyšší podiel ukončeného stredného vzdelania bol medzi Rómami žijúcimi rozptýlene a najnižší v segregovaných osadách.

- Do života rómskych žien vstupuje viac dôvodov, ktoré vedú k prerušeniu a nedokončeniu vzdelávania; a sú to predovšetkým rodinné dôvody, ktoré majú uvedený dôsledok – predčasné opustenie systému vzdelávania.

Čo sa týka rómskej populácie s deklarovaným ukončeným základným vzdelaním, ktorí sa ani nepokúsili o nejakú formu stredoškolského vzdelania, ich podiel tvoril viac ako polovicu. Medzi dôvodmi, prečo nepokračovali v štúdiu na strednom stupni, uvedený výskum identifikoval tak objektívne bariéry, ako aj subjektívne (de)motivácie.

QUO VADIS, o.z.

Obraz rómskej ženy

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Zloženie rómskej populácie s ukončeným základným vzdelaním podľa typu bývania a dôvodov nepokračovania v štúdiu na strednej škole (v %)

	Segregovaní	Separovaní	Rozptýlení	Spolu
Nezáujem o školu, nechuť učiť sa	33,6	22,7	30,9	**29,0**
Nedostatok peňazí	18,1	24,1	29,2	**24,0**
Pomoc v domácnosti, práca	14,3	14,3	13,4	**14,0**
Zlé známky a výsledky	12,1	16,1	13,1	**13,8**
Svadba	13,2	15,4	3,7	**10,6**
Narodenie dieťaťa	2,3	1,7	4,0	**2,7**
Choroba, zdravotné postihnutie	1,1	1,7	3,0	**2,0**
Rodičia mi nedovolili	3,4	1,0	1,3	**1,9**
Geografická nedostupnosť školy	1,5	2,8	0,7	**1,6**
Iné	0,4	-	0,7	**0,4**
Jednotlivci spolu	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Otázka: Prečo ste nepokračovali v štúdiu na SOU či SŠ?

Zdroj: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010.* Bratislava, UNDP 2012.

Najčastejšie uvádzaným dôvodom nepokračovania v štúdiu na žiadnom z existujúcich druhov strednej školy (SOU alebo maturitné štúdium) bol nezáujem o strednú školu, respektíve nechuť učiť sa v čase ukončenia základného vzdelania a odchodu zo základnej školy. Druhou najčastejšie uvádzanou príčinou bol nedostatok peňazí – na ošatenie, obuv alebo poplatky súvisiace so školou. To, že absencia stredoškolskej úrovne vzdelania nebola výsledkom len osobného rozhodnutia a individuálnych vlastností naznačuje fakt, že takmer 15 % Rómov uviedlo ako dôvod ukončenia svojej prípravy na povolanie „nevyhnutnosť pracovať alebo pomáhať doma“; rovnaký podiel nepokračoval na strednej škole kvôli zlým známkam.

Nezáujem o školu/nechuť učiť bol najfrekventovanejší v segregovaných osadách, nedostatok peňazí ako príčina nezvyšovania si vzdelania sa týkal najmä populácie v rozptýlených osídleniach. Vydaj alebo ženba boli uvádzané ako dôvod nepokračovania v štúdiu na strednej škole najmä Rómami a Rómkami zo segregovaných a separovaných osídlení, v súbore z rozptýlených obydlí zohrávali podstatne menšiu úlohu.

Vysoký podiel odpovedí, ktoré videli dôvod konečného nízkeho dosiahnutého vzdelania vo vlastnom vtedajšom postoji k učeniu a v zlých výsledkoch na základnej škole môže poukazovať na zlyhávanie systému základného školstva z hľadiska schopnosti nadchnúť rómske deti pre vzdelávanie, ako aj z hľadiska poskytnutia podpory a pomoci týmto deťom v záujme lepších známok v škole. Výsledky výskumu totiž naznačili, že práve za tie skupiny, ktoré za dôvod nepokračovania v štúdiu na strednej škole uviedli nechuť učiť sa alebo zlé známky, bol najvyšší podiel zlých skúseností so školou (dvojnásobne vyšší ako priemer). Zlé skúsenosti so školou sa teda vo významnej miere viažu s konečným dosiahnutým zlým výsledkom v oblasti vzdelávania.

QUO VADIS, o.z.

Obraz rómskej ženy

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Rómske ženy a muži s ukončeným základným vzdelaním podľa skupín dôvodov nepokračovania v štúdiu na strednej škole (v %)

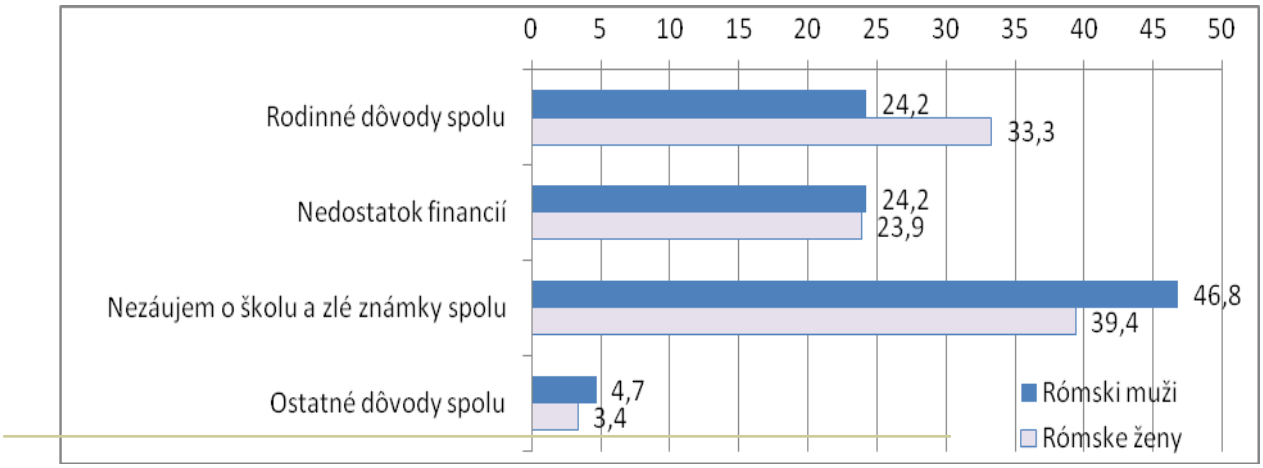

Otázka: Prečo ste nepokračovali v štúdiu na SOU či SŠ?

Zdroj: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010.* Bratislava, UNDP 2012.

V dôvodoch nepokračovania v štúdiu na strednej škole sa podľa výskumu UNDP z roku 2010 prejavili pomerne veľké rozdiely podľa pohlavia. Kým nedostatok financií na poplatky, ošatenie a obuv uvádzali rómske ženy aj muži v rovnakej miere, za ostatné skupiny dôvodov sa zhoda neprejavila. Nezáujem o školu a zlé známky uvádzali častejšie muži, podobne to bolo aj pri tzv. ostatných dôvodoch (ako napríklad zdravotný stav a dostupnosť školy a podobne), rómske ženy zasa omnoho viac pomenúvali ako dôvod rezignácie na štúdium rodinné dôvody. Najväčší rozdiel bol za dôvod „vydala som sa/ oženil som sa“ (označilo ho 4-krát viac žien), u žien prevažovalo mierne aj narodenie dieťaťa a zákaz zo strany rodičov, u chlapcov zasa potreba pomáhať. A s priestorovým vylúčením podiel rodinných prekážok v štúdiu narastal: zo žijúcich rozptýlene ich uviedla štvrtina rómskych žien nepokračujúcich na SŠ; za skupinu separovaných a segregovaných žien prekročili jednu tretinu. Rodinné dôvody teda silne ovplyvňujú výsledok rómskych žien vo vzdelávaní.

- Podobne ako u majoritnej populácie žien väčšinu starostlivosti o deti či o iných členov rodiny a väčšinu domácich prác vykonávajú ženy, v prípade rómskych žien je tento „rodovo krivý“ model domácich povinností ešte vyhranenejší.

Podľa výskumu KZRS z roku 2009 bola celková účasť mužov na nie práve „typických mužských“ aktivitách v skúmanom vylúčenom rómskom prostredí známa, ale pri väčšine z nich mala iba náhodný, občasný charakter. Zvýšenú úroveň participácie mali rómski muži len pri hraní sa s deťmi, nanosení vody a kočíkovaní; na ostatných domácich činnostiach, ktoré sa v okolitom prostredí považujú za „typicky ženské“, sa zúčastňovali skôr iba náhodne. Zo sledovaných činností vykonávaných v rámci domácnosti sa podľa tohto výskumu (*Ľudské...,* 2009) najviac rómskych mužov podieľalo na hrách s deťmi. Účasť mužov na takejto aktivite deklarovali takmer štyri pätiny skúmaného súboru. Ako druhé v poradí sa umiestnilo kočíkovanie dieťaťa – vlastnú alebo partnerovu participáciu tu priznalo viac ako tri štvrtiny skúmaných. Spolu viac ako tri pätiny poznalo situáciu, keď muž doma pozametal, išiel s dieťaťom k lekárovi alebo umyl riady (išlo ale prevažne o občasné, nie pravidelné aktivity). Viac ako polovica skúmaného súboru uviedla ešte participáciu mužov na nasledujúcich štyroch aktivitách: varenie obeda, nosenie vody, prebalenie dieťaťa, a napokon návšteva školy za účelom rodičovského združenia alebo porozprávania sa s učiteľmi a učiteľkami. S výnimkou nanosenia vody (nie všetkých skúmaných sa táto činnosť týkala), u ostatných troch spomínaných aktivít prevažovala opäť iba občasná účasť mužov, ktorá mala charakter výpomoci. Najmenej známa v danom prostredí bola participácia mužov pri praní alebo vešaní prádla. Ich pravidelnejšie vykonávanie zo svojej vlastnej domácnosti poznala menej ako jedna desatina skúmaného súboru a občas sa pritrafila viac ako jednej pätine.

Participácia rómskych mužov na vybraných domácich činnostiach (v %)

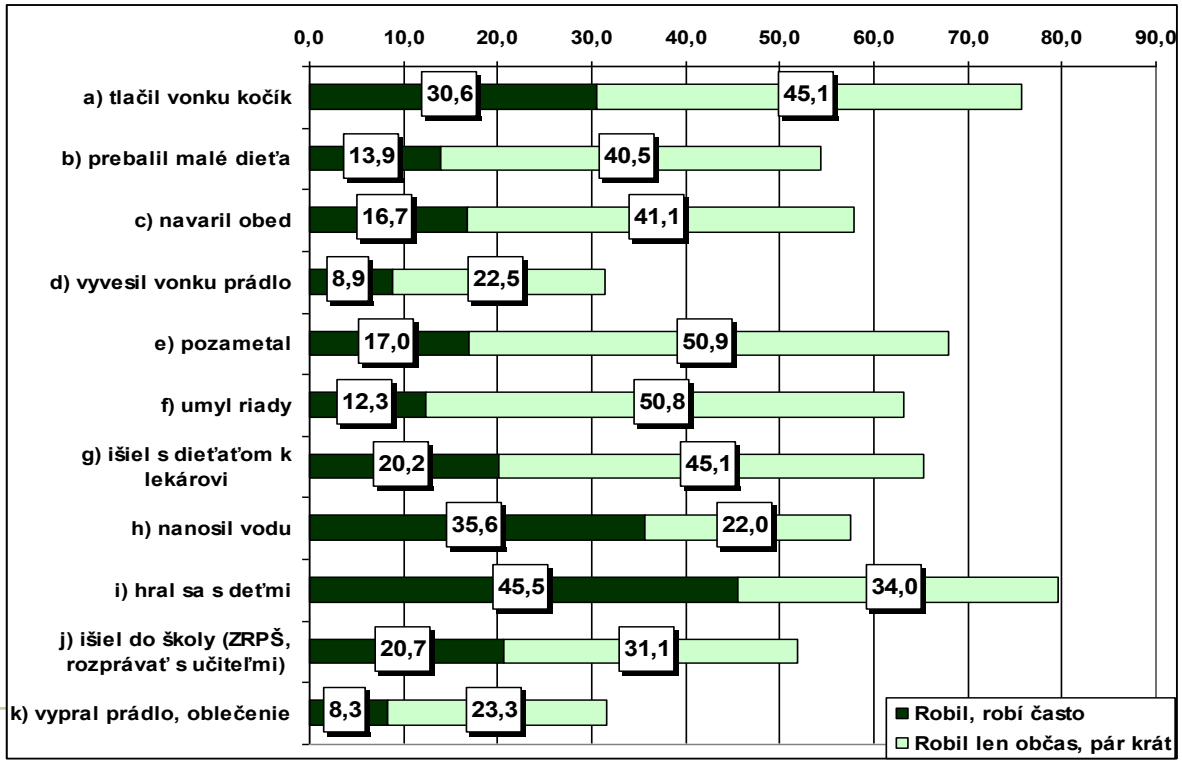

Zdroj: *Ľudské práva rómskych žien.* Kultúrne združenie Rómov na Slovensku, Bratislava 2009

- Životné sny rómskych žien sa v porovnaní s mužmi odlišujú a menej často plnia.

Podľa dostupných dát (*Ľudské...,* 2009) sa prejavili výrazné rozdiely v predstavách o budúcom živote rómskych mužov a žien v období na prahu dospelosti. Sny rómskych žien sa dva krát častejšie viazali na rodinu, častejšie ako muži hovorili o pracovnom uplatnení a mierne viac snívali o vzdelávaní. Sny rómskych mužov sa zasa častejšie spájali s finančným zabezpečením a cestovaním, častejšie tiež uvádzali kombinované sny. Celkovo boli sny rómskych žien konkrétnejšie, viac súviseli s rodinu a častejšie smerovali k prelomeniu tradičných modelov: v štúdiu, práci i rodinných modeloch.

Obsah životných snov v čase ukončenia školskej dochádzky podľa pohlavia (v %)

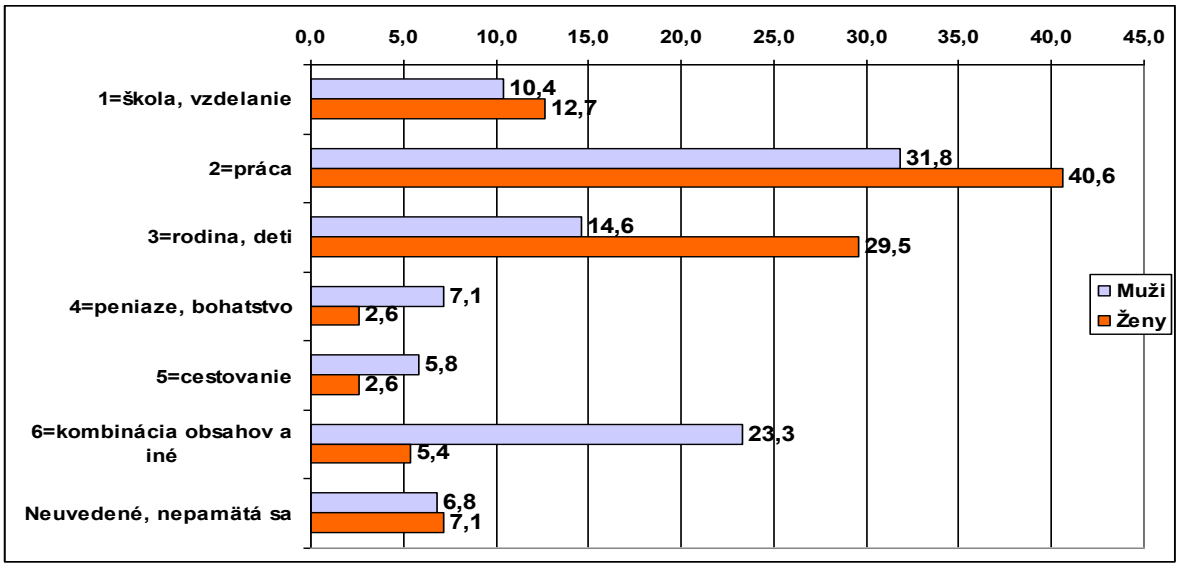

Zdroj: *Ľudské práva rómskych žien.* Kultúrne združenie Rómov na Slovensku, Bratislava 2009

Obraz rómskej ženy

Podľa toho istého zdroja, životné sny väčšinou zostali len v rovine prianí. Iba necelých 13 % skúmaných rómskych obyvateľov a obyvateliek z neintegrovaných komunít uviedlo, že sa im splnilo takmer všetko, o čom snívali v mladosti. Plnenie snov a predstáv o živote teda nie je v neintegrovanom prostredí rómskych komunít príliš rozšírené. Pritom úplné naplnenie predstáv o budúcom živote deklarovali mierne viac skúmaní rómski muži, výrazne častejšie bolo u nich tiež čiastočné naplnenie snov. Rómske ženy deklarovali častejšie pocit celkového nenaplnenia toho, o čom snívali na prahu dospelého života. Neintegrované rómske prostredie je k životným snom a predstavám nepriaznivo naklonené celkovo, ešte nepriaznivejšie parametre vykázalo vo vzťahu k rómskym ženám.

Miera naplnenia snov z obdobia ukončenia školskej dochádzky podľa pohlavia (v %)

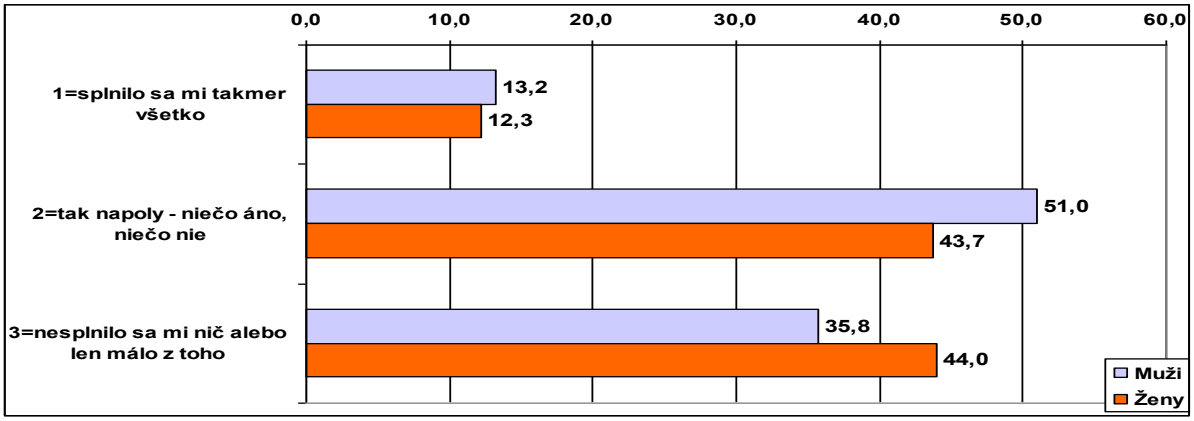

Zdroj: *Ľudské práva rómskych žien.* Kultúrne združenie Rómov na Slovensku, Bratislava 2009

Rozdiely medzi rómskymi ženami a mužmi sa v uvádzanom výskume prejavili aj podľa uvádzaných prekážok, ktoré vnímali ako bariéru naplnenia svojich životných predstáv a plánov. Úplne najväčšia disproporcia sa ukázala v prípade prekážok vyplývajúcich z rodinnej situácie: nenaplnenie snov z dôvodu starostlivosti o deti a rodinu pociťovali takmer štvornásobne viac skúmané rómske ženy ako muži; ženy tiež uvádzali častejšie prekážky a zábrany zo strany rodičov. Zdravotné problémy a chýbajúce šťastie malo u obidvoch skupín približne na rovnaké zastúpenie, všetky zostávajúce dôvody nesplnenia snov o dospelom živote boli zaznamenané častejšie na strane rómskych mužov: chýbajúce financie, etnické dôvody, iný dôvod alebo kombinácia viacerých bariér.

Prekážky naplnenia životných snov a plánov podľa pohlavia (v %)

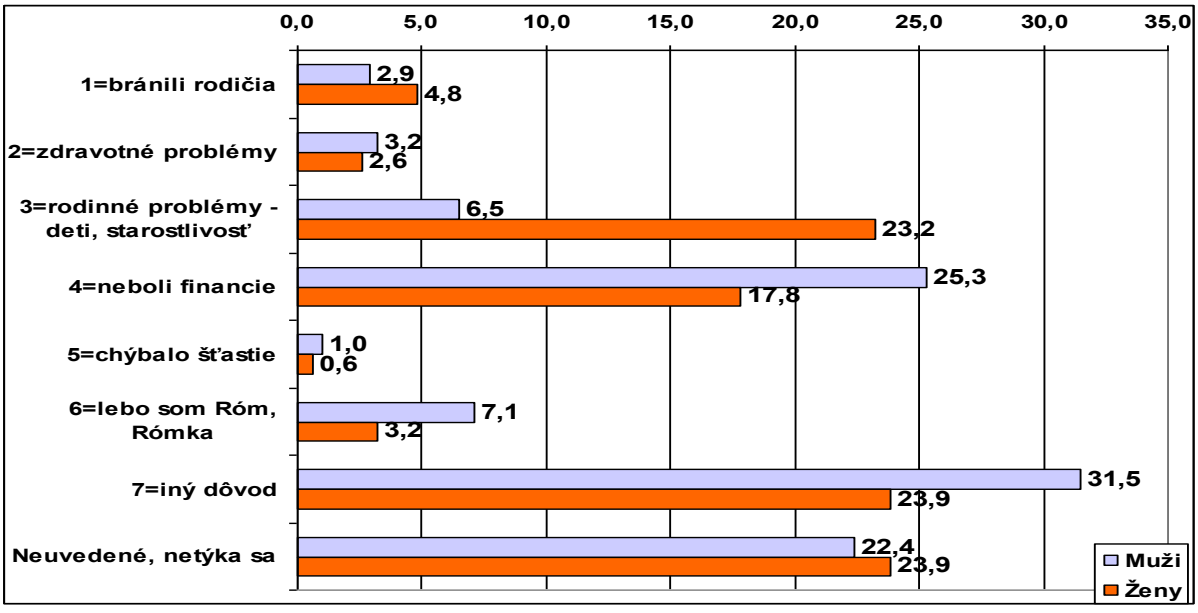

Zdroj: *Ľudské práva rómskych žien.* Kultúrne združenie Rómov na Slovensku, Bratislava 2009.

Obraz rómskej ženy

- Hoci sú stereotypné predstavy o úlohách mužov a žien silne rozšírené aj medzi rómskymi ženami, rómski muži sú ich silnejšími zástancami.

Skúmané rómske prostredie podľa výskumu KZRS z roku 2009 (*Ľudské...,* 2009) najviac od muža očakávalo, aby mal dobré zamestnanie, to považovalo za dôležité takmer 98 % súboru. Rovnakú dôležitosť prisudzovalo aj tomu, aby muž vedel zabezpečiť rodine peniaze a aby bol pracovitý. Medzi mimoriadne dôležité vlastnosti správneho muža zaradilo rómske obyvateľstvo z neintegrovaných komunít tiež lásku k deťom: aby mal muž rád deti zapadá do obrazu správneho muža pre viac ako 95 % skúmaných. Prvú päticu najdôležitejších mužských vlastností uzatvárala zodpovednosť.

Podľa citovaného výskumu prevážil tradičný obraz muža – živiteľa rodiny, ktorý je pracovitý a zarobí pre rodinu peniaze, zároveň má rád deti a predstavuje pre ne i celú rodinu základnú autoritu. Deleguje sa mu tiež zodpovednosť (v kontexte ostatných preferovaných vlastností pravdepodobne myslená ako zodpovednosť za rodinu) a racionalita pre úspešné pôsobenie vo vonkajšom svete, vo verejnej sfére (vedieť sa tam obracať, byť podnikavý, samostatne sa rozhodovať a podobne). Dosť dôležité tiež bolo, aby bol fyzicky silný, dobrý k iným ľuďom, mal záujem o sex a vedel sa prípadne postarať o domácnosť. Menej sa podľa celkovej mienky požadovalo od správneho muža vzdelanie, úspechy v zamestnaní, krása a záujem o veci verejné.

Poradie preferovaných vlastností dôležitých pre ženu bolo dosť výrazne iné. Na prvých miestach sa zaradili vlastnosti súvisiace so starostlivosťou o domácnosť a rodinu: aby sa vedela postarať o domácnosť; správna žena by mala mať rada deti; správna žena by mala byť pracovitá; ďalej zodpovedná; a mala by vedieť dobre rozmýšľať. To bolo päť najdôležitejších atribútov správnej ženy podľa rómskeho obyvateľstva z neintegrovaných komunít.

Veľmi dôležité vlastnosti správnej ženy a správneho muža vo vzájomnej komparácii (v %)

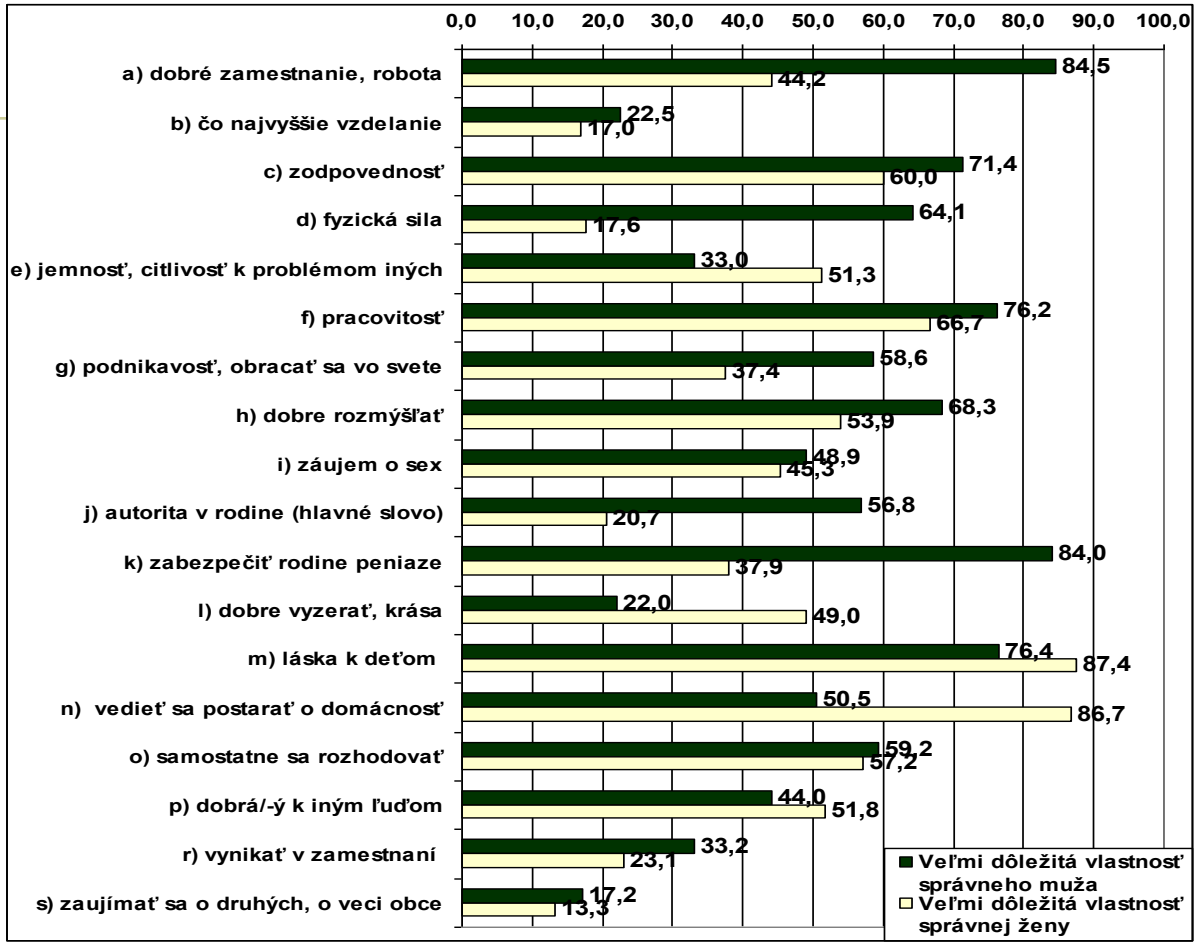

Poznámka: V grafe sa uvádzajú len odpovede „veľmi dôležitá vlastnosť".

Zdroj: *Ľudské práva rómskych žien.* Kultúrne združenie Rómov na Slovensku, Bratislava 2009.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

Dostupné empirické údaje potvrdzujú, že z hľadiska ekonomickej participácie, teda účasti na platenej práci, existuje výrazný rozdiel medzi rómskymi ženami a mužmi (ako aj v porovnaní so ženami z majority). Domácnosť a starostlivosť o rodinu sťažuje rómskym ženám zapojenie do trhu práce a následne ovplyvňuje aj ich integračné procesy. Rómske ženy sa veľmi často a vo väčšom rozsahu ako ich partneri musia prispôsobovať potrebám rodiny, volia také typy zamestnania, aby si mohli plniť aj úlohy v domácnosti, alebo kvôli starostlivosti o rodinu a domácnosť veľmi často nepracujú vôbec, čo následne negatívne ovplyvňuje ich integráciu. Dostupné empirické údaje tiež ukázali, že rómske ženy a muži sa na starostlivosti o domácnosť podieľajú značne rozdielnym spôsobom, rozdielne sú aj očakávania voči obidvom skupinám.

2. Bariéry participácie rómskych žien na verejnom živote

Možnosti angažovať sa vo verejnej sfére a širšej integrácie do spoločnosti ovplyvňuje vo všeobecnosti množstvo faktorov. Doterajšie výskumy zachytávajúce podmienky života rómskych žien naznačujú, že ich kvalitnej a všestrannej integrácii do spoločnosti bránia mnohé prekážky. Svojou podstatou sa diferencujú na objektívne a subjektívne, všeobecné a individuálne, vonkajšie alebo vnútorné – záleží na perspektíve a klasifikačnom zámere.

Realizované skupinové rozhovory s tridsiatimi rómskymi ženami potvrdili, že ich účasť vo verejnej sfére, či už v oblasti trhu práce, vzdelávania alebo politického a občianskeho života, skutočne naráža na množstvo rôznorodých bariér. Nasledujúca kapitola sa ich pokúša postupne predstaviť, bez nároku na usporiadanie či hierarchizáciu podľa sily ich pôsobenia alebo váhy. V živote každej ženy totiž pôsobia s inou intenzitou a dôsledkami. Kvalitatívny výskum meranie vplyvu neumožňuje, dokáže ale predstaviť jednotlivé okolnosti a faktory detailnejšie a vo vzájomných interakciách a súvislostiach.

2.1. Materiálne podmienky života

Prvým predpokladom pre akékoľvek aktivity je predovšetkým zabezpečenie základných potrieb pre život. Výskum ukázal, že aj v rovine základných životných podmienok môže spočívať množstvo prekážok širšej participácie na verejnom živote. Týkajú sa miesta bydliska i kvality bývania, osobitným a veľkým problémom je finančná situácia rodiny, s ňou sa spájajú problémy s dostupnosťou zdravotnej starostlivosti.

2.1.1. Priestorová segregácia a problémy bývania

K najzákladnejším životným potrebám rozhodne patrí bývanie. A výpovede rómskych žien naznačujú, že zabezpečenie bývania i druh bývania predstavujú často obrovský problém – pre kvalitný život vôbec i pre akékoľvek činnosti pre vlastný rozvoj alebo vo verejnej sfére. V mnohých prípadoch je už samotné bývanie „vylúčené“, často nezodpovedá bežnému štandardu a v súvislosti s ním sa niekedy stretávajú s diskriminačnými praktikami a neserióznym prístupom.

Medzi objektívnymi prekážkami súvisiacimi s bývaním možno v prvom rade uviesť **priestorovú segregáciu bývania** a obrovské ťažkosti prekonať ju vlastnými silami. Podľa niektorých výpovedí na prekonanie tejto prekážky nestačili generácie:

„A chcela by som dokázať aj otcovi (cez ukončenie školy – pozn. aut)*, lebo aj otec od nás očakával voľačo také. Lebo stále nám hovoril: ´Vtedy bola iná doba... ja som na to nemal, bol som sprostý, nemal som takú možnosť ako vy teraz máte... Stále nám hovoril: ´Spravte si školu, robotu nájdite a, prosím vás, dostaňte sa z tejto poondiatej osady preč!´ No a my ako sprostí – nie! Tak môj otec tam zostarel, nebodaj on sa pominie, zase ja tam ostarnem, zase moje deti... “* /rómska žena s jedným dieťaťom na RD s neukončeným SŠ, segregované prostredie

Obraz rómskej ženy

Rómske ženy hodnotili etnickú segregáciu či separáciu bývania veľmi negatívne, obzvlášť ako riziko pre priaznivý vývoj detí. Tie z nich, ktoré mali možnosť porovnávať, konštatovali oveľa lepšie podmienky pri integrovanom bývaní. So segregáciou sa na jednej strane strácajú pozitívne vzory, na strane druhej prispieva k šíreniu tých negatívnych. A ako sa ukáže ďalej, prináša problém „vzdialenosť"; vzďaľujú sa im školy, pracovné miesta, služby i možnosti občianskej participácie.

„Bývali sme inak ako napríklad teraz bývame. Teraz bývame Cigáni nakope, Cigáni a Cigáni. My sme nebývali s Cigánmi, v normálnom paneláku jedna rodina, o tri vchody ďalšia úplne normálna rodina. A bolo to asi aj iné... oveľa lepšie, lebo aj tá mentalita pre tie deti, vidí jeden od druhého. Nie je to dobre (odpoveď na otázku moderátorky, či to bolo lepšie, keď Rómovia nebývali spolu, a prečo je to horšie, keď bývajú). *My sme vyrastali úplne inak... Nikdy nie je dobre, keď sú Cigáni nakope* (pridáva sa druhá respondentka) ... *Cigáni sú neprispôsobiví...* (dodáva ďalšia účastníčka skupinovej diskusie)." /rómske ženy, vyrastali v meste – v nesegregovanom prostredí

Zároveň v diskusii vykresľovali, ako rýchlo priestorové vylučovanie napreduje – zmenu vidia už počas svojho života. Vo svojom detstve vyrastali v rozptýlenom prostredí, no aktuálne už bývajú v separovaných či segregovaných častiach mesta. Jednou z uvádzaných ciest k separácii bola možnosť získania lacnejšieho bytu. Túžba po samostatnom bývaní pri obmedzených disponibilných finančných zdrojoch kumulovala rovnaké rodiny do jedného priestoru.

„...ako to ide. Ako som mala muža, deti, prvá šanca k bytu bola dať 30 000, dostanete byt na XY (jedno z okrajových sídlisk v meste – pozn. aut.). *Dobre, mne to bolo jedno, hlavná vec, že budeme sami. A už to išlo, to je úplne iné niečo, ako keď sme my vyrastali. Nedá sa to porovnať. Ak rozumiete čo myslím..."* /rómska žena, vyrastala v meste – v nesegregovanom prostredí

„Sú dve časti, kde bývajú Cigáni, hore v starej XY (mesto na strednom Slovensku – pozn. aut.)*, kde sú Cigáni na úrovni, klobúk dole, pretože málokto má v dnešnej dobe svoj dom, všetko svoje, oni to tam majú. A videla si dole... tam je vlastne deväť - desať panelákov, kde sú samí Cigáni. Čo čakajú tí gadžovia? Keď vyjdú vonku všetci Cigáni s deťmi a len v jednej rodine je päť alebo šesť detí ... tak čo uvidia? No uvidia nič, uvidia Cigánov, jednoducho medzi deťmi sú tam takí Cigáni... A bývali sme predtým inak, v každom paneláku dve - tri rodiny, možno dve najviac sa našli. Vtedy to bolo o inom, vtedy vlastne neboli také tie, ja to poviem doslovne, ´cigánčiská´. Jednoducho mám taký pocit, že už to bude to isté aj tu... spravia veľké ´cigánčisko´ a dovidenia! Už nás nebude vidno ani v meste, aj tam na sídlisku vlastne to spravili... Vravím, toto ide len k tomu, že čím viac Cigánov je v kope, tým je to horšie, tým to viacej ide tým bielym do očí – to sú Cigáni!"* /rómska žena, vyrastala v meste – v nesegregovanom prostredí

K rastúcemu priestorovému vylúčeniu rómskeho obyvateľstva prispieva niekedy, podľa vyjadrení rómskych žien, bytová politika na lokálnej úrovni. Poukázali na prax, keď obce stavajú byty pre sociálne slabé rodiny mimo intravilánu. Okrem ostatných nevýhod sa im tak vzďaľujú všetky potrebné služby:

„Bývam v osade momentálne. Celý život som bývala v dedine (v rámci obce – pozn. aut.)*, lenže máme s manželom hore dom v osade, sme dostali od obce, tak je to dákych päť až desať minút pre dospelých, pre deti je to tých pätnásť minút."* /mladá rómska žena, segregované prostredie

Ďalšou segregačnou stratégiou bolo odkupovanie bytov od rómskych rodín a ich následný presun do okrajových častí mesta. Byty s dlžobami na nájomnom alebo energiách od nich odkúpili za lacné peniaze a rómske rodiny sa sťahovali na okraj:

„...tiež si pamätám na to obdobie, keď vlastne to bolo o tom... boli byty hore na sídlisku, kde sme boli rozhádzaní medzi Neromákmi... žilo sa perfektne. Tam proste sa nepociťovalo, že sa oddeľovali gadžovia a Cigáni, tam sa sused susedovi pozdravil, či bol alebo nebol Róm. Ale prišla nejaká vlna, predávali sa nejaké kupónky a vtedy to vlastne začalo aj s tými bytmi. Že vlastne mesto alebo kto chcel, išiel za Romákom, ponúkol mu, ja neviem, smiešnych 30 000 za dvojizbový krásny byt s balkónom, pričom tá rómska rodina mala nejakú podlžnosť na vode alebo na elektrike, a už sa im to zbieralo, koľkokrát nemali zaplatený nájom. Sa dohodli tak s tým nejakým Neromákom, že proste: ´Ja ti dám 30 000, vyplatím ti dlžobu a ešte ti vybavím byt dole na sídlisku!´ A vtedy to vlastne začalo, tí Nerómovia dali medzi sebou nejakú komunikáciu a začali odchytávať Rómov, proste do slova a do písmena ich využili... za tak drobné peniaze, že to je neuveriteľné...!" /rómska žena, vyrastala v meste – v nesegregovanom prostredí

Obraz rómskej ženy

Bývanie „na okraji“ nebolo často krát dobrej kvality, niektoré z účastníčok diskusie vyjadrili v tejto súvislosti presvedčenie, že rómske rodiny boli v tomto „procese vytláčania na okraj“ zneužité. Sťahovali sa do nekvalitných bytov, jednou zo zmienených podôb nekvality boli napríklad chýbajúce dvere od bytu:

„...podotýkam, ja som dostala byt ako platička bez dverí, dostala som kľúč od bytu bez dverí. To bola ďalšia vec: ´Cigáni, veď my vám ukážeme, my s vami vybabreme!´ Dala mi kľúče od bytu pani XY, idem do dverí, chcem vopchať kľúč, ale dvere nikde. Chcela som už aj volať nejaké médiá, veľmi to ľutujem, že som to nespravila, pretože už vtedy sa s nami zaobchádzalo úplne všelijako.“ /rómska žena, mesto – separované prostredie

Ďalšou z popísaných ciest k priestorovej etnickej separácii bolo rušenie sídlisk a vysťahovanie neplatičov, ale spolu s nimi aj tých, čo podlžnosti na nájomnom a energiách nemali, z pôvodných bytov do náhradných:

„...pričom... vznikla ďalšia podlžnosť, pretože tí Rómovia boli pokope, a keď počul jeden, že ja som nezaplatil nájom, tak si ten druhý povedal, že nezaplatím ho ani ja, však čo dám deťom jesť. A potom vlastne prišlo k tomu, že vznikol nejaký miliónový dlh, kde vlastne sa ešte aj tie XY (sídlisko na okraji – pozn. aut.) *mali rušiť. Platiči dostali jednu možnosť – dostali ďalší náhradný byt...“* /rómska žena, vyrastala v meste – v nesegregovanom prostredí

Medzi prekážkami integrácie rómskych žien do spoločnosti sa okrem priestorovej segregácie a jej napredovania uvádzali aj iné problémy spojené s bývaním. Demotivujúco a deaktivačne pôsobia **zlé podmienky bývania**, ktoré si navyše vyžadujú veľa domácej práce a času. Pri bývaní v segregovanej osade je potrebné zabezpečovať veci, ktoré obyvatelia bytov nepoznajú, všetky domáce práce sú bez štandardného vybavenia náročnejšie, nezostáva čas a záujem na iné činnosti. Segregované prostredie a podmienky náročné na prácu vedú k strate motivácie pre štúdium a vzdelávanie.

„...áno, možno by sa to dalo (študovať ďalej – pozn. aut.)*, kebyže žijem v inom prostredí. Viete, že mám nejaký byt v prenájme, nemusím napríklad, ja neviem, drevo si ponosiť dnu... Nemôžem povedať, otec a priateľ pomáhajú. Alebo že mám práčku, hodím si tie veci do práčky, operiem, spravím si svoju robotu... Predsa v tom byte to je, tá žena má čas, spraví si kávu, sadne si k tomu učivu. Ale neviem, v takom prostredí strácam chuť. To sama podľa seba vidím, lebo keď som bola v XY* (na učňovke v meste – pozn. aut.)*, to áno. Nehovorím, že mám teraz iný pohľad na život, že som skazená alebo čo, ale človeka to už tak neťahá, už nemá tú chuť.“* /vyučená rómska žena s malým dieťaťom na RD, segregované prostredie

Ako ďalší problém bývania sa diskutovala **prehustenosť bytu**, rómske ženu ju uvádzali v dvoch pozíciách. Veľký počet ľudí alebo rodín v jednom byte viedol k zníženiu kvality bývania všetkých obyvateľov sídliska či bytového domu:

„...teplá voda úplne prestala ísť, elektrika stále vypadúvala, lebo bolo v byte aj šesť - sedem rodín, lebo tie ženy, ktoré si doniesli tých mladých partnerov a mali deti, čakali prírastok, mama ich nevyhodila, zobrala ich k sebe...“ /rómska žena, vyrastala v meste – nesegregované prostredie

Kvalita bývania sa však pri veľkom počte znižuje aj pre jeho obyvateľov v rámci bytu. Vedie nie len k strate akéhokoľvek súkromia, negatívne sa prejavuje aj na obmedzených podmienkach pre prípadné štúdium alebo iné sebarozvojové aktivity.

„...však každá sme si niečo zažili. Ja si tiež pamätám, keď som čakala dcéru, moja sestra povedala: ´Keď si tehotná ty, budem aj ja.´ A proste obidve v jednej izbe s bruchami, pri nej jej muž, pri mne môj muž, mama s otcom v kuchyni – úplne že typická doslova rómska rodina. Ale potom sme začali uvažovať o tom, že proste si musíme zohnať byty, lebo to takto nejde fungovať...“ /rómska žena, pôsobí ako pedagogička

Ako sa ukázalo, s bývaním – jeho polohou alebo kvalitou bytu – spájali účastníčky fokusových skupín viacero bariér, ktoré im obmedzujú možnosti svojho vlastného rozvoja alebo širšej účasti v rôznych oblastiach verejného života alebo osobných záujmov. Týkali sa na jednej strane segregácie či separácie bývania, ktorý možnosti uplatnenia a realizácie vzďaľuje a obmedzuje; na druhej strane demotivačne a obmedzujúco môže pôsobiť už samotný priestor a vybavenie bytu, ak sú príliš zúžené a nedostatočné.

2.1.2. Sociálna a ekonomická situácia

O sociálnej situácii rómskych domácností priniesli v posledných rokoch empirické poznatky viaceré kvantitatívne výskumy. Informujú o nedostatku finančných zdrojov vo vylúčených komunitách a nepriaznivých až veľmi nepriaznivých životných podmienkach, nezriedka vo forme extrémneho vylúčenia a extrémnej chudoby, kedy zostávajú nepokryté najzákladnejšie potreby (Svetová banka, 2012; UNDP, 2006, 2012). Slabú sociálnu a ekonomickú situáciu uvádzali skúmané rómske ženy veľmi často aj medzi hlavnými prekážkami priaznivejšej životnej cesty alebo rozvoja aktivít smerom k verejnému priestoru.

Zlá sociálna a ekonomická situácia sa v rozhovoroch spomínala na rôznych úrovniach a v mnohých súvislostiach. Na prvom mieste možno spomenúť **problém všeobecnej chudoby v komunite.** Okrem spoločných súhrnných sociálnych problémov a dopadov na obyvateľov takýchto komunít, ktoré sú v literatúre pomerne podrobne popísané, vedie aj k obmedzeniu možností vzájomnej pomoci a podpory medzi ženami, ktoré v nich žijú:

„Ale prečo v XY (mesto so segregovanými komunitami – pozn. aut.) *viacej vidíš tú chudobu, že vyjdeš na ulicu. Teraz Ti poviem príklad. Tu* (miesto súčasného bydliska – pozn. aut.) *vyjdem von z vchodu a zazvoním jednej alebo druhej: ´Dolož mi 0,50 centov, mi chýba na toto!´ V XY vyjdeš a tam ti nedajú ani 0,10 centov, lebo nemajú ani tých 0,10 centov nazvyš.“* / rómska žena, pracuje ako robotníčka mimo vyučený odbor

Druhá rovina komentovania sociálnej situácie ako bariéry sa spájala s detstvom: viaceré respondentky všetkých štyroch rómskych fokusových skupín v priebehu rozhovoru spomínali na **obdobie vyrastania v chudobe**, ktoré mnohé z nich vnímali ako základný zdroj redukcie alebo zrušenia ich budúcich životných šancí. Jednohlasne zároveň pri tejto téme dodávali, že by vo svojom živote nechceli opakovať rovnaké podmienky rodinného života, čo sa ukázalo aj v časti diskusie venovanej predstavám o budúcnosti vlastných detí (viac pozri časť 2.5.2.).

„Vyrastať medzi deviatimi deťmi a mať príjem na eurá nejakých 200 – 280 euro, zaplatiť byt, zaplatiť elektriku a uživiť nás deviatich bolo dosť. A chcela som vždy ináč ako mama. Chvalabohu zatiaľ sa mi to darí, mám len dve deti, číslo deväť, dúfam, že ani neprekročím, lebo infarkt!“ /rómska žena pracujúca mimo vyučený odbor, dve deti

Ďalšia súvislosť, v akej sa nepriaznivá finančná situácia uvádzala ako prekážka veľmi často, bolo cestovanie za uplatnením. Mnohým rómskym ženám príjem na cestovné náklady nepostačoval; či už ide o dochádzku do školy alebo za prácou, cestovné náklady sú pre chudobné rodiny často neprekonateľný problém. Niektoré zo žien náklady na cestovné videli dokonca v polohe, že uberajú z financií potrebných na zabezpečenie detí:

„Priateľa nemám zlého, nebije ma, tak vypiť si vypije, ale pomoc s deťmi áno, to niekedy ja som nemala chuť s tými deťmi tráviť, lebo predsa tá žena je niekedy unavená. Ale sú také problémy, to radšej teraz... keď napríklad človek má precestovať (dať financie na cestovné za vzdelaním alebo občianskymi aktivitami – pozn. aut.)*, tak to radšej tomu malému dám.“* /vyučená rómska žena s malým dieťaťom na RD, segregované prostredie

„Ešte keby som mala na to (odpoveď na otázku moderátorky, či by mohla do školy dochádzať cez víkendy). *Kde sú už tri deti, tak tam už treba deťom.“* /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, mestské separované prostredie

V dôsledku obmedzených finančných zdrojov sa tak do pozície obrovskej prekážky dostala vzdialenosť, ktorá možnosti lepšieho uplatnenia mnohých rómskych žien prakticky nuluje, či už k tomu dochádzalo v minulosti alebo dochádza v súčasnosti. Jedna z respondentiek pri spomínaní na dôvody neukončenia maturitného štúdia uviedla zrušenie strednej školy a jej presun do vzdialenejšieho mesta. Za danej nepriaznivej ekonomickej situácie, v ktorej sa ako dievča nachádzala, sa pre ňu štúdium stalo nedostupným a musela naň rezignovať:

„...bola som na maturite asi rok (po vyučení – pozn. aut.)*, mali sme dvojročnú maturitu. Potom sa nám škola zrušila celá, tak sme museli ísť do XY* (vzdialenejšie mesto od bydliska – pozn. aut.)*, financie som nemala na cestovné, lebo v tom čase mama zomrela, tak som poberala iba sirotské, tak som nemohla dochádzať... som to nechala a hneď som išla do roboty, lenže roboty nič...“* /nezamestnaná rómska žena s ukončenou SOU, segregované prostredie

„No viete ako... tam by som musela byť na týždenný pobyt, lebo každý deň, však to je ďaleko, to by som nemala na to. A týždeň keď ste niekde, tak to už je tam všeličo, to sa už nedá, keď je už aj decko. Tak to už je normálny život, už iba doma sedieť.“ / vyučená rómska žena s malým dieťaťom na RD, segregované prostredie

Obraz rómskej ženy

Iným problémom je, že niektoré možnosti uplatnenia sú od miesta bydliska rómskych žien tak vzdialené, že by si vyžadovali prechodné bývanie, čo tiež naráža na ekonomické podmienky. Okrem cestovného by pribudli náklady na internát alebo ubytovňu, na čo finančné prostriedky nepostačujú. U žien so záväzkami sa pri takejto možnosti pridávajú aj partnerské a rodinné prekážky, ktoré podrobne analyzuje samostatná kapitola (kapitola 2.4.).

„No viete ako... tam by som musela byť na týždenný pobyt, lebo každý deň, však to je ďaleko, to by som nemala na to. A týždeň keď ste niekde, tak to už je tam všeličo, to sa už nedá, keď je už aj decko. Tak to už je normálny život, už iba doma sedieť.“ /vyučená rómska žena s malým dieťaťom na RD, segregované prostredie

Čo sa týka aktuálnej finančnej situácie, absolútna väčšina rómskych žien ju hodnotila negatívne, bez ohľadu na typ bývania, ktorý reprezentovali. Kladné vyjadrenia sa objavili len ojedinele, zazneli z nesegregovaného mestského prostredia a spájali sa s existenciou pracovného príjmu u ženy.

„Ja vravím preto tú jednotku (hodnotenie finančnej situácie od 1 do 5; kde 1 je výborná a 5 je veľmi zlá)*, pretože som zamestnaná, som veľmi šťastná... Ale myslím to tým, že proste vidím, keby som ja teraz bola doma s malou, brala by som 120 euro, darmo žeby som bola v hmotnej núdzi, ale tých 120 euro by som nemala ani len na poplatky na elektrinu napríklad. Čiže preto si dávam tú hodnotu, známku jedna, samozrejme aj veľa od toho záleží, keď som nastúpila do tej školy, tak viem, že sa môžem vzdelávať a pracovať viac na sebe a tým... tak aj tá práca sa hodnotí vyššie a lepšie.“* /pracujúca rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

Dobré ohodnotenie finančnej situácie svojej domácnosti však neznamenalo pre rómske ženy nejaké mimoriadne dobré podmienky, ani nahromadenie úspor. Merítkom bola možnosť zabezpečiť z príjmu najzákladnejšie potreby detí a uhradenie nákladov na bývanie a energie a mať každý deň na jedlo.

„...nehodnotím to tou dvojkou (hodnotenie finančnej situácie od 1 do 5; kde 1 je výborná a 5 je veľmi zlá) *preto, že by som mala nejaké peniaze našetrené! Ale chvalabohu mám na stravu každý deň, mám zatiaľ, tiež chvalabohu, aby som si zaplatila ten nájom, byt, elektriku a aby som mohla tej dcére kúpiť to, čo vyžaduje. Takže tým si to aspoň tou dvojkou* (hodnotím – pozn. aut.). *Inak nemám, že by som mala nejaké peniaze našetrené.“* /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SŠ

Ako sa ale uvádza vyššie, medzi účastníčkami diskusií absolútne prevažovali záporné hodnotenia sociálnej situácie. A hlavným dôvodom bola absencia pracovného príjmu v domácnosti a odkázanosť na sociálne dávky. Na skutočnosť previazania pracovného príjmu s únikom z pasce chudoby upozorňuje množstvo zahraničných i domácich štúdií a doložilo ju viacero štatistických zisťovaní a výskumov. Napríklad podľa EU SILC, štatistického *Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach* (EU SILC, 2011), bola miera rizika chudoby nezamestnanej osoby až sedem krát vyššia ako v prípade pracujúceho: 41,1 % ku 5,7 %. Rozprávanie rómskych žien o svojom živote **v permanentnom finančnom nedostatku** a ťažkostiach pri zabezpečovaní najzákladnejších potrieb bez pracovných príjmov do domácnosti to potvrdzuje, no podáva navyše plastickejší obraz o podobách, aké táto nedostatková situácia môže v realite nadobúdať. Búra zároveň v slovenskom spoločenskom diskurze rozšírený mýtus o veľkosti sociálnych dávok a ich zneužívaní rómskymi rodinami, keď prezentuje opak – ich nepostačujúcu výšku a skutočnosť, že takmer celé odchádzajú na základné náklady na domácnosť a na iné potreby členov rodiny nevychádzajú. Vo svojich príbehoch z reálneho života poukázali tiež na negatívne dopady permanentného finančného nedostatku na vzťahy v rodine – vedie k vyčerpanosti, hádkam a agresivite.

„Ťažko, ťažko sa žije! Prakticky čo dostaneme z úradu práce, to všetko odovzdávame naspäť štátu...“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Päť (hodnotenie finančnej situácie od 1 do 5; kde 1 je výborná a 5 je veľmi zlá)*, to už človek slabne sám od seba, už nemá silu z čoho čerpať, lebo si musí povinnosti plniť. Zaplatiť v prvom rade strechu nad hlavou deťom, elektriku, do školy čo potrebujú, aby chodili čisté, aby sa nehanbili. Udržať si naozaj tú domácnosť z tých peňazí, čo berieme... udržať celý mesiac tak, aby keď idú deti do tej školy, aby nik nezbadal, aby mali desiatu, aj všetko, aby nemali pocit, že sú menejcenné. Tak my už sme z toho slabí, tiež v rodine hádky s mužom sú väčšinou pre peniaze. To už ten človek vybuchne, lebo už fakt nevládze, je zle...“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Obraz rómskej ženy

„Všetko sa točí okolo peňazí, keď nie sú peniaze, tak je doma agresivita.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Dôvody, prečo v domácnosti pracovný príjem chýba, sú mnohé a rôznorodé. Objavila sa medzi nimi napríklad choroba, ochorenie alebo úraz partnera, čo v kombinácii s rodičovskou dovolenkou ženy pre rodinu znamená veľmi minimálny sociálny príjem.

„Áno (odpoveď na otázku moderátorky, či žijú štyria z 230 euro na mesiac). *On* (partner – pozn. aut.) *robil... lenže mal úraz... a teraz musel ísť na operáciu, teraz ho zase čaká druhá operácia, tak nemôže ísť do roboty. Keď tam bol, fakt sme si žili lepšie, už keď zarábal aj on tých 400 alebo 500 euro niekedy, ako prišlo, tak sa nám žilo lepšie. Chcela som aj tak, že keď bude robiť... taký návrh, že by sme išli do bytu, aspoň cez tú zimu, lebo to sa nedá. Aj keď sme si sami na vine, že sme skrátka v živote nedokázali to, čo sme mali – aspoň voľačo aby z nás bolo. Aj ten príjem, všetko bolo lepšie* (keď partner pracoval – pozn. aut.).*“* /rómska žena s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

Materstvu sa v súvislosti s dôvodmi nedostatku príjmov venovalo veľa pozornosti; na jednej strane znižuje rodinný príjem, na strane druhej obmedzuje možnosti pracovného príjmu ženy. Na čo ale účastníčky diskusií zo všetkých štyroch prostredí dávali obzvlášť silný dôraz, bola mimoriadne **nepriaznivá situácia osamelých matiek**, ktoré musia vyžiť len z rodinných či sociálnych dávok a nemajú popri starostlivosti o deti nie len možnosti privyrobiť si, ale ani žiadnu oporu a pomoc zo strany partnera.

„Čo poznám jednu ženu, je sama a má päť detí... V jej koži keby som bola... by som sa asi psychicky zrútila alebo by som asi zo zúfalstva dala vlastné deti do detského domova, len aby im bolo dobre! Lebo vo finančnej situácii, ja neviem, možno ona zlyháva. Ale je sama a jej sa proste rozpadá tá rodina, deti. Ona už sa k niečomu inému prikláňa, niekedy ten alkohol... Ťažké, fakt ťažké dostať sa do takej situácie! Ja som vždy plakala, aký mám ťažký život, no keď vidím naozaj samé ženy, čo sa starajú o deti! Ja som robila frajerku zo seba, že by som to dokázala; ale nie, majú to strašne ťažké, lebo nemajú oporu, nemajú sa o koho oprieť, je to ťažké, skutočnosť je iná. Tá opora je, keď sme dvaja. Tak viac človek vyrieši, máme oporu jeden od druhého.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„...je to ťažké. Ja som sa dva roky starala sama o dve deti a bolo to dosť ťažké! Mala som aj materskú (myslí rodičovský príspevok – pozn. aut.), *prídavky, sem – tam mi pomohol oco, mama nie, ale dosť to bolo ťažké. Byt, elektrina – a máločo mi zostalo na stravu. Školu, obedy som polroka platila celú sumu, lebo som nemala vybavenú hmotnú núdzu, takže dosť to bolo ťažké. Ale prežila som, som tu! A vždy si poviem: ´Máme sa, tak ako sa máme, ale bude lepšie!´ Aj to tak je.“* /nezamestnaná rómska žena so ZŠ a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„...ale nemám financie na to (reakcia na pripomienku spoludiskutujúcej, že môže dobehnúť zameškané veci z mladosti a užiť si s deťmi), *som na materskej, žena na materskej nemá žiadne možnosti. Platíš nájom, platíš elektriku, vodu... rodičovský príspevok je taký minimálny, čo chceš, aké vzdelanie im chceš dať alebo niečo ukázať za 190 euro! Tie deti si zaslúžia veľa vidieť, ale nemáš z čoho. Čo im môžeš ukázať? Naozaj nič, jednoducho nie sú možnosti. A aj sú šikovné...“* /rómska žena bez partnera s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

„...príjmy sú veľmi chabé! Keďže som na materskej dovolenke, mám tri deti a to, čo si pomimo zarobím, z toho si platím školu. A nežijem s manželom, momentálne nemá prácu, takže veľmi slabé... Tak to vôbec nie (reakcia na pripomienku moderátorky, že médiá informujú o tom, že žena s tromi deťmi má príjem 700 euro), *pre mňa by tých 700 euro úplne stačilo, pretože na ten príjem, ktorý mám teraz...“* /rómska žena na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO a študujúca na SŠ, mestské separované prostredie

„Žena podľa mňa (odpovedajú viaceré na otázku moderátorky, kto má ťažší život, ak ostane sám s deťmi) *... Lebo tie deti ostanú pri tej žene, to je isté, žiadna žena by si nedala zobrať dieťa. A niektorí muži sú takí, že nemajú ani záujem, keď idú preč, tak idú preč. Nájdu si druhú alebo inak rozmýšľajú v tej chvíli. No a žena to má ťažšie, lebo ostanú pri nej aj deti, a potom si už všetko musí sama... Ale v niektorých prípadoch je to aj lepšie, poviem tak ako je. Lebo musí si spraviť svoje a nemusí si povedať: ´No, príde z roboty, musím rýchlo toto spraviť, rýchlo tamto spraviť, lebo príde a bude zle!´“* /rómska žena s dvoma deťmi na RD, segregované prostredie

Obraz rómskej ženy

Ako naznačili už výroky uvedené vyššie, pri hospodárení s malým rodinným rozpočtom rómske ženy opakovane zdôrazňovali preferenciu potrieb detí. Bez ohľadu na to, či s rozpočtom hospodárili samé alebo spolu s partnerom, na prvom mieste sa vždy objavovalo zabezpečenie detí. Uprednostňovanie potrieb detí pred vlastným rozvojom bolo medzi skúmanými rómskymi ženami značne rozšírené. Potvrdzujú to aj nasledujúce vyjadrenia:

„Peňazí nie je nikdy dosť, ale tak človek sa musí uskromniť s tým, čo má. Každý človek, podľa mňa, si má tak zadeliť, aby každému vyšlo, v prvom rade deťom. Keď už tá žena si chce voľačo kúpiť, tak nebudem si kupovať voľačo každý mesiac, ale nájdem si taký mesiac, že... Do detí (odpoveď na otázku moderátorky, kam ide väčšina rodinného rozpočtu).*“* / vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, mestské separované prostredie

„No ja beriem invalidný dôchodok 70 euro, no a mám dcérku staršiu, dvadsaťjedenročnú, tá berie tiež invalidný dôchodok. A mám ešte pätnásťročnú dcérku, tak do tej investujem.“ /staršia rómska žena žijúca sama s dvomi deťmi, segregované prostredie

„A keď má človek fakt viac peňazí, že si privyrobí, že sú troška navyše, tak človek je aj lepší, už má ľahšie to srdce, aj všetko, že si aj dovolí tým deťom aspoň niečo, po čom túžia, dopriať.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„Pravdaže (odpoveď na otázku, či jej finančná situácia bráni, aby sa vzdelávala či inak rozvíjala), *v tom napríklad... lebo len do deti vkladáš tie peniaze, len čo trošku nasporíš. Aby deti sa učili, nie ja, ale moja dcéra, aby sa niečo vyučila...*

Áno (nepozerá na seba, ale na deti – pozn. aut.), *na deti a na ich budúcnosť, aby sa nemali tak zle, ako sa máme my. Aby sa mala lepšie, aby mala ten papier výučný a aby sa ozaj už niekde dostala s tým, že je niekto a je niečo. Ale to musíme my rodičia prispievať. Dnes sa všade na školách platí, či je v hmotnej núdzi či nie, ich to nezaujíma: ´Ona nemá povinnú školskú dochádzku, nemusí chodiť do školy!´, tak ti odpovedajú. Či chceš alebo nie, z toho mála musíš sporiť vzdelávať si dieťa.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Stratégie hospodárenia s malým rodinným rozpočtom sú v skúmaných prostrediach síce rôznorodé, všetky ale vyžadujú od žien vynakladať mimoriadne úsilie. Mali veľké problémy pri zabezpečovaní a pokrytí nevyhnutných potrieb rodiny, na budúcnosť detí však popri tom myslia stále. Ako uviedla jedna z rómskych žien, zo svojho malého príjmu dokázala dokonca odkladať na vzdelanie dieťaťa v budúcnosti:

„Možnosti nie sú, práve preto... ja svojmu dieťaťu odkladám aj z toho malého príjmu, aby na to vzdelanie mal v budúcnosti.“ /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SOU a jedným dieťaťom, segregované prostredie

Z rodového pohľadu sa pri hospodárení s rozpočtom v partnerských rodinách objavovali dve základné stratégie, u obidvoch však boli silno prítomné ženy. Prvá sa zakladá na spoločnom rozhodovaní obidvoch rodičov o vynakladaní prostriedkov rodiny a spoločnej realizácii nákupov. Dva príklady za všetky:

„My keď ideme na nákup, ideme spolu... a niekedy si to aj všímam, ako je to možné z 230 euro aj malému Sunar, aj dievčaťu ešte, aj plienky, aj teraz nejaké veci, keď ´dochybujú´ – topánky alebo pančušky... alebo tá hygiena. Ja sa čudujem, ako to on dokáže, vážne. Nemôžem povedať, že by bol taký, že by hrabal všetko, ale najprv kúpi pre deti, a potom už pre nás, keď voľačo potrebujeme.“ /rómska žena s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„My to máme ťažké, niekedy to spolu riešime. Keď nám vyjde (nemajú finančné prostriedky – pozn. aut.), *ak ja si mám od koho požičať, tak si požičiam, ak on náhodou má od niekoho alebo má navyše... Dokáže aj nákup sám spraviť, doniesť domov deťom od všetkého. Riešime to spolu. Ale nie je to len, že choď a zožeň, ja nemám skade! Keď on má možnosť, tak sa on postará, keď mám ja možnosť, tak sa ja postarám. Ale spolu si aj nákup robíme, spoločne ideme do obchodu.“* / nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Obraz rómskej ženy

Druhá stratégia spočíva na primárnej alebo výlučnej zodpovednosť ženy za hospodárenie s rodinnými financiami. V takomto prípade muži nemajú ani základnú predstavu o hospodárení či o rodinných zdrojoch, aké sú skutočné náklady domácnosti. Hoci sa muž postará o istý príjem, nevie ho vztiahnuť k nevyhnutným nákladom a nepozná jeho skutočnú „cenu“ v rámci svojej domácnosti, t. j. na čo postačuje a na čo už nie. Úlohou ženy v tomto prípade je, aby s finančnou sumou vyšla a zabezpečila aj potreby muža. Ak peniaze nevystačia, musí si poradiť sama. K tomuto druhému modelu založenému na hlavnej zodpovednosti ženy za hospodárenie domácnosti sa prihlásili viaceré účastníčky diskusných skupín a hodnotili ho ako rozšírenejší tiež z perspektívy svojej komunity.

„...aj my máme horšiu ekonomickú situáciu. Ja poviem za seba – môj muž nikdy nevedel, ani nevie doteraz, čo sa kde platí a koľko. Donesie nejaké drobné, nejaké ´šusťáky´ sem – tam, pretože inú možnosť nemá. Možno má možnosť, ale každému človeku nie je dané, aby bol taký obratný, smelý a dokonca v dnešnej dobe sa musíš vedieť votrieť; nie predať, ale votrieť. Každý na to povahu nemá, to beriem, každý človek je iný. Ale dá ti peniaze na stôl a s tými peniazmi vyjdi a ži! A nech je všetko zaplatené – nech je elektrika, voda, nech je každý deň cigareta na stole, káva a nech je každý deň navarené! Bez toho, aby urobil nejaký rozpočet, s tými peniazmi musím kalkulovať, musím ich vedieť rozdeliť. V prípade, že nevyjdú, že je to málo, musím si dať rady, ako ich doplniť, skade. Či už si požičiam a potom naspäť vrátim, alebo niečo odrieknem... Väčšinou viem, že to ženy takto majú. Muž ti položí alebo nepoloží (peniaze na stôl – pozn. aut.), *ale doma ty ako žena si preberáš zodpovednosť za celý chod domácnosti... Povieme, toto nám nevychádza, čo ideme robiť? Ale on povie: ´Vieš čo, ja neviem!´ Ale ja musím vedieť...! Ja to isté – položí mi výplatu na stôl a všetko musím robiť ja, všetko zaplatiť, všetko je na mne* (súhlasí ďalšia zo žien).*“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Chýbajúci pracovný príjem je rozhodujúcim faktorom upadnutia domácnosti do chudoby, čo ho z opačnej perspektívy dostáva do pozície prostriedku zlepšenia nepriaznivej situácie. Pri úvahách, ako by sa aktuálna finančná situácia rodiny dala zmeniť k lepšiemu, vyšla jednoznačne na prvom mieste práca. Respondentky ju požadovali tak pre manžela, ako aj pre seba. Napriek tomu, že je v prostredí rómskych komunít model jedného živiteľa – muža stále v povedomí pomerne rozšírený (pozri časť o kultúrnych kontextoch), mnohé rómske ženy preberajú alebo by chceli prebrať ekonomické zabezpečenie členov rodiny aj na seba, rozdeliť si túto úlohu s partnerom. Cestu z chudoby videli poväčšine v trvalej práci so stabilným príjmom určitej únosnej výšky. Občasná práca s podpriemernými príjmami na zmenu nestačí.

„Aby sme mali aj ja, aj muž prácu (pre zlepšenie finančnej situácie – pozn. aut.), *kde budeme na trvalý úväzok, nie na dohodu, nie s príjmom ako mám ja, že do mesiaca môžem odrobiť deväť dní a zarobím 30 euro. Deväť dní nemám ešte ani za jeden mesiac odrobených, pretože ma nevolajú tak, aby som mala deväť dní; mám nejakých sedem dní, čo značí, že mám výplatu na tento mesiac... asi nejakých 70 – 80 euro. Aby som mala aj ja nejakú robotu, kde zarobím aspoň tých 400 – 450 euro, muž nech má aspoň tých, ja neviem, 500 euro, a už sa dá z takých dvoch výplat uživiť aj vyplatiť všetko.“* /rómska žena pracujúca mimo vyučený odbor, dve deti

Pracovné možnosti však videli rómske ženy vo všeobecnosti veľmi nepriaznivo. Dokonca ani tým respondentkám, ktoré vyjadrili ochotu prijať akúkoľvek prácu, sa ju získať nepodarilo – ani partnerovi. Skupinové diskusie sa tak do značnej miery dostali do rozporu s rozšíreným tvrdením, ktoré často a radi reprodukujú médiá, že Rómovia nepracujú preto, lebo nechcú pracovať. Podľa zistení z fokusových skupín s rómskymi ženami je skôr dôvodom nezamestnanosti Rómov vylúčenie z trhu práce – nedostupnosť možností zamestnania. Malú dostupnosť pracovných príležitostí pre seba i pre mužov konštatovali nie len ženy zo segregovaných osád, ale aj obyvateľky miest; nezáležalo ani na dosiahnutom vzdelaní.

„...napríklad môj muž by chcel ísť pracovať (aby zlepšil finančnú situáciu rodiny a možnosti pre deti – pozn. aut.), *ale nie sú možnosti. Kam pôjde?!“* /rómska žena s neukončenou SOU na RD, segregované prostredie

„...ja takisto prácu hlavne (pre zlepšenie finančnej situácie – pozn. aut.)*, ak sa bude dať, aby mal manžel prácu, aj ja... bez šance zatiaľ* (odpoveď na otázku moderátorky, či je nejaká reálna vízia práce).“ /nezamestnaná rómska žena so SOU, segregované prostredie

„Nájsť si robotu (odpoveď na otázku, ako by sa dala zlá finančná situácia zmeniť), *pomôcť mužovi, aby sa sám netrápil, nelámal si hlavu, čo bude, aby sme dvaja boli na to, nie on sám. To je môj sen, aby sme sa dvaja na tom podieľali, že aj ja mám príjem, aj on má príjem, lebo z tejto podpory sa to nedá, jednoducho sa to nedá!“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Mne by bolo ako jedno, čo by som išla robiť, aj som robila kade-tade, po stavbách som robila, upratovačku, kadečo som robila... To napríklad naši muži keď robili a potrebovali na výpomoc, že riadiť, okná, my sme tam aj tehly vynášali, išli sme si aj my ženy zarobiť, keď sme mali možnosť (pridáva sa ďalšia respondentka – pozn. aut.). *Väčšinou čo som robila, tak som robila upratovačku, robila som už aj predavačku, to som predávala veci. Ako by som to chcela? Tým, že by som si našla aj ja prácu.“* /nezamestnané rómske ženy z mesta

Skupinové diskusie potvrdili zistenia kvantitatívnych výskumov o zlej sociálnej situácii značnej časti rómskych domácností. Ukázali zároveň, že nedostatok financií je u mnohých rómskych žien trvalý alebo dlhodobý stav, nesúvisí iba s určitým obdobím života. Finančné problémy sa viazali predovšetkým so stratou pracovných príležitostí a s odkázanosťou na sociálne dávky. Nedostatok financií obmedzuje možnosti voľby rómskych žien na minimum. Prvé, čo sa z malých príjmov usilujú zabezpečiť, sú potreby detí a náklady na bývanie, na ostatné potreby mnohým z nich nezostávajú voľné prostriedky. Okrem vyrastania v chudobe, ktoré bolo nezriedka prekážkou ich rozvoja v minulosti, a celkovej chudoby v komunite uberajúcej z možných stratégií prežitia, veľkou bariérou je aktuálna finančná situácia mnohých rómskych žien. Nedovoľuje im cestovať za príležitosťami, nedovoľuje pobyt mimo bydliska, navyše vyčerpáva fyzicky a psychicky. Obzvlášť nepriaznivá je situácia osamelých matiek, u ktorých sa bariéry kumulujú – k finančným sa pridávajú zúžené možnosti pre deľbu starostlivosti. Jediné východisko na prekonanie tejto bariéry videli v zabezpečení pracovných príjmov do domácnosti, pre nedostatočné pracovné príležitosti zostáva takéto riešenie finančných bariér pre mnohé rodiny nedostupné.

2.1.3. Finančná dostupnosť zdravotných služieb

Medzi základnými potrebami života sa k prioritám zaraďuje zdravie a zdravotná starostlivosť; ochrana zdravia a zaručenie dostupnosti zdravotníckych služieb patrí medzi základné ľudské práva. Ako sa ukázalo na základe rozhovorov s rómskymi ženami, zabezpečenie zdravotnej starostlivosti v mnohých prípadoch predstavuje pomerne veľký problém. Ten v skúmanom prostredí nesúvisel ani tak s nerovným zaobchádzaním pri poskytovaní tejto verejnej služby, a podľa výpovedí účastníčok nemal ani podobu odmietnutia poskytnúť zdravotnú starostlivosť. So situáciou, žeby ich lekár odmietol ošetriť, sa nestretla žiadna z účastníčok. Problémy spájali s finančným nedostatkom, ktorý im výrazne obmedzuje prístup k zdravotnej starostlivosti. Ukázalo sa, že jednou z potrieb, na ktoré obmedzené finančné prostriedky nevychádzajú, je práve starostlivosť o zdravie. Viaceré zo žien potvrdili, že pre nedostatok peňazí na cestovné nenavštívia ambulanciu lekára, stáva sa tiež, že nemajú na zakúpenie predpísaných liekov.

„Tak stalo sa to už, áno, skôr aj na lieky a tak. Stáva sa.“ /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

„Určite, a nie len na cestovné! Idem k doktorovi, predpíše mi lieky, ale ani na ten recept... Takže radšej nejdem k tomu doktorovi.“ /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s ukončeným SOU, segregované prostredie

Zlá ekonomická situácia v nejednom prípade následne vedie k úplnej rezignácii žien na lekárske ošetrenie. Keď nemôžu vybrať predpísané lieky, návštevu u lekára považovali za zbytočnú. Ako ale viaceré respondentky špeciálne zdôrazňovali, s deťmi sa usilujú lekára navštíviť vždy, keď to potrebujú.

„Stáva sa, áno. Dakedy ani na lieky nieto, je to tak. Čo sa týka nás (dospelých – pozn. aut.), *tak načo pôjdem, keď nemám. Ale keď to dieťa, tak k tomu lekárovi, už aj skade, tak na tie lieky zoženiete! Ale my už na seba potom...“* / nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„...a dosť často. Alebo sa nejde k lekárovi, pretože načo, keď recept nevyberiem?! A opäť je to zase aj povinnosť, pocitovo vlastne žena znesie strašne veľa a radšej nech sa jej nič neujde, nech ona je chorá, ako dieťa alebo muž.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Obraz rómskej ženy

V súvislosti s deťmi a zdravotnými službami jedna zo žien poukázala na špecifickú stratégiu prekonávania obrovského finančného deficitu v domácnosti. Ak sa situácia v domácnosti vyhranila natoľko, že nemala čo dať deťom jesť do školy, radšej dieťa nechala od lekára vypísať a doma ho už nejako prestravovala:

„Stalo. Keby že na lieky, ale ani na desiatu, sa niekedy stalo, že tomu dieťaťu nebolo čo dať! A radšej som išla k doktorke a dala tú ospravedlnenku urobiť na celý deň, doma som niečo uvarila, nejakú polievku, zohnala nejaký chleba, proste muselo sa tak fungovať, museli sme tak žiť. Po novom včera mi mamina oznámila, že za ospravedlnenky treba dávať jedno euro; teraz vyšiel taký zákon, že každé dieťa, ktoré... navštevuje školu, za ospravedlnenku jedno euro musí zaplatiť. Sme sa na tom smiali, že chudáci Rómovia, tak teraz naši nebudú ani v škole meškať, pretože za každú ospravedlnenku euro, to mu radšej za to euro kúpi tú desiatu! Všetko zlé je na niečo dobré, ja to stále rozprávam... Stalo sa, stalo, veľakrát sa stalo.“ /pracujúca rómska žena z mesta, ukončené SŠ vzdelanie

V previazaní na zlú ekonomickú situácia sa pre mnohé rómske ženy stáva nedostupnou lekárska starostlivosť. Finančný deficit je niekedy v ich rodinách taký hlboký, že rezignujú na lekárske ošetrenie a svoje ochorenie neriešia, usilujú sa však zabezpečiť a chrániť aspoň zdravie detí. Opäť prejavili tendenciu k odsúvaniu svojich vlastných potrieb. Finančný nedostatok či aktuálna chudoba predstavuje nie len prekážku rozvoja rómskych žien v zmysle obmedzovania príležitostí štúdia, pracovného uplatnenia či uplatnenia v iných oblastiach záujmu, ale pôsobí tiež ako bariéra prístupu k zdravotnej starostlivosti. Dlhodobejšie zotrvávanie pri takomto riešení môže mať dôsledky pre zdravie rómskych žien a zakladá tak riziko pre vznik ďalšej, tej najzákladnejšej prekážky plnohodnotnej integrácie do spoločnosti.

2.2. (Ne)dostupnosť platenej práce: prečo je to tak

Štúdie venované sociálnemu vylúčeniu a sociálne znevýhodneným skupinám v tom majú jasno – dochádzajú k rovnakému záveru: integráciu do spoločnosti urýchľuje a podporuje zapojenie do trhu práce. Čím je ekonomická participácia intenzívnejšia a kvalitnejšia, tým viac sa redukuje riziko závislosti a posilňuje sa úspešnosť celkovej integrácie do spoločnosti. Potvrdili to napokon aj názory samotných rómskych žien, ktoré riešenie svojej ťažkej ekonomickej situácie vidia práve v pracovnej aktivite a jej výsledku v podobe pracovného príjmu (pozri časť 2.1.2.). Z hľadiska ekonomickej integrácie sú dôležité dva aspekty: je to jednak zapojenie do trhu práce, druhou stránkou je pôsobenie alebo postavenie na trhu práce.

2.2.1. Diskriminácia na základe etnicity

Citované výskumné údaje (kapitola 1) ukázali, že pre rómske ženy platia rovnaké rodové súvislosti a rozdiely, ako pre participáciu žien na trhu práce vo všeobecnosti, len v extrémnejších polohách. Omnoho častejšie zostávajú mimo trhu práce, či už na rodičovskej dovolenke alebo ako ženy v domácnosti, vyznačujú sa nižšou zamestnanosťou než rómski muži, často zastávajú pracovné miesta pod svoju kvalifikáciu, podiel nekvalifikovanej alebo nízko kvalifikovanej práce je u nich vysoký, aj podiel nestabilných alebo dočasných prác s nízkou sociálnou ochranou, kvalitou práce a finančným ohodnotením. Posledné uvedené charakteristiky, rozšírenie vykonávania nekvalifikovaných pracovných miest a ich nízka kvalita, sú spoločné s rómskymi mužmi a majú dlhodobé trvanie. Aj v predrevolučnom období vykonávali príslušníci rómskeho etnika vo zvýšenej miere nízko kvalifikované práce spojené s udržiavaním poriadku, s prácami v poľnohospodárstve, v lesoch a podobne. No po roku 1990 sa postavenie mnohých skupín rómskeho obyvateľstva výrazne zmenilo, s procesmi prechodu na trhové hospodárstvo jeho značná časť stratila – nie len z možností uplatnenia na trhu práce, ale následne aj z celkových životných šancí. Ako prvé totiž zanikali práve nízko kvalifikované pracovné miesta, privatizácia technických služieb a ich prechod na obce a mestá viedli k redukcii pracovných miest tohto typu. Aj tento vývoj sa podpísal pod zistený deficit pracovných príležitostí v rámci marginalizovaných rómskych komunít.

V čom ale rozdiel oproti mužom pretrváva, to je veľká časť rómskych žien zostávajúca vôbec mimo trhu práce. Niektoré iba v určitej etape života, ale mnohé z nich natrvalo. Rozhovory s rómskymi ženami poukázali na ťažkosti a bariéry, s ktorými sa stretávajú už pri samotnom hľadaní práce. V slovenských podmienkach, ktoré charakterizuje pomerne vysoká nezamestnanosť, je problém s dostupnosťou zamestnania vyplývajúci z celkového nedostatku pracovných miest všeobecný, pre niektoré regióny obzvlášť.

U rómskych žien (ale aj mužov) sa ku všeobecným ťažkostiam so získavaním zamestnania pridávajú diskriminačné bariéry: stretávajú sa s **odmietnutím z dôvodu etnicity.** Respondentky mali s takouto praxou pomerne bohaté skúsenosti. Scenár sa viac-menej opakoval: pri telefonickom rozhovore zamestnávatelia prácu prisľúbili, no po osobnej návšteve potenciálneho pracoviska bolo miesto obsadené.

Obraz rómskej ženy

„Áno, to je furt (potvrdzujú kolektívne viaceré rómske ženy)*! Mal iks výhovoriek, ale my sme vedeli prečo. Ešte cez telefón, pokiaľ človeka nevidia, tak sľúbia aj modré z neba: ´Áno, máme robotu, máme voľné miesta.´ Ale ako náhle príde tam Róm, tak miesta sú obsadené.“* /viaceré rómske ženy z fokusovej skupiny zastupujúcej segregované vidiecke prostredie

„Mňa nie, ale počula som... akože hľadala robotu kamarátka, mali to napísané, aj na okne vycapené, a keď išla, tak povedali, že už majú. Popritom to tak nebolo.“ /vyučená rómska žena s jedným dieťaťom na RD, segregované prostredie

Často v procese uchádzania sa o prácu zohráva úlohu už samotné priezvisko – mnohí zamestnávatelia záujemkyňu odmietnu už na základe neho, ak prezrádza príslušnosť k rómskej národnosti. Ženám s netypickým rómskym priezviskom sa potom stáva, že im prácu aj telefonicky prisľúbia, ale po osobnom pohovore, respektíve ak sa etnicita prizná alebo inak prezradí, ich odmietnu prijať s odôvodnením, že pracovné miesto je už obsadené. Účastníčky skupinových rozhovorov svoje zážitky popisovali aj takto:

„Zavolala som na inzerát, že by som chcela robiť, teda na tú robotu; prišla som tam, cez telefón mi povedal, že v poriadku, že aby som prišla na pohovor, že teda je to miesto voľné. A keď som išla tam, tak povedal niečo od veci, že pred chvíľou tam bola napríklad jedna, takže zobral ju, že je mu to ľúto a to bolo všetko... Už sa mi to viackrát stalo... Ja si myslím, že aj to priezvisko robí veľa (pripomína druhá zo žien), *keď si volala telefónom do toho zamestnania a povedala XY* (nie typické rómske priezvisko – pozn. aut.), *pomysleli si, že to určite nebude Rómka a pozvali na pohovor. Ale ako náhle videl...“* /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SŠ, mestské prostredie

„Ja mám také priezvisko, že to nie je cigánske... tak áno, že zoberieme, máme. Prišla som tam a nebola šanca.“ / nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s ukončeným SOU, segregované prostredie

„Ja som zažila, hneď po ukončení strednej školy. Som kuchár – čašník vyučená, tak som zavolala do hotela, lebo po známosti mi kamarátky dali vedieť, že je tam voľné miesto. Tak som tam zavolala, priezvisko mám XY (nie typické rómske – pozn. aut.), *povedali: ´Príďte!´ Prišla som na pohovor a keď ma videli, že som Rómka, to priezvisko sa im nezdalo, tak už nemali miesto. Potom z úradu práce ma poslali, že by som mohla ísť robiť do pohostinstva čašníčku, tiež mi ale povedali do očí, že tam by určite Cigánku nechceli, aby obsluhovala.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a jedným dieťaťom pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Ja som chcela, ešte som nemala ani decko, nič, mala som osemnásť, devätnásť rokov, chcela som ísť robiť do Čiech. Volala som, všetko, už som tam mala prísť, a keď som zavolala, že či nebude problém, že som Rómka, tak mi povedal, že aby som ani nechodila. Ja mám veľa skúseností... hej, vieš čo, keď hocikde pôjdem, tak povedia, nepotrebujeme alebo teraz sme zobrali. Nechcú skrátka.“ /nezamestnaná rómska žena, SŠ s maturitou

S uvedenými praktikami sa stretávajú ženy s rôznym statusom vzdelania, popri ženách s neukončeným stredoškolským vzdelaním uvádzali skúsenosť s diskrimináciou aj držiteľky výučných listov alebo maturitných vysvedčení. Na základe bohatých skúseností s diskrimináciou na základe etnicity vyjadrila jedna zo žien pochybnosť, načo je Rómom vzdelanie, keď prácu ani tak nezískajú:

„Ale keď aj tá škola! Človek sa aj učí, aj čas, aj všetko, a keď si hľadá robotu, tak aj potrebujú a nezoberú. Vidia tmavšia – a už nezoberie. Napríklad má v časopise vypísané, že berie, volá tam, aj príde tam. A vidí – a nezoberie.“ /rómska žena, neukončená SOU

Podľa uvedených názorov je dôvodom nerovného zaobchádzania pri prijímaní do zamestnania rozhodne najčastejšie etnicita, avšak niektoré respondentky k nej pridávali aj iné diskriminačné dôvody ako výzor, materstvo alebo príslušnosť k rodine. Ukázal sa problém viacnásobnej diskriminácie, ktorá môže nadobúdať napríklad takéto podoby:

Obraz rómskej ženy

„Tak určite na trhu práce (zažívajú rómske ženy diskrimináciu – pozn. aut.). *Keď ide hľadať Rómka robotu, keď aj pekne vyzerá, tak nemá šancu. A niektorá zasa je aj vyučená, je mrzká, zasa nemá šancu. Alebo súdia aj podľa rodín, z akej rodiny je, aj keď napríklad ona nie je taká... Nie* (odpoveď na otázku, či sa jej taká situácia stala osobne).*“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„...a tak isto to je podľa mňa aj v práci. Ty ak máš nejaké skúsenosti z tej školy a z toho okolia, v ktorom sa pohybuješ, a vieš pekne komunikovať a mať svoj názor a rozprávať sa s ľuďmi, tak nie je problém. Ale z druhej strany problémom je možno to, že som tmavšia, možnože mám priezvisko XY (typické rómske priezvisko – pozn. aut.), *možno to, že už mám dieťa. Pričom ma do roboty nezoberú kvôli tomu, že oni chceli do roboty ženu, ktorá nemá dieťa, ale ktorá je slobodná. Tak isto môžem povedať o tom, že napríklad idú zobrať nejakú sekretárku, pričom viem, že idem do nejakého zamestnania, sa musím upraviť, obliecť, pretože chcem získať tú robotu, chcem získať zamestnanie, chcem z niečoho žiť. A takisto som sa stretla veľakrát s tým, že nezobrali kamarátku, pretože nemala krátku sukňa ako tá kolegyňa pred ňou, pretože nebola tak upravená, nemala blond vlasy ako mala tamtá druhá. Takže to nie je podľa mňa len o tom, že či Rómka alebo Nerómka, ale aj vzhľadovo strašne teraz ľudia berú. Že napríklad do banky prídeš klasicky oblečená v rifliach, pekné tričko, pozrú sa na teba a vzhľadovo si povedia: no tak toto nie je ten typ, my potrebujeme ženu, ktorá má okuliare, ktoré má na sebe sako a sukničku a ktorá vyzerá úplne inak. Čiže aj výzor podľa mňa strašne veľa robí.“* /rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

V rámci diskusie o problémoch súvisiacich s hľadaním práce sa etnicita kombinovala aj s ekonomickými dôvodmi. Okrem presvedčenia o všeobecnom nezáujme zamestnávateľov o rómsku pracovnú silu v okolí bydliska možnosť vycestovať za prácou rómske ženy videli ako nereálnu pre nedostatok financií na cestovné:

„A kde, povedz mi (reakcia na pripomienku spoludiskutujúcej, že keby nemala rodinné záväzky, tak by prácu hľadala a našla), *keď teraz nechcú nikde Cigánov?! Ja by som mohla aj vycestovať, ale je robota aj pre Cigánov? Taká ponižujúca, skôr by som povedala... a bez peňazí sa nepohneš nikde* (pridáva sa ďalšia účastníčka diskusie)!“ /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s neukončenou SOU, segregované prostredie

„Lenže roboty nič; žiadosti mám možnože ešte päť alebo desať rokov staré... dodnes mám všade žiadosti. Samozrejme, že je šanca vycestovať, ale musím sa z niečoho odraziť, musím mať nejaký základ, nejaký kapitál. A skade? Z aktivačných prác sa nedá odložiť nič, keď platím to, platím ono; takže to sa nedá: voda, nejaké dlžoby po rodičoch. Človek potrebuje nejaké financie, odraziť sa od niečoho. Keby ma aj teraz zobrali do roboty, čo ja viem do XY (mesto vzdialenejšie od bydliska – pozn. aut.), *možno dáku čašníčku alebo do kuchyne, potrebujem tam tiež cestovať, nemohla by som prijať tú robotu.“* / nezamestnaná rómska žena s ukončenou SOU, segregované prostredie

Všetky fokusové skupiny ukázali, že s diskrimináciou pri prijímaní do práce majú rómske ženy pomerne bohaté skúsenosti, či už ich poznali zo svojho blízkeho okolia alebo sa s nimi stretli osobne. Avšak uchádzanie sa o pracovné miesto nie je jediná činnosť či priestor, kde k diskriminácii dochádza. S nerovným zaobchádzaním alebo nespravodlivými praktikami sa stretávajú aj priamo na pracovnom mieste. Mali napríklad podobu prideľovania najhorších pracovných úloh na pracovisku alebo išlo o posmešky zo strany spolupracovníčok a nadriadených:

„Teraz kde chodím, do XY (aktuálne zamestnanie v továrni – pozn. aut.), *prvé tri, štyri dni: ´Cigánku zasa zobrali na brigádu, tak odrobí si to!´ A tú najšpinavšiu robotu, aká existuje v XY, tú som si pekne oddrela.“* /rómska žena z mesta pracujúca mimo vyučený odbor

*„Ja si pamätám do XY (*prvé pracovisko vo vyučenom odbore v meste – pozn. aut.) *keď som chodila, tak vždy rozprávali, robili si posmešky, bola som tam jediná Rómka: ´A tie Cigánočky na tých cestách v meste, čo stoja a šliapu...´ Ja vždy som tak jedným uchom dnu, druhým von. Vravím si, som v práci a nemôže ma nič takéto vyprovokovať! Ale ako náhle majsterka videla, že niečo som nezvládla, bola to pásová robota a bolo to dosť aj na chrbticu, aj na oči náročné, prišla ku mne a na základe toho, že som Rómka a že sa rozprávalo akurát o tých prostitútkach... tak mi povedala: ´Ja ti môžem poradiť, dievča, ty by si mala s tou látkou robiť ako s mužským...´ Vraj to sa robí jemne, to sa dvíha hore dole a vtedy sa to nebude vlniť. Vtedy som si povedala, toto bola dosť silná urážka, na základe niečoho odsúdila mňa a doslova ma urazila! Mala som tú hrdosť postaviť sa a odísť z tej práce preč. Povedala som si, že v takom kolektíve ja pracovať nechcem, aj keby som tam zarábala... milióny.“* / pracujúca rómska žena z mesta, ukončené SOU

2.2.2. Rodové rozdiely v pracovnej aktivite

Celkové kvantitatívne údaje o zamestnanosti a postavení žien a mužov na slovenskom trhu práce potvrdzujú významné rozdiely v konečnom dosiahnutom výsledku obidvoch skupín. Rodové rozdiely sú zatiaľ trvalou súčasťou sféry platenej práce a prejavujú sa na všetkých jej dimenziách a rovinách. Či sa sleduje možnosť získať prácu alebo umiestnenie na trhu práce, postavenie a benefity na pracovisku a podobne, rozdiely v neprospech žien pretrvávajú. Vykazujú nižšiu zamestnanosť vo všeobecnosti i za špecifické skupiny, ako napríklad pri porovnávaní rodičov malých detí, sú menej zastúpené v riadiacich postoch, na lepšie platených pracovných miestach, častejšie pracujú pod svoju kvalifikáciu, koncentrujú sa v odvetviach a profesiách, ktoré sa vyznačujú nižšími odmenami za prácu a podobne (Bútorová a kol., 2008; Holubová, 2010, 2012).

Ako dokumentuje kapitola 2, rodové rozdiely v oblasti platenej práce neplatia len pre celkovú populáciu Slovenska, horšie postavenie žien vychádza aj v rámci rómskej populácie, dokonca ešte vo výraznejších hodnotách. Či ho reflektujú samotné rómske ženy a ako hodnotia svoje postavenie v porovnaní s mužmi patrilo preto k dôležitým témam skupinových diskusií. Ukázalo sa, že rodové rozdiely v pracovnej sfére rómske ženy vnímajú veľmi intenzívne. Vyjadrili všeobecný súhlas s rozdielmi v pracovnej aktivite mužov a žien, niektoré poukázali na diskrimináciu na základe rodu i na dôvody, ktoré rodové rozdiely spôsobujú.

Muži získavajú prácu oveľa ľahšie ako ženy – v tom sa názory zhodovali naprieč aktuálnemu pracovnému statusu alebo dosiahnutému vzdelaniu účastníčok diskusií. Opačný názor sa objavil len v ironickej polohe a súvisel skôr s problémom žiarlivosti rómskych mužov na svoje partnerky, ak sa na pohovor pri uchádzaní o zamestnanie alebo do práce upravia (pozri aj kapitolu 2.4.):

„Ja som tiež nedávno počula, že my ženy to máme ľahké, lebo používame svoje zbrane, aby sme sa zamestnali... Napríklad to (odpoveď na otázku moderátorky, aké sú to „ženské zbrane“)*, že muž, keď ide na pohovor do práce, tak proste normálne sa oblečie, klasicky, ako keď ide vonka a troška gélu na hlavu a ide s tými papiermi, s ktorými žiada o robotu. Pričom žena, aj keď ide žiadať o robotu, vraj to preháňa s maľovaním, preháňa s obliekaním len kvôli tomu, aby tú robotu získala. Používame vraj svoje zbrane na to, aby sme robotu získali. Pričom ten chlap si neuvedomuje napríklad, že ja mám ´šéfovú´ ženu a proste do tej roboty, myslím si, každý normálny človek, každý to tak berie, že keď ideš vonka alebo medzi spoločnosť alebo do práce, to sa vyžaduje, aby človek trošku vypadal, aby o seba dbal. Pričom rómski muži to vôbec nechápu...“* /pracujúca rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

Medzi dôvodmi lepšieho prístupu mužov k zamestnaniu, ich širších príležitostí pre pracovné uplatnenie a väčších šancí nájsť si zamestnanie **dominovali domáce povinnosti žien.** Ako rozhovory naznačili, starostlivosť o deti a domácnosť obmedzuje pracovné možnosti žien vo verejnej sfére viacerými spôsobmi. Obmedzujúcim faktorom uchádzania sa o platenú prácu vôbec je primárna zodpovednosť za domácnosť a jej členov a rozsah domácich prác a povinností:

„Lebo sú ženy – kvôli domácnosti, rodine, deťom (odpoveď na otázku o dôvodoch pomalšieho pracovného postupu žien)*.“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Preto majú, podľa mňa, muži väčšiu šancu do tej roboty, lebo žena sa musí točiť okolo detí, či variť, či prať. Chlap, poviem ako je, ten narobí drevo, nanosí vodu; niekedy si tú vodu nanosím aj sama. Takže chlap, podľa mňa, má väčšiu šancu mať (zamestnanie – pozn. aut.)*.“* /rómska žena na RD s neukončenou SŠ, segregované prostredie

„Lebo muž tak nie je utrápený, tak psychicky (odpoveď na otázku moderátorky, prečo má muž viac príležitostí do roboty). *Žena si musí všetko v tej hlave premietať, ako všetko spraviť, aby bolo dobre. Musí si aj ten čas zadeliť, kedy dať deťom jesť, kedy ich zase uspať, keď už spia... čo mám ísť urobiť, či prať, či to spraviť. Je to také ťažké. A predsa ten muž má, podľa mňa, ľahšiu hlavu. Aj keď chodí do tej roboty, príde domov: ´Ja som taký utrápený!´ Niekedy ani z tej roboty nie je taký utrápený a ide si ľahnúť...“* /vyučená rómska žena s jedným dieťaťom na RD, segregované prostredie

Ďalším spôsobom, ako primárne určenie zodpovednosti rómskych žien za domácu sféru zužuje ich výber pracovného uplatnenia vo verejnej je skutočnosť, že si musia hľadať „dostupnú“ prácu v zmysle priestoru a času. Sú silne **previazané s miestom bydliska** a jeho blízkym okolím, čo im zabraňuje vycestovať prípadne za pracovnými príležitosťami do vzdialenejších miest alebo do zahraničia. A sú tiež viazané na možnosti práce cez deň. Muži môžu cestovať mimo bydlisko a pracovať v rôznych pracovných režimoch, čo ich pracovné príležitosti zvyšuje.

Obraz rómskej ženy

„Majú väčšiu fyzickú silu (odpoveď na otázku, prečo majú muži väčšiu šancu zamestnať sa), *ale nie len o to... Ideme sa spýtať: ´Beriete do roboty?´ Vidia čierne ´ksichty´, hotovo, koniec, robota nie je! ... A napríklad, ak sú manželia alebo žijú v páre, kde sú deti, tak si myslím, že automaticky ten muž môže vycestovať a žena s tými deťmi nemá ako. Tá musí predsa byť doma, starať sa o deti, školu a všetko. Muž je povinný ísť zabezpečiť, skúsiť, no tá žena nemá šancu.“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„...rýchlejšie sa zamestnajú... ale majú ľahší prístup k robote. Chlap keby chcel tak, ja neviem, si spraví vysokozdvižný, si spraví taký kurz, ide do toho závodu, potiahne nočné, denné, chlap nemá starosť prísť domov. Ja musím uvariť, poriadiť, musím deti zaniesť ráno do škôlky, to mám naopak starosť ja. Ja si musím vybaviť takú robotu, kde stíham ešte doma si spraviť aj to, čo treba. Ja neviem, keby chcel môj muž a keby veľmi chcel, tak má možnosť ísť robiť aj niekde inde, majú väčšiu možnosť, nie len jedna stavba je, jeden zamestnávateľ, keby chceli idú do zahraničia alebo do iného mesta a robia niekde inde. Ale tak toto, kde je, tak mu to asi viac vyhovuje.“ /rómska žena pracujúca mimo vyučený odbor, dve deti

Ešte iný typ pôsobenia domácich povinností žien proti ich zamestnanosti sa prejavuje v postojovej rovine. Prístup zamestnávateľov voči uchádzačkám o prácu je často poznačený **stereotypnými očakávaniami o negatívnych dôsledkoch ich domácich povinností** na pracovný výkon. Aj rómske ženy sa na pohovoroch u zamestnávateľa stretávajú s otázkami o počte a veku detí, resp. u mladých žien očakávajú odchod na materskú, čo napokon vedie k zamietnutiu žiadosti o zamestnanie.

„Áno (odpoveď na otázku, či chlapi majú viacej možností nájsť si prácu ako ženy), *lebo nás ženy odbijú. Keď aj dotazník robíš, tak sa ťa automaticky pýtajú, koľko máš detí, koľko majú rokov. Ak povieš, že máš školopovinné deti, tak ťa odmietnu, lebo si pomyslia, že sa ty musíš o ne starať a kde budeš chodiť do roboty! A ten chlap je živiteľom rodiny, automaticky ide a robí. Nemáme také možnosti ako muži. Je to tak.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Muži to majú lepšie asi v tom, že na tej stavbe nevyžadujú výučný list. Ani tam sa nepýtajú, či má ženu, deti, to ich vôbec nezaujíma.“ /nezamestnaná rómska žena z mesta so SOU, dve deti

„Neviem veľmi odpovedať (odpoveď na otázku moderátorky, ako vníma rozdiely medzi mužmi a ženami v oblasti prístupu k zamestnaniu), *pretože ja som bola na materskej dovolenke, odkedy som sa vydala. A toto sú vlastne také dva roky, ktoré sa starám, zarábam finančne ja. Ťažká otázka, ale aj tak si myslím, že väčšinou tí muži sú skôr na prvom mieste... Á*no (stretla sa s tým, že sa jej na pohovore pýtali, koľko má detí – pozn. aut.). *No určite nie* (či sa to pýtajú aj mužov)*!“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

Čo z pohľadu rómskych žien zvyšuje mužom šance na platenú prácu je ich väčšia fyzická sila. Jej zaradenie medzi dôvody vyšších šancí pracovného uplatnenia mužov naznačuje širšiu dostupnosť nekvalifikovanej a ťažkej fyzickej práce v regióne, ako aj širšiu skúsenosť s takýmto pracovným uplatnením v okolí. Ako prezentujú aj výroky uvádzané vyššie, dostupné pracovné miesta súvisia so stavebníctvom, majú podobu kopáčskych prác a narábania s krompáčom a podobne, čo sú práce, ktoré ženy nezvládnu:

„Majú robotu hocikde, či pôjdu kopať alebo tak (odpoveď na otázku, či to muži majú ľahšie), *viacej sú ženy diskriminované. Krompáčom robiť, oni majú vždy robotu, to je o partii...“* /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov so SOU, segregované prostredie

„Žena je fyzicky slabšia, nezvládne to, čo zvládne ten chlap.“ /nezamestnaná rómska žena so ZŠ a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Avšak aj v oblasti kvalifikovanej práce reflektovali rómske ženy lepšie pracovné možnosti mužov. V takomto prípade k výhodám mužov zaraďovali vzdelanie. Ak majú vyššie vzdelanie, ľahšie si nájdu zamestnanie ako ženy; podľa skúseností niektorých z nich dokonca ani rovnaký stupeň dosiahnutého vzdelania nevedie k rovnakému výsledku na trhu práce.

Obraz rómskej ženy

*„Nemá takú mo*žnosť (žena zamestnať sa – pozn. aut.). *Môj muž si vždy nájde robotu, vždy zarobí dáko korunu a ja nemám tú možnosť... Lebo keď aj ideme niekde, tak ťa odbijú* (odpovedá na otázku prečo ako žena nemá takú možnosť nájsť si prácu), *odmietnu ťa, lebo nemám výučný list, nemám maturitu, nemám nič... Môj muž má ukončené stredné odborné učilište a skorej si nájde tú robou ako ja – lebo je muž.“* /nezamestnaná rómska žena s neukončeným SOU a dvomi deťmi, mesto – separované prostredie

„No, pravdaže (odpoveď na otázku, či majú muži viac priestoru nájsť si prácu)*! ... Aj moji bratia sú vyučení, ja som vyučená – a čo z toho?! Bratia majú robotu, ja si nenájdem... Moje deti sú tiež vyučené a roboty nemajú* (pridáva sa ďalšia respondentka), *normálne chodí jeden syn a ostatné sú doma....*“ /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov so SOU, segregované prostredie

Vzdelanie sa ale objavilo aj v polohe výhody na ceste k zamestnaniu, a to pri vzájomnom porovnávaní žien. Pri hľadaní odpovede na otázku, ktoré ženy sa vedia na trhu práce presadiť, sa uvádzali ženy s ukončenou školou.

„...ako ktoré, napríklad tie, čo majú školy, vedia sa presadiť, tak napríklad také.“ /nezamestnaná rómska žena, neukončená SŠ

Názory rómskych žien na „silu“ vzdelania ako výťahu k pracovnému uplatneniu sa teda diferencovali podľa kontextu porovnávania. Vyššie vzdelanie podľa nich nestačí na prekonanie znevýhodnenia na základe etnicity: ako sa uvádza vyššie – Rómov a Rómky odmietnu prijať do zamestnania, aj keď majú ukončené vyššie vzdelanie. Má ale zároveň rodovo rozdielny vplyv, keď sa k zamestnaniu dostanú skôr muži ako ženy s rovnakým stupňom vzdelania; pre ženy ako výťah pôsobí slabšie než pre mužov. Kedy podľa nich vzdelanie rómske ženy zvýhodňuje, je komparácia v rámci skupiny žien: ženy so vzdelaním sa na trhu práce uplatnia skôr ako bez vzdelania.

Osamotený zostal názor jednej z účastníčok diskusií, ktorá zmienila problém menšieho záujmu, menšej „chuti“ žien pracovať mimo domácnosti:

„Lepšiu šancu majú muži (odpoveď na otázku moderátorky, kto má lepšiu šancu nájsť zamestnanie), *podľa mňa, oni sa lepšie uchytia do tej roboty ako tá žena... Majú viacej tej chuti do roboty ako žena* (odpoveď na otázku, prečo majú muži lepšiu šancu zamestnať sa) ... *Tak to nie* (odpoveď na otázku moderátorky, či celý deň sedí doma).“ /rómska žena s troma deťmi na RD, segregované prostredie

Popri samotnej dostupnosti platenej práce vôbec poukázali rozhovory s rómskymi ženami aj na rodové rozdiely súvisiace s dosiahnutou pozíciou na trhu práce. Spomínali sa nižšie platy žien v porovnaní s mužmi a následne nižšie dôchodky, hoci nie všetky ženy mali na problém rovnaký názor; hovorilo sa o vertikálnej segregácii a obmedzenej dostupnosti riadiacich pozícií pre ženy; reflektovali sa aj nižšie šance starších žien na pracovné uplatnenie v porovnaní s mladšími.

„Toto bolo dakedy (nižšie platy žien – pozn. aut.), ale *teraz už je rovnoprávnosť, podľa mňa.. Je to tak* (oponuje druhá respondentka), *ženy zarábajú menej než chlapi... Ešte furt je tak, veď pozeraj aj správy... lebo sú menejcenné* (pridáva dôvod nižších platov žien)*! ... Nie* (oponuje prvá zo žien), *nemajú také nadčasy napríklad, nevykonávajú tú istú funkciu, čo muži, možnože ak by vykonala, tak nie je tam ten nadčas.“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Myslím si, že áno (odpoveď na otázku moderátorky, či majú muži lepší prístup k zamestnaniu)*, že ženy sú v tomto smere veľmi diskriminované. Musím sa priznať, že konkrétne nepoznám nejaký príklad, ale vo všeobecnosti... ženy za tú istú prácu dostávajú menej peňazí ako muži. Celkovo vidím mužov na tých vyšších postoch, aj vo firmách alebo najmä také firmy, ktoré sú silné na trhu, tak takéto pozície väčšinou obsadzujú muži. A aj keď čítam napríklad mená, ja neviem, že kto robí v banke alebo kto tam je generálny riaditeľ, tak sú to muži. Muži obsadzujú takéto pozície a väčšinou sa aj ženy hnevajú na to, že už aj keď majú takú pozíciu, tak že vlastne zarábajú menej ako ten muž a musia odviesť tú istú prácu alebo ešte vlastne viacej, aby vôbec na takom mieste mohli zotrvať, aby ich neprepustili.“* /pracujúca rómska žena s VŠ, mesto – nesegregované prostredie

Obraz rómskej ženy

„To môže byť kvôli tomu vlastne (nízke dôchodky žien – pozn. aut.)*, že celý život zarábali menej peňazí a tí muži vlastne zarábali viac a z toho sa vypočítava dôchodok. Čiže tým pádom vlastne sú znevýhodňované a dá sa povedať, že ide o takú nepriamu diskrimináciu.“* /pracujúca rómska žena s VŠ, mesto – nesegregované prostredie

„Nie je šanca, aby sa zamestnali (staršie ženy – pozn. aut.). *Nie je šanca, aby získali takú robotu ako žena, ktorá má dvadsať rokov. Už si myslia, že dá lepší výkon a že je silnejšia ako tá staršia pani, pričom tá staršia pani má takú prax a už toľko rokov odrobených, že by možno dala ešte väčší výkon ako tá mladšia.“* /pracujúca rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

Zozbierané výpovede podali jednoznačné svedectvo o viacnásobnom znevýhodnení rómskych žien na trhu práce. Najsilnejšou bariérou ich širšej a lepšej ekonomickej integrácie, ktorej čelia spolu s rómskymi mužmi, je etnicita. Popri nej však narážajú zároveň na prekážky vyplývajúce z ich rodovej príslušnosti. Základnou nevýhodou rómskych žien sú domáce povinnosti, ktoré im bránia viacerými spôsobmi v lepšom pracovnom výsledku. Sú príčinou úplného vytlačenia z trhu práce alebo zužujú ich možnosti výberu a prinášajú výrazné dvojité zaťaženie pri kombinácii úloh v obidvoch sférach. Podoby pracovnej aktivity rómskych žien potom nadobúdajú napríklad aj takúto podobu:

„...vstávam o štvrtej, na piatu mi ide autobus. Takže muž ráno odnesie do škôlky deti na šiestu; ja končím o 13:45, do 14:30 som doma. Dovtedy stíham ísť po deti, uvarím, poriadim, padne 19:30 a spím, pretože ráno na štvrtú stávam. Keď mám nočnú, stíham všetko ja; jasné, že si nestíham pospať pred nočnou, ale tak prvá sa vždy dá zvládnuť. Prídem z nočnej, odnesiem deti ja do škôlky, popracem, trošku si ľahnem a spím.“ /rómska žena pracujúca mimo vyučený odbor, dve deti

Aj táto empirická sonda potvrdila obrovskú mieru vylúčenia rómskej populácie z trhu práce, ktorá má za následok redukciu príjmov domácnosti a ich zotrvávanie v chudobe a vylúčení. Hĺbka a rozsah ekonomického vylúčenia predstavuje ďalšiu veľkú bariéru integrácie do ostatných oblastí verejného života. Kvalitatívny výskum sa neodklonil ani od predchádzajúcich zistení o pracovnej aktivite rómskych žien. Okrem všeobecných rodových rozdielov charakteristických pre slovenský trh práce, ako prerušovaná kariéra, zotrvávanie mimo ekonomickej aktivity, nízka zamestnanosť, nestabilné pracovné miesta, nízke pracovné odmeny, u rómskych žien pribúdajú ďalšie špecifiká a bariéry. Sú to diskriminačné praktiky pri prijímaní a nerovné zaobchádzanie na pracovnom mieste založené tak na etnicite, ako aj na rode, ako aj neznalosť svojich práv a možností ich obhajoby. Výsledkom je, že sú často mimo trhu práce bez kompletnej sociálnej ochrany, alebo pracujú v neistých pracovných miestach (dočasných, v neziskovom sektore, ako dobrovoľníčky) so slabou sociálnou ochranou. Takéto postavenie na trhu práce nemá dostatočný integračný potenciál a z hľadiska budúcnosti zakladá problémy s finančným zabezpečením rómskych žien v starobe. Úspešná a bezproblémová integrácia rómskych žien do trhu práce zostáva akoby skôr výnimkou a skôr ako výsledok vlastného úsilia – v podobe samozamestnania.

Obraz rómskej ženy

Ako uvádzajú publikácie venované nezamestnanosti alebo chudobe, vzdelanie predstavuje jeden z kľúčových faktorov, ktorý sa priamo či nepriamo podieľa na existujúcich podmienkach života, považuje sa za jedno z hlavných aktív jednotlivcov a ich domácností. Vo veľkej miere s ním súvisí úspešnosť zapojenia sa do trhu práce a výhody z pôsobenia na ňom, odvíjajú sa od neho vzory reprodukčného správania, ohrozenie chudobou a celková kvalita života. Aj na Slovensku analýzy konštatujú zvýšené ohrozenie nezamestnanosťou u pracovnej sily s nízkym stupňom vzdelania či s neukončeným vzdelaním (Vašečka 2002; *Chudoba...,* 2002; *Únik...,* 2003; Mušinka 2004; Bodnárová a kol., 2006; *Ľudské...,* 2009; UNDP 2006, 2012).

2.3. Podoby zapojenia do systému vzdelávania

Obraz o vzdelanostnej štruktúre rómskej populácie priblížila už kapitola 1: koncentrácia nízkych stupňov vzdelania a predčasného ukončenia vzdelávania je u rómskej populácie vysoká, hlavne v rámci segregovanej a separovanej časti, vysoký v porovnaní s priemerom je aj podiel špeciálnej školy. Podľa odborníkov môžu byť dôvody horšej vzdelanostnej štruktúry rómskej populácie rôzne, popri zdravotných dôvodoch sa hovorí o nedostatku motivácie pre učenie u rómskych detí a slabej podpore zo strany rodičov, o jazykových bariérach, nepripravenosti niektorých detí na školskú dochádzku, zlej dostupnosti škôl v segregovaných prostrediach, resp. o systéme nášho školstva vôbec, ktorý predpokladá pomoc pri učení od rodičov, o vyučujúcich a metódach práce v škole, celkovej klíme v konkrétnej škole, ako aj o význame prikladanom vzdelaniu v rámci komunity a podobne. Niektorým z nich sa venovala pozornosť aj v rámci tohto výskumu zameraného na rómske ženy. Mapovali sa ich zážitky a skúsenosti počas navštevovania školy, procesy integrácie do kolektívu i prístup učiteľov, v rôznych súvislostiach sa diskutovala špeciálne etapa rozhodovania o štúdiu po ukončení základnej školy a dôvody ukončenia štúdia.

2.3.1. Skúsenosti rómskych žien so školou

Už proces integrácie rómskych detí do kolektívu spolužiakov vykázal značnú heterogenitu, hoci sa výskum zakladal na výpovediach tridsiatich žien z jedného regiónu Slovenska. Skúsenosti rómskych žien so školou boli z tohto hľadiska odlišné, diferencovali sa podľa zloženia detí v triede i na základe kvality interakcií – pozitívnych i negatívnych.

Na nižších stupňoch základnej školy bolo **zastúpenie rómskych detí v triede** často širšie až väčšinové, na druhom stupni alebo na stredných školách sa rómske ženy dostávali do menšinovej pozície. Aj v rovine individuálneho školského príbehu sa situácia menila. Ak bolo v triede rómskych detí viac, prejavovalo sa často skupinové správanie. Rómske ženy pri takomto rozložení spolužiakov nekomentovali zlé správanie voči sebe, naopak spätne poukazovali na to, že sa ako skupina správali neprimerane k deťom z majority. Sebaidentifikácia rómskych detí ako „iných“ viedla ku skupinovému správaniu:

„...to bolo fakt, že husté, do slova a do písmena. Pretože si myslím, že my ako skupina Rómov sme vyhľadávali konflikty; ani sme tak neboli diskriminovaní, že sme Cigáni, ale my sami sme mali ten pocit proste, že do tých gadžov musíme vyrývať. Teraz, keď si to všetko uvedomím, tak som prišla na to, že nie my sme boli diskriminovaní, ale my sme ich diskriminovali ako skupinka Rómov. Oni proste, keď prišli ráno do triedy, tak my sme napísali lístok, ukázali sme im ho a musel nám dať kávenku. Mne je to teraz trápne o tom rozprávať, ale keď si človek na to všetko spomenie a dá si to do hlavy, tak dá sa povedať z jednej strany, že my ´Rómači´ sme si sami urobili taký obraz v našej triede, aký sme si urobili. Pretože sme vôbec nerozmýšľali nad tým, že sami ukazujeme hneď to zlo, hneď ukazujeme, že proste robíme krik – my sme Cigáni a my sme niekto a vy nás všetci nechcete!“ /mesto – nesegregované prostredie, polovica rómskych detí v triede

„...my sme mali takú triednu učiteľku, ktorá proste nám dávala toľko šancí! A my sme ich nevedeli využiť, pretože sme sa stále cítili byť iní, ale pritom na nás nikto nepoukazoval, že sme iní, že sme tmavší alebo že mám priezvisko...“ /mesto – nesegregované prostredie, polovica rómskych detí v triede

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„...na základnej som bola jedna Cigánka v celej triede, už potom od druhého stupňa... predtým nás bolo viac. ´Ty máš akú desiatu, dávaj sem!´ alebo ´Ty máš obložený rožok, tu máš chleba s maslom!´ A keď nedali desiatu, bolo zle.“ /mesto – nesegregované prostredie, polovica rómskych detí v triede

Podľa žien bol rozdiel chodiť do triedy, kde bola väčšina rómskych detí alebo zostať ako jedno rómske dieťa v triede. Stávalo sa to pri prechádzaní na vyššie stupne školy a znamenalo to opustiť skupinové správanie a prispôsobiť sa väčšine. Situáciu osamelosti v triede riešili cez prestávky, keď sa združovali v rámci detí svojej národnosti.

„...potom, keď som vlastne prestúpila z piatej triedy na druhý stupeň, samozrejme, že spolužiaci ostatní poprepadávali alebo mali viac rokov, lebo opakovali ročník, si pamätám, že som do šiesteho ročníka nastúpila jediná Rómka. A vám poviem, že správanie a všetko sa zmenilo, pretože som nemala obranu, nemala som s kým bojovať. Zrazu sa zo mňa nestala tá ´rebelka´, ale musela som sa prispôsobiť väčšine. Pretože nás bolo vtedy (na nižšom stupni – pozn. aut.) *viac Rómov, oni sa museli prispôsobiť nám, ale teraz som bola do slova a do písmena tá menšina. Čiže keď spolužiačka povedala, bude takto, bolo ich viac a boli gadžovky, ja som povedala OK, bude takto. Pričom viem, že keby bolo viac Cigánok pokope, že sme viacerí, tak zase by bolo po našom. Ja sa teraz na tom smejem, ale proste pravda je taká, aká je.“* /mesto – nesegregované prostredie, osamelé rómske dievča v triede

„Ja som nejaký problém nepociťovala na základnej škole... nastúpila som do siedmej triedy a som bola sama Rómka v triede, nemala som nejako s tým problém. Keď boli nejaké prestávky alebo tak, väčšinou Cigáni sa vyhľadúvali cez tie prestávky, mali sme svoju partiu, neriešili sme gadžov. Ja konkrétne som si našla na základnej škole manžela, s ktorým dodnes spolu žijeme, ja v tom nevidím nejaký problém. Osobne ma nezaujímajú, neriešim, či ma majú radi či nie, nepotrebujem to k životu.“ /v tom čase nesegregované prostredie, osamelé rómske dievča v triede

Mnohé z účastníčok skupinových diskusií explicitne deklarovali bezproblémové vzťahy a spolužitie v rámci školskej triedy alebo školy. A takéto hodnotenia zazneli pri rôznych situáciách podľa zloženia triedy, nezáležalo na tom, koľko rómskych detí v nej bolo. Dobré skúsenosti so školou uvádzali tak ženy, ktoré chodili ako jediné do kolektívu majoritných detí, ako aj ženy s menšou skupinkou alebo väčšinou rómskych spolužiakov a spolužiačok:

- jedno rómske dievča v triede

„...ja som bola tiež sama Cigánka na základnej, aj na učňovke; nikdy som nepocítila, že by som bola nejaká odstrčená alebo by som nemala kamarátky.“ /mesto – nesegregované prostredie, osamelé rómske dievča v triede

„Školu som mala blízko – dve minútky cesty; nevadilo mi tam akože nič... Nie (odpoveď na otázku, či sa jej v triede neposmievali). *Nie, vtedy ešte nie* (pridáva sa ďalšia zo žien v strednom veku).*“* /v tom čase nesegregované prostredie, osamelé rómske dievča v triede

„...mali sme to veľmi blízko (školu priamo na sídlisku – pozn. aut.), *bola som jedna Rómka v triede, ale pamätám si triedu, ako veľmi dobrú, vzťahy sme mali krásne, aj s pani učiteľkou, v súkromí sme ju navštevovali. Nikdy som nepocítila, že by tam bola nejaká rómska diskriminácia, nikdy nič, veľmi pekné spomienky na školu.“* /v tom čase mestské neseparované prostredie, osamelé rómske dievča v triede

„...bola som jediná Rómka v triede. Nikdy som nepocítila žiadne rozdiely, že by robili medzi mnou a nimi, alebo dievčatami a chlapcami. Bola to dobrá trieda.“ /mestské nesegregované prostredie, osamelé rómske dievča v triede

„...na strednej, keď som chodila, tak boli samí chlapci, ja jediné dievča a výhoda veľká, že som bola sama. Nič mi nedovolili robiť, bola som vo výhode.“ /mestské nesegregované prostredie, osamelé rómske dievča v triede

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

„Ja som chodila do XY (najbližšie mesto k terajšiemu bydlisku – pozn. aut.) *do školy, bývali sme na sídlisku, tak som mala len kúsok do školy. Učitelia boli dobrí, v triede boli iba dve Rómky, bolo to v pohode, diskriminácia nebola žiadna.“* / mestské neseparované prostredie, len dve rómske deti v triede

- rómske deti v triede v menšine

„...vzťahy so spolužiakmi sme mali dobré, ale občas sa stalo, že vykríkli: ´Cigánka, Cigán!´ Boli sme v triede štyria. Potom na druhom stupni som ostala sama, preložili nás do inej triedy, aj mňa, lebo sa naša rušila... Tam už nerobili rozdiel, na druhom stupni medzi tými väčšími deťmi, či som Rómka alebo Nerómka. Doteraz sa aj stretávame, aj zdravíme, porozprávame. Ale stalo sa, že vykríkli: ´Cigánka!´“ /vtedy mestské neseparované prostredie, rómske deti v triede v menšine

- polovica a viac rómskych detí v triede

„Ja som mala cestu do školy asi tak desať minút, ale nič mi nevadilo, mala som sa dobre, šťastné detstvo, aj v škole, doma, všade... nie, na základnej určite nie (odpoveď na otázku, či sa nestretla na škole s nejakými problémami).“ /čiastočne segregované prostredie, polovica rómskych detí v triede

„Ja som chodila najprv sem na základnú školu, potom teta X a Y (pravdepodobne komunitné pracovníčky – pozn. aut.)*, boli také výborné, že mi vybavili do YZ* (vzdialenejšie mesto od miesta bydliska – pozn. aut.), *tam som chodievala. Bolo mi tam super, bolo všetko dobré, dalo sa tam, vychádzala som tam akože so všetkými, nemala som problém. Len potom prišla taká doba, že nám to museli zrušiť, tak som naspäť prišla sem. Chodila som potom do XZ* (špeciálna škola v meste bližšom k bydlisku – pozn. aut.)*, no a potom som to* (vzdelávanie po deviatej triede – pozn. aut.) *nechala. Ale inak som tam chodila rada, to som vám zabudla povedať, bolo mi tam fakt super... Hej, väčšinou* (odpoveď na otázku, či bola v škole väčšina rómskych žiakov). *No tak mne to nevadilo, boli tam aj takí, aj takí, ale väčšinou to bola taká škola, že na Rómov... boli tam asi tri alebo štyri, čo boli Nerómky, dalo sa. Ja neviem povedať, že keby tam boli viaceré, podľa mňa každý je človek a ja som vychádzala aj s takými, to je podľa mňa jedno.“* /dochádzanie do školy v meste, väčšina rómskych detí v triede

„Tak ja som tiež chodila do XZ (mesto blízke k miestu bydliska – pozn. aut.) *na osobitnú, nemám sa tiež čo sťažovať. Tam boli tiež viacerí Rómovia a zopár tam boli aj bieli, vychádzala som aj s tými, aj s tými. Potom som išla do XY* (vzdialenejšie mesto – pozn. aut.) *na učňovku, tam tiež boli viacerí Cigáni. Bola som v detskom domove v XZ, stadiaľ som dochádzala do XY.“* /dochádzanie do školy v meste, väčšina rómskych detí v triede

Napriek dobrým vzťahom na škole to navyše, s čím sa rómske deti na rozdiel od majoritných stretávajú už v tejto etape života, sú pocity „inakosti“. Deti v školskom veku ich prekonávali alebo kompenzovali rôznym spôsobom. Ako sa ukázalo, byť osamotené rómske dievča v triede mohlo pôsobiť aj motivačne. Skúsenosť rómskych žien bola aj taká, že ich takáto situácia podporovala v dosahovaní lepších školských výsledkov; chceli dokázať sebe i svojmu okoliu, že tiež vedia a tiež dokážu na sebe pracovať.

„...a zasa z druhej strany som veľmi rada, že som bola jediná Rómka, pretože som presviedčala ostatných o tom, keď boli akékoľvek projekty, súťaže alebo nejaké logá sa robili alebo básne, vždy som sa snažila prebojovať a vyniknúť už len kvôli tomu, že som jediná Cigánka. Chcela som dokázať a ukázať to proste, že no a čo, keď som Cigánka, ale ja to dokážem, ja to dosiahnem, ja chcem! Deviatu triedu som dokončila úplne fantasticky, bála som sa, že budú strašne zlé známky, ale keď človek ozaj na sebe ´zamaká´, chce dosiahnuť a ukázať tým gadžom, že aj my sme niekto a že chceme na sebe pracovať, tak sa to dá.“ /mesto, osamelé rómske dievča v triede

Motivácia vyniknúť sa častejšie spájala napríklad s telesnou výchovou. Bola vyhodnotená ako školský predmet, na ktorom sa rómskym deťom darilo a prinášalo im pocity satisfakcie a ocenenia, ktoré sú pre zdravý vývoj detí a budovanie pozitívneho vzťahu ku škole veľmi dôležité. .

Obraz rómskej ženy

„...ja som sa tlačila, všade som musela byť, aj keď som za to dostala trest... s paličkou po zadku. Som skákala cez kozy, neviem aké športy chlapčenské, ja som sa tlačila, lebo som chcela, aj keď bez dovolenia... Futbal (odpoveď na otázku, aké sú to chlapčenské športy), *na futbal som chodievala... ma nechceli, ale tak väčšinou som sa kamarátila s chlapcami, ale takéto diskriminácie som tam necítila, lebo sme boli pol na pol, boli sme všetko z jednej dediny.“* / čiastočne segregované prostredie, polovica rómskych detí v triede

„Práveže si myslím, že v tomto boli dominantní Rómovia. Vedeli všetko, čo sa týka telesnej, vedeli bežať, boli najlepší, chodili na tie olympiády. Tam som nevidela, že by nás dáko diskriminovali a nebrali. Práveže my sme kvitli na tej telesnej, ja neviem, prečo to tak bolo, Rómovia boli vždy lepší na tej telesnej.“ /dedina – čiastočne segregované prostredie, tri rómske deti v triede

Ďalšou oblasťou identifikovanou ako priestor, kde sa rómske deti usilovali vyniknúť alebo presadiť, bolo obliekanie. Viaceré respondentky zdôrazňovali, že vždy chodili do školy čisto oblečené, dokonca lepšie ako mnohé deti z majority:

„...tak my sme vyrastali normálne medzi bielymi na... sídlisku... Tiež som na strednej bola jedna Cigánka. Normálna... žiadna diskriminácia. Nikto nechodil špinavý, všetci chodili ako bieli – čistí; ešte hrdšie oblečení chodili Cigáni ako bieli. /rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

„...my Cigáni sme chodievali hrdšie oblečení. Lebo som mala spolužiačku, čo jej ocino bol vojenský pán, jej mama robila so skúmavkami v nemocnici niekde a chodila vo vyťahaných kamašliach, voľakedy sa nosili vyťahané kamašle, mala aj vši. A proste som sa lepšie obliekala od nej a nemala som ani nikdy vši ako ona. A popritom boli dosť postavení, vysokí ľudia, mali aj peniaze a deti im chodili, mne to pripadalo, ako keby sa nestarali. Chodievali len v noci domov, večer, oni sa aj samé učili, spravili si poprípade samé jesť. Bieli sú niektorí aj horší ako Cigáni.“ /mesto – nesegregované prostredie, osamelé rómske dievča v triede

Ale nie všetky rómske ženy mali bezproblémové obdobie školskej dochádzky, niektoré z nich sa počas neho stretli s rôznymi **problémovými situáciami v rámci kolektívu triedy**. Zažili od spolužiakov nadávanie i odstrkovanie, rasistické i fyzické výpady, ktoré sa zakladali na etnickej odlišnosti. Napriek tomu, že sa situáciu pokúšali riešiť a obracali sa na dospelých s požiadavkou o zasiahnutie, dospelí im nedokázali pomôcť. Rada „nevšímať si to“, teda ignorovať etnicky podmienené útoky, bola v tom veku neužitočná. Opakované zlé správanie viedlo následne k hľadaniu vlastných riešení, ktoré malo napríklad podobu vyhýbania sa takémuto „nepriateľskému“ prostrediu a chodenia poza školu. Jedna z respondentiek svoj príbeh útekov zo školy a chodenia poza školu kvôli neriešeniu urážok jej etnickej identity popísala takto:

„...potom som sa ocitla v detskom domove v XY (detský domov vo veľkom meste – pozn. aut.), *no tak ja som tam bola jediná Rómka v triede a ozaj som to každý deň pociťovala. Viete, lebo každé dieťa, keď sa ocitne v detskom domove, tak je to preto dieťa také ťažké, keď idete do triedy, tak už nemáte taký pocit, pocit šťastia ako tie druhé deti... že sa ráno rozlúčia s rodičmi a idú do školy. No a predsa... moji spolužiaci to vedeli, lebo ja som im povedala, prečo som tam a kde som... Na začiatku začal jeden, akože diskriminoval: ´Ty Cigánka, ty toto, tvoja mama toto...!´ Takému som ´šľapla hneď po papuli´, tak na istý čas to prestalo. Ale čím to išlo ďalej, ôsmačka, do deviatej triedy keď som začala chodiť, tak už to išlo do tuhého. Ja som normálne, keď na hodine po mne vykrikovali, tak som normálne z tej hodiny surovo odišla s plačom, učiteľovi som nepovedala nič. A učiteľ že: ´Nevšímaj si to!´ Ale niektoré veci sa ozaj nedajú akože prepočuť! Alebo prišiel do triedy oblečený ako skinhed: ´No ty Cigánka jedna, ty čierna toto..!´ A rozprával o mojich rodičoch, ako keby sa s nimi poznal! A vôbec, tá pani riaditeľka na tej škole, stále som, každý boží deň som za ňou chodila: ´Pani riaditeľka, spravte si s tým chlapcom poriadok!´... Tak našla sa tam jedna* (odpoveď na otázku moderátorky, či sa zle správali len chlapci, alebo aj dievčatá), *ale ona potom prestala, potom väčšinou už títo chalani. Raz som sedela v triede a voľačo mi povedal, na mamu narážal, tak som si otvorila ústa: ´Sa pozri ty na svoju mamu!´ Surovo chytil špongiu a normálne mi to, tá voda, čo tam bola, všetko mi to dal na hlavu. Išla som do riaditeľne, aby si s tým človekom spravili poriadok, ale kde! Nuž potom som normálne chodila poza školu. A keď sa ma moja riaditeľka v domove spýtala, prečo to robím, tak som jej to povedala. Ona, že to sa dá inak vyriešiť, že tých ľudí si nemám všímať. No ale to sa nedá, lebo každý človek má, každý človek vstane ráno so všelijakou náladou... Áno* (odpoveď na otázku moderátorky, či riaditeľka domova nebola kvôli tomu v škole), *bola raz upozorniť do tej školy. Lenže viete, nedá sa stále ustriehnuť niekoho, mal z toho poznámku alebo pokarhanie, aj tak si nedal povedať.“* /veľké mesto, osamelé rómske dievča v triede

Obraz rómskej ženy

Najčastejšie sa ale rómske ženy stretávali na škole s posmeškami a nadávkami, nezriedka sa museli vyrovnávať s pocitmi dištancu od svojich spolužiakov a spolužiačok. Odstrkovanie zo strany kolektívu triedy malo napríklad aj takú podobu, že sa nikto z detí nechcel s rómskymi deťmi „spárovať", na telesnej výchove alebo pri iných predmetoch alebo situáciách. Ak v triede nevychádzali rómske deti do páru, jedno zostávalo pri školských aktivitách osamotené.

„...hromadnou dopravou som dochádzala z XY (z obce do okresného mesta – pozn. aut.), *ale ja som bola jediná Polorómka, lebo oco je Neróm a mama Cigánka. Na prvom stupni som nepociťovala diskrimináciu, na druhom občas: ako sa dozvedali niektorí chlapci a dievčatá, tak polovica triedy mi v šiestom a siedmom ročníku vravela, že som Cigánka. Ale to len občas."* /dochádzanie do školy v meste, osamotené polorómske dievča v triede

„Mala som veľmi blízko do základnej školy... nebolo tam veľa Rómov, ale viem, že som sa cítila zle. Kvôli tomu napríklad, že sme boli v triede možno traja Rómovia, ale z toho dvaja veľmi zanedbaní, nevedeli sa ani zaradiť do tej spoločnosti, čítať, písať a tak, boli s nimi veľké problémy. Pamätám si dodnes, keď sa môj spolužiak Cigán vzadu pocikal... a tí spolužiaci chodili okolo neho: ´Fuj, smrdíš!´ Vysmievali sa mu, otvárali okná, učiteľka chytila sprej, aby tam nejaká vôňa bola a nadávala Cigánom. Mňa sa to netýkalo, ale bolo mi to veľmi nepríjemné. Taký zážitok, ktorý si pamätám dodnes..." /rómske deti v menšine, mestské separované prostredie

„My sme sem prišli bývať, keď som išla do šiestej triedy, takže sme to mali najhoršie. V triede sme boli ešte dve Cigánky, takže sme to mali veľmi ťažké, aspoň ja. S nimi som sa síce skamarátila, bolo to dobré, ale vždy, keď bola telesná alebo nejaké tie etické výchovy, že v kruhu sedenie, tak vtedy sme zbadali ten rozdiel, že nás nechcú. Vždy sme boli odstrkovaní Cigáni.

Alebo aj prestávky, keď sme do kruhu chodili... tam normálne verejne gadžovia do nás išli... My sme to ignorovali, ešte sme im nadávali ako hlúpe mladé dievčatá a oni nám naspäť. Takže toto tam bolo, len sa možno na to zabudlo... Keď sme chodili na telesnú a neprišli dve Cigánky do triedy, že boli choré, nedajbože žeby sa daktorý gadžo alebo gadžovka chytili do páru s tou druhou! Oni už boli tak popárovaní, že tá jedna vždy ostala sama. Keď sme tam boli tri a sme sa chytili do dvojky, tak tá jedna nemala s kým byť... Ale už keď sme boli staršie, v tej ôsmej – deviatej triede, tak už to bolo pomerne jedno, ale v šiestej, siedmej triede to bolo ťažké." /dedina – čiastočne segregované prostredie, tri rómske deti v triede

Niekedy nezostalo iba pri posmeškoch, nadávaní a odstrkovaní zo strany kolektívu majoritných detí v škole. V rámci fokusových skupín sa našli aj rómske ženy, ktoré sa v období navštevovania školy stretli dokonca s fyzickým napadnutím a bitkou:

„...keď ja som chodila do školy, nás normálne napadli chlapci, zbili nás v škole, dakedy sme museli ujsť nie na autobus, ale museli sme peši ísť... desať kilometrov sme chodili do školy z dediny... Pravdaže, kto im padol do cesty (odpoveď na otázku, či chlapci bili aj dievčatá)." /dochádzanie do školy v meste, rómske deti v menšine

„A potom ešte jeden (negatívny zážitok – pozn. aut.), *ale to už sme boli siedmaci. To bolo zase veľmi slušné dievča z dobrej rodiny, ale boli tam chlapci, ktorí sa vysmievali. To som aj ja zažila, aj mne sa veľakrát vysmievali, nadávali nám. Pamätám sa, že na školskom dvore sa začala tá Cigánka s tým bielym biť, ale tak, že až krv tiekla! A boli z toho nepríjemné pocity, pretože práve ten učiteľ, ktorý mal dozor, tam sedel a nečinne sa na to pozeral, vôbec nezasiahol. A keď sa ho pýtali, že prečo nezasiahne, že tí žiaci sa bijú: ´Nech si to vyriešia medzi sebou!´ A zasiahol až vtedy, keď to dievča ležalo na zemi krvavé... Úplne ju dobil, päsťami sa bili, akože aj ona sa s ním bila, ale jasné, že chlapec bol silnejší. Až kým neležala na zemi v krvi, tak vtedy prišiel a stopol toho chlapca. On by ju možnože aj zabil, lebo bol nejaký nervák. Takže také zážitky mám zo školy, nepríjemné dosť."* /rómske deti v menšine, mestské separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

Väčšina skúmaných rómskych žien sa zhodla v názore, že v porovnaní s ich detstvom sa z tohto hľadiska situácia v školách postupne zhoršuje. Vyjadrili presvedčenie, že na školách pribúda rasizmu a rozlišovanie ľudí podľa farby pleti sa medzi deťmi rozširuje. Jedna zo žien stredného veku žijúca v segregovanej osade to vyjadrila nasledovne:

„Skôr by som povedala, že vtedy, v tom čase, keď sme my chodili do školy, to nebolo ako teraz. Myslím, že teraz je to prísnejšie, predtým to také nebolo, predtým nebrali ohľad či je Róm... teraz hej. Teraz je viac skínov, viac rasistov aj medzi deťmi, už teraz vyrastajú tie deti a vedia povedať že: ´Cigán´! Už robia rozdiel. Ale vtedy tie deti nevedeli v tej škole, čo je, aký rozdiel, lebo ten rasizmus taký nebol... To je jedno, Cigán je Cigán, je jedno, či dievča či chlapec (odpoveď na otázku, či sú prejavy rasizmu väčšie voči chlapcom alebo dievčatám).“ / rómska žena stredného veku, segregované prostredie

Skúsenosť rómskych žien sa diferencovala aj podľa **prístupu učiteľov a učiteliek** počas ich vzdelávania, nielen podľa správania detí v triede. Časť z nich odmietla akékoľvek rozlišovanie detí zo strany vyučujúcich podľa etnickej príslušnosti. Učiteľky a učitelia sú v ich spomienkach uchovaní ako spravodliví a spravodlivé, ktorých nezaujímala národnosť dieťaťa, ale dosiahnuté školské výsledky. Stretli sa u nich s podporným správaním a so snahami motivovať pochvalami k lepším známkam a k učeniu. Aspoň tak sa uchoval obraz vyučujúcich v ich individuálnych spomienkach.

„Cigáň alebo biely, to bolo jedno (odpoveď na otázku moderátorky, ako si spomínajú na učiteľov, či nepociťovali rozdiely).“ /dochádzanie do školy v meste, väčšina rómskych detí v triede

„Neviem, čo mám povedať... V škole nebol dáky problém, učiteľka bola dobrá, každá jedna, žeby robili dáky rozdiel, to nie. Len to záležalo od toho decka, ako odo mňa. Poviem pravdu, nerada som sa učila, nerada som do školy chodila, nebavilo ma to. Tak to aj vypadalo... Vôbec ma nezaujímala škola (odpoveď na otázku, prečo ju škola nebavila), *nebavilo ma učiť sa, ani písať, ani čítať, chodila som tam z donútenia, od prvej triedy ma to nezaujímalo. Keby mi povedali dnes, choď do školy, ja nejdem! ... Neviem, učitelia boli dobrí, furt ma chválili, pekne okolo mňa robili, aj spolužiakov som mala dobrých. Len to záležalo všetko od toho decka, ak by som bola dobrá a by ma to zaujímalo... mňa škola nezaujímala, chodila som tam, že som musela... .*“ /mesto – nesegregované prostredie, rómske deti v menšine

Druhá skupina rómskych žien sa ale so zlým a nespravodlivým prístupom učiteľov a učiteliek založenom na etnicky podmienených stereotypných predstavách stretla. Zlé zaobchádzanie malo podobu nerovného prístupu a uplatňovania prísnejších pravidiel pre deti rómskej národnosti, ponižovania alebo urážok, fyzických konfliktov i sexuálneho obťažovania. Niektoré konflikty boli vyriešené, iné zostali v polohe nepotrestanej nespravodlivosti.

„Medzi učiteľmi vždy bolo tak, že ten Róm si to viac odskákal ako Nerómka, keď sa niečo stalo. To bolo odjakživa a je aj doteraz... Nie (odpoveď na otázku moderátorky, či myslí rozdiely medzi rómskymi dievčatami a chlapcami), *medzi Rómami a Nerómami diskriminácia.“* /rómske deti v menšine, mestské separované prostredie

„A potom nastúpili mladé učiteľky, teraz ako v mojom veku, dvadsaťpäťročné... no a tieto mladé učiteľky, jednoducho som mala s jednou z nich konflikt. Vynadala mi, že som čierna cigánska žaba, tak som po nej hodila stoličku, takže za to som mala aj štvorku zo správania... a že sedím desať rokov na jednej stoličke, pričom ja som ešte ani raz neprepadla.“ /mesto – nesegregované prostredie, polovica rómskych detí v triede

„No ja by som ešte chcela povedať, ja som tam mala aj konflikt s jedným učiteľom matematiky na tej škole, kde som chodila. Ma zbil, udrel ma pri tabuli. No a ja som išla za pánom riaditeľom... bol to tiež Róm, tak ho akože dal na súd a jeho potom vyhodili. Takže to bolo také, sťažnosť bola na neho, som mala konflikt, on bol taký nervák.“ /dochádzanie do školy v meste, väčšina rómskych detí v triede

Obraz rómskej ženy

„...oni (učitelia a učiteľky – pozn. aut.) *mali taký meter, ale drevený. Keď ste dačo len rozprávala vzadu, nebol ticho ten chlapec alebo dievča, to im bolo jedno, tak sme museli dávať ruky a s paličkou po rukách. My sme sa potom nedali, my koho sme chytili, tak sme zbili, sme to vrátili miesto učiteľkám druhým. Raz mama išla a dobila učiteľku: nemala som ceruzku... ostrúhanú a ona ma poslala až domov, aby mi mama ostrúhala. Išla mama do školy, tak ju zbila, že nikdy odo mňa ceruzku, pero nepýtala.“* /dochádzanie do školy v meste, rómske deti v menšine

„To ani nie (rozdielny prístup vyučujúcich k dievčatám a chlapcom – pozn. aut.), *ani by som nepovedala. Skôr si pamätám, mali sme učiteľa, ktorý práveže obťažoval rómske ženy, pretože boli vyspelejšie ako tie biele, takže nás skôr obťažoval. Nechceli sme sa prezliekať do takých tričiek krátkych, lebo sme vedeli, čo nás čaká. Každú buď po zadku búchal alebo tak sa zaliečal. Toto si pamätám. A robil to len rómskym dievčatám, lebo boli vždy vyspelejšie...“* /tri rómske deti v triede, mestské separované prostredie

Čo sa týka **rodových rozdielov na školách** z hľadiska prístupu a školských výsledkov, tu boli zážitky i názory rómskych žien odlišné. Niektoré si dokázali spomenúť na isté odlišnosti medzi chlapcami a dievčatami, iné boli presvedčené o rovnakom prístupe a rodové rozdiely nezaznamenali, či už vo svojom detstve alebo pri sledovaní terajšieho pôsobenia svojich detí v školskom systéme. Reflektované rozdiely v situácii chlapcov a dievčat mali rôznu podobu a rozdielne bolo aj smerovanie zvýhodnenia či znevýhodnenia – raz sa deklarovalo výhodnejšie postavenie chlapcov, inokedy dievčat, prípadne sa lepšia pozícia jedného z pohlaví striedala podľa posudzovaného obsahu:

- bitka sa na škole brala inak, ak sa pobili dievčatá alebo chlapci

„...a tiež si pamätám na to, že u chlapcov sa vždy povedalo, keď sa pobili, že to sú chalani, ale akonáhle sa pobili baby, tak do riaditeľne, veľké haló bolo z toho, lebo sa pobili dievčatá! Bolo to niečo neprijateľné, nenormálne, ale keď sa chalani pobili, tak úplne všetko prešlo a bolo to úplne v poriadku.“ /mesto – nesegregované prostredie, polovica rómskych detí v triede

- pre chlapcov boli niektoré priestory a aktivity dostupnejšie alebo výhradne určené

„...ja si pamätám, my sme na základnej škole mali urobenú normálne telocvičňu a vedľa bola posilňovňa, my sme nikdy do tej posilňovne nemohli ísť, pretože bola urobená pre chlapcov. My dievčatá sme robili všelijaké pohybové cvičenia, kruhy a kozy, ale chlapci väčšinou išli vedľa do posilňovne a ukazovalo sa, že chlapci sú tí silnejší, že oni tam môžu cvičiť a my nie, lebo my sme bábiky. Na toto si pamätám...“ /mesto – nesegregované prostredie, polovica rómskych detí v triede

- dievčatá sa športovými aktivitami museli prispôsobovať chlapcom

„Boli (odpoveď na otázku, či mali na škole nejaké rozdiely medzi chlapcami a dievčatami), *napríklad keď chlapci chceli ísť hrať futbal, tak sme museli aj my, aj keď sme nechceli, lebo bolo málo chlapcov... Ale my sme prevažne nechceli.“* /dochádzanie do školy v meste, väčšina rómskych detí v triede

- na telesnej výchove mali rozdelené aktivity pre chlapcov a pre dievčatá a chlapcom viac odpustili

„Pamätám si, že dievčatá aj chlapci napríklad na tie matematické olympiády chodili, tam nebol rozdiel. Ale na telesnej, tam už áno. Keď sa hral volejbal, futbal, tak to väčšinou chlapci, my sme sa ako dievčatá venovali behu, hodu kriketkou. Chlapci väčšinou futbal na ihrisku hrávali a my sme boli v úzadí... Keď si dievča zabudlo úbor, tak malo zle a keď si chlapec zabudol úbor, tak sa nič nestalo, to bolo v poriadku.“ /dochádzanie do školy v meste, osamotené polorómske dievča v triede

Obraz rómskej ženy

- voľnejší režim a ústupky z požiadaviek na chlapcov

„Tam, kde som chodila ja... tam bolo to tak, že chlapci mohli v niečom akože viacej ako my dievčatá, lebo my sme boli také chránené ako keby. Oni mohli ísť von, teda aj my sme mohli, keď sme mali svoje veci spravené, ale oni skrátka mohli ísť hocikedy... Hej, tak lepšie povedané (odpoveď na otázku, či sa o dievčatá viac báli)*.“* /dochádzanie do školy v meste, väčšina rómskych detí v triede

„Chlapci mali hokejovú triedu, boli hokejisti a dievčatá sme napríklad nemali nič. Oni mohli, aj voľno mali, lebo museli mať prípravu, tréning a nemuseli sa učiť; my sme sa museli učiť.“ /osamelé rómske dievča v triede, v tom čase mestské neseparované prostredie

- dievčatá sa museli viac venovať poriadku v triede a boli k nim zároveň vyučujúci benevolentnejší, chlapci zasa mali viac možností prezentovať sa, ukázať svoje zručnosti

„Ja som chodila do školy v Čechách a... nepociťovala som diskrimináciu chlapcov a dievčat. Teraz som si tak spomenula... u nás tiež neboli chlapci, ktorí by mali služby týždenné, napríklad umývať tabuľu alebo dať stoličky hore – väčšinou to robili dievčatá. Ale nás dievčatá dosť čačkali, ´ľuľkali´, naopak my sme všetko mohli a chlapci nie. Ale mali sme ženu triednu, tá nás vždy chápala... Ale zasa my dievčatá sme nikdy nemali možnosť sa tak prezentovať, niekde ukázať ako chlapci. Chlapci išli vždy hrať vybíjanú, futbal, súťaže a dievčatá nie, dievčatá mohli len ísť pozerať. Nemali takú šancu sa prejaviť, ukázať zručnosti. Keď sme mali telocvik, tak my sme vždy prišli a povedali sme, že nemôžeme cvičiť, lebo máme menštruáciu.

To nám nikdy učiteľ neuznal, ale keď chlapec mal troška vyvrtnutú nohu alebo zle stúpil, tak toho nechal sedieť, nás nie. My sme museli cvičiť, aj keď sme mali bolesti, nám to nikdy neuznal, dal nám neospravedlnenú hodinu.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

- dievčatá mali radšej ako chlapcov

„Žiačky boli obľúbené učiteľkami viac ako chlapci.“ /dve rómske deti v triede, mestské neseparované prostredie

- naopak na dievčatá sú prísnejší a viac vyžadujú

„Od dievčat sa aj viac vyžaduje (zo strany učiteľky – pozn. aut.)*, lebo ja to vidím v tej triede. Vnukova triedna... úplne k nemu tak maznavo, k dievkam učiteľka tak rázne k obidvom, prísnejšie. Chcú, aby dievčatá boli strašne zodpovedné, vedeli to na sto percent; chlapcom to stačí na päťdesiat percent a sú vynikajúci, sú nad dievčatá. Presne takto to je, ale nie len v škole... toto je aj doma! Teraz som si to uvedomila, že vlastne od toho chlapca ani nič nevyžadujeme, ani nechceme, aby sa pripravoval, pretože on vie čítať, matematiku. Ale dievčatá, im...* (nakladáme – pozn. aut.)*: ´Seďte, pripravte sa, robte, musíš! ´ Aj my to vlastne robíme.“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

- rozdelenie pracovných predmetov na dievčenské a chlapčenské – pre chlapcov technické práce a pre dievčatá pestovateľské alebo varenie

„My sme to mali tak, že chlapci mali technické a my sme mali pestovateľské; alebo sme mali varenie, kde chlapci nechodili.“ /pracujúca rómska žena s VŠ a dvomi deťmi, nesegregované prostredie

- iná skúsenosť bola odlišná – pracovné predmety sa nedelili podľa skupiny pohlavia

„...my sme mali aj tie technické práce... čo chlapci robili, tak to aj dievčatá robili s tými zvarákmi. My sme mali technické práce spolu, pridali sa, a potom aj chlapci s nami mali pestovateľské práce, chodilo sa polievať, sadiť do záhrady alebo skleníka. My sme to mali spolu.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Obraz rómskej ženy

Názory diskutujúcich žien sa líšili aj pri posudzovaní školských výsledkov chlapcov a dievčat. Na jednej strane konštatovali lepšie výsledky chlapcov napriek menšiemu úsiliu, predovšetkým v matematike, a zároveň smerovanie záujmu dievčat mimo učenia – k móde a obliekaniu:

„Mne sa chlapec učí dobre... má zatiaľ samé jednotky. Ja sa ho vždy pýtam, čo dostali druhí, som zvedavá. Tak chlapci sa troška lepšie učia ako tie dievčatá, v ich triede aspoň. Neviem, či ich to viac baví alebo dievčatá sú viac tak na fintenie... Neviem (odpoveď na otázku, či to nie je v učiteľovi, že hodnotí chlapcov lepšie), *majú učiteľku takú staršiu. Ale lepšie sa chlapci troška učia ako dievčatá, je ich viac chlapcov ako dievčat.“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

„Môj vnuk je lepší v matematike. Mám vnuka... a dve vnučky... musím povedať, že strašne veľký rozdiel vidím... Ten chlapec je taký lenivý strašne, nerád sa učí, ani sa neučí, ale v škole patrí k najlepším v triede. Dievčatá dokonca nútime, lebo už majú troška zložitejšie predmety, ťažšie, aby sa učili... ony sa pripravia a ten výsledok nemajú taký... Neviem, či je rozdiel v tom, že sú vo vyššom ročníku. Ale vnuk vlastne od základnej škôlky bol vždy taký samostatnejší, viac tomu rozumel, viac bol akčný, viac sa zaujímal, vypytoval ako dievčatá. Dievčatá boli také, nemali nejaký veľký záujem... to už je asi nejako zakódované - len zrkadlo, aký lesk mám... ale matematika nie. Chlapec sa neučí, ale je strašne rád na počítači, nehrá žiadne hry, surfuje, vyhľadúva, číta; dievky ani nechcú na počítač, ani na internet. Ony by len rifle, tielka, fintenie, maľovanie, ako vyzerajú, dlhé vlasy, kapucne na hlavy.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Na druhej strane bol názor, ktorý dievčatám prisudzoval viac šikovnosti v matematike:

„U nás je to tak, že dcéra je šikovnejšia, zodpovednejšia na učenie. Syn si donedávna myslel, že on sa nemusí učiť, ale niečo sa v ňom prelomilo, chce a snaží sa. No v matematike je u nás lepšia dcéra, syn je zasa lepší v čítaní; a zase angličtinu vie lepšie dcéra a syn vie nemčinu. Oni sa tak dopĺňajú...“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Tretí postoj rozlišovanie medzi chlapcami a dievčatami z hľadiska dosahovaných výsledkov odmietal:

„Ako ktorá (odpoveď na otázku, či ženy nemajú logické myslenie a orientačný zmysel), *nie každá je taká. Ja si myslím, že je to také rovnocenné, ako muži, tak aj ženy, aj medzi mužmi sú takí...“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

Celkovo ale rómske ženy účastné v skupinových diskusiách nepreukázali veľkú citlivosť k rodovým rozdielom vo vyučovacom procese. Spontánne o nich samé pri spomienkach na školu a ani pri svojich deťoch či vnukoch navštevujúcich školu aktuálne nezačali rozprávať, k rodovým pohľadom na školu museli byť nabádané moderátorkou. Do značnej miery rozdiely medzi chlapcami a dievčatami v školskom prostredí prehliadajú, podstatne vnímavejšie boli k etnicite. Získané odpovede ale súčasne naznačujú, že rozdielne zaobchádzanie a prístup na základe pohlavia sa na školách vyskytuje a rodovým rolám prevažujúcim v spoločnosti sa rómske ženy učia už alebo aj v školských laviciach. Druhým zistením je, že si ich prevažne ani neuvedomujú.

Pri spomienkach na obdobie povinnej školskej dochádzky viacero diskutujúcich žien zmienilo v rôznych súvislostiach silnú **kontrolu dochádzky zo strany svojich rodičov**. Deklarovali veľký záujem rodičov, aby školu navštevovali a dokončili si ju. V niektorých rodinách sa stretávali s rozdielnym prístupom zo strany otca a matky, kedy bol napríklad otec prísny, no matka benevolentnejšia alebo naopak, čo ako deti využívali a obracali sa k tomu z rodičov, ktorý bol v tomto smere povoľnejší. V staršej generácii žien, ktoré povinnú školskú dochádzku plnili ešte za socializmu, mali niektoré respondentky skúsenosť, že rodičia ich kontrolovali menej, lebo im nevychádzal čas pre pracovné povinnosti. Mali pocit, že svojim deťom potrebu učenia zdôrazňujú viac, než to bolo počas ich detstva.

„...do školy som musela chodiť samozrejme, lebo mama by ma zaškrtila...!“ /rómska žena z mesta, pôsobí ako pedagogička

„...lebo oco chcel vždy, aby sme proste študovali, aby sme sa vzdelávali, vždy bol za to, aby sme si spravili školu, aby sme neostali bez školy. Mama tiež chcela, ale ona tak nedbala na to ako otec. ... lebo otec bol vyučený, mal spravené ešte mimo toho nejaké školy, mama mala základnú, ona nechodila na výšku, ani na strednú. Keď som mame povedala, že chcem ostať doma, tak ona povedala, že dobre, ostaň doma. Lenže keby som to povedala pred otcom, tak ten mi dá ´fasung´ a musím ísť do tej školy... ona bola v inej dobe... a tým, že ja som jej povedala, že chcem ostať doma, tak si myslela, že sa nič nestane.“ /rómska žena, neukončená SŠ

„Záleží aj od rodičov. V našej dobe, v našej generácii nás rodičia nenútili učiť sa, dáko ani nemali čas na nás. Ráno odišli, večer prišli z roboty... To preto (spomína druhá zo žien), *že v tom čase práca bola povinná – nešla si tri dni do roboty, dostala si Áčko, dostala si mesiac - dva za to basu. Veď si na to veľmi dobre pamätám, vtedy si musela zo zákona chodiť do roboty... A my teraz vždy deťom zdôrazňujeme* (pokračuje prvá z diskutujúcich žien): *´Ty musíš ísť do školy, musíš sa za niečo vyučiť, čo z teba bude!´“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Zdá sa, že ani proces integrácie rómskych detí do kolektívu triedy nebýva vždy jednoduchý a bezproblémový: viaceré rómske ženy vo svojich spomienkach na školu poukazovali na zlý prístup detí majoritnej populácie. Neraz museli riešiť rôzne situácie ostarkizácie a vylúčenia z detského kolektívu, pociťovali dištanc od svojich spolužiakov v triede, čo v detskom veku prežívali pomerne ťažko. Dokonca sa vyskytli aj fyzické útoky na rómske deti vrátane dievčat. Väčšina účastníčok diskusií zároveň konštatovala zhoršovanie stavu na základných školách a pribúdanie rasistických postojov už medzi deťmi. Výchova k ľudským právam a tolerancii inakosti akoby v realite neprinášala požadovaný výsledok v podobe stereotypmi nezaťažených postojov detí. V niektorých prípadoch sa prejavilo zlyhanie pedagógov, ktorí nevedeli alebo nechceli napäté situácie medzi deťmi riešiť. V školských príbehoch skúmaných rómskych žien sa uchovali aj takí učitelia a učiteľky, ktorí samotní boli nositeľmi xenofóbnych postojov a uplatňovali odlišný prístup k rómskym deťom na škole. V procese vzdelávania sa okrem etnických zaznamenali aj rodové odlišnosti, týkali sa tak prístupu k chlapcom a dievčatám, ako aj hodnotenia ich školských výsledkov. Celková citlivosť rómskych žien k rodovo stereotypným predstavám a správaniu bola ale nízka.

Ako ukázala analýza zozbieraného empirického materiálu, niektoré z prezentovaných problémov súvisiacich s návštevou školy mali všeobecný charakter a nesúviseli s etnickou príslušnosťou, našli sa ale aj také, ktoré mali etnickú diskriminačnú podstatu. Viacero rómskych žien sa už ako malé dievčatá stretli s predsudkami a s nerovným zaobchádzaním zo strany spolužiakov, dokonca aj od vyučujúcich. Dôsledky takýchto skúseností v detstve môžu byť rôzne: niekedy odradili od ďalšieho štúdia, inokedy podporovali zotrvanie dieťaťa v známom prostredí – rodičia majú obavy pustiť deti mimo svojej lokality. Dôsledky sa neobmedzujú len na obdobie dospievania, ale ovplyvňujú životné šance a kvalitu života rómskych žien v nasledujúcich životných etapách. Je preto veľmi dôležité systematicky pracovať na odstraňovaní podobných praktík zo základného školstva a na výchove detí k väčšej tolerancii a rešpektovaniu rozdielnosti.

2.3.2. Rozhodovanie o štúdiu a dôvody rezignácie na vzdelávanie

Proces rozhodovania o štúdiu po ukončení základnej školy – o pokračovaní vzdelávania vôbec a o zameraní štúdia – predstavuje dôležitú etapu v živote každého jednotlivca. Môže totiž ovplyvniť celú jeho budúcu pracovnú kariéru i celkovú kvalitu života. Dôležitá je aj v širších spoločenských kontextoch: z rodovej perspektívy sa práve tu vytvárajú východiská rodovej segregácie na trhu práce; z etnického hľadiska môžu práve tieto procesy rozhodnúť o nepriaznivom výsledku rómskej populácie na primárnom trhu práce. V súvislosti s rómskymi ženami sa s týmto obdobím viaže ešte jeden moment: môže znamenať zároveň zásadné rozhodnutie o ich budúcej ekonomickej a sociálnej integrácii. Práve s týmto procesom a jeho priebehom môžu teda byť previazané zásadné prekážky vymedzujúce, resp. obmedzujúce mieru ich pôsobenia vo verejnej sfére.

Analýza odhalila veľa a rôznorodých faktorov, ktoré vstupovali do **rozhodovania rómskych žien o ďalšom štúdiu** na strednej, prípadne vysokej škole, mnohé z nich sa dajú kvalifikovať ako bariéry ich ďalšieho rozvoja. Je potrebné zároveň podotknúť, že ani slobodné rozhodnutie či výber strednej školy nemusí predstavovať skutočnú slobodu voľby a nezaručuje úspešný výsledok – ukončenie štúdia. Skutočná slobodná voľba predpokladá, že ide o voľbu informovanú; do procesu štúdia môžu vstúpiť ďalšie prekážky, ktoré vedú k jeho predčasnému ukončeniu. Medzi diskutujúcimi ženami sa nachádzali viaceré také, čo deklarovali, že si školu vybrali samé a podľa svojich preferencií, no napriek tomu ju nedokončili.

„Ja som si vybrala sama, mňa to bavilo; som vyučená XY (jeden z odborov vnímaných ako tradičný ženský – pozn. aut.), *ale nemám dochodenú.“* /rómska žena, neukončená SOU

Obraz rómskej ženy

„Ja som chcela (študovať na strednej škole – pozn. aut.) *... prečo som nedokončila, to by som nerada tu o tom hovorila, ale ja som chcela. Nedokončila som učilište ako* (jeden odbor SOU), *ale potom sama od seba som si vybavovala papiere, bez vedomia mojej mamy, za* (iný odbor SOU), *takže ja som chcela... Ja by som povedala, že áno* (odpoveď na otázku, či to boli skôr problémy v súkromí).“ /nezamestnaná rómska žena s jedným dieťaťom a neukončenou SOU, segregované prostredie

Výskumy venované výberu školy alebo povolania poukazujú na silný vplyv rodičov na rozhodovanie (Cviková – Juráňová eds., 2008; Sedová ed., 2009; Kiczková – Szapuová – Zezulová, 2009). Tí môžu dieťaťu pomôcť pri hľadaní informovanej voľby, na druhej strane môžu byť predstavy rodičov s túžbami dieťaťa v rozpore, resp. môžu výber dieťaťa obmedziť z iných dôvodov. Rozprávania rómskych žien silný vplyv rodičov potvrdili. Takých situácií, keď ženám vo výbere preferovanej školy alebo v štúdiu vôbec zabránili rodičia, diskusia odhalila viacero. Znamenalo to buď zastavenie cesty k vytúženému študijnému odboru alebo stratu možnosti štúdia vôbec, keď napríklad nepustili rómske dievča na školu kvôli povinnostiam a záväzkom voči východiskovej rodine.

„...ja som strašne chcela, mojim snom bolo v deviatej triede, taký sen som mala, že vlastne chcem ísť do XY (umelecký súbor mimo kraja bydliska – pozn. aut.), *vlastne tam do našej rómskej školy na strednú, že určite chcem ísť tou cestou – tancovať, spievať, hrať na niečo, že proste my Cigáni to máme v sebe a baví ma to. Prvá veľká prekážka bola moja mama: ´Ty mi o mesiac donesieš domov brucho, ty sa tam prespíš, ty tam budeš mať veľa chalanov, ja ťa zabijem, dačo sa ti stane, ja sa bojím!´, to bolo prvé. ´Všade sú skinheadi, všade sú rasisti, nemôžeš ísť!´ Ja som bola z toho tak utrápená, tak som sa hnevala, do slova a do písmena, na moju mamu, že mi nedalo tú šancu proste ísť za mojím snom a to čo ma ozaj baví. Vlastne vybavila mi zo dňa na deň, ja vám fakt prisahám ženy, školu v XX* (mesto v rovnakom kraji ako bydlisko – pozn. aut.) *za krajčírku. Ja proste nikdy som nemala vzťah k šitiu, keď som videla, že mám navliecť ihlu a nitku, trvalo mi to hodinu a pol, pričom ozaj jazyk vonka, slina mi tiekla... A to nevravím o tom, keď sme na praxi začínali, to bolo niečo neskutočné a veľmi zlé! A teraz sama som mamou a určite nechám svoju dcéru rozhodovať o tom, čo chce vo svojom živote... pretože si myslím, že netreba robiť veci tak, ako povedia rodičia.“* /rómska žena, pôsobí ako pedagogička

„Ja som chcela ísť (ďalej do školy po ZŠ – pozn. aut.*), lenže nepustila ma mama... Nechcela, ja som bola posledná, skrátka povedala, ty budeš doma a hotovo* (odpoveď na otázku, prečo ju mama nepustila na strednú školu). *Kvôli tomu proste, aby som bola doma. Stratila dve dcéry a tú tretiu už nechcela. Takže som musela byť doma... Ony sa vydali a ja som bola slobodná, ja som vyšla školu a mala som sa ísť vyučiť v XY* (technický odbor SOU), *ja som chcela, ale mama nie. Skrátka povedala: ´Ty nepôjdeš nikde, budeš doma!´ Tak otec nenamietal* (odpoveď na otázku, čo na to otec), *on chcel, ale mama nechcela... No aj to* (či mama chcela, aby jej doma pomáhala – pozn. aut.). *Mňa to štvalo ináč, lebo ja som sa učila dobre v škole, mala som dobré známky. No ale čo z toho, takže to bolo všetko zbytočné!“* /rómska žena na PN so ZŠ, segregované prostredie

Najčastejším dôvodom vstupujúcim do procesu rozhodovania o štúdiu rómskych žien bol strach rodičov o svoje deti. Často preto zasiahli do výberu a uprednostnili školu v blízkosti miesta bydliska, len aby mali dieťa pod kontrolou. Dôvody obáv mali dvojakú podstatu: prvou bol strach motivovaný nepriateľskou klímou a nárastom rasizmu v spoločnosti, druhý typ obáv bol motivovaný snahou mať dieťa pod kontrolou, aby doštudovalo školu a uchránili dieťa pred predčasným rodičovstvom.

„Rodič má strach, keď idú len do XY (najbližšie mesto – pozn. aut.) *nacvičovať, strach je vždy, lenže to je ich budúcnosť!“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„Ja som mala na výber mohla som ísť na XY (na školu mimo miesta bydliska – pozn. aut.) *alebo tu v meste. Lenže musela som myslieť aj na rodičov, ako oni na mňa, že to budem mať blízko, aby sa o mňa nebáli. Keď mám blízko strednú školu, tak si boli istí, že si ju aj dochodím. Chodila som sem do mesta na učilište, chcela som tam ísť, lebo ma bavilo aj varenie. Dobre mi tam bolo. Varenie sa mi zišlo... ja mám dobrých rodičov, oni by ma podporili vo všetkom, keby som chcela byť aj vojačka* (odpoveď na otázku moderátorky, ako by rodičia zareagovali, ak by chcela byť napríklad vojačka).“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a jedným dieťaťom pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

QUO VADIS, oz

„...moja dcéra, keď vychádzala školu, strašne chcela ísť do XY (veľké mesto v inom kraji – pozn. aut.)*, vtedy sa tam otvorila* (SŠ umeleckého zamerania – pozn. aut.)*, ona sa tešila z tej školy. Ja som rozmýšľala, ak ona pôjde do tej školy do XY, ja si musím kúpiť nejaký teplejší stan a za tou školou si ho postavím, budem tam s ňou! Tiež som mala všelijaké predstavy. Teraz už je moje zmýšľanie úplne iné, ako pracujem s ľuďmi. Ja som bola presne taká istá. Tým, že rodičia majú taký veľký strach o svoje deti, berú im ich sny.“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„Nie (odpoveď na otázku moderátorky, či si vybrali školu slobodne)*, kvôli maturite. Mňa hotelová škola nebaví ako čašníčka a barman, no bolo to blízko... otvorilo sa toto hore na XY* (štvrť v meste bydliska – pozn. aut.) *akurát.“* /nezamestnaná rómska žena, SŠ s maturitou

„To je aj teraz, že rodičia majú strach o svoje deti.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Z rodového pohľadu sa ukázali odlišné rozhodovacie postupy rodičov pri výbere štúdia chlapcov a dievčat. Práve do života rómskych dievčat vstupuje omnoho častejšie než u chlapcov druhá skupina obáv – snaha uchrániť dievča pred otehotnením. Rómski rodičia sa v prípade dievčat omnoho viac obávajú, že sa bez ich dozoru pokazia, že prinesú domov dieťa a nedokončia si školu. Najmä rómski otcovia majú tendenciu dávať pozor na svoje dcéry, pri chlapcoch sa obavy tohto typu nepociťujú.

„...ďaleko asi nie (odpoveď na otázku moderátorky, či by jej otec dovolil odísť do školy aj ďaleko na internát)*, tiež by sa bál, že sa skazím, pod dozorom... Nie, u chlapcov by to brali inak* (odpoveď na otázku, či by to u chlapcov brali inak) *... Dievčatá donesú hneď brucho, že nespravia školu, boja sa viac rodičia a otcovia asi viac na dcéry dávajú pozor* (odpoveď na otázku, prečo sa to u chlapcov berie inak)*.“* /rómska žena žijúca v meste, nesegregované prostredie

„...ja nie, ale muž, ten nepustil (študovať dcéru mimo bydliska – pozn. aut.)*, ten sa bál, muž nepustil na intrák tak, aby išla do iného mesta. Možnože ešte do XY* (mesto v blízkosti bydliska – pozn. aut.) *keby dochádzala, ale ďalej nie. A mala možnosť ísť... možno aj to* (odpoveď na otázku moderátorky, či ju nepustil tiež kvôli tomu, že „donesie brucho“)*, ale že by sa aj pokazila, ani školu by si nedokončila možno, tak preto.* /rómska žena, mestské nesegregované prostredie

„...sú prípady, kedy dievčatá nechcú ani z osady pustiť, lebo sa boja o ne, že sa v škole môže niečo stať.“ /pracujúca rómska žena s VŠ a dvomi deťmi, nesegregované prostredie

Jedna z účastníčok diskusií v súvislosti s rodovo odlišným prístupom rómskych rodičov pri výbere štúdia na strednej škole zdôraznila ešte ďalší aspekt, keď sa viac prihliada na talent chlapcov ako dievčat, najmä v podmienkach obmedzených finančných zdrojov rodiny:

„...ťažká otázka (odpoveď na otázku moderátorky, na základe čoho si vyberala strednú školu). *Páčilo sa mi robiť barmanku, čašníčku a otvoriť si niečo svoje, ja som si tú školu vybrala. Ale dnes, keď nad tým uvažujem, možno keby rodičia viac dbali na školu, ktorú teraz študujem, mohla som ísť na ten spev, lebo od malička som spievala, bavil ma spev. Ale skôr možno tam ťahali do tej školy, že musíš ísť na umeleckú školu, brata: akože chlapec má nástroj, vie hrať. My* (dcéry – pozn. aut.) *že sme spievali pekne a mali sme talent, tak to nejako rodičia na to nehľadeli. To bola jedna vec. A druhá – možno aj mama to mala dosť ťažké, pretože naše detstvo bolo také, že nás vychovávala sama. Hoci s nami otec žil v jednej domácnosti, ale bol alkoholik, celý deň nebol doma, prišiel len večer, keď sme už my deti išli spať. Koľkokrát sme ho ani nevideli, ráno odišiel a zase večer prišiel opitý. Aj z toho dôvodu to bolo také... Podporu áno* (odpoveď na otázku, či mala podporu od rodičov, čo sa týka štúdia), *hoci nebolo to tak, že by nechali mňa samú, aby som si vybrala. Ale podporovať ma podporovali.*“ /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

Obraz rómskej ženy

K uprednostňovaniu škôl v blízkosti bydliska nezriedka dochádza aj z ekonomických dôvodov. Keďže vzdialenejšia škola je náročnejšia na financie – na cestovné náklady a poplatky za internát, preferuje sa škola v blízkom okolí. Záujem rómskych rodičov o blízke školy však so sebou prináša ďalší problém. Zatváranie alebo rušenie škôl spôsobuje, že sa v menších mestách zužuje ponuka stredných škôl. Jedna respondentka popísala situáciu, keď v jej meste už nie sú nijaké stredné školy pre dievčatá, zostala celkovo iba jedna učňovská škola a tá sa v tradičnom ponímaní zaraďuje medzi chlapčenské odbory. Na jednej strane takýto vývoj narúša negatívne postoje k rodovo netradičným povolaniam, na strane druhej výrazným spôsobom obmedzuje výber pre deti. Tretím dôsledkom rušenia alebo presunu stredných škôl je, že veľa rómskych detí zostáva doma a nepokračuje v štúdiu. Do vzdialenejších miest ich rodičia nepustia zo strachu pred rasistickými útokmi, pre potrebu udržania si kontroly alebo z finančných dôvodov.

„...dosť často sa rozhodovalo o tom, ako je to ďaleko, rodičia sa báli, keď je to ďaleko. A druhá vec bola aj finančná situácia - ako cestovné, autobusy. Tak sa hľadalo to, čo je domáce, čo je najbližšie, a to boli práve kuchár – čašník či automechanik. Kdeže však, už by si bola ´buzerantka´, chlap, keby si išla za automechanika! Teraz už pristupujú aj na to, keďže nie je na výber... v poslednej dobe teraz, keďže tu nie je iná škola a doma v meste je len automechanička, nič iné, nemáš na výber. A obchodná akadémia, na ktorú sa málokto dostane z rómskych detí. V tých rokoch, keby ste chceli ísť za automechaničku, no tak to by bolo strašne tu ohovorené, že si chlap, že nie si žena, že na chlapa sa premieňaš; takéto boli názory. Musela si ísť na to, čo dievčaťu pristalo... teraz už je to veľmi špatné, tieto školy tu zanikli, a preto nám strašne veľa detí zostáva doma. Nejde tu už ani tak finančne, ako strach majú rodičia, čo sa v tejto dobe deje, skinhedi a kadejakí ľudia! Čas je úplne zlý a finančné problémy sú najväčšie, takže dosť detí nejde do žiadnej školy. Momentálne tu je... len automechanik a nič iné. Nie sú tu vytvorené žiadne podmienky pre dievčatá...“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Vstupovanie rodičov do rozhodovania o štúdiu detí nadobúda niekedy s odstupom času podobu ľútosti alebo spochybnenia. Najprv deti prehovorili pre inú školu než po akej túžilo, či už z finančných alebo ďalších uvedených dôvodov, časom svoje rozhodnutie ľutujú. Zápas medzi strachom o dieťa a túžbou, aby bolo v živote spokojné a našlo uplatnenie, býva niekedy zložitý a plný pochybností. To platí všeobecne, no u rómskych rodičov sa pridávajú obavy z rasizmu, silnejšie pôsobia rodové stereotypy a ekonomické obmedzenia.

„...už mám dcéru na strednej, tiež si školu nevybrala sama. Bavilo ju niečo úplne iné, čo nás aj trápi. Išla na obchodnú, ekonomickú školu, ale nebolo to tak, že by to chcela ona – chcela byť kaderníčka, chcela si vybrať niečo ženské – kozmetička. Vraveli sme jej, že sa s tým neuživí v živote, že si musí podľa známok vybrať, že má na lepšiu školu. A teraz to aj ľutujeme, ale nemôžeme jej to ukázať, my dvaja si to už povieme. Ale ja som jej povedala: ´Nemáš nič stratené, keď školu vychodíš, môžeš si robiť kurzy kaderníčky!´ Chlapec má ísť na budúci rok preč, tiež by chcel niečo iné, ale zasa je tam len tá finančná situácia. On by chcel spev, muziku, no ponúkli nám školu v XY (mesto v blízkom okolí bydliska – pozn. aut.), *že aj dovoz budú mať, tak sme boli hlavne radi, že bude zabezpečená bezpečnosť. No a ide za kuchár – čašník, no nechce tam ísť, aby bol barman.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Okrem rodičov prichádzali prekážky k vytúženej škole aj zo strany niektorých iných subjektov. Napríklad rómska žena vyrastajúca v detskom domove musela rešpektovať výber študijného odboru, ktorý urobil detský domov, hoci ju k danému odboru nič neviazalo a mala úplne iný sen o svojej budúcej profesii:

„Ja som bola totálne sklamaná, ale chvalabohu, keď som bola dospelá, všetko zlé je na niečo dobré, tak som si to trošku usmernila. Ja som nemala na výber... som z detského domova a v detskom domove si si nemohla vyberať, čo ti určili, tam si išla. Tá XY (škola potravinárskeho zamerania – pozn. aut.) *bol pre mňa trest, životný trest, lebo ma tam nič neviazalo, nič ma tam nebavilo. Bolo to len preto, že som musela, bola som kontrolovaná, musela som dodržiavať to, čo mi nadiktovali. V skutočnosti som mala úplne iný zámer... som si vybrala kaderníčku – kozmetičku ako skoro všetky dievčatá. To nie, žeby som sa stále fintila, ale v živote by som to mala dobré, v takom bielom plášti a so šatkou na hlave sa tiež uživím.“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

QUO VADIS, oz

Niekedy mali na voľbu študijného odboru alebo školy rómskych žien vplyv ešte ďalšie osoby: školu pomohla vybrať učiteľka na základnej škole, voľba ženy sa prispôsobila priateľovi – chceli chodiť spolu na rovnakú školu, vyskytla sa aj stratégia výberu podľa školy navštevovanej súrodencami, opakovane sa objavilo rozhodovanie založené na spoločnej túžbe priateliek zostať spolu. Okrem prvej možnosti, kedy učiteľka svojou radou pomohla riešiť nerozhodnosť dievčaťa, ostatné stratégie v podstate znamenajú podriadenie osobného výberu zamerania štúdia iným motivačným faktorom. Uprednostnili sa v nich vzťahy pred profesionálnym zameraním a záujmami:

- výber učiteľky

„No mne to vybrala pani učiteľka, ja som chodila do deviateho ročníka tu na základnej, kde bývame akurát. Mala som dobré známky, tak učiteľka mi vybrala, že ty pôjdeš na tú školu XY (stredná škola s maturitou – pozn. aut.). *Spýtala sa ma, či chcem ísť na tú školu, tak som povedala, že dobre.“* /rómska žena, neukončená SŠ

- výber školy podľa priateľa

„Chcela som ísť do školy, u nás to bolo automatické, že keď dokončíme základnú školu, hneď si treba vybrať jednu alebo dve školy, záleží na tom, na ktorú nás príjmu. Ja som mala vybraté dve: mala som na XY (odbor SOU z oblasti potravinárstva – pozn. aut.), *na ktorú ma prijali, ale potom som sa nejako zamerala na druhú školu, kam som vedela, že pôjde aj môj terajší manžel... my sme boli tak dohodnutí už vopred; on síce je rovnako starý ako ja, lenže raz prepadol v prvej triede, ja som ešte neprepadla, takže ja som bola ôsmačka a on siedmak, ja som išla skôr na tú strednú školu a on prišiel na tú školu vlastne kvôli mne...“* /rómska žena so štyrmi deťmi na RD s neukončenou SŠ, segregované prostredie

- výber školy podľa súrodencov

„...po skončení základnej školy som išla hneď na strednú školu, kde chodili aj bratia a sestra. Vyštudovala som...“ / nezamestnaná rómska žena s ukončenou SOU, segregované prostredie

- výber školy podľa priateliek

„No... ja som sa skorej dala nahovoriť dievčatám. Aj keď som mala na viac, išla som na školu, kde išlo veľa dievčat z XY (miesto bydliska – pozn. aut.). *Ja som chcela byť kuchár – čašník, lebo som sa učila na trojky, a išla som jednoducho na YZ* (SOU poľnohospodárskeho zamerania – pozn. aut.).“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi, mesto – separované prostredie

„Ja som chcela ísť veľmi za krajčírku, bavilo ma šitie. Mama kúpila šijací stroj, tak som to skúšala, šila som si na bábiky všeličo, kroj som šila... Ale my sme boli nerozlučné kamarátky tri a tam, kde išli dve, tam som mamu nahovorila, že aj ja chcem ísť. Tak som išla tam (SOU poľnohospodárskeho zamerania – pozn. aut.), *dokončila som školu.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

V konečnom dôsledku o výbere strednej škole rozhoduje zásadným spôsobom aj splnenie formálnych predpokladov pre stredoškolské štúdium a inak tomu nebolo ani v tomto výskume. Niektoré zo skúmaných rómskych žien sa museli rozhodnúť pre školu, ktorú im dovolili výsledné školské známky, prípadne navštevovaná škola bola východiskom z núdze, keď sa im nepodarili urobiť prijímacie pohovory na preferovanú školu.

„Ja som si sama vybrala, mama nevyberala; ja aké známky som mala, tak takú školu som si musela vybrať. Na lepšiu som nemala... a tak s trojkami by ma nevzali, aj so štvorkami.“ /nezamestnaná rómska žena, SOU

Obraz rómskej ženy

„No tak mne nebolo zakázané od rodičov, ale... tak môj sen bol proste práca s deťmi, voľačo v škôlke robiť ... lenže nemala som na to známky, také fajn, aby ma na tú školu mohli prijať. Tak potom už som rozmýšľala, že kam pôjdem. Mala som dve možnosti, potom ma prijali na XY (feminizovaná stredná škola bez maturity). *Lenže ja som si toto nevybrala, nebol to môj sen, ale viete, keď nemám na to, nuž tak sa musím uskromniť aj s tým, kde ma zoberú. Lebo keď človek nemá známky, tak neprijmú Vás na voláku školu.“* /rómska žena s dvomi deťmi na RD s neukončeným SOU, segregované prostredie

„Ja som nemala problém, že by mi rodičia zakazovali, tam nechoď, toto nerob, mohla som si sama vybrať. No mne sa veľmi tam v tej škole páčilo (na špeciálnej základnej v meste mimo bydliska – pozn. aut.)*, keď mi to vybavili, lebo, keby nie, tak by som možno ani tú školu nespoznala. Šla by som rovno, bola by som sprostá. Tak tam som mohla aspoň voľačo spoznať, že som sa aj naučila voľačo, kvôli iným, inak by som aj tak sedela doma ako voláka... “* /rómska žena s dvomi deťmi na RD s ukončenou špeciálnou ZŠ, segregované prostredie

„Robila som prijímacie skúšky v XY (vzdialenejšie mesto od bydliska – pozn. aut.), *na ktorých som stratila body. Bolo to všetko narýchlo, tak už rodičia mi vybrali na poslednú chvíľu túto školu, ktorú som ukončila, bo už nebolo kde.“* / nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Nie všetky rómske ženy z diskusných skupín chceli po ukončení základnej školy pokračovať stredoškolským štúdium nejakého typu. Niektoré hovorili o svojom nezáujme pokračovať po základnej škole vo vzdelávaní, mali v tom období iné preferencie a záujmy. Ani prehováranie a tlak zo strany rodičov nepomohol a na vzdelávanie rezignovali, respektíve absolvovali školu bez väčšieho záujmu. Boli medzi nimi také, čo vyjadrili túžbu vrátiť čas a zmeniť svoje vtedajšie rozhodnutie, no našli sa aj ženy, u ktorých nechuť študovať pretrvala až do súčasnosti.

„Keď mám povedať pravdu, po základnej škole už som nechcela ísť nikde, ma to neťahalo. A veľmi ma tlačili rodičia... nechceli, aby som zostala bez školy... keby som sa mohla vrátiť dajme tomu dozadu... Asi tak (odpoveď na otázku, čo jej teraz bráni dokončiť školu, či chuť)*.“* /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s neukončenou SOU, segregované prostredie

„No moji rodičia chceli, aby som sa vyučila, ma podporovali a mala by som na všetko, ale chyba bola vo mne (nechuť ku škole – pozn. aut.). *Chodila som potom do roboty tuto do nemocnice... asi rok a pol. No a potom som mala priateľa. Nerozmýšľali sme nad školou* (odpoveď na otázku, či partner nechcel, aby sa ďalej rozvíjala), *mali sme sa radi, zostala som tehotná, dodnes som s ním.“* /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SOU, momentálne s tromi deťmi bez partnera, segregované prostredie

„Ja som mala iba to, čo mi ostalo, ja som sa nehlásila na dáku... Som vlastne XY vyučená (typický ženský odbor SOU – pozn. aut.)*, pričom neviem zašiť ani gombík. Pretože v našej triede prevažovali viac Maďari ako Slováci, mňa mali profesorky radi, pretože rozprávam po slovensky, spisovne... Keby som si mala vybrať to, čo by mňa bavilo, priznám sa – asi nič. Škola celkovo ma nebavila vôbec, ja som bola taká tá najčernejšia ovca v celej rodine, mňa bavilo behať, flákať sa, spievať, tancovať, skákať, prísť ráno domov, aj o tri dni, o štvrtej a tváriť sa, že sa nič nestalo, najesť sa, hodiť tašku a ísť von.“* /rómska žena pracuje ako robotníčka mimo vyučený odbor- mestské separované prostredie

Obraz rómskych žien na základe výberu strednej školy vyšiel veľmi pestrý. Dostávajú sa na preferovanú školu, niektoré nechcú študovať vôbec a uspokojili sa so základnou školou, mnohým ich rozhodovanie o štúdiu a výber školy ovplyvňujú alebo maria rôzne okolnosti, osobné záujmy v čase rozhodovania alebo rozhodnutia rodičov ovplyvnené obavami rôzneho druhu alebo ekonomickou situáciou. Prebiehajúci proces reštrukturalizácie stredného školstva im dostupnosť vyššieho vzdelania ešte viac vzďaľuje, keď ubúda škôl v blízkosti bydliska. A výsledný stav vzdelanosti rómskych žien ďalej diferencuje fakt, že ani všetky študentky stredných škôl svoje vzdelávanie neukončia získaním dokladu o vzdelaní a vzdelávací systém opustia predčasne. Neukončenie školy je veľmi častý a rýchly výsledok, ale obrovská a dlhodobá prekážka v životnej dráhe a kvalitnej integrácii rómskych žien.

Obraz rómskej ženy

Medzi **dôvodmi predčasného odchodu zo systému vzdelávania** alebo celkovej rezignácie na ďalšie štúdium odpovede označovali predovšetkým subjektívne a rodinné alebo vzťahové faktory. Patrilo k nim napríklad zapojenie do partií a ich negatívny vplyv v období dospievania. Zo spätného pohľadu tento svoj krok respondentky hodnotili negatívne, ale v čase navštevovania školy malo u nich zapojenie do partie prioritné postavenie, pred čím boli často rodičia bezmocní.

„...mala som zakázaných veľa vecí, hádky doma. Priznám sa, fetovať som začala ako väčšina v XY (mesto, kde respondentka vyrastala – pozn. aut.)*, ja som sa priplichtila – tráva, piť, flákať. Vlastne z jednej partie som preskočila do druhej, kde už boli kamaráti dvadsať deväť - tridsaťroční, pričom ja som mala pätnásť rokov... a už som bola ja zasa, som sa cítila, že ja som výnimočná, však ja už som do rána vonku! Ale to, čo mala moja mama peklo, s mojim otcom. Keďže ja nemám vlastného otca pri sebe, ale som to nikdy nepociťovala, môj otec ma vychoval a to je dôležité, nikdy nepovedal, že nie som jeho, ale už tam bola tá hádka, že on sa do toho nemohol zastarať, lebo on sa cítil, že ja už som mala tú tendenciu raz mu povedať, že ty nie si môj oco, nestaraj sa.“* /rómska žena z mesta, pracuje ako robotníčka mimo vyučený odbor

„Keď si v škole nájde človek partiu, tak to ide – fajčenie, alkohol, veľké partie, spevy, chodia preč, škola už vtedy nie je podstatná...“ /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov so SOU, segregované prostredie

Dokázať sa v puberte vyhnúť príslušnosti k partiám s nepriaznivými vplyvmi respondentky na základe terajších životných skúseností veľmi oceňovali a východisko videli napríklad v rozvíjaní kamarátskych vzťahoch s lepšie postavenými dievčatami:

„Keď som prišla do puberty, poznala som kamarátky, všelijaké partie, ale nikdy som sa nedala do takej partie, kde fetovali, pili, kde sa bili, do takej nie. Väčšina kamarátok boli proste o niečo lepšie, na úrovni postavené než som bola ja. Chcem iba to povedať, že furt, stále ma niečo brzdilo, mala som chuť do niečoho...“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

Najčastejšou príčinou, prečo rómske ženy ukončia predčasne svoje vzdelávanie, boli jednoznačne skoré partnerstvá a materstvá. Ak začnú chodiť s priateľom, nechajú sa presvedčiť na nepokračovanie v štúdiu alebo sa im narodí dieťa a zo školy odídu. Spätne dôvody skorého materstva videli vo svojej naivite a neskúsenosti, a potom v naliehaní svojho partnera. „Pobláznila som sa“ a „nedal mi pokoj“ – tak hodnotili najčastejšie tento zlomový úsek svojho života.

„Lebo som mala frajera, nedal mi pokoj (odpoveď na otázku moderátorky, prečo nešla na strednú školu) *... Áno, on nechcel* (vtedajší partner nechcel, aby študovala – pozn. aut.), *chodil za mnou stále, pokým som ja išla do školy, čakal ma na zastávke, nešla som domov, otec ma hľadal po škole. Ale do školy som chodila, nemôžem povedať, lebo báli sme sa, aby naši rodičia... predtým bolo totiž trestné, kto nechodil do školy, išli do basy. Ja som sa bála, lebo ja som mala prísneho otca, tak do školy som chodila... Už som prestala* (po ZŠ chodiť do školy – pozn. aut.), *a prestala som s tým doteraz... ani on, ani ja sme nevyštudovali... Lebo ma ľúbil* (odpoveď na otázku moderátorky, prečo partner nechcel, aby chodila na SŠ), *bál sa, že ostanem s druhým alebo čo. Tak vieš ako medzi Cigáňmi, keď je pekná žena!“* /nezamestnaná rómska žena stredného veku so ZŠ, segregované prostredie

„...takže sme chodili (spolu s budúcim manželom – pozn. aut..) *na jednu strednú školu, z jednej obce, jedným autobusom, tak to asi nedopadlo dobre. Takže som v treťom ročníku ostala tehotná a už sme nedokončili ani jeden.“* /rómska žena so štyrmi deťmi na RD s neukončenou SŠ, segregované prostredie

„Áno, trúbil nám môj otec do hlavy od mala, vyučte sa a čo ja viem čo. Keď som bola malá, ja som aj chodila po všelijakých vystúpeniach, išlo mi to, ale hlavné, že som tam bola. A potom tiež takto, to bol akože najprv jeho kamarát, ktorý teraz so mnou žije, chodil tam... poviem tak ako je, pobláznila som sa do neho. A koľko ráz mi aj vravel: ´Máš na to čas, si mladá, vychoď si školu, budeš mať, čo budeš chcieť, budeš múdrejšia ako ja.´ Lebo zle sa na to pozerá teraz, keď mám trošku viacej rozumu, že máloktoré Rómky sú na tom tak dobre ako niektoré biele. Lebo rozmýšľame zhurta a potom nemáme nič.“ / rómska žena s dvomi deťmi na RD a neukončenou SOU, segregované prostredie

Obraz rómskej ženy

„...potom (po maturite – pozn. aut.) *som otehotnela, tak na vysokú som nešla, mala som podanú prihlášku, ale nemohla som už chodiť.“* /rómska žena pracujúca ako robotníčka s nadstavbovou školou a dvomi deťmi, mestské separované prostredie

Mnohé rómske ženy vyjadrovali ľútosť nad neukončením školy a na základe svojich terajších skúseností ostatným rómskym dievčatám odporúčali iný postup: najprv dokončiť školu a až potom riešiť zakladanie vlastnej rodiny. Obzvlášť pri svojich deťoch majú silné očakávania, aby cestu skorých rodičovstiev nezopakovali (pozri časť 3.5.2.). Hoci sa aj popri tehotenstve niektoré ženy pokúsili dokončiť si školu externe, nepodarilo sa to žiadnej spomedzi účastníčok diskusií.

„Tak prečo (neukončila SŠ a neodišla z osady – pozn. aut.), *no som sa zoznámila s chlapcom, zamilovala, do školy na tú strednú som chodila, mala som osemnásť rokov. Do siedmeho mesiaca som ešte mala tú školu, potom som si vybavila na externé štúdium. Ale potom aj tie nervy, aj všetko na mňa pôsobilo, potom už som to nezvládla. A potom prišiel mi domov papier, že ma vylúčili, lebo som mala to externé štúdium, ale keď tam človek nechodí, tak načo by ma potom mali nechať! Ale ľutujem to, lebo chcela by som to. Napríklad tie ženy, čo ešte deti nemajú alebo nemajú problémy, že aby neboli také hlúpe, aby si ozaj tie školy spravili. Aj keď nepôjdu za svojim snom, ale nech aspoň voľačo dokážu spraviť!“* /rómska žena s jedným dieťaťom na RD s neukončenou SŠ, segregované prostredie

„...keď som chodila na strednú, nevedela (mama – pozn. aut.) *o tom, že ja do školy nechodím, lebo ja som sa proste zaľúbila do tohto chlapca, s ktorým som, no a už mi bolo prednejšie ísť s ním, ako do tej školy, takže som poza školu chodila. Mame prišla výzva, aby prišla do školy, že proste nenavštevujem školu. Ja som spravila chybu, že som sa takto namotala, ale ľutujem to veľmi.“* /rómska žena, neukončená SŠ

„...síce nedokončila som ju (SŠ s maturitou – pozn. aut.), *dôvody rodinné – dôvody boli také, že som sa dala s týmto druhom dokopy a už to nešlo, ale by som si chcela spraviť teraz externe školu.“* /rómska žena, 29 rokov

Výpovede rómskych žien hovoria o záujme dokončiť si školu v súčasnosti, medzi respondentkami boli zastúpené aj ženy, ktoré si aktuálne svoje vzdelanie zvyšovali, medzi nimi napríklad aj osamelá matka s tromi deťmi:

„Tak určite výber školy (by zmenila, keby mohla vrátiť čas – pozn. aut.), *no a určite by som sa tak skoro nevydávala! Neľutujem to, ale možno v prvom rade by som riešila tú školu, študovala by som, ak by sa dalo, a potom keby bolo dobré zamestnanie a mala by som to, čo k tomu potrebujem, tak asi potom by som riešila rodinu... Určite* (rodina bola prekážkou v rozvoji – pozn. aut.), *jednak preto, že už človek keď má deti, nemôže toľko času venovať. No a potom aj postoj toho manžela, v rómskych rodinách to tak býva, žena má byť doma, starať sa o deti, nie chodiť do školy a niekde pracovať. Žiarlivosť... To ho prekvapilo* (že chodí teraz do školy – pozn. aut.). *Keď sme boli spolu, nechcel o tom počuť. Povedal, že už teraz je to zbytočné, načo, tak ma odhováral. Ale bol prekvapený, že práve teraz, keď odišiel, som našla silu a prihlásila sa do tej školy.“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

Avšak zďaleka nie všetky ženy prejavili záujem a odvahu vrátiť sa k štúdiu a zvýšiť si stupeň vzdelania. Na hypotetickú otázku o dokončení štúdia alebo zvýšení kvalifikácie odpovedali záporne. Opäť sa zopakoval názor, že ďalšie vzdelávanie je zbytočné, lebo im aj tak nepomôže nájsť si prácu; argumentovali tiež vekom – na ďalšie vzdelávanie sa už cítili staré; iné upozorňovali na ekonomické dôvody – vzdelávanie je dnes finančne náročné a napätý rodinný rozpočet by na školu nepostačoval . Našli sa aj ženy, ktoré za bariéru prípadného štúdia označili svoje subjektívne predpoklady – vyjadrili presvedčenie, že sa nevedia naučiť.

„...no ja nie (odpoveď na otázku, či má možnosti vzdelávať sa) ... *Skrátka, keby som si to aj robila, tak ma nikde nezoberú.“* /nezamestnaná rómska žena, SŠ s maturitou

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

QUO VADIS, oz

„Ja už nie, ja som už stará (odpoveď na otázku, či vidí pre seba možnosť ďalšieho vzdelávania)!“ /nezamestnaná rómska žena vo veku tesne nad päťdesiat rokov so ZŠ, segregované prostredie ... Názor z inej diskusnej skupiny oponoval: *„Môže študovať* (aj žena v staršom veku – pozn. aut.), *osobne poznám pani, ktorá má už skoro päťdesiat rokov a chodí do školy, teraz sa vzdeláva na husliach. Ja si myslím, že nie je problém.“* /rómska žena na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO a študujúca na SŠ, mestské separované prostredie

„Áno, šla by som (odpoveď na otázku, či by išla do školy, keby mala trošku viac peňazí).“ / nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„...Dnes si musíš všetko platiť sám, keďže som na materskej, tak asi vieš, aký problém mám. Je to dosť ťažké.“ /rómska žena na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO a študujúca na SŠ, mestské separované prostredie

„Skôr by som povedala, aspoň sama o sebe, kebyže je taká možnosť (navštevovať školu cez víkend – pozn. aut.), *lenže ja jedno viem, ja by som to nezvládla. Ja som si nevycvičila mozog na to, že si to prečítam, naučím sa to a zapamätám. Môj mozog je taký, že ja to na chvíľku viem a o chvíľku zabudnem, už nemám takú pamäť, takú vycvičenú – že človek sa to naučí, idem voľakde a vysypem to zo seba.“* /vyučená rómska žena s malým dieťaťom na RD, segregované prostredie

Primárne sa ale **vnímali ako prekážka** prípadného ďalšieho vzdelávania **rodinné povinnosti** rómskych žien. Predstavovali najväčšiu skupinu prekážok dokončenia alebo zvýšenia vzdelania, ale aj zapojenia do trhu práce, uskutočnenia životných snov i verejnej angažovanosti. Podľa realizovaných výskumov sledujúcich rodové hľadisko je domáca starostlivosť na Slovensku vo všeobecnosti prevažne záležitosťou žien (Bútorová a kol., 2008). V prostredí rómskych rodín a komunít je starostlivosť naviazaná na ženy ešte užšie. Predovšetkým je to starostlivosť o vlastné deti a domácnosť.

„...tak muž ani nie, no už deti ... tak u detí hej, čo majú menšie, tak im to robí problém, ale u väčších nie (dodáva ďalšia respondentka – pozn. aut.).“ /rómske ženy, obidve nezamestnané

„No tie starosti... (o deti – odpoveď na poznámku moderátorky, že je ešte mladá a môže si dokončiť školu).“ /rómska žena s jedným dieťaťom na RD s neukončenou SŠ, segregované prostredie

„V mieste bydliska určite žiadne (možnosti dokončiť si strednú školu – pozn. aut.), *tu nejako určite nie. Mala by som určite záujem, no len s odstupom času pribudlo druhé dieťa, tretie a štvrté, takže už šanca nebola. Len dúfam, že v budúcnosti bude.*“ /rómska žena s neukončenou SOU na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„U mňa by bola prekážka iba dieťa (aby dochádzala na týždňovky za prácou – pozn. aut.), *mám dieťa... Možnože aj hej* (odpoveď na otázku, či by ju muž pustil dochádzať), *by sme sa porozprávali, vysvetlili. Keď nemá on zamestnanie a mala by som ja, tak musel by! ... Ja by som bola šťastná, keby išiel na týždňovky* (odpovedá na otázku, či aj muž by si musel pýtať dovolenie)*!“ .“* /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SOU a jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Tak ja keby som mala rozum čo mám teraz, tak by som chcela vyštudovať, lepšie by som sa učila a dosiahla by som ten sen, o ktorom snívam teraz. Dnes je človek bez školy nula. Prekážkou, aby sa mi splnil sen je domácnosť. Možno by som to zvládala, bojím sa toho. Mám pocit, že domácnosť bezo mňa nemôže fungovať, lebo vidím, že sú na mne odkázaní. Mám školopovinné deti... /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„...keď mám deti a som na ne momentálne sama, tak nemôžem odcestovať, vyžadovalo by to, aby som možno na pár dní, kde sa ten zjazd koná, odcestovala...“ /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

„...ale tak sú škôlky (nadväzuje na diskusiu o malých deťoch ako prekážke angažovania sa žien – pozn. aut.), *ale mama je chorá, opatrujem ju 24 hodín, takže mne sa ani momentálne nedá.“* /nezamestnaná rómska žena, neukončené SOU

Obraz rómskej ženy

Zriedkavými však nie sú u rómskych žien ani prípady, keď prekážku ich rozvoja predstavujú povinnosti starostlivosti o iných členov rodiny a domácnosti. V rozhovoroch viacero žien poukázalo práve na takéto povinnosti. Ich životné plány alebo možnosti zapojenia do rozličných oblastí verejnej sféry prekazili povinnosti starostlivosti o ďalších príslušníkov rodiny – spravidla rodičov alebo súrodencov.

„...ale tak sú škôlky (nadväzuje na diskusiu o malých deťoch ako prekážke angažovania sa žien – pozn. aut.), *ale mama je chorá, opatrujem ju 24 hodín, takže mne sa ani momentálne nedá.“* / nezamestnaná rómska žena, neukončené SOU

A už aj rodičia sú starí... to je všelijako už potom.“ /vyučená rómska žena s malým dieťaťom na RD, segregované prostredie

„No ja som si to tiež predstavovala, že chcela som sa dať vyučiť. Ale to boli také, ja som mala voľakedy také podmienky, že rodičia mi boli chorí, otec nebohý bol invalid, moja maminka tiež invalidka, tak to bolo... takže radšej som sa doma venovala im ako do školy chodila. Ja som mala také problémy.“ /staršia rómska žena v domácnosti, neukončená ZŠ

Osobitnou prekážkou sa na základe skupinových diskusií s rómskymi ženami stala **žiarlivosť partnera**. Podľa vyjadrení viacerých účastníčok práve žiarlivosť rómskych mužov okliešťuje možnosti ich osobného rozvoja a širšieho zapojenia do verejného života. Hlavne odchod z domácnosti na dlhšie obdobie považovali u partnera za nepriechodný, kvôli žiarlivosti i kvôli hlboko zakoreneným predstavám rómskych mužov o tom, čo je úlohou ženy.

„Asi ťažko (odpoveď na otázku moderátorky, či by partner dovolil doštudovať školy), *to je dobrá otázka... Tam už je žiarlivosť, potom – tak všeličo.“* /vyučená rómska žena s malým dieťaťom na RD, segregované prostredie

„On je taký, že taký výbušný (odpoveď na otázku moderátorky, prečo si myslí, že by jej partner nedovolil navštevovať školu). *Nie* (odpoveď na otázku, či by ho nepresvedčil argument zlepšenia možností zamestnania a lepšieho života) *...žena má byť doma* (názor partnera – pozn. aut.), *robiť čo treba – okolo detí, okolo neho... Na jeden deň hej, ale že by som tam bola týždeň, tak to nie.“* /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, mestské separované prostredie

„To záleží od charakteru toho chlapa (odpoveď na otázku, či by žena mohla dochádzať za prácou na týždňovky, ak by si našla prácu a muž nie), *či je ochotný povedať: ´No tak žena moja, choď!´ A keď to nie je zase to ´vštiepenie´ jeho sprosté v hlave, že nie, lebo ženy nič iné nevedia, len sa XY* (byť neverné – pozn. aut.). *Tak jasné, že nepustí tú ženu... Ja si myslím, že žiaden Cigán nepustí svoju ženu na týždňovky a on sa bude starať o deti* (súhlasí druhá z diskutujúcich žien)*! ...lebo sú pod papučou* (vyjadruje ďalšia svoj názor na to, prečo to u „gadžov“ ide). *To nie je v tom* (oponuje štvrtá zo žien), *tí gadžovia tak boli vychovávaní, oni to majú tak, na diaľku normálne existujú, fungujú.“* /rómske ženy bez práce, segregované prostredie

„Nie, nie... (odpovedajú na otázku, či by ich pustil muž dochádzať na týždňovky). *“* /väčšina rómskych žien z diskusnej skupiny za segregované prostredie

„...je v tom mužovi (prekážka, aby mohli dochádzať za prácou na týždňovky). *Mňa by ani teraz nepustil a nemám s ním deti.“* /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s ukončenou SOU, segregované prostredie

Skúseností rómskych žien ukázali, že ešte počas ich mladosti bolo stále pomerne rozšírené obmedzujúce zasahovanie rodičov do výberu školy alebo do samotného rozhodovania o pokračovaní v štúdiu, niektoré tiež museli obetovať svoju budúcu kariéru povinnostiam v rodičovskej rodine.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

Právo detí na vzdelanie neobmedzované rodičmi ani finančnou situáciou rodiny a právo na účasť dieťaťa pri rozhodovaní o záležitostiach, ktoré sa ho dotýkajú /3 neboli v niektorých prípadoch mladých rómskych žien plne uplatňované. Zaznamenala sa tiež vysoká miera zasahovania vlastnej rodinnej či partnerskej situácie do životnej dráhy rómskych žien. Išlo predovšetkým o skoré partnerstvá a rodičovstvá, ktoré viedli k prerušeniu alebo úplnému ukončeniu štúdia rómskych dievčat a nasmerovali ich životy mimo predstáv a plánov, ale aj zodpovednosť za domáce povinnosti a žiarlivosť partnera ako prekážka ďalšieho vzdelávania a rozvoja rómskych žien..

Zistenia znovu nastoľujú otázku, či pre takéto prípady urobila spoločnosť dosť, aby podporila širšie uplatnenie ľudských práv rómskych žien; prečo zodpovedné inštitúcie nedokázali prekonať odpor rodičov alebo finančný nedostatok rodiny pri zabezpečení dostupnosti štúdia pre rómske dievčatá. Obavy rómskych rodičov pustiť deti, predovšetkým dievčatá, študovať na vzdialenejšiu školu súviseli aj s potrebou chrániť svoje deti pred ohrozeniami zo strany majority, resp. chrániť dievčatá pred skorými vzťahmi a tehotenstvami.

Obavy z prejavov rasizmu naznačujú nezvládanie „budovania tolerantnej spoločnosti“, rómske ženy upozorňovali na zhoršovanie situácie, a to už na školách. Skoré tehotenstvá a materstvá inšpirujú k ďalšej otázke smerovanej k verejnej politike: ako štát zabezpečuje sexuálnu výchovu pre všetkých, či je dostupná na vidieckych školách a podávaná na úrovni a spôsobom zrozumiteľným pre všetkých. A tiež k otázke o dostupnosti služieb reprodukčného zdravia pre ženy zo sociálne slabého prostredia. Skoré materstvá mladých rómskych žien sú skôr vo verejnom diskurze terčom ironických komentárov než objektom serióznych a podporných verejných politík. Slovensko ani do roku 2012 nebolo schopné prijať akčný plán sexuálneho a reprodukčného zdravia, ktorého vypracovanie nám vyplýva ako povinnosť ešte od Káhirskej konferencie OSN (1994) alebo od podpísania *Dohovoru OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (*OSN 1998).

/3 Pozri *Dohovor OSN o právach dieťaťa*, paragrafy o vzdelaní a participácii (OSN 1989).

/4 Najnovšie napríklad v októbri 2012 opäť v NR SR neprešiel návrh na zjemnenie veľmi prísnych podmienok pre dostupnosť sterilizácie.

Výchova k plánovanému rodičovstvu a antikoncepcia či iné služby sexuálneho a reprodukčného zdravia sa považujú výlučne za osobnú vec jednotlivca a ponechávajú sa na rodinu; štát silne podporovaný záujmami predovšetkým katolíckej cirkvi sa svojej zodpovednosti v tejto oblasti vyhýba. /4 Nakoľko sa dostanú k informáciám z oblasti sexuálnej a rodičovskej výchovy deti končiace školskú dochádzku predčasne alebo deti navštevujúce špeciálnu školu, prípadne či sú tieto informácie sprostredkúvané formou, ktorá je zrozumiteľná a prijateľná, zostáva stále nejasné.

2.4. Domáca sféra a rómske ženy: realita a predstavy

Možnosti angažovať sa vo verejnej sfére a širšej integrácie do spoločnosti ovplyvňujú aj iné sféry života vrátane rodinných a reprodukčných vzorcov a kolobehu rodinného života, tiež hodnotové zázemie vzťahujúce sa na rodové a generačné usporiadanie v domácnosti či komunite. Potvrdila to aj predchádzajúca kapitola, ktorá ako najsilnejšiu prekážku pokračovania v štúdiu, ale aj participácie v iných oblastiach verejného života identifikovala skoré partnerstvá a rodičovstvá a domáce povinnosti rómskych žien.

Východiskovým konceptom skúmania rodinných súvislostí integrácie rómskych žien do spoločnosti je patriarchát, ktorý je základom každej analýzy postavenia žien a mužov v sociálnych vzťahoch. Definuje rozdielne mocenské vzťahy v spoločnosti podľa rodu; vníma sa ako organizujúci princíp spoločnosti, ktorý vyrastá z jej kultúry a „habitu“ a vyúsťuje do takého usporiadania domácnosti, kde ženám dominujú muži. Patriarchát teda predstavuje mocenský vzťah, ktorý vedie k nerovnosti, podriadenosti a závislosti medzi ženami a mužmi v domácej sfére i mimo nej (Chandler, 1991, s.45). Podľa odbornej literatúry sa prejavuje rôznymi spôsobmi a na rôznych sociálnych úrovniach: „Patriarchát charakterizujú vzťahy moci a autority mužov nad ženami, ktoré sa učia rodovou socializáciou v rámci rodiny, kde muži uplatňujú svoju moc prostredníctvom sociálne definovaných inštitúcií otcovstva. Prejavuje sa v rodových interakciách v rámci rodiny a iných interpersonálnych prostrediach a je inštitucionalizovaný na mnohých sociálnych úrovniach“ (Inhorn, 1996, s.5). V rôznych spoločnostiach alebo spoločenstvách nadobúda rozdielne formy, jej vyhranená podoba – „klasický“ alebo „ideálne typický“ patriarchát – sa spája s rozšírenou rodinou, ktorá dáva staršiemu mužovi autoritu nad ostatnými členmi rodiny a je inkorporovaný do komunity a kontrolovaný komunitou. Sprevádzajú ho formy kontroly a subordinácie, ktoré sa líšia podľa kultúrnych alebo náboženských hraníc.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

Ako sa uvádza v úvodnej časti, výskum primárne vychádzal z individuálnej roviny: východiskovými jednotkami boli rómske ženy, nie celá domácnosť. Sledovali sa ale aj ich rodinné vzťahy a organizácia domácností, keďže sú zapojené do rodinných väzieb, ktoré ovplyvňujú mnohé rozhodnutia o ich aktivitách. Podľa literatúry sú pri analýze postavenia žien v domácnosti dôležité, lebo organizujú veľkú časť domácej či reprodukčnej práce žien, pričom zloženie a organizácia domácnosti „má priamy vplyv na život žien a ich možnosť získať prístup k zdrojom, práci a príjmu“ (Moore, 1988, s.55). Kvalitatívny výskum sa preto podrobne venoval mapovaniu postavenia žien v rámci svojich domácností a ich aktivít v domácej sfére, pričom sa reflektovala aj dimenzia kultúrna. Skupinové diskusie usilovali o zachytenie vzorcov či pravidiel a praktík domácnosti, na ktorých sú založené sociálne vzťahy určujúce základné procesy a interakcie v rámci domácnosti. Cieľom bolo odhaliť rôzne typy „rodového kontraktu“ medzi rómskymi ženami a mužmi a jeho dopady na ich vzťahy v rámci domácnosti.

V tomto výskume sa rodinným otázkam v širokom zmysle, rodinnému životu a rodovému usporiadaniu venoval pomerne veľký priestor. Uskutočnené rozhovory sa zameriavali na rozdelenie domácich prác medzi mužov a ženy, participáciu na výchove detí, ako aj na deľbu starostlivosti o členov rodiny a domácnosť. Pozornosť sa venovala partnerským i rodičovským vzťahom, to všetko v kontexte „kultúry“ spoločenstva a postojov samotných rómskych žien.

2.4.1. Deľba domácich prác a starostlivosti medzi mužov a ženy

Ako zdôrazňuje množstvo feministických autoriek, integrácia žien v najširšom slova zmysle je omnoho viac ovplyvňovaná rodinnými súvislosťami než u mužov. Ženy sa prispôsobujú potrebám členov rodiny častejšie ako muži, zapĺňajú chýbajúci článok, ktorý je výsledkom absencie muža v rodine z dôvodu jeho zapojenia do platenej práce za účelom jej ekonomického zabezpečenia. Hoci sú dôležitými aktérkami aj z ekonomického hľadiska, ich účasť na platenom zamestnaní je veľmi úzko previazaná s potrebami členov rodiny. Preto je prakticky nemožné pochopiť ekonomickú či verejnú participáciu rómskych žien bez toho, aby sa venovala pozornosť usporiadaniu rodiny a organizácii domácnosti, ako aj úlohe ženy v domácej sfére.

Na druhej strane integrácia do spoločnosti a rôznych sfér spoločenského života sa nedá nazerať len ako proces, ktorý je rodom a odlišnými rolami žien a mužov ovplyvňovaný. Je to proces, ktorý zároveň aktívne pôsobí na formovanie rodových rolí, prispieva k ich predefinovaniu v danom prostredí (Renzetti – Curran, 2003). V rómskych rodinách môže napríklad ekonomická participácia žien pôsobiť na zmenu rodových rolí v rámci rodiny, môže viesť k predefinovaniu mocenských vzťahov a celkovej pozície ženy a muža v rodine. Pokiaľ sa žena stane živiteľkou rodiny, môže dôjsť k zmene jej celkového postavenia v rodine a môže získať dominantnejšiu pozíciu. Za nepriaznivejších okolností, ako je napríklad situácia nezamestnanosti či nedostatku sociálnych kontaktov, môže nastať opačný efekt – posilnenie podriadenej pozície rómskej ženy v rámci rodiny a partnerstva.

Skupinové diskusie s rómskymi ženami v Banskobystrickom kraji mnohé z teoretických predpokladov potvrdili. Reálna deľba práce v rodinách skúmaných rómskych žien bola prechýlená na ich stranu – **domácu starostlivosť a práce vykonávajú v podstatne vyššej miere ženy.** Ak je žena v domácnosti a muž chodí mimo domácnosť vykonávať platenú prácu, na ženách spočívajú takmer všetky domáce práce. V takýchto modelových situáciách s jedným živiteľom – mužom, zostáva v kompetencii žien celá domáca starostlivosť i domáce práce, plní úlohu „opatrovateľky domáceho krbu“.

„Tak mojou povinnosťou je sa starať o domácnosť, o deti; jeho povinnosťou je zasa, že chodí robiť, pracuje.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi, mesto – separované prostredie

„Ja to mám ťažšie. Môj muž, čo sa týka roboty, to je jednotka, ale čo sa týka domácnosti, všetko je na mne. Keď aj niekde som, tak on nedokáže urobiť s tou menšou ani úlohy, čaká na mňa. Niekedy si myslím, že keby som niekde nutne musela odísť, takže by to urobil, ale on sa drží na mňa vo veľa veciach, čo sa týka domácnosti. Má takú zvláštnu povahu, nedokáže ísť s deťmi ani k doktorovi, ani do školy za učiteľkou spýtať sa, čo sa stalo.

Všetko je na mne v tomto, my sa pre toto len hádame.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi, mesto – separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„...muž Ti dá napríklad peniaze a povie, ty si musíš zadeliť: hygienu, nákup, aby bol toaletný, aby bolo všetko – žiletky a všetko. A zase sa v prvom rade... musíš postarať o deti, kým sú malé – prať, variť, žehliť, proste všetko.... Tak on chodí do roboty (odpoveď na otázku, čo má na starosti muž)*; a keď nechodí do roboty, tak si nájde vždy niečo, aby mohol odísť von. Lebo jemu vadí vysávač, hučí mu práčka – furt len periem! Čo sa týka učenia s deťmi, keď ja neviem pomôcť, tak on pomôže.“* / nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„No tak musím povedať, že bol s nami a teraz nie je, tak nie je veľký rozdiel! Pretože domácnosť a výchova detí, mne manžel nepomáhal, na všetko som bola sama, ako aj stále som. A určite s tým nesúhlasím!“ /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

„...žena v domácnosti má už iba jeden údel – starať sa o muža, o deti, variť, riadiť, prať. Ten muž vlastne si myslí, alebo neviem, či to je zákonom dané, že je živiteľ rodiny. Tak on môže ísť, kde chce, kam chce, s kým chce a tá žena vlastne, tá musí riady umývať. Prečo by nemohol aj muž umyť riady?“ /rómska žena s neukončenou SOU na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Ako je to u nás doma? Tak ja robím všetko, manžel príde z roboty a nerobí nič: ´XY (meno partnerky – pozn. aut.), *naber mi jesť!´ ... o deti sa starám ja. Keď som chodila napríklad do roboty, že chodil aj on, aj ja, keď sme prišli domov, poriadili nám deti, ale už zvyšok som robila všetko ja... takto, keď nešiel on do roboty, tak poriadil, ale to tak povrchovo, popraviť, pozametať, umyť riad, ale že by mi navaril, variť nevie, to nie.“* /nezamestnaná vyučená rómska žena z mesta, dve deti

„Napríklad včera u nás doma nemal kto umyť riad, chápeš to? Ja sa s malou učím v kuchyni, lebo dnes mala písomku, a u nás nemal kto umyť riad. A ja mu vravím: ´Prosím ťa, viem, že si prišiel z roboty, umy ten riad.´ A on: ´Ja som teraz prišiel z roboty!´ A nemal kto umyť štyri taniere. Takže malá sa musela doučiť, pripravila si do tašky na dnes a ja som ten riad musela umyť. Ale nič by sa mu nestalo, aj keď prišiel z roboty, keby ten riad umyl.“ /nezamestnaná vyučená rómska žena z mesta, jedno dieťa

„...žeby pomôže s niečím? Pomôže (odpoveď na otázku, či pomôže teraz, keď čaká bábätko – pozn. aut.). *...napríklad on teraz dopredu plače, lebo vie, že mlieko bude robiť on, ak nebudem kojiť. Lebo to dieťa plače, zobudí sa, že chce jesť, a on utíšiť dieťa nevie, aj keby mohol mať aj tisícpäťsto hrkálok, tak nie. Ale on bude robiť mlieko, on to aj dcére robil, on do piatich rokov jej robil mlieko, takže chudák sa bojí aj teraz...“* /nepracujúca rómska žena z mesta čakajúca druhé dieťa, SOU

Situácia s vykonávaním prác v domácnosti sa mierne modifikovala podľa toho, či má žena platenú prácu alebo nie. V období, keď obidvaja partneri pracujú, nejakú časť domácich prác muž zastane, ak je ale žena doma, na rodičovskej dovolenke alebo nezamestnaná, všetky zostávajú prevažne na nej.

„Tak ja to až také ťažké nemám, domáce práce od neho nevyžadujem, nevie riadiť a varenie – to úplne nevie. Som rada, keď je s chlapcami. Ja to nemám také ťažké. Keď nejde nikde, je doma, lebo ja tiež robím na aktivačné práce, on si po sebe vyriadi, posteľ popraví, alebo keď sa naobeduje, vie si ten tanier po sebe (odpoveď na poznámku, či od muža nič nevyžaduje preto, lebo nič nevie). *Také normálne je to u nás... Tak má viacej času určite, lebo ja musím s chlapcom sa učiť, úlohy robiť, aj keď som unavená.“* /nezamestnaná rómska žena s neukončeným SOU a jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Keď chodí do roboty, tak nepomáha skoro vôbec, vraví, že je unavený, lebo ja už nie som. Ale keď sme chodievali obidvaja do roboty, tak aspoň, ja neznášam, ja sa priznám, varenie. Ja radšej poupratujem aj päťposchodový dom, ja variť nemusím, to je moja smrť. Tak: ´XY (meno partnera – pozn. aut.), *ty navar a ja poriadim a povysávam.´ ...no ale on navarí, to nemôžem povedať. Keď som ja chodila do roboty, tak každý deň sa nemuselo variť, navarilo sa na dva dni, on navaril; ale už tieto práce, že povysávať alebo umyť riad, tak to nie, ale navariť navaril.“* /nezamestnaná vyučená rómska žena z mesta, jedno dieťa

Obraz rómskej ženy

Aj domáca sféra pozná rozdelenie na mužské a ženské činnosti. Špeciálne v segregovanom prostredí je úlohou muža zabezpečiť drevo a nanosiť vodu, respektíve vo všeobecnosti robiť opravy okolo domu alebo bytu, zostávajúce domáce práce a starostlivosť o deti vykonáva žena:

„...jeho robota je drevo robiť, niekedy aj vodu mi ponosí napríklad z dediny, lebo tu dobrá voda nete-čie na pitie, tak si chodíme vláčiť až stadeto do káričky. Tak on vodu a drevo a ja pri deťoch, prať, variť, poriadiť a také. Niekedy mi akože sem – tam pomôže, ale málokedy. Lebo chlap je taký výbuš-nejší: ´Plače, jaj prečo stále plače, dala si mu najesť?´ ´Dala.´ ´Potom čo mu je?´ Ja to nerada, ja si ich radšej zoberiem obidvoch (deti – pozn. aut.).*“* /rómska žena s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„Ja s deťmi celý deň, variť, prať a to všetko tak dookola. Partner drevo, sem – tam voda, to väčšinou nosím ja, partner iba to drevo, sem – tam okolo detí... Niekedy ide voľakde zarobiť (odpoveď na otázku moderátorky, či partner chodí niekde pracovať) *... Doma sedí* (odpoveď na otázku, čo robí celý deň), *pri televízore.“* /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

„No tak už takéto domáce práce spravím ja, keď už treba dačo opraviť alebo čo, tak to robí on. No zatiaľ nemusím platiť nikoho, lebo si to vie. Stalo sa, že už aj on uvaril, lepšie ešte ako ja, ale je to na mne.“ /nezamestnaná rómska žena z mesta, neukončená SOU

Ako v diskusiách spomenuli viaceré účastníčky, často používanou výhovorkou rómskych mužov vo vzťahu k niektorým domácim prácam je, že ich nevedia urobiť:

„U nás je to tak, dá sa povedať, že je to podelené, v tomto našťastie problém nemám. Ale s dvomi vecami predsa len mám problém: on vlastne aj uvarí, aj poriadi, ale už napríklad nechytá sa vôbec do žehlenia a do prania. Vždy keď mu poviem, že by mohol oprať alebo ožehliť, tak na to mi povie, že on nevie. A ja mu vždy poviem: ´No dobre, ale tak čo keby som to ani ja nevedela, tak kto to proste spraví?´ Jednoducho, aj keby som mala za celú jednu izbu vecí, tak viem, že toto proste neurobí. Čiže dá sa povedať, že toto musím vlastne robiť len ja, lebo čo sa týka varenia a riadenia, tak to si spravím aj ja, tak isto ako aj on, ale už tieto dve veci minimálne nie... Akurát som mala taký mesiac, že som naozaj mala veľa na pranie, ale nechytil sa do toho (odpoveď na otázku moderátorky, keby to nespravila mesiac a nemal by si čo oblieť, či by to nespravil).*“* / pracujúca rómska žena s VŠ, mestské nesegregované prostredie

Bez ohľadu na prostredie bývania a model pracovnej angažovanosti partnerského páru, absolútna väčšina rómskych žien má za domácu sféru stále primárnu zodpovednosť. Úloha mužov, hoci rôzne intenzívna, mala skôr charakter vypomáhania žene. Domáce povinnosti sú stále vo väčšine rómskych rodín primárnou úlohou ženy a muž len pomáha s „jej“ domácimi prácami. Spraví nejakú domácu činnosť vtedy, keď žena potrebuje pomôcť, treba mu ale povedať alebo ho poprosiť. A pomôže iba vtedy, ak má náladu alebo čas. Niekedy aktivizácii rómskych mužov v domácej sfére pomáha prítomnosť iných osôb v byte, napríklad matky alebo svokry.

„U mňa je to tak, že keď je voľajaká robota, tak spraví (partner – pozn. aut.). *Keď potrebujem niečo pomôcť, tak mu po-viem, vidí, že mám dosť, tak niekedy mi pomôže, nemôžem zase klamať... Sám od seba niekedy, niekedy musím povedať, pod-ľa toho, akú má náladu. Ak má dobrú náladu, tak už“ ´Nechaj tak, ja ti pomôžem!´... nemôžem povedať. Aj včera napríklad nemal žiadnu robotu... dvor skrátka robil, na drevo chodí. Teraz má aj tú ruku, má s ňou problémy, tak si vybavil lístok, aby sme sa cez zimu nemuseli trápiť s drevom, aby mohol kľudne sedieť vnútri, nemusí ísť v takom veľkom snehu drevo chystať... tak pomáha, aká je nálada, ja jemu pomáham, on mne niekedy.“* /rómska žena s dvoma deťmi na RD, segregované prostredie

„U mňa je to tak tiež, takisto mám povinnosti ako každá žena: variť, riadiť, o dieťa sa starať. To je normálne! Ale zase, keď som napríklad na aktivačnom a on je cez zimu doma, nemá robotu, tak prídem domov a mám navarené, poriadené, to nemô-žem povedať. Dakedy je taký, že lenivý, inokedy je taký, že aj kolegyne mi závidia – popraví alebo vyzlečie periny a tak...“ / nezamestnaná rómska žena so SOU a jedným dieťaťom pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„No u nás je to tak, že podľa toho, čo vidí, že stihnem a čo nestihnem. Ak je doma a ja ho poprosím, aby mi, dajme tomu, uvaril a ja idem urobiť dačo druhé, tak mi to spraví. Ak ale vidí, že ja všetko stíham, o nič ho neprosím, tak sedí a pozerá televízor... Tak načo sa mi bude pchať do mojich vecí, keď ho o to nežiadam, keď nemusí (odpoveď na otázku, či to neurobí, kým mu nepovie). Ale keď ho poprosím: ´Prosím ťa, choď spraviť segedínsky alebo vypraž rezne!´ a ja idem spraviť tamto, tak nepovie, že nie. Keď má čas. Keď nemá čas, tak mi to nemôže urobiť a musím to stihnúť sama. Ale ináč nevidím, že by bol horší alebo lepší, podľa času. Ak som chorá a nevládzem, tak mi všetko spraví, aj keď boli deti malé. Alebo som ho poprosila, že chcem ísť na diskotéku, že už som dlho nebola, tak mi bol pri tých deťoch a pustil ma... Ja neviem, možno som už na to taká, že to zvládnem.“ /nezamestnaná žena v strednom veku so ZŠ, segregované prostredie

„Tak momentálne tým, že svokra je u mňa, tak mi musí pomáhať, takže tak je to. Trošku mi pomáha.“ /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SŠ, mesto

Jedna respondentka rozdiel v zodpovednosti za domáce povinnosti pomenovala princípom: „žena musí, muž keď chce“

„No u nás je to tak, čas mám už pre seba, už mám väčšie deti. A závidím im dakedy, napríklad môjmu mužovi alebo deťom. Im keď sa nechce, nemusia. Nemusia ani pohár po sebe umyť, nič. A mne keď sa aj nechce, ja musím, lebo bude plná linka riadu. Muž keď je v robote, tak ho nebudem čakať s riadom alebo s vysávaním, ale keď je doma a mu poviem: ´Veď mi pomôž dačo, budeme to mať skoro!´ ´Ale mne sa nechce, urob si to sama, veď to máš za chvíľu!´ Ja to musím urobiť, lebo to nemá kto za mňa urobiť, lebo im sa nechce. Toto mi vadí, že ja musím, keď chcem, aby bolo čisto, aby bolo všetko tak ako má byť.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Niektoré spomedzi žien v diskusii rozlišovali situáciu podľa toho, či partner má alebo nemá prácu. Ak bol nezamestnaný, bol bez platenej práce, zdalo sa im prirodzené očakávať a nárokovať si pomoc v domácnosti:

„Ale to je rozdiel, keď muž je zamestnaný a nie je zamestnaný! Od rána sme v jednej domácnosti, prečo by nemohol v kuchyni pomôcť, keď tá žena má toho dosť, má štyri deti? Jednoducho tam sa treba točiť. Ten muž bude čo, akože sa dívať? ...Píliť drevo, chodiť na to drevo, zháňať si robotu (dodáva druhá z respondentiek na obhajobu živiteľskej roly mužov).“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

Rovnostárskejší model deľby domácich prác sa však v domácnostiach niektorých rómskych žien objavoval aj za situácie pracovnej angažovanosti partnera. Napriek ekonomickej aktivite vo verejnej sfére doma žene pomáhal:

„Môj manžel robí... príde domov a ešte pomôže aj mne. Pomôže mi v kuchyni, dakedy je to tak, že mi uvarí, alebo aj zoberie tú metlu a pozametá. Takže nie je len všetko žena.“ /rómska žena na PN so ZŠ, segregované prostredie

„....no jasné, že je to je moja vizitka, ako chodí on, lebo to robím ja, ja periem, ja žehlím... čo sa týka toho, keby to robil on, nemusím sa hanbiť, lebo on mi aj operie, tak ako aj ja... V tomto mi on pomáha, keď mám dajme tomu rannú a ja prídem domov, tak už nemám taký ten prevrat v byte, že paplóny všade, že čo všetko ostane, to spraví. Ja si už potom len povytieram, vyvetrám, psov vyvenčím a takéto. A zase už nemusím variť, povie, že sa zje do večera hocičo, deti sa najedia v škôlke a on sa naje v robote ... vieš čo, ak by varil jednu polievku, tak by boli všetky hrnce zašpinené, tak radšej nech nevarí. Mám pomoc u neho, aj deti keď boli malé, tak vedel si to vždy, tak ja žehlím a ty si oddýchni, lebo si celú noc bola hore s malým, tak ja to ožehlím, ja to porobím, ty si choď oddýchnuť, ty si pospi.“ /rómska žena pracujúca mimo vyučený odbor, mesto, dve deti

Predovšetkým po narodení dieťaťa sa život mnohých rómskych žien uzatvára do domácej sféry a finančné zabezpečenie rodiny zostáva na mužoch, ktorí v domácej sfére iba „pomáhajú“. Aj napriek angažovanosti rómskych žien na trhu práce konštatovali zotrvávanie domácich povinností v prevažnej miere v kompetencii žien. Len výnimočne sa v diskusiách objavili príklady rodín s vyváženým alebo „opačným“ rodovým modelom rozdelenia práce. Dochádzalo k nemu poväčšine v dôsledku zlyhania mužov vo svojej živiteľskej úlohe za situácie dlhodobých ekonomických problémov rodiny. Nové „rodové kontrakty“ sa týkali mestského prostredia a žien s vyšším vzdelaním.

Obraz rómskej ženy

QUO VADIS, oz

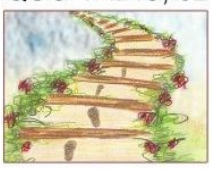

„...také dva roky dozadu, keď proste môj partner ...prišiel o robotu. Brali sme 120 euro, úplne takú dávku, že fakt, keby nie moja mama, tak ja nemám ani len na tú minerálku, dcéra mi bola druháčka v triede, bolo treba všetko platiť. A vtedy som si povedala, lebo môj partner mal tiež taký názor na to – ty nebudeš robiť, veď ja sa o to postarám a ty budeš len doma. Načo si mi? Ty máš variť, riadiť, prať, tvoja úloha je úplne iná, ty čo chceš robiť, kde chceš behať, ako si sa obliekla? A teraz, keď si na to všetko spomeniem, tak sa smejem. Pretože keď mi on zahlásil, že ide na týždeň do roboty a bude tam aj prespávať, prečo by som nemohla aj ja, keď domov donesiem peniaze? Keď som videla, že to nejde jemu, tak som sa uchytila ja, povedala som si, však mama tu nebude večne, mama s otcom stále nebudú, človek sa musí postaviť sám na nohy a nejako sa postarať. A verte tomu, že som ten boj bojovala strašne dlho a ešte ho aj bojujem doma, ale s tým, že u mňa je proste také, že čo môže muž, môže aj žena. Ja som proste toho názoru, že keď on môže ísť na týždeň na týždňovku a má to zaplatené, takisto keď mne povie napríklad XY (vedúca – pozn. aut.), *vieš čo, devätnásteho odchádzame na tri dni... tak ja proste prídem domov a mu to oznámim ako hotovú vec. Tam sa nemá čo riešiť, pretože ja tiež nemusím veriť, že bol na tej týždňovke a že či večer spal a či niekde nebol... a z druhej strany som si povedala – čo môže on, môžem aj ja. Čiže keď on bol ten živiteľ rodiny, tak teraz som ja tá živiteľka rodiny a nikto mi nemôže na to povedať ani slovo.... On sa stará o malú, stará sa o domácnosť, varí, perie, riadi, ja prídem večer domov, hodím kabelku, ja mám na stole teplé jedlo – ja si ho zaslúžim, pretože ja chodím do roboty. Dcéra má urobené úlohy, je pripravená do školy, má vypraté veci, má vyžehlené, ja mám vyžehlené. Bol to boj, ale vám poviem, že má to svoj efekt, pretože mi povedal po čase, že len teraz vie, aké to je ťažké byť ženou, a že keby si mal vymeniť úlohu ženy na materskej a kopať niekoľko metrov, radšej pôjde kopať ako robiť tú úlohu, ktorú robíme my ženy, odkedy sa nám narodí to dieťatko...“* /pracujúca rómska žena z mesta

„...už sa nepamätám, kedy som troška viac riadila,. Prať občas periem... dcéru mám na materskej, ona nám varí – jednu kuchyňu máme, sem – tam operie, ale ja v tomto si musím môjho muža zastať. Pretože keby závisela odo mňa domácnosť teraz v tomto čase, keď robím túto robotu, tak je katastrofálna! Špinavá, obliecť si nebudeme mať čo, ako úplná katastrofa! Takže v tomto ja ho musím pochváliť. On perie, keď je doma a nemá robotu, tak automaticky hodí do práčky, dcéra mu zapne tú práčku, on to ´vykvačká´. Ja prídem domov a všetko vyčistené, koberce vyprášené, celý dvor... keď som doma, to občas, veľmi málo, že uvarím a niečo upečiem, ale on má zasa stavbu, dvor, okolo domu, to je ako jeho práca. Ale nebráni sa ani takým ženským prácam, dokonca on ich urobí viac ako ja... Keď boli dievčatá malé, ja som napríklad... vôbec nevedela prať plienky, ja som ich ani neprala. Prišiel večer zo závodu domov... a povedal, aby som si ja ľahla s deťmi, uspala ich, a kým som ja vstala od detí a prišla do kuchyne, mala som plienky opraté, ´vykvačkané´, kúpeľňu vydrhnutú...“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské neseparované prostredie

„...Moje dievčatá dobre varia, sú veľmi šikovné, som na ne pyšná, no nikdy v živote neuvaria tak dobre ako moji zaťovia, alebo napečú koláče! A nikto nemá pocit, že sú ´buzeranti´ alebo ženy v domácnosti. Minule, keby ste u nás boli, tak by ste videli, dcéra tak rúbala drevo, že môže ísť na nejakú súťaž so sekerou, a zať tak navaril, že môže takisto ísť na nejakú súťaž... Nepociťujeme, že on je daný len na to, aby išiel do roboty a rúbal drevo... nie sú tam žiadne zábrany, že chlap, že by nemal variť... U nás sa to už dosť zlomilo (odpoveď na otázku moderátorky, či má pocit, že sa tradičný model rozdelenia úloh trošku láme), *u nás máme pocit, že ženy sú muži a muži sú ženy.“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské neseparované prostredie

Presadenie vyrovnaného rodového modelu v rámci svojho partnerstva predstavoval veľký boj, a to nie len s partnerom, ale aj so širšou rodinou a okolím. **Používané stratégie rómskych žien na dosiahnutie zmeny** v deľbe práce, zvýšenia participácie mužov na domácich činnostiach sú rôzne. U pracujúcich žien často pomôžu povinnosti v platenej práci, ktoré vyžadujú dlhšiu neprítomnosť v domácnosti a muž si jednoducho musí nejako poradiť. V niektorých domácnostiach má napríklad podobu odchodu ženy z obydlia a zanechania partnera samého s povinnosťou, ktorú je potrebné vykonať; k aktivizácii muža tiež vedie, ak na neho žena nakričí:

„...vymeniť si roly (odpoveď na otázku, ako situáciu s nízkou participáciou mužov v domácej sfére zmeniť). *To je napríklad ako ja, ja to môžem teraz sama za seba povedať a strašne som sama na seba hrdá, že proste, aj keď to bol strašný boj, bojujem možno aj teraz doma s tým. Nepoviem, že je to všetko jednoduché, aj ľahké, a zároveň sa aj zasmejem nad tým; pretože ... zažila som si do slova a do písmena také veci, čo nikto iný by nechcel. Nechcela by som to tu do detailov rozprávať, ale proste donútila som vymeniť si tú rolu, keď ja dokážem zarábať peniaze a ťahať tú rodinu, tú domácnosť finančne zabezpečiť, on môže urobiť to isté, čo som ja robila predtým – variť, poriadiť, oprať. Tiež mi povedal, že nevie zapnúť práčku, ja som sa postavila, dala som si tých päť minút námahu a ukázala som mu: ´Toto stlačíš, toto vypneš!´“* /pracujúca rómska žena z mesta, jedno dieťa

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

2.4.2. Kultúrne kontexty: rodové pravidlá a očakávania v rómskych komunitách

Ako naznačili predchádzajúce kapitoly, rómske ženy na Slovensku sa vo svojich komunitách i rodinách stretávajú s vysokou mierou ich „kultúrneho určenia“ pre domácu sféru, teda toho, že ich hlavná oblasť činnosti je značne obmedzená na vnútrorodinné a medzirodinné vzťahy, zatiaľ čo muži fungujú viac vo verejnej sfére. Miera sa ale medzi jednotlivými účastníčkami diskusií líšila, nebola rovnaká. Medzi zaznamenanými príbehmi boli ale viaceré také, ktoré sú blízke „klasickému patriarchátu“: na niektoré z domácností možno nazerať ako na „mužské systémy“ organizované na základe kultúrnych pravidiel, ktoré definujú zodpovednosť za ochranu a zabezpečenie žien a detí ako mužskú úlohu. Uzavretosť do segregovaného prostredia môže ešte patriarchálnosť formy domácnosti a sociálnu normu založenú na živiteľskej úlohe muža a závislosti ženy posilňovať, rovnako ako nižšie vzdelanie. To sa v niektorých prípadoch prejavovalo v uprednostňovaní nárokov mužov na pracovné príležitosti, čo môže spätne viesť k ďalšiemu posilneniu kontroly mužov nad rozhodovaním v rámci rodiny a nad životmi žien a detí v domácnosti a oslabovať či komplikovať integračný proces žien.

Samostatnou skupinou prekážok širšej participácie žien vo verejnej sfére sú nepísané „zákony“ komunity. Sú to vlastne živé a žité stereotypné predstavy o fungovaní rodiny a postavení žien a mužov v nich. Väčšina účastníčok diskusií sa zhodla na výraznej nerovnosti a **dominancii mužov pretrvávajúcej v rómskych komunitách**. A takéto hlasy zazneli v podstate zo všetkých štyroch skúmaných prostredí. Rómske žey konštatovali, že muži majú hlavné slovo, môžu si omnoho viac dovoliť ako ženy, hlavne čo sa týka kontaktov a pohybu mimo domácej sféry.

„...ale všade je to tak, že muž povie a žena ostane ticho.“ /rómska žena žijúca v meste, nesegregované prostredie

„...lebo už dávno to je tak nastavené (odpoveď na otázku moderátorky, prečo sú muži takí)*, že muži majú byť tí dominantní; tí, ktorí sa postarajú; tí, ktorí nevedia plakať; tí, ktorí majú silu. A žena má byť ten nežný kvietok, ktorý proste dokáže revať, dokáže mať cit.“* /pracujúca rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

„Chlap si v živote viac dovolí. Nie či môže, on sa ani nepýta! Jednoducho odíde a príde ráno a je to akoby normálne. Keby to spravila žena, koniec sveta! Ja si myslím, že tá žena si zaslúži viac ako má. Som na materskej deväť rokov, to neznamená, že keď ma muž nebije alebo nepodvádza, že som v živote šťastná. Veď predsa to je stereotyp, potrebujem tiež trošku vypnúť, som mladá, keď budem mať štyridsať, už potom ma život nebude baviť tak ako by som teraz chcela. Páčilo by sa mi tiež, keby som mohla občas aj sama ísť so sestrou, s kamarátkami sa prejsť bez tých detí. Však kam idem? Keď idem na malinovku alebo kade, vždy tie deti za sebou automaticky, že ten chlap sa nebojí o mňa. Ale kde on ide s kamarátmi, všade sám! Toto je podľa mňa diskriminácia, jednoducho je to tak. A ak chcem aj niečo dosiahnuť, tak to je len krikom, hádkou, a to nie je fér! Ak nemá pocit sám od srdca, že si to zaslúžim, tak potom to ani nepôjde, tak to nemá zmysel... Je to pravda (pritakávajú ostatné účastníčky diskusie).“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„To je už od základu v sebe dané, že žena musí byť doma a ženu si proste chlap chce len doma strážiť, doma pri tých deťoch, a ten chlap má ísť preč. Proste, ja neviem...“ /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s ukončenou SOU, segregované prostredie

Nároky a **predstavy rómskych mužov o úlohe ženy** vyšli z diskusií veľmi rodovo stereotypné. Ich podstatné posolstvo na základe skúseností diskutujúcich je: žena patrí do domácnosti, jej úlohou je starať sa o muža a deti.

„...pretože on je zástancom toho (odpoveď na otázku, prečo ju bývalý manžel nepustil k verejným aktivitám)*, že žena, vydatá žena má byť doma pri svojich deťoch a nie sa flákať hore – dole... Manžel to považoval za flákanie, že teda tam nemám čo robiť. Vedel, že možno sú tam aj nejakí muži, s ktorými sa budem stretávať, s ktorými budem pracovať, žiarlivosť. Tak som si musela vybrať: buď v tom budem pokračovať napriek tomu, aj keď tie vzťahy doma budú potom narušené, alebo s tým prestanem. No tak som prestala.“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„...deti a mužov (ako príklad prekážok lepšieho zamestnania alebo ďalšieho rozvíjania sa – pozn. aut.)*, poviem príklad. Keby som mala možnosť robiť naspäť to, čo som robila... nemôžem, pretože my sme chodili na školenia, my sme chodili tam, my sme chodili onam, my sme boli večne rozlietané. Ja som v noci sedela s XY* (so svojou kolegyňou – pozn. aut.) *za počítačom ... do rána, mali sme nočnú, a vtedy som si to mohla dovoliť, lebo bola som sama, slobodná, bezdetná, nikto ma nečakal doma. Teraz je tá prekážka, že trebárs... chodíte na školenia, na chaty, nehrozí, aby ma pustil. Jednoducho či s deťmi alebo bez detí, budeš doma! Prídeš z roboty, o 13:45 končíš a do 14:30 si doma, stíhaš si po deti, uvariť, poriadiť, ráno na štvrtú vstávaš a zasa ideš.“* /rómska žena, pracuje ako robotníčka mimo vyučený odbor

„Povedal by mi, že na čo tam idem, samozrejme: ´Ty nemáš doma robotu?´ A just keby som povedala, že nemám, že mám spravené, tak podľa mňa by to nebolo dobré. Chlap môže robiť čo chce, ja si tak myslím, a žena nie.“ /rómska žena na RD s neukončenou SŠ, segregované prostredie

„Zle by bolo (odpoveď na otázku, čo by sa stalo, ak by neurobila to, čo muž považuje za jej povinnosť)*.“* /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

K tradíciám, ktoré rozhovory s predstaviteľkami rómskych žien zachytili, patrí **čakanie na muža s uvarenou kávou**. K tejto praxi sa prihlásili viaceré respondentky zo segregovaného prostredia. Spravidla sa táto obyčaj viazala na pracujúcich mužov, ktorú si vyžadovali pri príchode domov ako odmenu za prácu a svoju živiteľskú úlohu. Pri hľadaní dôvodov, prečo je to tak, sa uvádzalo jednak to, že samotné ženy si ich tak naučili. Podstatou ale je, že je to jeden zo spôsobov, ako prejaviť svoje mocenské postavenie voči ženám.

„Lebo bude zle (odpoveď na otázku moderátorky, prečo žena musí ísť domov uvariť prichádzajúcemu mužovi kávu)*, ako sme si ich naučili, tak ich máme... z jednej strany, asi viete, človek, čo je zvyknutý na kávu, napríklad ráno ju nestihne vypiť. Môj priateľ, niekedy sa stala taká situácia, že som tú kávu nespravila... lebo som nestihla, malého som mala, musela som ísť tam či tam. Každý chlap má inú povahu, iný rozum. Niektorý povie, ty si mi ju vypila, pritom ja nie. Aj takí chlapi sa nájdu. Lenže podľa mňa, keď tá žena nestihne, tak ten chlap má tej žene dať ďalšiu príležitosť, aby to napravila... Môže* (odpoveď na otázku moderátorky, či si nemôže zaliať kávu sám) *... ale tu ide o to... rešpektovanie navzájom... bolo tak, že keď nebol v robote, zalial on kávu, aj okolo detí, pokiaľ som vstala a kávu vypila... tak má to byť také – raz spravíš ty, raz spravím ja. Ale keď som ja celý deň doma, tak predsa tú kávu skôr mu už zalejem, keď príde z roboty, pokiaľ sa prezlečie, umyje, pokiaľ sa naje, ja tú kávu predsa už môžem mať spravenú, neviem...“* /rómska žena s ukončenou špeciálnou ZŠ na RD, segregované prostredie

„Niektoré ženy si to robíme samé, my si ich tak naučíme. A chlapi sú potom pohodlní: ´Ja nemusím nič, ona to spraví, ona všetko pripraví.´ Príde domov s radosťou, lebo už vie, že skrátka... Keď chodil môj priateľ do roboty a prišiel domov, tak ja už vo veľkej vani som mala pripravenú vodu pre neho, aby sa, keď príde z roboty, mohol ovlažiť v nej, káva, najesť, malého alebo malú som zobrala, aby ho nevyrušovali pri tom... Skrátka, tak ako si žena naučí, tak má...“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD, segregované prostredie

„Môj priateľ, keď... chodil do roboty, ráno, to by ste nepovedali, to sú všetci chlapi včeličky, pekne za čerstva už po sebe kričali. Poobede, keď išli domov, tak... to ako takí deduškovia prišli domov: ´Kde mám kávu?´ Hovorím: ´Tam máš kávu.´ A on: ´Ale je studená!´ Tak najprv povedia, zalej kávu, pokiaľ prídem domov! Tak my rýchlo, aby sme to stihli... niekedy chlapi proste vedia, sa pozrú na tú svoju ženu a už vedia, koľká bije, akú náladu má alebo čo, asi už podľa toho pohľadu. A proste to využijú, pozrú sa a niekedy také slovo vedia povedať, iba chytiť voľačo a hodiť mu do hlavy.“ /vyučená rómska žena s jedným dieťaťom na RD, segregované prostredie

„Pravdaže (odpoveď na otázku, či tiež mala povinnosť variť mužovi kávu)*, ale zasa to bolo také... Niektorý chlap by chcel rýchlo, rýchlo, ale ja som mu to akože nechcela ukázať, lebo keď to raz žena ako ukáže, tak vtedy si chlap viacej dovolí. Takže reku: ´Sám si to sprav, nauč sa!´“* /rómska žena stredného veku, žije sama s deťmi v segregovanom prostredí

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

V rámci bloku o nepísaných pravidlách komunity sa pomerne veľká pozornosť venovala vonkajšiemu výzoru ženy, ktorý sa spomínal vo viacerých súvislostiach. Väčšina účastníčok skupinových diskusií si na starostlivosť o svoj zovňajšok nájde čas, rezignácia na vonkajší vzhľad bola skôr zriedkavá.

„...mám aj na seba čas voľný. Napríklad postavím sa pred zrkadlo, obočie si spravím, niekedy sa nalíčim, raz za čas, sem – tam som bola u kaderníčky. Tak nechty dlhé nemám, lebo mám taký zlozvyk si ich stále obhrýzať, potom ľutujem, lebo na tej žene to potom pekne ukáže, keď má také dlhé nechty namaľované.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Tak moje je, po prvé, sa kúpať pravidelne, potom sa akože vyfintiť treba. Zatiaľ som už akože sama, takže so mnou nie sú také problémy, že by chlap povedal, nemaľuj sa. To je moja vec, človek sa musí trošku vyfintiť, ja som nemala problém.“ / rómska žena stredného veku v domácnosti s osobitnou ZŠ, segregované prostredie

„No teraz ma to nebaví momentálne... Tak áno (odpoveď na otázku moderátorky, ako to bolo v mladšom veku), *maľovala som sa, partner s tým nemal problém.“* /rómska žena stredného veku v domácnosti s neukončenou ZŠ, mestské segregované prostredie

„Ja sa nemaľujem, ja to ani nechcem, takže ja s tým problém nemám, že mi to zakazuje.“ /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

Pomerne veľa sa hovorilo o atraktivite výzoru žien, na ktorú sa v skúmanom prostredí kládol značný dôraz. Rómski muži sa radi pochvália svojou atraktívnou a upravenou priateľkou, najradšej ale v ich vlastnom doprovode. Vtedy aj ženy sami nabádajú, aby sa namaľovali. Ak sa ale rómske ženy upravujú, keď idú mimo domácnosť samé, muži začínajú byť podozrievaví. Väčšinová skúsenosť by sa dala zhrnúť v podobe sloganu: **„dobre vyzerať, ale len pre mňa“**. Viaceré spomedzi žien zmienili podozrievanie zo strany mužov pri upravení svojho zovňajšku.

„Ja nemám takú skúsenosť, že by môj muž povedal, prečo si sa namaľovala, prečo si sa obliekla, toto nemám. To zasa on je ten, čo je za to, aby už, keď má mať ženu, tak viem, že sa za ňu nemusím hanbiť. Je upravená, je čistá, je tak ako má byť. A zasa naopak, ak ja sa starám o jeho vzhľad, tak to znamená, aby bol čistý, vyžehlený, aby mal všetko to, čo potrebuje; a on sa stará o to, aby som ja na to mala, aby som sa mohla dať do poriadku..“ /rómska žena pracujúca mimo vyučený odbor, mesto, dve deti

„Tak môj priateľ, keď bol doma, že sme voľakde išli, mi povedal: ´Namaľuj sa tak, aby si bola decentne, pekne namaľovaná!´ Ale vieš, odtiaľ – potiaľ: síce budem rád, že mám takú peknú ženu, podľa mňa je to aj hrdosť toho muža, že proste je tá žena... Napríklad si dá tielko, ide do autobusu, zdvihne hore ruku a tuto jej trčia chumáče! Tak je to, podľa mňa, nehygienické a je to vizitka aj toho chlapa. Voľajaký chlap sa pozrie: ´Ejha, tento chlap má voľajakú takúto ženu!´ Predsa je to, aj tá žena sa cíti potom lepšie, s tými ľuďmi potom lepšie komunikuje. Priateľ akože mi nezakazoval; keď som bola veľmi, niekedy akože naschvál som si dala červený rúž, vyzerala som ako no... ´Okamžite si to utri!´ Hovorím: ´Prečo?´ Lebo – že mi to nejde. Žena sa má upraviť, ale zase nie tak prehnane, že proste veci výstredné na seba dávať, ukazovať nedostatok! Podľa mňa to je nedostatok, keď to žena ukazuje, je to nedostatok, keď jej voľačo chýba a chce sa ukázať a popritom...“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

Niekedy sa s úpravou zovňajšku spájajú podozrenia na neveru ženy zo strany partnera. Ale **výzor žien veľmi silno kontroluje aj komunita** – pri prekročení istej hranice takéto správanie sankcionuje ohováraním ženy a podpichovaním jej partnera.

„Tak vždy mi povie, že načo sa fintím, načo sa maľujem. Niekedy je tak, že idem do XY (najbližšie mesto k miestu bydliska – pozn. aut.) *a mám málo času... už idem zmeškať. Ja si sadnem, začnem sa maľovať. Najprv si nachystám deti a keď mám, tak sa rýchlo namaľujem. A on mi na to povie: ´Prečo sa fintíš?´ Nerobím to preto, že... som voľajaká, že sa chcem druhému páčiť alebo čo, ale chcem skrátka lepšie vyzerať, nemusím sa chlapovi páčiť! Ale on to celkom inak zoberie! Tak sa nedá... keď vidí, že som namaľovaná, tak je nervózny* (odpoveď na otázku moderátorky, či jej partner zakazuje maľovať sa). *Napríklad ja idem sem niekedy do dediny a už sa vyobliekam, namaľujem. A on vraví: ´Kto tu je, sú tu voľajakí herci?´ Tak nemôžem...“* / rómska žena so špeciálnou ZŠ na RD s dvomi deťmi, segregované prostredie

Obraz rómskej ženy

„...zasa sa vrátim k tým rómskym mužom... Povedia si, že proste načo, však sa nemusíš maľovať, ty sa nemusíš obliekať. A koľkých chlapov máte zamestnaných v robote, že sa ty takto obliekaš alebo že vypadáš takto ako vypadáš? Pričom sa jednoducho stretávam s ľuďmi a chcem nejako vyzerať, vybudujem si nejakú kariéru, niečo chcem proste dosiahnuť a veľa robí aj ten vzhľad človeka. Myslím si, že strašne veľa to dáva ostatným ľuďom, myslím, že je to úplne normálna vec, ak sa taká žena, rómska žena, upraví, primaľuje, je vyvoňaná, pričom tá ostatná spoločnosť to vníma, že je nejaká iná ako keby, že si zháňa iného chlapa – u nás sa to rozpráva tak. Naša komunita povie, že tá určite má druhého, lebo je namaľovaná, lebo je vyvoňaná, lebo poslednou dobou chodí upravená, stará sa o seba. Pričom to neberú tak, že chodím do práce, kde sa stretávam s ľuďmi, chodím na všelijaké stretnutia a moja práca a možno aj moja osoba to vyžaduje, že to má byť tak. Sama pre seba chcem vypadať dobre, chcem sa cítiť rovnocenná medzi tými ostatnými.“ /pracujúca rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

Jedna zo žien podtrhla rodovú disparitu pri výzore, keď upozornila na to, že atraktivita a pekný vzhľad sa požaduje od ženy, ale naopak nie. Samotné ženy sú často krát stotožnené s predstavou byť atraktívna pre svojho muža, za čím sa skrývajú obavy zo straty partnera.

„...vlastne ženy majú pocit, že ony musia byť pre tých mužov pekné, aby vôbec nestratili o nich záujem, aby si ich vlastne všímali a aby si trebárs nenašli nejakú inú. Stretla som sa s tým, aj teraz konkrétne v robote, keď sa tak rozprávame. Je mi to zvláštne, pretože nevyžadujú to od toho muža, už to tak skôr ten muž ako keby vyžaduje. A nám sa ten muž páči presne taký, aký je, nepotrebujeme na ňom teda nič meniť. Tie ženy akoby mali proste z toho strach, strach z toho, že niečo sa v tom vzťahu môže pokaziť, keď si nedajú na takéto určité veci pozor, aby boli pre tých mužov vlastne atraktívne, a my to naozaj od tých mužov nevyžadujeme.“ /pracujúca rómska žena z mesta, VŠ

Niekedy sa rómske ženy stretávajú s problémom, aby vôbec išli **samé mimo domácnosť**. Narážajú buď priamo na zákaz zo strany muža či obmedzenie musí ísť v sprievode rodinných príslušníkov, alebo na žiarlivostné scény a vypočúvanie na čas strávený vonku bez kontroly.

„Ja keby som chcela, tak idem, ale musím ísť s nevestami a s mojimi chlapcami, sama nie... Tak viete ako chlapi dneska, to už ani nám starším neveria. No niektorý chlap je taký, že podvádza ženu, bije ju. My už sme veľa rokov spolu a už vnúčence so mnou chodia na zábavu, keď idem.“ /rómska žena stredného veku so ZŠ, segregované prostredie

„Mňa nie (odpoveď na otázku, či ju manžel pustí samu von).“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„...lebo toto je ten mužský problém u našich chlapov: ´Kto tam bol? S kým si bola? Koľko bolo chlapov? Koľko mali rokov? Ako dlho ste boli hore?´ Toto sú otázky, ktoré proste nikdy v živote z chlapov nedostanete. A nie len u Romákov, aj u Nerómov, keď to tak počúvam, že proste chlapi sú takí.“ /pracujúca rómska žena z mesta

„Určite (odpoveď na otázku, či rómski muži viac obmedzujú svoje partnerky ako nerómski). *Ja viem, že aj môj otec bol taký, nepustil nikde* (mamu – pozn. aut.) *a mne sa to stávalo tiež bežne, keď som niekde mohla ísť. Vidím zase rozdiel. Kamarátky Nerómky mohli ísť, či si spolu išli na kávu sadnúť alebo pracovne museli odcestovať, tí manželia ochotní ostali doma, postarali sa o deti a nebol problém. Dodnes tie kamarátky, s ktorými som začínala pracovať pre nepočujúcich, to robia, a tí muži ich v tom podporujú. Ale ja som tú podporu nemala... Napríklad keď počuli* (v okolí – pozn. aut.), *že študujem a vedia, v akej som situácii, tak veľa rómskych žien, ktoré tiež majú domácnosť, deti, manželov, mi povie, že to je super a je to dobré, že som sa nevzdala, idem si za svojim. Ale samé by to neurobili, vedia, že ten ich vzťah by skončil. Samé povedia: ´Manžel by mi toto určite nedovolil, ja sa musím venovať jemu a deťom.´“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

Ďalšou z vyžadovaných noriem sú predstavy o fungovaní rodiny – aká je hlavná rola ženy a muža. Všeobecnou predstavou v rómskych komunitách o správnom fungovaní rodiny bol **model spočívajúci na žene v domácnosti a mužovi vo sfére platenej práce.** V rómskych komunitách je to pomerne silný „zákon“, nakoľko takéto hodnotenie svojej komunity prezentovala väčšina žien z rôznych prostredí bývania.

„Žena má byť doma a muž má pracovať (odpoveď na otázku moderátorky, aký je na danú vec názor rómskej komunity v okolí). *Žena sa má starať o deti, má variť, riadiť, prať, starať sa o domácnosť, bez muža sa nemôže pohnúť nikde, nedaj bože, aby s kamarátkami šla večer na zábavu bez svojho muža! To proste neprichádza do úvahy! Nedaj bože, aby si niekedy pove-*

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Ale u Cigánov je to celkovo, žena je doma, má poriadiť, uvariť; chlap ide do roboty, príde domov, oddýchne si, ide spať a žena je na to, aby robila to druhé. U Rómov je to tak... Lebo chlap robí od rána do večera a my celý deň sedíme na zadku (dodáva druhá respondentka – pracujúca)." /nezamestnaná vyučená rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

„...čo sa stretávam aj s inými rodinami, čo nie sú Rómovia, tak vidím, ako tí manželia – u nich nie je problém prebaliť dieťa alebo navariť obed, povysávať, upratať, postarať sa o deti. U nás by to manžel určite neurobil, pretože by sa cítil ako muž pod papučou." /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

„Žena má byť doma a muž má pracovať (odpoveď na otázku moderátorky, aký je na danú vec názor rómskej komunity v okolí). *Žena sa má starať o deti, má variť, riadiť, prať, starať sa o domácnosť, bez muža sa nemôže pohnúť nikde, nedaj bože, aby s kamarátkami šla večer na zábavu bez svojho muža! To proste neprichádza do úvahy! Nedaj bože, aby si niekedy povedala: ´Postráž deti, lebo ja idem s kamarátkou na kávu.´ On jej povie: ´Ty nemáš čo robiť? Ty chodíš na kávičky? Tamto máš dve deti, o ktoré sa treba starať!´ Pričom on robí presne to isté čo ja, má vyložené nohy a pozerá televízor a mohol by na tie deti dať pozor. Čiže toto je to zmýšľanie – aspoň v našej komunite. Ja si myslím, čo sa týka XY* (mesto – bydlisko respondentky), *že proste žena je dosť utláčaná a je majetkom pre svojho muža, do slova a do písmena."* /pracujúca rómska žena z mesta, SŠ vzdelanie

„Áno (súhlasia viaceré s tým, že tak to funguje v rómskych komunitách)." /viaceré rómske ženy, segregované prostredie

„Podľa mňa to je sprostá rómska mentalita, lebo oni majú takú... predtým boli Cigáni kočovníci, tak oni majú taký zvyk. Áno, je nová doba, ale podľa mňa sa určite voľačo z tej starej doby zdedilo, a to je toto. Nie, nemal by iba chlap zarábať a žena sedieť stále iba doma. Keď sú malé deti, tak do určitého veku by tá žena mala byť doma a určite s tými deťmi tráviť, ale už ak sú tie deti školopovinné, už chodia do školy, tak mama tiež by mala dostať šancu nájsť si robotu. Predsa v tej robote spozná kamarátov, kolegyne tam bude mať... aj ten príjem bude taký. Napríklad príde z roboty, aj druhý z roboty, buď navarené majú alebo pripravia, najedia sa a spolu si sadnú k stolu, začnú si jeden druhému rozprávať, čo bolo nové v robote, čo také spravila, aký má problém, možno jeden druhému skúsia pomôcť. Ale neviem, to je taká sprostá mentalita, že oni tak, Rómovia, zastarali, že si povedali: ´Žena musí byť doma a chlap v robote.´" /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Nie je to vždy tak, ale vychádza to väčšinou tak, lebo keď tá žena je na materskej, tak len ten chlap musí ísť do roboty samozrejme. O tie deti sa stará aspoň finančnou stránkou a tá žena sa musí starať o iné veci v tej rodine, takže to tak beží. To tak bolo, aj to tak bude vždy, aj o tisíc rokov! ... Môže to byť aj tak, aj naopak (oponuje druhá z diskutujúcich žien). *... Môže byť, dnes je všetko dovolené* (pripája sa tretia zo žien)."

Silu tohto rodovo rolového očakávania potvrdzuje aj skutočnosť, že ktorý každé odchýlenie od normy sa v komunite postihuje. Ako uviedla jedna z diskutujúcich žien, ktorá svojim životom narúča tradičné predstavy o uzatvorení žien do domácnosti a veľkom počte detí, komunita ju za to odsudzovala a podozrievala:

„...pričom ma ľudia odsudzujú... napríklad, že oni by nechceli takú ženu ako som ja (model rovnej deľby práce v rodine – pozn. aut.), *chlapi. Pretože žena by mala sedieť doma, nemala by chodiť do školy. Prečo máme iba jedno dieťa? Že my určite spolu dobre nežijeme. Pričom ja rozmýšľam nad budúcnosťou svojej jedinej dcéry, aby proste mala všetko to, čo dieťa by malo mať, aby jej nechýbalo vôbec nič, a nerozmýšľam nad tým, že budem mať druhé, tretie dieťa, pretože viem, že doba je taká, aká je, že je všetko drahé a že človek si nemôže dovoliť, ešte zvlášť, keď máte hypotéky a robíte nejaké veci okolo domu. Čiže sme úplne obrazovo iná rodina a troška chorá vraj rodina, som počula, lebo mám iba jedno dieťa a chodím do roboty,"* /pracujúca rómska žena z mesta

To, že žena má robiť domáce práce, jej úlohou je variť, upratovať, prať a podobne, sa berie ako samozrejmosť predovšetkým zo strany mužov. S týmto vzorcom sú stotožnení a podľa staršej generácie je úlohou ženy, aby si muža naučila inému správaniu.

Obraz rómskej ženy

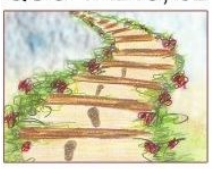

„...staršie Cigánky vždy tak rozprávali, ako moja starká: ´Moja, ako si muža naučíš, tak ho budeš mať!´ Pamätáte si tie slová: ´Ako si urobíš poriadok, taký ho budeš mať!´ A ja som si vždy tak rozprávala, že starká, aký poriadok? ´Ty musíš byť tá sekera, ty proste tomu mužovi, muži sú takí!´, vysvetľovala mi ako dievčaťu. Oni to proste berú ako samozrejmosť, že ty proste musíš riadiť, variť, prať... Moja mama to doteraz hovorí (pripája sa ďalšia účastníčka diskusie). *“* /pracujúca rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

Na druhej strane predstava rómskych žien vyzerá viac nachýlená k rovnostárskemu modelu. Hoci zďaleka nie od všetkých účastníčok diskusií, ale opakovane aj v rámci fokusových skupín zaznelo očakávanie rovného rozdelenia úloh rodiny. Pretrvávanie tradičného modelu podporuje akoby jeho automatické fungovanie (ako naznačila predchádzajúca kapitola, automatické fungovanie zabezpečuje rodovo špecifická socializácia a preberanie vzorov správania), ale aj životné podmienky a okolnosti poskytujúce mužom viac priestoru pohybu smerom von z domácnosti.

„Tak to má byť (robiť veci v domácnosti spolu – pozn. aut.), *sme seberovní, tak to má byť. Do manželstva sme vstúpili spolu, tie deti sú nie moje, sú naše, hádam treba pomôcť! Raz keď má robotu, tak asi robí to žena, ale pokiaľ sme spolu, tak si ideme v ústrety: ja robím jedlo, on spraví druhé. Proste nemôžem mať jedno dieťa na jednej ruke a ešte robiť ďalšie práce okolo muža a detí. A kde sme? ... Nie* (odpoveď na otázku, či muži v domácnosti nepomáhajú preto, že sa hanbia), *ja si myslím jednoducho, že to už akoby bolo automaticky, že to robia ženy. Žena prebaľuje, žena kŕmi dieťa, žena, keď ide niečo vybavovať, deti s ňou. Myslím, že oni to berú ako fakt. Chlap keď sa ide prejsť sám, keď ide niekde, všetko berie jednoducho. Keď aj je hádka, všade býva, v každej domácnosti hádka, muž si myslí, že vezme kabát a odíde, buchne dvere, ide. Žena to nesmie spraviť, pretože tam sú deti, to by ako vyzeralo pred deťmi? Jednoducho... ten chlap je už na to naučený, asi to už má v sebe, tie pudy... nevravím, že mám zlého muža, len hovorím, že sme si seberovní, že by sme si mali navzájom pomáhať. Niekedy*

práčky neboli, prečo žena mala haldy vecí prať v rukách a ten muž by čo – sedel? Veď má mocnejšie ruky ako tá žena, predsa by mohol tie handry vyprať s ňou!“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

V rómskych komunitách je podľa skúmaných žien stále živá a silná predstava o hlavnej úlohe mužov ako živiteľov rodiny. Vníma sa to ako tradícia, ktorá je tu od dávna a platí nie len v rómskych komunitách. Za živiteľskú úlohu muž očakáva starostlivosť v domácom kruhu od svojej partnerky.

„...ono je to tak dané, bolo to aj predtým roky dozadu, keď bol kráľ, bola kráľovná a on mal rozhodnúť, tak takto to bude a ona mala prikývnuť – dobre, bude to takto. A aj v minulosti, ja neviem, roky dozadu, a všade, nie len u Cigánov, aj u bielych je to tak. Ty budeš moja zlatá riadiť, variť, prať, žehliť, starať sa o deti a rodiť ich, keď bude treba, keď Ti poviem; a ja prídem z roboty, vyložím nohy, naberieš mi jesť a budem čakať čo bude ďalej... lebo chlap si povie, že on je živiteľ rodiny, ja ti nosím tie peniaze a ty sedíš doma (dodáva ďalšia respondentka – nezamestnaná). *“* /pracujúca rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

Viaceré z účastníčok diskusie boli s modelom muža živiteľa stotožnené, považovali ho za samozrejmý a správny. Argumentovali tiež situáciou osamelých matiek, kedy je rodina bez tejto funkcie v ťažkom ekonomickom postavení.

„Ja si myslím, že chlap sa má starať o tie deti, čo sa týka finančnej stránky a žena sa má starať o tie iné veci, starať sa o deti, aby mali navarené, opraté, aby sa s nimi človek rozprával. A čo, muž príde z roboty domov unavený a ide sa namáhať s deťmi a variť žene?“ /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov so SOU, segregované prostredie

„Tak chlap je živiteľ rodiny. Napríklad v mojej domácnosti keď mi vyjdú peniaze, tak poviem: ´Ja mám skade zobrať, ja nemám skade, tak sa postaraj ty!´ Ja sa obrátim na neho, lebo ja skade... Tak on sa snaží, on sa postará... my sme už tak zaužívaní, to už je tak ako žijeme spolu, on sa vždy postaral. Lebo ja skade...? To ja zasa nemôžem povedať (pridáva sa ďalšia z diskutujúcich žien), *on sa postará, vie sa postarať. Keby nebol on, tak to nevychádza, tam musia byť dva platy...“* / nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Tak ja súhlasím s výrokom, že to tak má byť, áno... No tak žena, keď má doma deti, tak musí sa starať len o tie deti a muž sa musí starať o finančnú situáciu (odpoveď na otázku, prečo si myslí, že to tak má byť). *... Tak má aj manžel deti samozrejme* (reakcia na pripomienku, či muž nemá deti), *no ale, keď sú menšie deti, tak tá mama skrátka nesmie, nemôže ísť pracovať, skrátka sa to nedá, lebo sa musí starať o deti...“* /rómska žena na PN so ZŠ a s jedným na RD, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Normálne nemôžem počúvať takéto veci! Ja si myslím, že tá žena nemá kedy si hľadať tú robotu, tak o čom to je potom? Prečo by mala ísť do roboty, keď nemá ani čas si hľadať tú robotu?! Chlap má čas, chlap nebude mať na... (prsiach – pozn. aut.) *naviazané dieťa a ide robotu si hľadať.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU bez záväzkov, segregované prostredie

„Bez toho chlapa je to ťažké... Napríklad keď nemám peniaze, tak ja nepôjdem voľakde pozháňať alebo voľakde zarobiť alebo fušku si vybaviť. To jedine by som si mohla tamto jedine na ceste, no a to nechcem... Tak áno (súhlasí s poznámkou, že je v podstate závislá na mužovi – pozn. aut.)*, lebo som zvyknutá. Akože nenosil mi milión korún, ale predsa každá korunka pomôže. Keď mám pravdu povedať, veselšie mi bolo. Aj keď sme sa niekedy pošťriepili, ale už predsa aj s tým malým sa pohral, mala som s kým kávu vypiť, už sme sa tak podpichovali, žiarlivostné scény niekedy boli a už všetko to išlo... keby nebodaj zomrel, tak už človek sa s tým musí zmieriť, ale mám s ním chlapca malého a neviem si to predstaviť, že by som s ním nežila...“* /rómska žena bez partnera na RD, segregované prostredie

No druhá časť rómskych žien s takýmto rodovým rozdelením nesúhlasila a vyjadrili viacero pochybností, ako vôbec v realite model živiteľa muža funguje a aké so sebou prináša problémy. Živiteľská úloha muža nie je trvalá a môže byť neistá. Vytvára absolútnu ekonomickú závislosť rómskych žien od svojho muža, v realite sa ale stáva, že živiteľ rodinu opustí a zanechá deti a ženu s vytvorenou závislosťou samé na seba. Zazneli tiež pochybnosti voči živiteľskej role muža v tom zmysle, či skutočne muži dokážu naplniť očakávania o ekonomickom zabezpečení svojej rodiny. Ženy v takomto očakávaní videli aj obmedzenie ich účasti v iných oblastiach spoločenského života a uplatnenia svojho vzdelania.

„Ale ten chlap ťa nezabezpečí, budeš mať oranžovú vestu celý život (reakcia na tvrdenie slobodnej respondentky, že keď má priateľa, už nemá usilovať o iné veci). *A nie je ani to isté, že s ním ostaneš na celý život, dá sa povedať, možno... ti nie je súdený. Keď budeš sedieť v XY* (miesto bydliska – pozn. aut.) *a zoberieš si metlu a oranžovú vestu, tak sa nepohneš nikde... Ja som mala s mužom tri deti a nechali sme sa po trinástich rokoch* (dodáva ďalšia z diskutujúcich žien).“ /nezamestnaná rómska žena v strednom veku so ZŠ, segregované prostredie

„Nie, mal by pracovať aj muž aj žena... malo by to byť rovnocenné.“ /rómske ženy z fokusovej diskusie za mestské nesegregované prostredie

„Ja si myslím tiež, že keď už do tej školy alebo tak voľáko, že by mala dostať aj tá žena šancu, aby nemusela byť len doma, lebo to je potom aj z tých detí, niekedy dostaneme akože nervy z toho. A potom jeden druhému začneme liezť na nervy, stále to isté. Chlap si ide, prejde sa, oni vravia robota. Ale tam si aj posranduješ, aj povyprávaš; a žena len doma. To by tak nemalo byť, podľa mňa.“ /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„Je to nesprávne, lebo by mali byť rovnocenní. Aj muž aj žena majú rovnaké práva, takisto by mali zarábať muž aj žena.“ / rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

„Takýto výrok je totálna ´blbosť´! Tým, že ja som doma a len môj muž chodí do roboty, potom muž má pocit, že ja som povinná, pretože on sa o mňa stará, všetky tie podmienky celej domácnosti spĺňať, pretože ja som vlastne ten príživník... Tým mu dávam možnosť, aby som bola stále tá druhoradá, aby stále muž bol hore, vyššie ako ja. Potom nemám nárok ani na vzdelanie, ani na uplatnenie, ani na stretávanie, na debaty, ani so ženami na kávu, nič také, pretože on je prínos do rodiny, on sa o nás stará, a keď si to rozmyslí, tak ja nebudem nič...!“ /rómska žena stredného veku s SŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„Nie je to správne... Nie je to správne (pridáva sa ďalšia z diskutujúcich žien), *ale ak nie je iné východisko, tá žena nemá teraz inú možnosť ako byť doma, nemá robotu, tak je to správne, lebo aspoň je nejaký príjem do rodiny.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

Pod tlakom zlej ekonomickej situácie dochádza paradoxne k zmene postoja voči role muža ako jediného živiteľa, ako aj k zmene rodového kontraktu v rámci rodiny. Otvára sa tým zároveň priestor pre širšiu ekonomickú integráciu rómskych žien, čo môže zároveň znamenať nárast ich ekonomickej nezávislosti a celkové posilnenie. Otázkou však zostáva, nakoľko slovenský trh práce bude rómskym ženám otvorený.

„Môj muž vždy vravieval, aj mojim rodičom: ´Ja som chlap a ja si moju ženu vychovám, tá robiť nebude nikdy, nikde nepôjde!´ Lenže prišla taká situácia, že všetko ťahá sám, tak povedal: ´Choď, dones, zarob aj ty, nájdi si robotu!´ Ale kým to nebolo také ťažké, ako je to teraz, vždy vravel, že ma vychová on, že ja robiť nemusím nikdy v živote... A teraz zasa inak vraví, že by bol rád, keby som aj ja zarobila, išla.“ / nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„On (manžel – pozn. aut.) *jednoducho povie, že som veľmi rozumná, že mám strašne veľa rozumu. Jednoducho nevie ma pochopiť. Myslí si, že ja som tá najmúdrejšia, že som zjedla celú múdrosť sveta, len ja... vždy ma, tak vie ´odpálkovať´, ale ja sa nedám! Vždy som bola len tá, čo som bola dole, bral mi vždy sebavedomie, vždy som bola len tá, čo som dole. Teraz ja mu vždy ukážem, že nie je on ten lepší, že ja musím byť tá lepšia! Dokážem ho už presvedčiť o tom.“* /rómska žena pracujúca ako robotníčka s nadstavbovou školou a dvomi deťmi, mestské separované prostredie

Tlak očakávaní na živiteľskú úlohu muža je v spoločnosti natoľko silný, že nezvládnutie tejto úlohy alebo jej nahradenie ženou prináša u rómskych **mužov pocity menejcennosti a zlyhania**. Spoločenské očakávania o mužovi ako hlave rodiny a živiteľovi rodiny sú natoľko silné, že ak nadobudne pocit, že v tom zlyháva a jeho žena preberá „jeho“ funkciu, tak stráca svoju pozíciu a nedokáže to zvládať. Účastníčky diskusie majú v tomto zmysle skúsenosť s psychickým zrútením manžela; mení sa život a kontrola v rámci rodiny, keď je muž bez práce doma; prichádzajú pocity menejcennosti v rámci rodiny; tiež pocity závisti na ekonomický benefit partnerky alebo jej ironizovanie. Oslobodenie žien z uzavretia v domácej sfére nemá iba pozitívne dopady na životy. Pre vyznávané tradičné postoje mužov, ktorých sa nevedia vzdať, sa toto oslobodenie môže prejaviť na zhoršení vzťahov v rodine.

„Keď som chodila do toho (práca mimo bydliska – pozn. aut.) *polroka, tak ja som živila rodinu. Bývali sme ešte u jeho rodičov a on sa z toho zrútil psychicky, aj nervovo. Čiže mu troška šiblo a bol na psychiatrii, lebo ja som živila rodinu. Zarábala som 400 – 450 euro mesačne, a on jednoducho nebol schopný takú sumu zarobiť, ani sa mu nechytala žiadna robota. Chcel by sa zamestnať na trvalom, nechcel chodiť kopať a takéto veci, lebo že na čo chodil do školy, že on chce niečo dokázať! No a ja som sa starala. Takže to jednoducho nezvládol a ocitol sa tam, kde sa ocitol. Ale teraz je všetko v poriadku... Ja nie* (odpoveď na otázku, či ťažkosti nezasiahli aj ju) *ja som psychicky silná.“* /rómska žena pracujúca ako robotníčka s nadstavbovou školou a dvomi deťmi, mestské separované prostredie

„Aj my teraz po čase... presne táto finančná situácia odohráva strašne veľkú rolu v rodinách. Keď on má robotu, tak mu vôbec nevadí, že som preč aj tri dni... že som niekde v obchode dve – tri hodiny a idem len pre chleba. Je zamestnaný, má o čom rozmýšľať a má nejaký prínos do tej rodiny, cíti sa teda potrebný v tej rodine. Teraz napríklad bol celú zimu doma a celú zimu bolo u nás doma peklo. Pretože: ´Kde si bola doteraz? Ty celé dni nacvičuješ! Koľko je hodín?´ Keď som... dlhšie, že niečo robím, poviem, čo robíme, že môže aj on prísť. má nadmerne veľa času a cíti sa menejcenný. U nás nehrá rolu žiarlivosť, pretože žiarliť môže aj doma, ide o to, že sa cíti menejcenný doma, v tej rodine.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„Môj muž... nieže by mi nedoprial, ale tiež ako keby závidel. Keď mám možnosť si zarobiť, tak on, že načo pôjdeš! Lebo závidí, že ja jednoducho zarobím viac ako on. Ja za pár hodín zarobím viac ako on za celý deň, už aj to závidí.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi, mesto – separované prostredie

„Ja som mala skúsenosť s tým, že keď ma aj zavolali... natáčať, bolo to kvôli peniazom... Išla som najviac kvôli peniazom, aby som pomohla svojim deťom, aby sa poradovali, aby som si kúpila niečo, čo sme túžili mať. A že som mala neskutočné problémy s mojim mužom, to bolo niečo neskutočné...! Bránil (odpoveď na otázku, či jej muž bránil, aj keď išlo o peniaze), *ale proste ja som si svoje presadila... Žiarlivosť, chorobná žiarlivosť* (odpoveď na otázku, aký mal dôvod)... *Tak boli obidve strany, proste, že aj toto* (pocit vlastného zlyhania, že musí zarábať žena a on nedokáže), *ale aj tá žiarlivosť. Jednoducho Cigáni majú takú mentalitu, oni to nezaprú, že nedoprajú aj tej žene sa rozvíjať, ale aj niečo také, že dokáže tá žena spraviť viac ako ten chlap. Proste aj to, že som zarobila naraz viac peňazí, ako sa jemu podarilo.*“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Jedna respondentka v tomto kontexte obrátila pozornosť k jednej z možných stratégií, ku ktorým muži v takejto situácii aktivizácie ženy môžu siahnuť. Spočíva v úsilí o zabezpečenie si ženy a jej návrat do domácej sféry cez ďalšie dieťa:

„No to je teraz moje, toto presne (keď už muž nevie kam, urobí ďalšie dieťa). *On už jednoducho videl, že som sa veľmi rozbehla, že chodím na školenie, máme rôzne akcie. On chodí na mesiac preč, no a to už je zase jeho zaostalosť mentálna, cigánska, poviem to na rovinu, že si ma rýchlo zabezpečil. Ale je na omyle, lebo si ma nezabezpečí, ja dokážem ísť aj s kočíkom do XY* (miesto terajšej dobrovoľníckej práce – pozn. aut.)*!*“ /nezamestnaná rómska žena so ZŠ a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Výskum venoval pomerne veľký priestor sledovaniu rodových pomerov v rómskych komunitách, najmä v súvislosti s možným vplyvom na rodový kontrakt v rámci rodín. Väčšina rómskych žien v rozhovoroch skonštatovala prevahu tradičných rodinných vzorcov vo svojom okolí. Život v niektorých komunitách, kde viaceré skúmané ženy žijú, je stále založený na patriarchálnom princípe charakterizovanom mužskou autoritou vo vzťahu k ženám). Rómske ženy svoje komunity zhodnotili ako prostredie, kde kultúrne vzory určujú ženám primárne domácu sféru a „neviditeľné aktivity“ v rámci domácnosti; životy mužov sú podľa nich oveľa viac spojené s verejnou sférou. Sociálna kontrola zo strany komunity sa prejavuje viacerými spôsobmi a podporuje vlastne udržanie *statu quo*. Objavili sa zároveň signály o narušaní tradičných rodových očakávaní a otváraní priestoru pre ekonomickú a následne aj širšiu integráciu žien do verejnej sféry, dôvodom je veľmi zlá ekonomická situácia rodiny. To zároveň môže prinášať iný typ problémov a bariér: pri zotrvaní rómskych mužov pri tradičných predstavách silnejšiu a nezávislejšiu pozíciu ženy v rámci rodiny nezvládnu, čo môže zhoršiť interakcie a vzťahy v ich rodinách.

2.4.3. Rodové stereotypy: názory rómskych žien a hodnotenie komunity

Podľa literatúry sa domácnosti s tradičnejším rodovým kontraktom a zároveň v izolovanom prostredí vyznačujú tým, že muži vlastnia väčšinu materiálnych zdrojov domácnosti, kontrolujú prácu žien a detí a sprostredkúvajú vzťahy žien so svetom mimo rodiny. Realizované diskusie naznačili, že takáto situácia sa v životoch rómskych žien nezriedka objavuje. Za daných podmienok sa môžu sociálne uzatvárať do pasívnej a zraniteľnej úlohy závislej od mužského poskytovania zabezpečenia pre ich prežitie; vzdávajú sa vlastných potrieb a cieľov v prospech potrieb ostatných členov rodiny – mužov a detí. Závislosť žien v takomto rodovom usporiadaní ich núti prijímať v záujme maximalizácie svojho dlhodobého zabezpečenia stratégie, ktoré literatúra označuje ako „kooperatívne“. Spočívajú v tom, že žena sama aktívne podporuje existujúcu diskriminačnú prax v rámci domácnosti v záujme toho, aby získala dlhodobé zabezpečenie. Čiže na maximalizáciu svojho zabezpečenia a optimalizáciu životných možností za daných životných podmienok využívajú rómske ženy rôznorodé stratégie, vrátane obhajovania klasického patriarchálneho usporiadania (podriadia sa autorite muža). So segregáciou a izolovanosťou prostredia sa rodová deľba medzi verejnú a domácu sféru ešte posilňuje, niektoré ženy sa „v uzavretom prostredí rómskej komunity“ neraz vzdávajú zmien a súhlasia s patriarchálnym usporiadaním, pretože nevidia nijakú alternatívu svojho aktuálneho či budúceho zabezpečenia.

Takáto pozícia môže poznačiť ich vnímanie aj vo vzťahu k iným situáciám a životným príležitostiam; veľkou bariérou rozvoja žien môžu byť totiž ich vlastné postoje a presvedčenia. Predchádzajúce časti potvrdili, že prítomnosť rodovo stereotypných predstáv sa v určitom rozsahu objavila vo všetkých posudzovaných tematických blokoch, či už ich rómske ženy prisudzovali svojmu okoliu alebo vyjadrovali vlastné presvedčenie. V záujme získania čo najširšieho obrazu sa špeciálna časť fokusových diskusií venovala posudzovaniu vybraných životných situácií, ktoré sa vygenerovali na základe doterajších výskumov (Bútorová a kol. 2008; *Ľudské...,* 2009).

Prvá z posudzovaných položiek bola požiadavka na celkové zhodnotenie postavenia žien a mužov vo svojom okolí. Väčšina žien vo všetkých štyroch fokusových skupinách vyjadrila presvedčenie, že vzťahy v rómskych komunitách nie sú rovnocenné. Prakticky len potvrdili dominantnejšiu a slobodnejšiu pozíciu mužov v porovnaní so ženami.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Nie... toto nie. Muž sa zodvihne, ide na pivo; a žena – ty čakaj doma, kým prídem.“ / rómska žena z mesta pracujúca mimo vyučený odbor

„Práveže to neplatí, práveže Rómovia sú takí nezvyčajní, aby žena mala voľačo alebo bola v niečom vyššie postavená, že by viacej voľačo dosiahla ako ten chlap, to nie! Zato, že je chlap! Chlap je napríklad nezamestnaný a žene by sa naskytla voľajaká práca, tak ten chlap povie: ´Ja som doma, tak buď aj ty doma!´ Viete, to je také, ja neviem. Každý pár je inakší, každý inak rozmýšľa, ale to je podľa mňa nefér, že žena by nemohla voľačo viacej, do roboty chodiť.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Ja by som len potvrdila, že chlap využije tú ženu, lebo tá žena viacej spraví ako ten chlap. Lebo je to tak, že tá žena tomu chlapovi viacej dá ako sebe, to by bolo také ako využitie. Ty máš robotu, ja nemám robotu, nie som zamestnaný, takže tá žena by toho chlapa podporovala. Potom ten chlap by si až veľa dovolil. Ja by som to nikdy v živote neukázala...“ /rómska žena stredného veku s osobitnou ZŠ, segregované prostredie

„Nie (ženy nie sú s partnermi rovnocenné – pozn. aut.). *Žena si nemôže tak dovoliť ako chlap. Chlap môže ísť s kamarátmi sa prejsť, už keď chce ísť tá žena, tak už na ňu kričí: ´Načo tam ideš, prečo tam ideš, čo tam chceš!?´ Tam je už tá, už jej neverí.“* /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

Niektoré spomedzi žien svoje hodnotenie zúžili iba na posudzovanie fyzických predpokladov a fyzickej sily mužov a žien. Naznačuje to, že otázka rodovej rovnosti a ľudských práv žien nie je ešte stále dostatočne známa a zamieňa sa s rovnakosťou

a vonkajšími vlastnosťami. V takejto rovine sa názory diferencovali, objavil sa tak súhlas, ako aj odmietnutie tejto podoby „rovnosti“ medzi mužmi a ženami:

„...ja si myslím, že tiež zvládne to, čo aj ten chlap. Dajme tomu maľovať, tapetovať, auto opraviť, trávu pokosiť... do obchodu ísť, navariť môže muž, decko nakŕmiť, prebaliť, oprať, všetko.“ /rómske ženy zo segregovaného prostredia

„Ja by som nechcela byť rovnocenná, po fyzickej stránke nie. Radšej si uvarím, poriadim, ako by som mala robiť drevo, do roboty ťažkej chodiť kopať. Chlap má byť chlap, tam je fyzická stránka.“ /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov so SOU, segregované prostredie

K najväčšej názorovej zhode došlo pri výroku **„Deti v predškolskom veku trpia, ak je ich matka zamestnaná“**, väčšina rómskych žien ho odmietla Súhlasné stanovisko vyjadrila len jedna respondentka a svoj názor opierala o nenahraditeľnosť materinskej lásky a prístupu pre dieťa:

„Podľa mňa preto trpia, lebo materina láska im chýba, keď matka si sadne s tým malým dieťaťom, to nevadí, že je malé, sa s ním pohrá trošku, poskladajú si voľačo, prečíta mu voľajakú knihu. Robia to aj učiteľky v škôlke, ale predsa – matka je matka. Proste malé dieťa začína rásť, začínajú tie prvé roky života... vtedy by mala byť tá matka s tým dieťaťom najčastejšie... podľa mňa je to lepšie (opakuje aj po spresnení veku dieťaťa na tri až šesť rokov – pozn. aut.), *keď matka s tým dieťaťom strávi čas, kým nejde do školy.“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

Ostatné ženy, ktoré prejavili svoj názor, poukazovali na dôležitosť pobytu v predškolskom zariadení pre prípravu na školskú dochádzku, že sa môžu veľa naučiť a nájsť si kamarátov a kamarátky, spoznať nové hračky a podobne. Medzi účastníčkami diskusie sa boli aj také, ktoré mali skúsenosť s materskou školou, dokonca s jasľami, a tiež pobyt hodnotili pozitívne pre rozvoj svojho dieťaťa. Väčšina rómskych žien ale priamu skúsenosť so škôlkou nemala.

„Neviem ja si myslím, že je to pre to dieťa len dobre. Tak v šiestich či siedmich rokoch dieťa nastupuje do školy, pripraví sa na to, že už nebude... všade so mnou to dieťa alebo s matkou teda konkrétne.“ /rómska žena z mesta pracujúca mimo vyštudovaný odbor, nesegregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„...aj ja si myslím, že je to lepšie pre dieťa... Všetky si myslíme, že je to lepšie pre dieťa (pridávajú sa ostatné účastníčky diskusie – pracujúce i nezamestnané).*“* /nezamestnaná rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

„... ja som to neurobila, keď dcéra mala tri až šesť rokov, lebo vlastne ja som stále mala ten pocit, že mojej dcére bude ubližované a urobila som si do slova a do písmena z mojej dcéry to, že som sa nemohla pohnúť nakoniec ani len na ten záchod, pretože bola stále na mňa viazaná. A bol problém, keď v šiestich rokoch nastúpila do prvého ročníka, pretože ja som z nej urobila úplne iného človeka a nezaradila som ju do spoločnosti a chránila som ju pred niečím, aj keď neviem stále, pred čím som ju chránila. Asi pred tým, že z vlastnej skúsenosti – deti sú také a rodičia nahovárajú druhým, že Cigáni sú zlí a že je jej ubližované. Urobila som v tomto strašne veľkú chybu, pretože v prvej triede sa to všetko odzrkadľovalo, prvý polrok som odsedela v lavici s ňou.“ /pracujúca rómska žena z mesta s jedným dieťaťom, nesegregované prostredie

„Viac je samostatnejšie to dieťa, ako keď je stále doma s matkou a naraz má ísť do školy, tak sú potom problémy.“ / nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Netrpia, aj sa tam voľačo naučia v tej škôlke, lepšie je mu... Ešte nie, až na rok (odpoveď na otázku moderátorky, či jej deti chodia do škôlky). *Starší mal ísť už teraz, ale už keď sme išli, tak nebolo voľné miesto, tak povedali, že až na rok... Radšej do škôlky ako doma.“* /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

„Tiež si myslím, že by som ho dala radšej do škôlky, aby tam spoznalo aj kamarátov, aby videlo aj taký svet, že škôlka. To už je akože príprava na školu, podľa mňa je to dobré... Nie (odpoveď na otázku moderátorky, či si nemyslí, že deti trpia, ak nie sú stále s matkou).*“* /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„Moje takisto by netrpelo, chcela by som ho dať rada do škôlky, tam sú aj kamaráti, hračky sú tam.“ /vyučená rómska žena s jedným dieťaťom na RD, segregované prostredie

„Myslím, že nemajú prečo trpieť. Jednoducho sú zariadenia, ako napríklad materská škola, môžu tam byť umiestnené doobeda, nemajú prečo tým trpieť. Keď je ich mama zamestnaná, robí, je to predsa pre nich.“ /rómska žena s neukončenou SŠ so štyrmi deťmi na RD, segregované prostredie

„Ja si myslím, že tie deti sú zabezpečené tým, že robí; nerobila by, boli by chudobné, nemali by ani raňajky poriadne. Takže je to lepšie, že tá matka robí.“ /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov so SOU, segregované prostredie

„...do určitého času, keď je to bábätko, tak automaticky... Moje dieťa malo deväť mesiacov, bolo v jasliach a vôbec mu to neublížilo... je aktívna, činná, priebojná a dá sa. Nebolo to preto, že som s ňou nebola doma, práveže to bolo preto, že od malička bola v kolektíve. Mala možnosť sa porovnávať, mala možnosť niečo získavať, zapájať sa a rozvíjať. Takže ja si myslím, že to nie je žiadne utrpenie pre dieťatko, ani pre matku, keď matka je v robote a dieťa je v predškolskom zariadení. Naopak – vidím to ako veľmi dobrý vývoj jeho myslenia.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„Ja si tiež myslím, že je to veľká výhoda. Bola som nezamestnaná, ale aj tak som si dieťa dala do škôlky od troch rokov, pretože sa tam viac rozvíjalo. Bolo samostatnejšie, aj tá príprava do školy bola s pedagógom, ktorý sa rozumie, vie ho ku všetkému viesť. Takže ja som za, že dieťa netrpí, práveže sa viac rozvíja v tom školskom zariadení.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Iný názor prejavili k mladším deťom a jasličkám – tam už tolerancia nebola taká vysoká. Za všetky aspoň dve vyjadrenia. Jedno bolo striktné a jasle odmietalo, ďalšia zo žien jasle pripustila v nevyhnutných prípadoch, keď žene nemá kto pomôcť a službu potrebuje. Názory žien na starostlivosť o deti jednoznačne preferovali domácu podobu do troch rokov veku dieťaťa.

Obraz rómskej ženy

„Tak podľa mňa je to taký nepekný, nepekné rozhodnutie. Lebo ak to dieťatko nemá ani len tri roky a mama chce si ísť do roboty, tak potom na čo to dieťa chcela, mala skorej rozmýšľať! A aj chlap, podľa mňa, ten názor by jej určite, svojej žene, že to je nenormálne, aby také maličké dieťa dala hneď do jasličiek a ona si nájde robotu. Keď chcela chodiť do roboty, tak mala si to tehotenstvo naplánovať nejako... Ak by manžel nerobil, tak potom nech aj tá žena nechodí nikde a nech sa stará o to svoje dieťa (odpoveď na otázku, čo ak by manžel nerobil), *to je môj názor.“* / rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„No ja si myslím, že keď tá žena je sama a potrebuje, aby to dieťa tam išlo, tak to je iná vec, že jej nemá kto pomôcť. Ale keď je to tak, že má kto pomôcť alebo má muža doma, že nechodí do roboty, tak prečo by sa nemohol on o to dieťa postarať, keď je v takom malom veku ešte, že potrebuje rodiča. Ale keď je to súrna vec, že skrátka sa musí a viem, že to je na niečo dobré, tak prečo nie?“ /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

Úplne odlišne hodnotili možnosť o **schopnosti otcov poskytnúť rovnako dobrú starostlivosť dieťaťu ako matky**. V tomto prípade sa názory rozdelili do dvoch skupín a prevažovali odmietavé názory. Ženy, ktoré vyjadrili nesúhlas, sa odvolávali na väčšiu trpezlivosť matiek s dieťaťom. Hoci pripúšťali, že by sa otec dokázal postarať po stránke základnej opatery, teda prebaliť, okúpať alebo sa s dieťaťom zahrať, no dlho by to nevydržal. Zmienili tiež nižšiu schopnosť mužov vycítiť potreby dieťaťa, ktorú majú podľa nich matky vrodenú – majú materinský cit. Starostlivosť otca videli len ako náhradnú v prípade mimoriadnej situácie v rodine a otcovia by sa jej museli dlho učiť.

„Nesúhlasím, podľa mňa tá mama má väčšiu trpezlivosť s nimi, vie presnejšie, ako má okolo tých detí ísť, s citom, láskou. Neviem akože od otca, ale už to nie je také, lebo otec nemá toľko trpezlivosti, matka je lepšia, si myslím, na to.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Podľa mňa tiež má matka viac trpezlivosti. Netvrdím, prebaliť by vedel, okúpať, na chvíľku sa pohrajkať a už by na neho kričal. Mama má viac, to dieťa to cíti, proste tú mamu viacej potrebuje.“ /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„Matka sa lepšie postará o tie deti ako ten chlap, aj viacej času s nimi trávi ako ten otec, lebo otec, ten by chvíľku sa s ním pohral a už začne po ňom kričať: ´Nerob to, prestaň!´“ /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

„Myslím, že to tak nie je, mama to má proste v sebe. Jednoducho to dieťatko nosila pod srdiečkom deväť mesiacov, porodila ho, vytrpela si s ním, takže určite je to v nej, je to predsa materinský pud, vie sa o tie deti lepšie postarať. Možnože v tom prípade, ak otecko je sám na tie detičky, proste niečo sa stalo alebo je sám bez tej mamy, tak dokáže sa dobre postarať, to sa musí jednoducho naučiť... Si myslím, že keď sú tí muži nútení, tak áno. Len keď sú nútení! Ak sú si vedomí, že majú ženu, priateľku, ktorá je povinná sa o to postarať, vie to, načo by to robili? Ale ak sú nútení, keď žena je chorá alebo je napríklad v nemocnici alebo jednoducho je všetka starosť na ich pleciach, tak áno. Ak sú nútení, áno, ale keď nemusia, tak nie.“ / rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Určite áno (odpoveď na otázku, či sa podľa nej matka postará o dieťa lepšie ako otec), *matka je matka, môj manžel sa dokáže postarať, určite sa postará, len tá matka tam chýba... No je to asi ten materinský cit* (odpoveď na otázku, prečo má taký pocit).*“* /nezamestnaná rómska žena so ZŠ a jedným dieťaťom pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Určite áno, určite trpia... Tým by dieťa trpelo, keby bola matka v robote a dieťa doma pri otcovi...“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

V súvislosti s materstvom a materinským citom teda pretrvávajú v skúmanom prostredí u žien mnohé stereotypné predstavy, tie ale môžu byť ovplyvnené empirickou skúsenosťou zo svojho každodenného života. Presvedčenie o rovnakej schopnosti matiek i otcov pri starostlivosti o deti sa zdôvodňovalo rovnakou láskou a citom obidvoch rodičov. Zároveň sa muži rozdeľovali na rôzne typy podľa schopnosti postarať sa – niektorým sa takáto schopnosť priznávala. Rómske ženy tiež zdôraznili, že by to otcovia dokázali, ak by mali viacej príležitostí pre starostlivosť, respektíve keby musel.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„...otec preberá tú istú zodpovednosť, čo mama, lebo nejako by nechcel ublížiť svojmu dieťaťu... to je ten istý cit k tomu vlastnému dieťaťu, rodičia majú ten istý cit. Či je chlap alebo žena, majú tie isté pocity, tú lásku k tým deťom, aj povinnosti sú tie isté... Len mu treba dať možnosť a príležitosť (doplňa druhá z diskutujúcich žien).“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„Tak pravdaže, nie sú všetci chlapi takí no... Poznám také typy, že hej.“ /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SOU a tromi deťmi, segregované prostredie

„Vedel by sa tak isto postarať otec, ako aj tá matka... Vedel by sa (odpoveď na otázku, či by sa vedel alebo vie postarať).“ / nezamestnaná rómska žena s neukončenou SOU a s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Dokáže, keď chce dokáže... Asi hej... keď nemá inú možnosť, tak hej.“ /rómske ženy z fokusovej diskusie mesto – nesegregované prostredie

Najväčšia tolerancia a zároveň najväčšia zhoda osobného názoru s postojom či prístupom komunity sa prejavila pri partnerských vzťahoch. Sex pred svadbou, rozvod manželstva a spolužitie bez sobáša sa v rómskych komunitách tolerujú a podobný postoj mali aj účastníčky diskusií. V prípade spolužitia bez sobáša však upozorňovali na riziká a problémy, ktoré sa s tým viažu. Bol to jednak problém pre deti, ktoré majú iné priezvisko ako rodič – spravidla matka; problémové môžu byť aj dedičské záležitosti v prípade úmrtia muža, alebo majetkové v prípade rozchodu partnerov. Inak ho pokladali za rozšírené a prípustné v komunite.

Sex ešte pred svadbou – u muža a u ženy

„...to je teraz už podľa mňa normálne ...ale aj predtým to bolo (upresňujú ďalšie diskutujúce).“ /rómske ženy z fokusovej diskusie za mestské nesegregované prostredie

„U Rómov je všetko prípustné, čo sa týka tohto. To sa spoznajú, to je nič, takáto vec, to je maličkosť. No to je jedno (odpoveď na otázku, od akého veku je sex prípustný). *Podľa mňa od osemnásť rokov* (pridáva sa ďalšia z diskutujúcich), *malo by to byť tak, ale nie je to tak.“* /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„...to bolo dakedy, že v osemnástich rokoch musela byť svadba, a potom bol ten sex. Teraz je to už jedno, teraz v trinástich rokoch sa vyspia... v pätnástich rokoch to porodí, takže teraz už je to automaticky... To nie je len u Rómov, to už je celá táto zem.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU bez záväzkov, segregované prostredie

„Rómska komunita by sa to mu určite smiala (nemať sex pred svadbou – pozn. aut.).“ /nezamestnaná rómska žena so ZŠ a jedným dieťaťom pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Pravdaže (je bežné mať sex pred svadbou – pozn. aut.) ... *U nás to je asi taká skúška maturitná* (pridáva sa ďalšia z diskutujúcich) ... *Nanešťastie* (podotýka tretia spomedzi žien).“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„By som ani nemohla mať svadbu, keby som nevedela, ako sexuje, ja si nebudem brať mačku vo vreci. Môj názor.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Rozvod manželstva s deťmi

„Je to prípustné... lebo keď dvaja ľudia sa rozhodnú, že už spolu nebudú žiť, tak ten rozvod, keď sa chcú rozísť, nech sa rozídu. Keby žili spolu napriek tomu, že si nevychádzajú, nevyhovejú, tak zase by deti trpeli, proste by to pocítili, že už medzi ich rodičmi to neklape.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

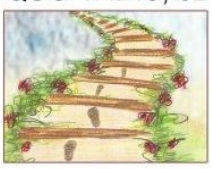

„...myslím, že normálne, v dnešnej dobe to už je normálne. Jednoducho keď im to nefunguje, nerozumejú si, či sú deti alebo nie, tak sa rozvedú a je rozvod.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi, mesto – separované prostredie

„Pokiaľ majú zlý život, skrátka nedá sa spolu žiť, tak tí ľudia sa musia len rozviesť.. Nie (odpovedajú viaceré respondentky na otázku, či rozvod nie je odsudzovaný v komunite).“ /rómska žena na PN so ZŠ a jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Ja si myslím, že tá žena by nemala trpieť v tom vzťahu kvôli deťom, určite nie!“ / rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Mne sa to stalo... pravdaže klebetili (odpoveď na otázku, čo na to okolie)*i. Čo ma bolo po tom!“* /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SOU a tromi deťmi, segregované prostredie

Ak muž a žena spolu žijú bez sobáša

„Ja som sobášená, aj v kostole – na želanie mojich starých rodičov, ale podľa mňa sobáš je len úradná listina, ktorá v tejto spoločnosti veľkú úlohu nehrá. Viac menej by som sa zamerala na to, ako spolu žijeme, nie či máme svadbu. Papier nie je dôležitý, dôležité je porozumenie a tie spoločné práva, ktoré majú.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„Aj bez papiera sa ľudia majú radi... Je to normálne (pridáva sa ďalšia zo žien).“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„...normálne, podľa mňa. Keď aj počujú, že budete mať svadbu, ten druhý povie: ´Čo ste hlúpi, veď prídete o peniaze! Takto ty berieš dávku, ona berie dávku a je to lepšie, nebuďte hlúpi!´ Vraj načo budete mať svadbu, keď budete dostávať menej peňazí?“ /pracujúca rómska žena z mesta, SŠ vzdelanie

„Tak niektorí to berú, že to nie je dobré, ale podľa mňa, Rómovia máloktorí sú akože sobášení, niektorí to berú tak, že... Neviem (odpoveď na otázku moderátorky, prečo je to tak)*, skrátka to už je asi tak vo zvyku... To je také čudné, keď počujú, keď sa opýtajú a človek povie, že len tak akože žijú...“* /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

„...neodsudzuje sa to, je to normálne, bežné, len záleží na tých dvoch: Jednoducho, ak majú spolu deti, tak by bolo dobré, aby sa vzali, pretože tie deti nesú manželove priezvisko. Aj v tej škole to tak vyzerá, aj všade, že tá žena sa volá inakšie priezviskom, manžel inakšie, aj tie deti inakšie. Čiže bolo by lepšie, keby sa vzali, predsa sú rodina, tak nech to nejako už uzatvoria. Ale nemyslím si, že by ich niekto odsudzoval za to, že žijú spolu len tak.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Niektorá žena je taká, že dajme tomu budem s tým mužom... toľko a toľko rokov žiť. Voľačo sa tomu chlapovi stane, a potom tá žena má už od toho chlapa deti, potom tie deti nebudú mať akože nárok. Žena len potrebuje peniaze na viac, lebo keď sa jemu voľačo stane, tak... potom tá žena, že: ´Ježišmária, teraz nemám peniaze, skadiaľ tie peniaze, z čoho, teraz z tej sociálky málo dostávam!´ A keď sa zoberie, tak tá žena si pomôže tými peniazmi. Aby si človek pomohol... Nie (v komunitách sa neodsudzuje, či je vydatá alebo nie; sobáš slúži len v prípade dedičstva – pozn. aut.) ... M*ne muž zomrel, no ja som nebola na to pripravená, že sa mám s ním zobrať, sedemnásť rokov som s ním žila, štyri deti. A teraz mi chýba, som si vedomá, že som sama na to teraz, všetko si sama robím... Chlap potrebuje ženu, no keď som sama, tak sa musím trápiť.“* /rómska žena stredného veku v domácnosti s osobitnou ZŠ, segregované prostredie

„Nie je to dobré... ja tak žijem, nie sme sobášení, a sú veľké nevýhody v tejto spoločnosti, aj čo sa týka toho kresťanského života. Nie je to dobré, čo sa týka spoločnosti, jednoducho deti majú iné priezvisko, lebo majú priezvisko po otcovi, ja mám svoje dievčenské priezvisko a odzrkadlí sa to aj v školách, aj u lekára. Mne sa to nepáči, ja by som chcela žiť v takom sobášenom zväzku.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

QUO VADIS, oz

Pri rôznych druhoch partnerského spolužitia sa zisťoval aj postoj k **spolužitiu párov rovnakého pohlavia.** Tu diskusie jednoznačne potvrdili odsudzujúci postoj komunity, ktorá stále takéto páry netoleruje. Hovorili o prípadoch utajovania takéhoto vzťahu, úteku z krajiny a dokonca o samovraždе, ak okolie „inakosť" neprijalo. Podľa názoru rómskych žien by ich po zverejnení čakalo ohováranie, odsudzovanie a ostarkizácia. Niektoré zo žien ale pripúšťali rozdiel medzi mesom a dedinou – mestské prostredie si podľa nich na takéto vzťahy pomaly zvyká a je trošku tolerantnejšie. Osobne prejavili viaceré z nich tolerantný postoj.

„U Rómov to nie je... nesmie (byť homosexualita viditeľná – pridáva ďalšia z diskutujúcich žien)*, ja si myslím, že nesmie."* / rómske ženy z fokusovej diskusie za mestské nesegregované prostredie

„...my sme mali XY (prípad inej orientácie v meste – pozn. aut.), *a proste ona musela odísť do slova do zahraničia, aby sa cítila rovnocennou pomedzi ostatnými ľuďmi. A napríklad v YY* (iná krajina EÚ – pozn. aut.), *to sama píše, že je to tam strašne ťažké, ale ľudia ju tolerujú, ako jej osobnosť, ako ženu. Pričom tu to bolo úplne – nie iba sranda, ponižovanie. Proste ... úplne iný človek."* /rómska žena z mesta pracujúca mimo vyštudovaný odbor

„To by bolo voľačo, to by bol škandál u Rómov! To by nebolo, podľa mňa, dobré. Začalo by sa... skrátka ohovárať a vraveli o tom druhom, že je hnusný a čo ja viem čo. Možno by, určite by sa s takým človekom nebavili..." /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„...takýto vzťah Rómovia vo svojej komunite nepripúšťajú, podľa mňa nie." /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s neukončeným SOU, segregované prostredie

„...v mestách Rómovia to berú normálne... ale čo sa týka dediniek... Poznali sme chlapca, priznal sa svojim rodičom, bol Róm, že je homosexuál, tak sa hodil pod vlak. Neprijali to jeho rodičia, odsúdili ho, vyhodili a on spáchal samovraždu. Vo väčších mestách ich viacej ľudia berú, inakšie; keď ste v malých dedinách, to zasa inakšie zmýšľajú.... V našom meste... si už aj dospelí, aj všetci zvykli." /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„To už sme si zvykli tu v XY (mesto na strednom Slovensku – pozn. aut.) *na to, ale ešte nežijú spolu. Ale väčšinou sú tu také vzťahy, že chlap s chlapom. Neodsudzujeme to... Je to také normálne, neodsudzujeme to* (pridáva sa ďalšia z diskutujúcich žien)*."* /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„...u nás Rómov ešte stále toto poňatie veľmi ťažko prijímame, aj keď my v XY (mesto na strednom Slovensku – pozn. aut.) *sme na to naučení. Máme tu viac takýchto ľudí, sú to deti, ktoré s nami vyrastali, od malička sme vedeli, že sú ináč orientované. Ale medzi rómskymi komunitami veľmi ťažko prijímajú, že žena chce byť chlap a chlap žena. Je to stále odsudzované vo veľkej miere... niektorí ľudia keď sú takto orientovaní, tak strašne dlho, možno až do svojej smrti, to niekedy taja, držia v sebe. Len kvôli tomu, aby nenarušili to svoje okolie, svoju rodinu, aby sa necítili špatne, aby neboli nejako utláčaní a ponižovaní. A to trvá stále, aj vo veľkých mestách, u deväťdesiat deväť percent áno."* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„Keď sa chcú dve ženy, tak podľa mňa je to normálne, každý človek je inak orientovaný... ak by som bola preorientovaná inak, tak prečo nie... Tak hlavne moji rodičia by boli takí, že: ´Ups, to čo je s tou dcérou našou (odpoveď na otázku, čo by na to povedalo okolie, ak by žila so ženou)*!´ Bolo by to také, tie začiatky sú ťažké, ale potom okolie už by si zvyklo, už by ich nič neprekvapilo."* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Akože je to každého vec... každého osobná voľba. Nikto si to nevyberá, ako sa narodí, dieťa s chorobou alebo dieťa zdravé, záleží aj na láske, jednoducho človek si nevyberie. Ja som sa s tým už stretla, je to normálne, myslím, že je to každého vec. Ak to berie ich rodina, rodičia, že jednoducho je to tak, zmieria sa s tým. A myslím, že im vôbec nezáleží na okolí. Je to také utajované, jasné... Ale väčšina Rómov to odsudzuje (doplňuje ďalšia zo žien, *je to také, že neobvyklé u nás Rómov, je to schované, Rómovia to neschvaľujú."* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

Obraz rómskej ženy

„...ja by som skôr pripustila toho muža s mužom.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU bez záväzkov, segregované prostredie

Druhý okruh hodnotených výrokov sa dotýkal rôznych aspektov rodičovstva a reprodukčného správania. Situácia, ktorá sa často spomína v súvislosti s rómskymi ženami v médiách, je **odchod ženy po pôrode z nemocnice, lebo sa musí postarať o muža a deti**. V rámci jej hodnotenia ženy prezentovali zväčša svoj osobný názor, takúto situáciu považovali skôr za výnimočné prípady a neprípustné, ktoré následne vedú k stigmatizácii ostatných Rómok. Ak sa dostanú do pôrodnice, majú obmedzenia v štandardnom režime, nakoľko sa personál obáva, že tiež ujdú.

„Niektoré Rómky sú také, že oni to robia... Lebo sú, podľa mňa, sprosté (odpoveď na otázku moderátorky, prečo to robia). *To potom sa tá žena preukáže, aká je... Ja keď som bola nedávno, lebo malý má štyri mesiace, tak som chcela prísť domov na tú priepustku, na pár hodín som si chcela vidieť malú, čo mám doma... ´V žiadnom prípade!´, lebo si mysleli, že ujdem, že keď to robia druhé, tak to robíme všetky už potom! Dala odkázať po mojej, ja som mala na izbe kamarátku, aby išla okamžite pre mňa, lebo ak neprídem do päť minút, tak že už idú aj policajti. Tak som musela ísť hore a bolo tam dosť ľudí, tak som zažila aj hanbu kvôli niektorým sprostým! Podľa mňa, načo mám utekať, čo nevydržím tam? A potom sa čudujú, že sa tak potom k nim správajú, potom nemajú ten príspevok, čo im štát dáva, aby si mohli aspoň na tú dobu pomôcť... “* /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„Podľa nich sme všetky v jednom vreci. Ak príde Rómka rodiť, taký pozor dávali na nás, aspoň keď mi návšteva prišla: ´Nieže ujdete, pani!´ Prečo by som mala ujsť?! Prišla mi návšteva... nechceli ma ani von pustiť, čo sa báli, že ujdem, zatvárali dvere. Kvôli nim sme trpeli všetky.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Nie (viaceré respondentky odpovedajú na otázku, či je prípustné).“ /rómske ženy z fokusovej diskusie za segregovaného prostredia

„To je už to najhoršie, čo existuje! Také ja neuznávam, nespravila by som to nikdy. Ja som bola už štyri krát a aj keď som išla druhý, tretí alebo štvrtý raz, vždy som si nechala doma deti. Nikdy v živote by som neodišla, lebo to dieťa potrebuje matku!“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Tak toto už neviem pochopiť, aspoň ja, pretože aj to dieťa ju potrebuje v pôrodnici, takisto ako tie doma... Ani ja to neviem pochopiť (pridáva sa druhá z diskutujúcich žien).“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

V diskusii sa rozoberali aj konkrétne prípady takýchto útekov od novorodenca, ktoré vyzývali k tolerancii v niektorých situáciách. Uvedený príklad priblížil ťažkú rodinnú situáciu ženy, keď mala dom štyri malé deti bez zodpovednej opatery zo strany partnera. Strach o deti doma, o ktoré nie je postarané, prevážil. Zároveň jedna zo žien na tomto príklade naznačovala nedostatok komunikácie medzi zdravotníkmi a pacientkami, v rámci ktorej sa neberie do úvahy rodinná situácia rodičky.

„Nám sa to v XY (mesto na strednom Slovensku – pozn. aut.) *stalo s jednou ženou, ktorá to zopakovala dvakrát... nechala tam dieťatko, po pôrode išla domov. Mala doma štyri maličké deti a mala aj sčasti pravdu, musím ju troška aj zastať, pretože jej muž je alkoholik a ona sa bála, že tie deti budú večer samé spať, lebo on bude ožratý, že to doma podpáli. Je to veľmi ťažko pochopiť, ale predsa len tú ženu troška chápem. Má štyri detičky doma a vie, že doma nemá oporu, nemá schopného chlapa, sú to ešte maličké detičky – jej najstaršie dieťatko malo štyri roky alebo päť rokov, takže v obavách... Ale niektoré ženy zasa... odišli, pretože muž bol naštvaný, že je tam dlho a bola to prvorodička... Bála sa, že jej muž bude naštvaný, že je dlho preč... že jej medzitým s nejakou druhou bude. Toto je už nepochopiteľné, pre mňa až také neprimerané. Pokiaľ odíde... aby sa postarala o deti, že sa nemá kto, tak to prijímam... ona si je istá, že v tej nemocnici sa o to dieťatko postarajú, že to prežije, ale tie deti doma by to možno neprežili.“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Ale väčšinou odíde kvôli deťom. Možnože si myslí, že to muž nezvládne, no možno by to zvládol... aký prístup je potom k tomu dieťaťu v tej pôrodnici! Ja som to zažila na vlastné oči: porodila, odišla a to dieťa chytili ako mačku a hodili do vozíka.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„...predstavte si, že tie sestričky a doktori nevedia, v akej situácii tá žena je. Prišla porodiť a oni sa o to nezaujímajú. Ale keď dostali informáciu, že sme povedali, že má doma štyri malé deti a muž je ožran, tak to zobrali úplne normálne a povedali, že urobila správne, aj keď voči tej nemocnici a voči dieťatku je to nesprávne, neprijateľné. Práve tým, že je nedostatok informácií o pacientkach, v nemocnici ich odsudzujú na to, na čo ich odsudzujú.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„...problém v tej komunikácii. Ten doktor alebo sestrička nie je povinná sa vás spýtať, ako to máte doma, nikto sa na to nespýta, si si to tam prišla odrodiť. Ale si predstav, že predtým... máš svojho lekára, by si si sadla a povedala: ´Pán doktor,ja odrodím už piate dieťa, viem, že je to špatné, keď mám doma veľkého alkoholika, ale mám doma štyri maličké deti a mám veľký strach, čo s nimi bude!´ Myslíš, že by si nenašla spoločnú reč? A potom by ťa neodsudzovali. Je to zasa v tej komunikácii: rómske ženy nepovedia nič, pretože sa boja, hanbia a samy sebe si vtláčajú ten pocit menejcennosti, samy škodia sebe...“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Medzi situácie, ku ktorým je rómske prostredie odmietavé, sa pripojilo **rozhodnutie ženy nemať deti a venovať sa iba práci.** Vzdanie sa materstva komunita striktne odsudzuje, dokonca aj pri neplodnosti ženy má rodina tendenciu takúto ženu zavrhnúť. Časť žien však signalizovala posun komunity k väčšej tolerancii – mentalita sa v tejto záležitosti postupne pomaly mení. V rovine osobných postojov rómskych žien k dobrovoľnému vzdaniu sa materstva sa prejavil rozdiel medzi mestským a segregovaným prostredím. Ženy z osád sa skôr prikláňali k názoru, že život bez dieťaťa nemá zmysel.

„Hrozné, to je neprípustné! ...Asi by ju muž nechal – u Rómov (súhlasí druhá z diskutujúcich žien) *...jeho mama by bola určite proti a rozprávala by: ´Načo ti je taká žena, veď už ste dávno mali mať dieťa!´* (pridáva ďalšia respondentka) *...Napríklad moja sestra dlho nemohla mať dieťa, dlho žila so svojim mužom, jej svokra vravela na ňu, že je neplodná, že ju má nechať. Aj išla k tomu doktorovi a museli jej doniesť papier, že je plodná!* (rozoberá tému ešte iná) *...že je v poriadku, aby nevznikli v rodine problémy.“* /rómske ženy z fokusovej diskusie za mestské nesegregované prostredie

„To nie (hromadná odpoveď na otázku, či je to u Rómov prípustné).“ /rómske ženy z fokusovej diskusie za segregovaného prostredia

„Strašne (odpoveď na otázku, ako sa rómska komunita stavia k situácii, ak sa žena rozhodne pre kariéru a vzdá sa materstva). *Záleží na tom zase, aké má zázemie, akého má manžela, či majú záujmy. Vo všeobecnosti je to neprijateľné, pretože u nich je dieťatko základ, keď aj nie sú manželia, len spolu žijú... Ja som s mojim mužom už tri roky chodila, išiel na vojnu, prišiel z vojny, ešte po vojne rok sme spolu chodili a dieťatko sme nemali. Mala som také menšie zdravotné problémy a dieťatko som nemohla donosiť... Bola som veľmi odsudzovaná v tej rodine, už dokonca rozhodli o tom, že si budeme adoptovať dieťatko. A to som mala len dvadsať jedna rokov! A že už si budeme adoptovať dieťatko, pretože bez detí sa žiť nedá a ich syn nebude trpieť, on má rád deti. Prežívala som hotové peklo. Až keď som odležala v nemocnici deväť mesiacov hore nohami sa mi narodila dcéra, potom za tým druhá... Ale tým, že som nemohla mať deti, tak som bola taká sliepka tretej triedy. Vôbec ich nezaujímalo, či sa máme radi, či niečo chceme mať, lebo my sme si hneď vybavovali byt a robotu. Toto nebolo dôležité, dôležité bolo, že som nedonosila žiadne dieťa a nemám deti... Keď sa povedalo, že asi deti nebudem mať, tak to bola pohroma pre celú rodinu.“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Myslím si, že by to mali pochopiť, lebo tá kariéra, keď je pre ňu viacej ako tá rodina, aspoň... tu je to tak, nikto sa do nikoho nestará.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU bez záväzkov, segregované prostredie

„Tu už to nie je také, ako kedysi bolo, že tá mentalita musela byť taká, ako to zákon káže. Teraz už je to také, že si každý správi podľa seba, každý má svoju rodinu a nerieši druhých. Ja si takto myslím, že každý by sa mal starať hlavne o seba a nie o druhých.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Je to prípustné, okolie by to považovalo za normálne, lebo dnes sme v modernej dobe.“ /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SOU a s jedným dieťaťom, segregované prostredie

QUO VADIS, oz

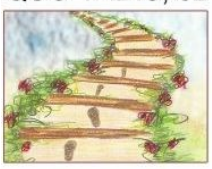

„Ja takú ženu osobne obdivujem. A čo sa týka okolia, tak v dnešnej dobe, ja neviem, myslím si, že to je o podpore okolia a rodiny... Myslím si, že je to tiež o tom, aký vzťah je v tej rodine a z akého je prostredia, o tom zmýšľaní. Lebo ak tá rodina žije v tom, sú tiež na nejakej vzdelanostnej úrovni, tak tú ženu v tom podporia. Ale ak tá rodina alebo okolie je nevzdelané, tak jej nedoprajú, aby sa vzdelávala.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„Každá žena chce mať určite svoju rodinu, aj každý muž... A čo má z toho života (reakcia na pripomienku, že nie každá žena chce mať dieťa), *potom načo robí tú kariéru, pre koho? Pre koho zarába tie peniaze, kvôli komu, keď nezanecháva žiadnu rodinu za sebou, žiadne potomstvo... Stáva sa to* (pripúšťa ďalšia zo žien), *veď koľko žien nemá deti... Určite nie* (odpovedá prvá zo žien na otázku, či je jediným údelom žien byť matkou), *ale ja si myslím, že deti do života patria, ja si určite neviem predstaviť život bez detí. Možnože keby som mohla, tak všeličo zmením, ale deti by som nemenila!“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

Na situáciu porodiť **<u>dieťa mimo manželstva</u>** sa prejavili dvojaké reakcie rómskych žien. Viaceré zdôrazňovali, že komunita takúto ženu odsúdi a bude ohovárať, obzvlášť v prípade, že by išlo o vydatú ženu. Takéto situácie ale považovali v rómskych komunitách skôr za výnimočné. Zároveň ale viaceré z nich podčiarkovali, že aj pri odsúdení zo strany komunity by sa matka takejto ženy zastala a pomohla by jej. Pri vyjadrovaní osobných postojov preukázali toleranciu a pochopenie s dodatkom, že nemôžu odsudzovať, lebo nikto nevie, čo sa mu v živote môže stať.

„Neprichádza do úvahy (nevera – pozn. aut.)*, sekera do chrbta! Z vlastných skúseností vieme, o ktorej rodine rozprávame. Neprípustné!“* /rómske ženy z fokusovej diskusie za mestské nesegregované prostredie

„Určite budú ju brať ako slobodnú mamičku, však už... bude to aj ju trápiť, aj mňa, ale pomôžem jej... Rómovia, tak tam by bolo všeličo (odpoveď na otázku, ako by brala komunita slobodnú matku) *... okolie by to bralo tak rómsky, niektorí sú takí trošku všelijakí, pribrzdení. Povedia na tú ženu, že je s prepáčením „šľapka“ a ukazujú na ňu potom prstom. Ale podľa mňa sa to stáva v bežnom živote, že sa nájdu dvaja, sa zaľúbia, spravia urýchlený krok, že jeden druhému padnú do oka, tak sa... idú pomilovať a stane sa taký výsledok, že tá žena otehotnie a nedá sa s tým nič robiť. Keď je tá žena taká, že si uvedomí, že si môže za to sama a skrátka to jedno decko, má dobrých rodičov, že by sa dalo, tak podľa mňa to nie je problém.“* /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„...ja by som svojej dcére ponúkla, že by som jej pomohla . A okolie či by to hovorili... okolie by ma netrápilo, lebo mne by bolo to dôležité, aby moja dcéra cítila, keď nemá, keď necíti lásku, oporu a pomoc svojho priateľa, tak aspoň by cítila, že jej mama na to má... Áno našli by sa, že by ohovárali, nadávali... Povedali by, že som „povoľačka“, že som bezcitná a šľapka (odpoveď na otázku, čo by povedalo okolie na to, keby mala dieťa s iným mužom, nie s manželom)*, už by išlo do tuhého... keby sa s tým nedalo nič robiť a som si vedomá, že si to chcem nechať, tak okolie by ma už netrápilo, nevšímala by som si ich!“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Ohováranie, čistá ohováračka je to... Pravdaže nie (neberie sa to normálne – pozn. aut.).“ /nezamestnaná rómska žena so SOU bez záväzkov, segregované prostredie

„Tak to je neprípustné, hrozné to je, strašné, to je... ohováračky, nepočestná žena... Nestretla som sa s tým (odpoveď na otázku, či sa niekedy stretli s tým, že takúto ženu odvrhne vlastná rodina). *... Práveže tá rodina je jej oporou, nie* (dopĺňa ďalšia z diskutujúcich žien)*? Napríklad tá matka, keď jej to spraví jej dcéra, tak tú svoju dcéru si vždy bude obraňovať, či spraví dobre alebo spraví zle. To okolie, že ju neberie, že proste odsúdi, akože do očí jej nikto nepovie, za chrbtom každý.“* / nezamestnaná rómska žena s neukončenou SOU a s jedným dieťaťom, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Pohroma u mňa, neviem si to predstaviť! ... to akože je fiasko (odpoveď na otázku, aká by bola reakcia okolia), *odhodia nás od spoločnosti, od Rómov, celý život komentár okolo toho. To je niečo, čo u rómskych žien ja nepoznám, také neobvyklé, mimo manželstva mať dieťa, ešte s druhým.“* / nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„Sú ale veľmi málo... U Rómov je to málokedy (súhlasí ďalšia z diskutujúcich žien), *neprípustné to je... to sú ozaj výnimky.“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„Teraz je to už normálne, bežné.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi, mesto – separované prostredie

Osobný názor

„No tak, ak by moja dcéra nevedela napríklad, od koho to má... Tak je mi to dcéra a postavím sa ako matka, ako budúca starká a ponúknem jej pomoc predsa!“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Ja proti tomu nebudem oponovať, neviem, čo ma v živote môže stretnúť.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Pomerne veľké pochopenie sa prejavilo aj pri **umelom prerušení tehotenstva**; väčšinou neodsudzovali takéto riešenie. Niektoré zo žien k tomu však dodávali, že by sa pre interrupciu ony osobne nerozhodli, hoci u iných ju tolerujú. Pripomínali najmä zlú ekonomickú situáciu a veľký počet detí ako tolerovaný dôvod pre takéto rozhodnutie, prípadne ešte mladý vek ženy alebo ochorenie.

„Ak je tam viacero detí a nedá sa im postarať o to, tak nič sa nedá robiť.“ /nezamestnaná rómska žena z mesta – nesegregované prostredie, neukončená SŠ

„Ak je ten potrat v takom veku, že má to dievča napríklad pätnásť až sedemnásť rokov a má školopovinnú dochádzku alebo ju voľačo k tomu prinúti, tak sa to dá. Ale ak tá žena nechodí do školy... že ju voľačo k tomu neprinúti... to dieťa by sa nemalo zabíjať, lebo na to sú dvaja, mali by rozmýšľať. Keď sa dvaja ľúbia, chcú mať spolu dieťa, tak potom by to nemali zabiť. Sú aj také ženy, že sú tehotné a chlap ich nechá, teraz to dieťa chcú dať preč. To je podľa mňa nefér, lebo keď na to nie je chlap pripravený, tak tá žena by sa k tomu mala postaviť a zobrať tú zodpovednosť, určite aj tí jej rodičia by jej pomohli...“ / rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Ja mám na to taký názor... ak sme toho názoru, že teda tretie dieťa nie, neprichádza do úvahy; okolie, ktoré o tom vie, mali názor taký istý: že musíš sama vedieť, či to zvládaš psychicky, finančne a boli by sme obidvaja rozhodnutí pevne, že tretie dieťa neprichádza do úvahy, je to dobré riešenie ...teda sú ľudia čo odsudzujú, ale ja teda určite nie.“ /rómska žena z mesta pracujúca mimo vyštudovaný odbor

„Tak ja som v tej situácii, dnes som tam mala ísť, ale som prišla radšej sem. Ja ho preč musím dať, lebo som bola sprostá, že som si po druhom decku nedala Danu spraviť, to ľutujem. A poviem ako je, niektorí chlapi sú šťastní, keď vidia, že tá žena len ´kotí´, aby ju zásobovali deťmi. Potom už chlap si môže robiť čo chce. Ja si myslím, že nie je to také rozhodnutie, že by som sa mala za to hanbiť, lebo po prvé, nie sú tam ani dobré podmienky a človeku sa neskoro otvára rozum. Áno, je tu už druhé decko, možno voľakedy budem ľutovať, že by už malo osemnásť rokov... Bohužiaľ, nedá sa nič robiť, takže v takej situácii som. Myslím, že je to normálna vec, stáva sa to.“ /rómska žena zo segregovaného prostredia s dvomi deťmi na RD, mladšie má tri mesiace

„Normálne, keď raz rodinka na to nemá, starať sa o to dieťa... Ak jej nevyčítajú tí najbližší, ako je jej manžel alebo mama, a ak nemá tie výčitky ona sama. Ja osobne by som nešla na prerušenie, keby som mala dajme tomu aj desať detí, lebo som z kresťanskej rodiny, moja mama by určite bola proti tomu. Ale ja by som neodsudzovala.“ /nezamestnaná rómska žena v strednom veku so ZŠ, segregované prostredie

Obraz rómskej ženy

„Čo koho do toho, že žena ide na potrat, veď v chudobnej rodine, keď na to raz nemá, tak nemá! Práveže je to o tom, že dobre spraví, lebo to nie je o tom, že ja nedám si zobrať dieťa, tak budem mať pätnásť detí a za chvíľu budem žobrať: ´Dajte mi na varenie, lebo nemám pre tie deti!´ Tak načo si ich „kotíš“?! Je to tak, prečo majú deti trpieť za nás... Nie (odpoveď na otázku, či sa nestretla s odsudzovaním interrupcie vo svojom okolí).“ /nezamestnaná rómska žena so SOU bez záväzkov, segregované prostredie

„Je to ťažké.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„...dám tú možnosť voľby, ale v každom prípade som proti tomu, aby jednoducho... potrat teda asi vyslobodí ten špatný příchod a tie špatné podmienky, ktoré by to dieťatko čakali. Ale o tom potrate by určite mali rozhodovať dvaja: dvaja ho splodili, dvaja by mali aj rozhodnúť. Ak si žena zaumieni, že on je taký a taký, ja s ním dieťa nebudem mať, dám si ho zobrať, je to nesprávne! Mala by sa určite s tým partnerom alebo s mužom porozprávať, aké sú možnosti, do akej situácie to dieťatko privedú. Ale zároveň ani muž by nemal rozhodovať o tom, že: ´Dáš si to preč, lebo ťa nechám!´ Toto sa mi nepáči, toto by nemalo byť, malo by to byť spoločné rozhodnutie, čo je v tejto spoločnosti asi veľký problém. Pretože ak tá rodina, alebo nie je to rodina, sú to len mladí ľudia, tak tam sú niekedy také osobné emócie, osobné predsudky a urobí sa to z trucu, je to ublíženie na zdraví, je to ublíženie svojmu okoliu, celej rodine, svojej povesti, atď. ... Keď je to taká situácia, kde človek cíti, že ak to dieťatko privedie na svet a nepripraví mu nič dobré do života, lebo nemá možnosť... ak sú obidvaja rozhodnutí, že... na to nie sú pripravení, tak to dieťatko by nemalo byť. Ale ak sú rozhodnutí, že sú schopní pre to niečo podstúpiť a že to prekonajú...“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Čo sa týka postoja komunity k interrupciám, tu videli ako zložitejšie rómske osady, kde je prerušenie tehotenstva často brané stále ako neprípustné, to na jednej strane. Na strane druhej diskusia nastolila problém dominancie muža, ktorý o interrupcii rozhoduje. Hoci sa žena na starostlivosť a výchovu dieťaťa necíti, partner jej potrat nedovolí. Pričom sa stávajú následne aj situácie, že ju opustí a nestará sa o toto dieťa. Tretí aspekt, ktorý sa zaznamenal, bol problém finančný. Podľa rómskych žien vysoký počet detí v osadách naznačuje, že si tehotenstvo nedávajú prerušiť, pričom dôvodom môže byť nedostatok peňazí na zákrok. Táto služba reprodukčného zdravia je pre mnohé rómske ženy v zlej ekonomickej situácii prakticky nedostupná, podobne ako dostupnosť antikoncepcie.

„...u niektorých je to neprístupné asi skorej (odpoveď na otázku, či sa berú potraty v komunite normálne alebo je skôr neprípustné zobrať si dieťa) *...práveže v tých komunitách či osadách, tam máloktorá by si dala zobrať deti, veď tam má každá desať, dvanásť detí* (pripája sa druhá diskutujúca – nezamestnaná) *...ale to záleží aj od toho, či má na to financie. V osadách nemajú peniaze a keby aj mali, tak si v osadách nedajú preč...* (potvrdzuje ďalšia rómska žena - nezamestnaná).“ /rómske ženy z fokusovej diskusie za mestské nesegregované prostredie

„Tu v okolí záleží od toho presne, či máš financie.“ /nezamestnaná rómska žena z mesta, neukončené SŠ vzdelanie

„...ale prečo je tá otázka, prečo si to dieťa nedajú preč? Pretože muž rozhoduje o tom, či tá žena si chce nechať to dieťa alebo nechce... mala som kamarátku, ktorá proste necítila sa na to, byť ešte matkou, cítila sa byť veľmi mladá a ešte mala tú šancu ísť na ten zákrok a dať si to dieťatko zobrať. Ale nerozhodovala ona, ale rozhodoval jej partner, pričom ju dokonca po nejakých dvoch – troch rokoch nechal a vôbec jej nepomáhal s tým dieťaťom – nestará sa, pričom jej predtým zakázal ísť na ten zákrok. Čiže u mňa, keď sú dvaja rozhodnutí, aj partner, aj žena alebo frajerka, že to ešte nezvládnu, že nie sú na to pripravení, tak prečo nie?“ /pracujúca rómska žena z mesta, SŠ vzdelanie

Spomedzi hodnotených reprodukčných situácií vyvolalo veľkú odozvu u rómskych žien skoré materstvo. **Pôrody dievčat vo veku 15-16 rokov** sa v komunitách vyskytujú vo väčšom rozsahu, ale nepovažujú sa za normálne. V mnohých prípadoch sa aj ohovára, ale napokon to okolie príjme. Podľa názoru účastníčok výskumu je skoré materstvo najväčším problémom pre rodičov dievčaťa. A tiež samozrejme pre dievča samotné, lebo si ničí život a marí životné šance. Opätovne sa naznačil rozdiel medzi mestom a segregovanou osadou, kde sa už i mladšie dievčatá považujú za dospelé pre partnerský život. Do skorého partnerstva ju tlačia aj takéto postoje, keď s inou zvolenou cestou ako život s partnerom v rannom veku sa stáva terčom posmeškov.

žko a Rómovia okolo nás? ´Nech si robí, čo chce. A čo, vychováš to voľajako!´, tak vravia Rómovia.“ /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„U nás je to pohroma v XY (mesto – bydlisko respondentky)*, keď pätnásťročné dievča čaká dieťa, všetci o tom rozprávajú, pretože väčšinou je to u nás osemnásť rokov, keď si dievčatá a chlapci dokončia školy. Aspoň u nás to vnímam tak, že je strašne veľa našich Romákov vyučených a dávajú sa dokopy už ako dospelí ľudia – ako osemnásťroční... Stane sa, samozrejme, že sa stane, aj u Neromákov aj u Romákov, ale u nás je to pohroma... a ešte ak je z chudobnej rodiny a predtým tam bolo veľa detí a ona teraz čaká dieťa. Takže to je pohroma.“* /pracujúca rómska žena z mesta, SŠ vzdelanie

„No rodičia to berú určite ťažko a Rómovia okolo nás? ´Nech si robí, čo chce. A čo, vychováš to voľajako!´, tak vravia Rómovia.“ /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„...ja som zostala tehotná, keď som mala devätnásť rokov a na to som pyšná veľmi. Lebo takto keď pozerám, aj po tom XY (najbližšie mesto – pozn. aut.) *keď chodím, tak tie sople štrnásť – pätnásťročné už vidím s kočíkmi. Keď sa to stalo, tak aspoň keby im niekto povie... že to decko si ešte nemusela spraviť, mohla si si školu vychodiť... to sa mi páči, že som skorej nezostala. Druhí keď ma videli, že s chlapcami sa priatelím, bláznim, tak mi vyprávali, že čo bude zo mňa a nakoniec som im ukázala, že v devätnástich rokoch a tie druhé aj štrnásťročné...“* /vyučená rómska žena s jedným dieťaťom na RD, segregované prostredie

„Áno, aj menej (odpoveď na otázku, či sa stretli s tým, že tu rodia aj pätnásťročné dievčatá)*, vieme o tom proste, že sú v druhom stave aj menej ako pätnásťročné, to sú dva prípady. Napríklad teraz je u nás v osade dievča, čo má pätnásť rokov a každú chvíľku ide rodiť.“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„To je hanba, hanba je to na Rómov, lebo nám robia hanbu, aj v nemocnici pozerajú! Takže je to tak, lebo každý ohovára, ešte aj v obchode, v lekárni, u doktora, všade: ´Dieťa bude mať dieťa!´ Vďaka komu to je – to je všetko výchova rodičov... Dvanásťročné dievča išlo rodiť a pritom nebolo cigánske (oponuje druhá zo žien)*, boli to bieli ľudia. Tá mama sa ani neukazovala na kameru, ale povedala, že tie detičky, a dvojičky porodila, že si to zoberie akože mama. Takže to sa stáva teraz, možnože je to aj, čo ja viem... Nie je to normálne, ale stávajú sa takéto prípady.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU bez záväzkov, segregované prostredie

„Tak ja si osobne myslím, že dieťa porodí ešte dieťa. Stáva sa to už teraz dosť často, ale nemalo by to byť.“ /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

„...zasa záleží na tom, z akého prostredia je. Ak je z takého prostredia ako sme my, tu v meste žijete troška na inej úrovni, aj keď je stopercentná nezamestnanosť, aj keď je tu chudoba, ale máte svoje základy v živote, tak to je ináč rozlíšené. My tu máme ženy, ktoré rodili až v dvadsiatich piatich, dvadsiatich ôsmich rokoch, ani jedna z nás nešla v pätnástich rokoch, ešte ani chlapca nemali... Zasa to nemôžeme porovnať s osadami, vôbec nie, pretože tam sú úplne iné veci zaužívané. Tam je pre nich štrnásť – pätnásťročné dievča, ktorá už nemá pri seba priateľa v tej chatrči, muža, už je nepotrebná, stará, škaredá. Kadejaké veci sa na ňu nájdu, len kvôli tomu, že má iný spôsob zmýšľania. Takže sa to odvíja od tohto určite.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

V súvislosti so skorými pôrodmi respondentky pripomenuli aj svoju situáciu, keď sa to v mladosti stalo im. Poukázali na obrovskú nepripravenosť na takú úlohu, ako materstvo je. Netušili vtedy, čo to znamená byť matkou, aká je výchova ťažká, aké je ťažké dať svojmu dieťaťu aspoň pokrytie základných potrieb. Stávajú sa matkami v čase, keď majú ešte úplne iné záujmy a nedokážu si uvedomiť, aká veľká zodpovednosť ich čaká. .

„...bola som mladá, keď som mala dieťa – v sedemnástich rokoch som porodila svoju dcéru. Vôbec som nevedela o tom, aké to je byť mamou, aké to naše mamy majú ťažké vychovať deti a dať im všetko, čo by tie deti mali mať, ten základ.“ /rómska žena z mesta, pedagogička

QUO VADIS, o.z.

Obraz rómskej ženy

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

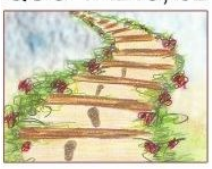

„...a potom už vlastne v sedemnástich rokoch chodila som s XY (partner – pozn. aut.), *vôbec som nerozmýšľala nad tým, že ja idem mať dieťa. Videla som miminko, mňa to nejako nezaujímalo, bola som taký typ proste, že len taká sebecká, sama pre seba, maľovátka, rifle, to bolo moje. Päť mesiacov prešlo... a tehotná; bum a skončili sa mi všetky sny, ale úplne všetko. Ja som začala... sa zároveň aj nenávidieť, že proste, ako som to mohla dopustiť, mať len život troška pred sebou a ako tie rifle oblečiem, keď budem mať to brucho* (kúpila si prvé rifle za vlastnoručne zarobené peniaze – pozn. aut.). *Ešte som bola úplne že nedozretá, blbá, proste riešila som nie to, že keď sa to dieťa narodí, že bude treba zabezpečiť kočík, vybaviť nejaký byt, vybaviť veci okolo toho, vôbec som si to neuvedomovala. Ja som len riešila to, či zapnem tie rifle, ktoré som si kúpila... a že stáli strašne veľa peňazí. Takže teraz sa na tom môžem fakt že smiať. Človek sa učí vlastnými chybami, keď nad tým rozmýšľam, tak sa fakt smejem. Ešte aj po pôrode som vlastne riešila, že či už tie rifle môžem zapnúť na sebe.“* /pracujúca rómska žena z mesta, jedno dieťa

Samostatne sa zisťovali ešte postoje k **bitiu ženy partnerom**, u tejto situácie sa prejavilo viacero predsudkov a stereotypných predstáv. Vo všeobecnosti ženy deklarovali odsúdenie takéhoto správania zo strany muža, ale zaznel aj názor, že závisí aj od tej ženy, aká je, či si bitku nezaslúži. Našli sa respondentky, ktoré rozlišovali medzi fackou a bitkou: facku dokázali tolerovať alebo dokonca pokladali za normálnu. Svoje postoje vymedzovali skôr k bitiu alebo ohrozeniu života ženy.

„...ako sadistické (odpoveď na otázku, ako sa vníma bitka ženy)*, nemá si to čo dovoliť!“* /nezamestnaná rómska žena z mesta, neukončená SŠ

„Presne, že sa nestaráme, zostáva to v rodine (odpoveď na otázku moderátorky, či zareagovali na násilie voči žene v susedstve alebo sa nestarali – považovali to za rodinnú hádku) *... No, veď hej* (odpovedá ďalšia žena na otázku – či to nie je neprípustné ani sadistické, či je to normálne, keď sa nestaráme)*, ale ako u koho no... záleží aj, aká je žena* (pripája sa ďalšia zo žien).“ /rómske ženy z fokusovej diskusie za mestské nesegregované prostredie

„Pravdaže (odpoveď na otázku, či je medzi Rómami prípustné, ak muž bije ženu) *... Tak môj, poviem ako je, zaucho mi môže dať* (odpoveď na otázku, do akej miery je to prípustné), *niekde je to možno horšie, ja neviem... U nás je to tak, že keď počujú, napríklad hádam sa s ním, počuje to moja mama a môj otec už ide dole, už sa idú pozrieť čo sa deje... A tí cudzí, to nie. Napríklad... matka a sesternica, to je veľký rozdiel. Počuje a teraz náhodou by pribehla, tá žena je v takých rozpakoch, Rómovia sú tak zvyknutí, že nebudem rada, keď ma voľakto príde ubrániť, ale poviem: ´Ty tu čo hľadáš!´ A už sa nehádam s mužom, ale hádame sa s ňou. Takže radšej nič... Keď si tá žena zaslúži tú facku* (odpoveď na otázku, či je v rómskych rodinách bežné dostať facku), *že niekedy spraví takú hlúposť, čo ozaj je taká, tak podľa mňa ju treba trošku skrotiť... Áno* (odpoveď na otázku, či si niekedy zaslúžila facku od muža), *poviem áno, zaslúžila! A nie raz, viacej razy.“* /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„Je to zvykom... Niektoré sú na to zvyknuté, ale podľa mňa to nie je fér, lebo keď voľajaká chyba sa deje medzi tými dvomi, tak na čo sa majú tĺcť, mlátiť, keď si to môžu vysvetliť. A keď sú napríklad nervózni, tak nech jeden z páru sa zoberie, nech sa ide vyvetrať trošku von a nech sa vráti... Zase to nie (odpoveď na otázku, či to nikto nerieši, keď počuje vedľa, že muž bije ženu)! *Nie, do cudzích sa určite starať nebudem! Za dobrotu prídete aj na žobrotu, tak je to u nás.“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Tá žena by to tomu chlapovi nemusela trpieť, mala by ako chytiť rozum: ´Keď ma biješ, tak ja s tebou nebudem!´ Pokiaľ, že mamka žije, tak idem k tej mame a nemusela by som to trpieť tomu chlapovi! Aby ma dobil a o nejaké dva – tri dni zase by som k nemu prišla, tak to nikdy v živote by som nespravila. Ale sú také ženy, čo trpia toho muža...“ /rómska žena stredného veku s neukončenou ZŠ, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Ja s tým nemám skúsenosti, ale si neviem predstaviť, že by... napríklad ak ten muž svoju ženu ľúbi a povie jej, že ju ľúbi, prečo ju bije? Takto sa láska nedokazuje! ... nebude mi to určite jedno (ak počuje bitku a krik v susedstve), *budem sa snažiť nejako tej žene pomôcť. Mne by to nebolo jedno, keby som vedela, že tú ženu bije dakde na ceste a ja ju poznám, je to moja suseda... Pôjdem do okna a budem počúvať* (oponuje druhá spomedzi diskutujúcich žien), *lebo to isté by spravili aj druhí... budem to vravieť ďalej, tie reči o týždeň sa na to zabudne alebo na druhý deň. Čo koho do toho, keď aj v osade sa niekto bude hádať, ešte vyjdem vonku, vypočujem, idem dnu... nebudeme si klamať! ... Starať sa do toho nemôžeš, lebo ešte aj Ty by si dostala* (podporila druhý postoj ďalšia zo žien). *... Tak nemôžem sa starať, ale snažila by som sa dohovoriť* (nevzdáva sa prvá zo žien).“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„´To z lásky, keď ju nezbije, nemá ju rád!´, toto som počula. Počula som, že keď je taká dobrá bitka, tak je to prejav lásky, a keď muž aspoň raz ženu neudrie, tak ju nemá rád. Mňa môj muž nemá rád, lebo ma nezbil za celých tridsať rokov. To som sa s tým stretla u starých Rómok... Nikto to nerieši (odpoveď na otázku, či sa to v komunite nejako rieši)*, je to bežná vec. Neriešia to, že by sa niekto do toho zapojil.“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Prevážil taktiež názor, že nie je potrebné sa do násilia starať, lebo snaha o poskytnutie pomoci sa obráti proti pomáhajúcej. Zastarieť do násilia sa môže iba rodina, od ktorej to bitá žena príjme skôr, inak sa starať netreba, len pri ohrození života prípadne zavolať políciu. Načrtnutá situácia naznačuje, že ženy žijúce v rómskych komunitách nie len nepoznajú svoje základné práva, ale s veľkou pravdepodobnosťou sú im možnosti pomoci zo strany okolia nesmierne vzdialené.

„No ja som sa stretla, už dosť dávno, ešte keď som bývala u mamy. Sused bil svoju ženu tak hlučne a taký strašný krik, že som na neho policajtov zavolala. Nevedeli ale o tom, že to som ja volala, dodnes nevedia. Ale nemohla som vydržať, sama som bola doma, strašné, hnusné to bolo počuť plač, krik, hádzanie, rozbíjanie okien.“ /nezamestnaná rómska žena s neukončeným SOU s s jedným dieťaťom, segregované prostredie

amozrejme (nemôžeme sa do násilia starať – pozn. aut.), *lebo keď sa zastarieš, tá žena povie: ´Čo sa staráš?!´ A pošle vás kade - tade, čo koho do toho. Ja si myslím, že je to tak.“* /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s ukončeným SOU, segregované prostredie

„Keby som vedela, že ide o život tej žene, tak určite by som zobrala telefón a zavolala by som policajtov. Čo iné sa v takejto situácii dá robiť, len zavolať policajtov... No keď tam pôjde o život, musím to spraviť (odpoveď na otázku inej účastníčky diskusie, či zavolá policajtov, aj keď to bude jej rodina), *máš také prípady, že sa tam bije a potom sa stane... Neviem, keby to bolo v tom najhoršom, ja by som sa zastarala... Ja tiež* (pridáva sa ďalšia zo žien).“ /nezamestnaná rómska žena so ZŠ na PN s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„...nerozumiem potom, prečo to tá žena nerieši (facky od muža – pozn. aut.)*! Ja by som to riešila, na to nepotrebujem ani ľudí. Myslím vo svojom vzťahu... Nieže to je normálne* (odpoveď na otázku, či facky a hádky sú normálne), *nie je to normálne. Tak by som sa snažila tej žene dohovoriť, aby ma nikto nepočul, aby to skúsila nejako riešiť doma, však všetko nejde bitkami, fackami, krikom, hádkou. Ale nejako zvlášť by som sa do toho nestarala.“* /rómska žena s neukončeným SOU na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Tak ja by som sa do toho nezastarala, keď je to facka. Keď sú tam hádky, manželské hádky, do toho sa netreba čo starať! Ale keby som videla, že tam je ohrozený život, tak by som sa do toho zastarala.“ /nezamestnaná rómska žena s neukončeným SOU a s jedným dieťaťom, segregované prostredie

Obraz rómskej ženy

„Nikto to nerieši. Poznáme také ženy, že to majú na každodennom tanieri, lenže tá žena to nikomu nepovie. Berú to ako bežnú vec, ona sa uzavrie. Napríklad... má veľa detí, on je alkoholik, zbije ju, ale ona sa s tým zmieri, nič preto nerobí. A čudujem sa! Aj keby ste vy chceli zasiahnuť, ona nedovolí: ´Čo sa staráte do mňa, to je môj život!´ To je ten prejav lásky. Keby sa tá žena rozhodla, že niečo pre to urobí, tak sa jej pomôže. Verím tomu, že okolie by jej pomohlo, keby ona sama chcela.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„Nikto nezasahuje do súkromia, aspoň u nás.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„U nás sú aj také reakcie, keď vidíme, že nejaká žena veľmi trpí, tak sa snažíme k tej rodine pristúpiť, nejakým spôsobom k žene. Ale väčšinou je to tak, že je to ich vec a my sa nemáme do toho čo starať.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Hodnotenie vybraných situácií z partnerského života a reprodukčného správania nastolilo aj niekoľko ďalších problémov, ktoré môžu predstavovať prekážku rozvoja rómskych žien. Jednou z nich bola **dostupnosť antikoncepcie**. Hoci postoj svojho okolia k užívaniu antikoncepcie je podľa ich názoru normálny a antikoncepcia sa považuje za bežnú vec, predsa len sa zmienila jej finančná dostupnosť. Takéto problémy síce nepoznajú priamo zo svojho okolia, na východnom Slovensku sa s problémom stretli. Poznali lokality, kde sú postoje k užívaniu antikoncepcie negatívne, predovšetkým zo strany partnerov. Mnohé rómske ženy tam nemajú k antikoncepcii prístup, ba ani základné informácie o nej.

„Normálny (postoj k antikoncepcii), *to by mala práveže každá žena spraviť... Ja o takých neviem* (o mužoch, ktorí nechcú dovoliť svojim partnerkám antikoncepciu), *to som nepočula... A le sú takí* (dodáva ďalšia z diskutujúcich rómskych žien).“ / rómska žena s neukončeným SOU na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Normálny (postoj k antikoncepcii v rómskych komunitách), *väčšinou je to Dana u cigánskych žien... preto Dana, že je to istejšie a je to na dlhšie, na päť rokov. A tie tabletky sú drahé, od mesiaca k mesiacu 20 euro... Mali by mať* (odpovedá ďalšia na otázku moderátorky, či majú všetky ženy tých 60 až 80 euro na Danu), *lebo potom chodia rodiť každý rok a je to horšie a horšie. Raz si tu Danu dám a mám pokoj.“* /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s ukončeným SOU, segregované prostredie

„Možno na strednom Slovensku tam, kde je vyššia životná úroveň, to také nie je. Ale napríklad, keby ste šli na východ, a to sa rozprávame hlavne o tých, ktoré sú mnohorodičky, na východe je to jednoducho neprípustné! Čím chudobnejšia lokalita, tým väčšie predsudky voči antikoncepcii. A dokonca sú lokality, kde sú veľmi aj nábožensky založení, čiže tam sa posúva popritom ešte ďalší aspekt – z hľadiska náboženského nechcú jednoducho dovoliť svojej partnerke, ani tie partnerky nechcú, tie ženy, aby mali antikoncepciu... nie všetci muži si vážia tak ženu, že si budú „dávať pozor“. Pre muža je prioritné to, že so ženou má pohlavný styk a on dosiahne orgazmus, toto je ten základ. Tie ženy po prvé nemajú vôbec prístup k antikoncepcii, nemajú niektoré ani informáciu... Bol prípad, kedy ženy z XY (mesto na východnom Slovensku – pozn. aut.) *nevedeli, čo je tampón... nieto ešte kondóm alebo iné veci, ktoré sa týkajú antikoncepcie. Čiže nemajú absolútne žiadne informácie, nemajú peniaze, niektoré žijú tak... že majú od obce desať kilometrov, dvadsať od prvej nemocnice... Čiže ani finančná, ani geografická dostupnosť, ani informácie, ešte im to aj muž nedovolí a ešte ani si nedáva pozor! Keď si dáte všetkých týchto päť vecí, ktoré im do toho vstupujú, tak to sú také prekážky, že tej žene naozaj... Videla som ženu, ktorá mala jedenásť detí, rodila každý rok alebo každé dva roky a nemohla si povedať, že nemôže alebo nechce...“* /pracujúca rómska žena s VŠ a dvomi deťmi, nesegregované prostredie

Iným problémom, na ktorý účastníčky diskusie upozorňovali, bola nespravodlivosť v **rodinných dávkach**. Konkrétne išlo o príspevok pri narodení dieťaťa a prídavok k nemu, ktorý je viazaný na poradie narodeného dieťaťa. Žena s viacerými deťmi pociťovala takéto nastavenie poberania dávky ako nespravodlivé a diskriminačné.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Napríklad čo sa týka tých detí, pôrodu... Neviem, či ten zákon ešte platí, ale prvorodička má také vymoženosti, druhorodička tak isto. Ale myslím si, že aj my matky, ktoré porodíme tretíkrát, štvrtý, takisto trpíme, takisto sa staráme, s takou istou láskou aj starostlivosťou, ako ony o tie prvé a druhé. Takže mali by sme mať nárok na také isté pôrodné alebo takú istú výšku materskej (myslí rodičovský príspevok – pozn. aut.). *Prečo by sme mali byť ukrátené, však máme viacej detí ako ony! ... Z čoho budeme žiť, z čoho* (reakcia na pripomienku moderátorky, že sa chystá zníženie rodičovského príspevku na polovicu pri neodpracovaní istého obdobia pred pôrodom)*?! Ja beriem 190 euro rodičovský príspevok a oni mi ho dajú na 90?! A potom čo chcú, aby deti chodili bosé, špinavé do školy? Nechápem, čo si o sebe myslia! Ja mám štyri deti, porodí druhorodička a dostane 30 000 korún, mne dajú 150 euro. A ja som netrpela, keď som bola rodiť?! ... Ich to nezaujíma* (reaguje ďalšia zo žien).“ /rómska žena s neukončeným SOU na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Lenže ženy daktoré, povedzme si pravdu, to zneužívajú, budú mať osem detí, len preto, aby mala pôrodné, tých osem detí bude preto trpieť, pre jednorazové pôrodné budú trpieť tie deti... Veď dobre (reakcia na pripomienku – čo ak sú tie deti z lásky), *ale nie každý je ako ty... sú medzi nami aj také nezhodné ženy, povedz pravdu, ktoré budú mať deti len preto, aby mali peniaze. Je to tak. A pritom len prefajčia, prepijú peniaze, deťom kúpia lízatka, márne štyri rožky a deti zase nemajú nič z toho.“* /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s ukončeným SOU, segregované prostredie

„V mojej dobe, keď ja som mala malé deti, teda mám tri deti, ja som to mala preto ľahšie, lebo nebolo síce veľké pôrodné, ale bolo všetko lacnejšie. A aj to bolo už pre mňa veľa, to tretie. Ale nechápem tie mladé ženy, čo majú štyri deti a ešte si dajú spraviť piate a vedia, že na to nemajú. Prečo to robia, prečo sú tie mladé ženy také, že len rodia a neuvažujú nad tými deťmi, že im nemajú čo dať?! Nie je nadostač, nie je... všetko (drahé – pozn. aut.)*, iba obyčajná čiapka, pančušky...“* /nezamestnaná rómska žena stredného veku so ZŠ, segregované prostredie

Rozhovory o domácej sfére a reprodukčnom správaní potvrdili, že nedostupnosť práce pre ženy v rómskych domácnostiach často posilňuje práve patriarchálny vzorec, ktorý vymedzuje verejnú sféru pre muža a domácu pre ženy. U mnohých rómskych žien takéto usporiadanie znamenalo posilnenie závislosti od manžela a pocit straty samostatnosti.

Častým modelom v ich životoch bol model muža ako jediného živiteľa a následná nerovnosť v rozdelení domácich prác. V istých etapách svojho životného cyklu, ale často aj po dlhé obdobie života, rómske ženy vykonávajú intenzívnejšie rolu matky, gazdinej a manželky než rolu pracovníčky. Stávajú sa hlavnými opatrovateľkami zodpovednými nielen za starostlivosť o deti, ale aj o iných príbuzných a za chod domácnosti. A navyše, mnohé zo skúmaných žien to považujú za prirodzené, pričom úlohu mužov v domácej sfére vnímajú skôr ako pomocnú. Hoci je intenzita zapojenia mužov do domácich povinností v rodinách rómskych žien rozdielna, hlavná starostlivosť zostáva prevažne na pleciach žien, a to dokonca aj v prípade ich aktívnej účasti na trhu práce; rodovo vyvážených modelov sa objavilo iba málo. Riešia to často rezignáciou na vzdelávanie či vlastnú pracovnú kariéru so všetkými negatívnymi následkami na ich integráciu do spoločnosti.

Existujú však aj iné modely ktoré hovoria pre pozitívnejší posun. Mnohé rómske ženy sa vyslovili pozitívne o službách predškolských zariadení. Viaceré z matiek oceňovali skutočnosť, že navštevovanie materských škôl môže mať dôležitý vplyv na integráciu detí do spoločnosti. Zo všetkých účastníčok diskusií však skúsenosť s predškolským zariadením mali iba ojedinelú. Zároveň viaceré zo žien poukazovali na objavujúce sa zmeny v tradičnom rodinnom usporiadaní a rodových vzťahoch; modernizačné trendy a vzorce veľmi často spájali s mladšou generáciou – s budúcnosťou svojich detí (pozri kapitolu 3.5). Niektoré zo žien sa samé pokúšajú presadiť spravodlivejší rodový kontrakt v rámci svojej rodiny – aj napriek odporu zo strany najbližšej komunity. Pravdou je, že im v tom veľmi často pomáha ich ekonomická integrácia, uplatnenie sa v sfére platenej práce.

Podľa odbornej literatúry z celospoločenského pohľadu jednotlivých krajín či regiónov základy „klasického patriarchátu“ narúšajú nové trhové sily, migrácia, prienik kapitálu do vidieckych oblastí a procesy ekonomickej marginalizácie (Inhorn, 1996). Naznačuje to istú paralelu vo vzťahu k rómskym komunitám: procesy ich ekonomickej marginalizácie tu dosiahli takú úroveň, že môže dochádzať k narušaniu základov patriarchálneho usporiadania. Signalizuje to napríklad pripúšťanie ekonomickej aktivizácie žien.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

Ako sa konštatuje už vo výskumnej správe *Ľudské práva rómskych žien* (*Ľudské...,* 2009), štandardné sociologické výskumy nezachytávajú názory a predstavy rómskej populácie žijúcej v neintegrovaných komunitách a realizované špecializované výskumy tohto prostredia (napr. UNDP 2006, 2012) mapujú primárne životné a pracovné podmienky, nie názory a predstavy o živote. Pretrváva teda deficit informácií o rovine postojovej, ako aj o rovine životných cieľov a plánov. Postojom sa venovala predchádzajúca časť, v tejto sa analýza sústredí na životné plány. Tie sa dajú sledovať v dvoch základných líniách: sny a predstavy o vlastnom živote pri štarte do dospelej etapy života; sny a plány o budúcnosti svojich detí. Obidve časové súvislosti môžu prispieť ku komplexnejšiemu obrazu rómskych žien. Môžu súčasne veľmi jasne identifikovať bariéry, ktoré stáli alebo stoja na ceste k ich naplneniu.

2.5. Súčasný život v časových súvislostiach

2.5.1. Minulosť verzus súčasnosť: sny o živote a ich naplnenie

O čom rómske ženy snívajú a nakoľko sa ich sny plnia, čo im bráni v ich naplnení? Kvalitatívny výskum rómskych žien zo štyroch rôznych prostredí sa pokúsil nahliadnuť aj do tejto sféry, pričom dôraz sa dával na identifikáciu prekážok, ktoré vedú k ich nenaplneniu. Výskum z roku 2009 (*Ľudské...,* 2009) referuje o tom, že v porovnaní s mužmi boli sny rómskych žien konkrétnejšie, viac sa viazali na rodinu a častejšie smerovali k prelomeniu tradičných rodových modelov o vzdelávaní, pracovnom uplatnení či rodinných vzoroch a cykloch.

Skupinové diskusie toto zistenie do značnej miery potvrdili. Rómske ženy na prahu dospelosti snívali o bežných veciach, ktoré patria k tomuto obdobiu života. Boli medzi nimi **bežné pubertálne sny** o kamarátkach a spoločnom bývaní s priateľmi, o tom, pekne sa obliekať a o krásnych svadobných šatách, alebo o lete vo vrtuľníku.

„... ja som o tom snívala, že by som mala kamarátku, čo by mi ukázala nejakú lepšiu cestu, ale som ju nemala, nemala som sa s kým takým kamarátiť. Teraz je taká doba, že ženy, čo sú na lepšej úrovni ako my, tak ledva sa pozdravia.“ /rómska žena na RD s neukončenou SŠ, segregované prostredie

„Môj sen bol smiešny, my sme chceli ako partia, kamaráti bývať ako priatelia v tom seriáli, že budeme bývať vedľa seba chlapci a dievčatá, ale tiež sme nemysleli do budúcnosti. Školy nás rozdelili, už tá stredná škola nás rozdelila. To bol taký sen, taký detský. Iný sen nebol žiadny, niečím sa stať, chcela som byť ako maličká poštárka.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a jedným dieťaťom pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„...keď som bola mladá, tak som snívala: chcem sa pekne obliekať, chcem byť krásna... na tej lodi sa plaviť, na jachte... No dali sme sa do vzťahov, dali sme sa na chlapov... Ja by som už nechcela meniť chlapa len preto, aby som mala dáky sen.“ / nezamestnaná rómska žena bez záväzkov so SOU, segregované prostredie

„Ja som vždy chcela rifle, že keď budem veľká, budem mať strašne veľa riflí. Ja som bola človek, ktorý sa proste vždy cifroval pred zrkadlom a mame som kradla tričká, maľovátka a ostalo mi to doteraz. Proste ja som chorý človek na handry a vždy som si vravela, keď budem mať dvadsať rokov... u nás v meste sa zbierala taká bukva, taká úplne miniatúrna, zo stromov to padalo; som mala okolo sedemnásť rokov a vtedy som si prvýkrát zarobila 540 Sk. A hádajte, čo som kúpila – rifle! Lebo som si povedala, áno, prvé peniaze, prvý zárobok strašne ťažko zarobený, proste kým si to nazbierala do tej tašky a na váhu dala, očistila, to bolo niečo neskutočné, ale strašne som to chcela...“ /pracujúca rómska žena z mesta, jedno dieťa

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Napríklad ja som snívala o krásnej svadbe: princezná, krásne šaty, vlečka. Veď to sú sny, to mi nikto nemôže zobrať, preto sa to volá sny, lebo ich v živote nemôžeš mať. Ale snívať o tom môžeš! Ty by si tiež chcela ísť na lodi, chcela by si sa plaviť na krásnej jachte a v živote to nebudeš mať. Ale veď človek, keď si len ľahne večer do postele, tak sníva o takých veciach, čo v živote nemôže mať! To nie je zakázané predsa.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Ešte som chcela dodať, čo sa mi splnilo. Veľmi som chcela ísť do vrtuľníku, bola som, ale celý čas som bola skrčená, lebo som sa strašne bála, zatvorené oči som mala. A ešte chcem ísť k moru, do zahraničia cestovať... Nie (odpoveď na otázku, či vníma svoje dieťa ako prekážku uskutočnenia svojich snov), *ja chcem, aby zdieľal so mnou moje sny.“* /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SOU a jedným dieťaťom, segregované prostredie

K mladosti štandardne patria aj sny **o cestovaní do zahraničia** a poznávaní cudzích krajín spolu s priateľmi a bohatými ľuďmi:

„Ja som chcela len cestovať.“ /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SŠ, mesto – nesegregované prostredie

„Ja som mala sny, krásne! Túžila som chodiť po svete, do zahraničia, poznať všetko. Ale ostala som tehotná a spoznala som iba okolie. Ale sny tam boli! Zaujímalo ma také, že byť sama, mať bohatých priateľov a cestovať, chodiť, spoznávať svet. A to by som chcela aj teraz, ale už teraz nemôžem. Ja si myslím, že každý sníva stále, nie len deti a doma.“ /nezamestnaná rómska žena stredného veku so ZŠ, segregované prostredie

Pomerne často snívali rómske ženy vo svojej mladosti **o kariére speváčky**, chceli mať kapelu, nahrávať albumy a koncertovať. U viacerých z nich sa sen o speváckej kariére zakladal na reálnych predpokladoch, keďže sa v mladosti spevu aktívne venovali:

„Ja som tiež od malička chcela byť speváčka, aj som k tomu bola vedená na základnej škole... chodila som na nejaké Sláviky a také veci... bola to ľudová hudba. Potom som chcela spievať v rómskej kapele, aj sa mi to podarilo. Len už potom som mala priateľa a ten mi to nejako nedovolil, potom prišli deti, neboli peniaze, málo času. Teraz ma sem-tam niekto niekde pozve zaspievať, a to je asi tak všetko. Ale dúfam, že sa mi to ešte splní... Bola jedna kapela a skladala sa viac-menej z chlapcov, ja si myslím, že to bolo asi tým, že žiarlil (odpoveď na otázku, prečo jej priateľ nedovolil vystupovať s kapelou). *Pár razy som bola s nimi spievať a asi žiarlil, určite žiarlil.“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„Byť speváčka a trinásť chlapcov (synov – pozn. aut.), *no a nepodarilo sa. Ja som len čistých chlapcov chcela... štyroch* (odpoveď na otázku moderátorky, koľko synov má teraz zo šiestich detí).“ /nezamestnaná rómska žena stredného veku so ZŠ, segregované prostredie

„No tie moje predstavy neboli nejako veľké, pretože... Keďže som žila v rodine, kde mama bolo žena v domácnosti, starala sa o deti, chodila do práce a všetko bolo na nej, ja som tiež len túžila mať rodinu, mať deti, to bolo všetko. Nemala som nejaké veľké predstavy, čo by som chcela v živote... Ten spev, to bolo také pre mňa. Vždy som túžila mať nejakú kapelu, niečo pekné nahrať, nejaké pekné veci, cédečko. To sa mi splnilo. Tým, že som sa vydala, keďže manžel mal také možnosti, tak to sa mi splnilo, CD sa dnes predáva. Vlastne som chodila na vystúpenia a mali sme kapelu, takže to sa mi splnilo.“ /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

Ďalšie ženy mali už **predstavu o konkrétnej profesii**: túžili robiť vychovávateľku v materskej škole, alebo policajtku, snívali aj o vysokoškolskej kariére všeobecne alebo napríklad o takom povolaní ako veterinárka:

„Ja už som spomínala, že môj sen bol robiť, za také sa voľačo vyučiť, aby som mohla robiť s tými, nie zase s veľkými deťmi, čo už majú pubertu, ale s takými menšími. Proste v škôlke robiť alebo nejakú vychovávateľku. Lenže... ja som na to nemala známky a teraz to aj ľutujem. Lebo vtedy po rozume neviem čo mi to chodilo, že človek bol taký pobláznený! Ale veľmi rada by som bola, keby sa dal čas vrátiť a napraviť tie chyby; proste sama sebe ukázať, že to dokážem, keď chcem... /rómska žena s jedným dieťaťom na RD s neukončenou SOU, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Ja som mala strašne veľké sny, chcela som byť policajtka. Takže tento sen sa mi nesplnil, a to by som chcela asi od môjho syna... Nie, kvôli to mu určite nie (odpoveď na otázku moderátorky, či ju rodičia nepustili), *rodičia boli takí, že ako deti sme museli mať školy, museli sme zo základnej na ďalšiu školu; a všetci súrodenci, aby mali školu.“* /nezamestnaná rómska žena s jedným dieťaťom, neukončené SOU, segregované prostredie

„...ja som mala tiež sen ukončiť si školu a strašne som sa chcela venovať, chcela som byť veterinárka. Rada sa starám o zvieratká, aj ich mám rada veľmi... Lebo už mám decko (odpoveď na otázku moderátorky, prečo si myslí, že sa to už nesplní), *mám priateľa, čo by som ešte nemusela mať, ešte som mladá, ani to decko, ale už keď je...“* /vyučená rómska žena s malým dieťaťom na RD, segregované prostredie

„...aj hej, lebo keď som skončila vlastne strednú školu, tak vždy som chcela ísť veľmi na vysokú školu. Nedostala som sa hneď, až vlastne neskôr, ale potom sa to vlastne podarilo. Vyštudovala som, takže tento cieľ, dá sa povedať, sa mi splnil. Robotu mám tiež, takže dá sa povedať, že aj toto sa mi splnilo. Jediné možno, čo by som tak ja chcela zase osobne, tak to je mať dieťa, a zatiaľ sa mi to nesplnilo.“ /pracujúca rómska žena, VŠ vzdelanie

Niektoré sny mali podobu komplexnejších a **dospelejších životných plánov**, boli bohatšie o predstavy o založení rodiny a domácnosti. Spájali sa v nich zväčša sny o kariére s predstavami o rodine, alebo sa týkali len rodinnej sféry; tiež mali prevažne bežný charakter. Boli to teda sny o ukončení školy, o získaní zamestnania, o založení rodiny a bývaní, o deťoch – o základných životných istotách. Našla sa medzi nimi aj túžba pomáhať so svojim budúcim manželom mame, ktorá mala počas detstva respondentky veľmi ťažký život. Za všetky niekoľko príkladov:

„...tak dokončiť školu, mať prácu, pekný dom, dobrého muža.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU, jedno dieťa

„Ako deti sme sa hrávali... od detstva naše sny sa týkali krásneho muža, auto, krásny dom, jedno dieťa že budem mať, dobré zamestnanie a že sa budeme chodiť navštevovať na kávu, že nám bude dobre... A keď prišlo to otehotnenie, pôrod a narodenie dieťaťa, tak sa vaše sny zrútili tým, že nebolo bývanie. Boli sme u rodičov a všetko bolo ťažké a sny sa pomaly celé rúcali dolu. A ako prišlo to vlastné bývanie, tak človek sa lepšie cíti a začne snívať, pomaly sa nám plnia sny. Najprv sme si zariadili ten byt ako sme chceli, kúpime si ho od mesta, žijeme v takej nádeji, máme sny. Čo sa týka vzdelania, teraz to človek vidí, keď si nemôžeme nájsť robotu, že sme si to tým pokazili ako puberťáčky, keď sme nerozmýšľali nad tým, že to (vyučený odbor – pozn. aut.) *nás bude živiť v budúcnosti. Keď sme mali tú poľnohospodársku školu, teraz sa to všetko porušilo. A je to aj náročná robota a neuvedomovali sme si, že či by sme ju aj zvládli a či ju budeme chcieť robiť. Mysleli sme len, že budeme spolu... Dôležité je, aby mali deti vzdelanie, aby robili čo ich baví a aby sa vedeli uživiť!. To, že som otehotnela, vnímam ako prekážku, lebo som už potom bola iba tým dieťaťom zaujatá, už pre mňa nebolo nič tak dôležité, len to dieťa.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Čo ja viem, ja som nemala žiadne dáke nároky, mala som iné záujmy – chlapci. Na strednej škole, no čo budeš mať záujmy? Kedy sa skončí (vyučovanie – pozn. aut.), *kedy zazvoní. Od malička pri delfínoch som chcela byť alebo keramiku vyrábať, také blbosti, čo by ma fakt bavili, koláče piecť. Takéto som ja mala blbosti, čo by som chcela tak robiť. Taký veľký sen, no neviem, mať dobrého muža, mať deti, dom, istotu v niečom. Ale žiadne sny, že chcem byť herečka, podľa mňa sú to banálne veci. Chcela som mať istotu v živote, žiadny sen. A na strednej – to len chlapci... Tak mám* (odpoveď na otázku moderátorky, či má tú istotu v živote), *mám priateľa, deti nemám zatiaľ. Robotu nemám, takže načo deti? Čo ja by som im dala, akú istotu do života? Z podpory alebo z materskej ich chovať... a som samá dlžoba, tak na čo deti! Keby prišlo, tak by prišlo. Priorita rodina, robota.“* /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov so SOU, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Vždy som chcela, keď som mala tých sedemnásť rokov, keď som ešte nemala brucho... taký sen som mala, nevidela som toho konkrétneho muža, videla som auto, vystúpim z auta a mojej mame budem pomáhať s peniazmi, nákupom. Vlastne vždy som chcela odísť z XY (mesto, kde vyrastala – pozn. aut.), *to sa mi splnilo. Tak auto nemáme... Vždy som si tak ja hovorila, keď budem mať muža, tak môj muž bude ten, čo povie: ´Tak ideme, zanesieme tvojej mame´ ...vtedy som chcela vždy pomáhať mame. Teraz je to len, keď môžem, tak pomôžem, keď nemôžem, nepomôžem.“* /rómska žena pracujúca mimo vyučený odbor, dve deti

„Po desiatich rokoch sa mi splnilo mať dieťa, troška som už stará na to, ale to nevadí... mne to nevadí, ja sa teším. Ako každá baba, veľa som mala snov...“ /nezamestnaná rómska žena, dve deti

Nie všetky diskutujúce rómske ženy však dokázali svoje sny z mladosti konkretizovať do nejakej presnejšej podoby. Pomerne často sa stávalo, že len **konštatovali nenaplnenie predstáv** o vlastnom živote alebo rozdiel medzi túžbami a aktuálnym životným výsledkom; následne sa venovali príčinám rozdielu alebo dôsledkom na svoje životné šance:

„Joj, veľký (odpoveď na otázku moderátorky, aký je rozdiel medzi tým, čo v živote chceli a čo majú). *No nepredstavovala som si takto, ako to je napríklad teraz. Už to dieťa keď prišlo; ale u nás je to veľa zmenené... najprv mama ochorela, potom sestra, a kebyže aj chce človek viac, tie deti – nedá sa. Je toho veľa.“* /nezamestnaná rómska žena s dvomi deťmi, segregované prostredie

„Veľa vecí ušlo (odpoveď na otázku, či obetovala nejaké sny kvôli partnerovi, ktorý ju s deťmi po rokoch opustil), *to mám stále ten pocit, že som zabila svoju mladosť vlastne. Veď ja som už v osemnástich rokoch mala dcéru, deti, jednoducho som si neužila nič. Žiadna zábava, ja neviem poriadne, kde je XY* (najbližšie mesto – pozn. aut.), *mňa keby ste tam vysadili, ja sa stratím! Ja som vážne v živote nebola v škole prírody, naozaj som nebola na poriadnej zábave, moje deti neboli v zoologickej záhrade – nie sú možnosti. Nezažila som nič, čo mám z toho, že som doma v kuchyni pri šporáku, že sa starám... Ale snívať môžem.“* /nezamestnaná rómska žena stredného veku s neukončeným SOU a tromi deťmi, segregované prostredie

Skupina rómskych žien, ktoré neuviedli obsah svojich životných predstáv na prahu dospelosti, sa rozširoval ešte ďalej. Viaceré si na svoje sny nepamätali, nevedeli si na nič konkrétnejšie spomenúť, ďalšie tvrdili, že **nemali žiadne životné predstavy** o budúcom živote alebo po ničom netúžili. V rámci diskusných skupín boli rómske ženy bez snov a predstáv o živote pomerne silne zastúpené. Keďže odpovede tohto typu uvádzali prevažne ženy zo segregovaného a separovaného prostredia, môže to hovoriť o nedostatočnej podnetnosti podmienok života v tomto prostredí pre mladých ľudí alebo o nedostatočných interakciách s inými prostrediami, aby dokázali vygenerovať jasnejšie cele pred mladými ľuďmi vstupujúcimi do dospelého života. Takýto záver zostáva iba v rovine hypotézy, nakoľko typ výskumu neumožňuje jeho presnejšie overenie.

„Skoro nič (odpoveď na otázku, či sa niečo zo snov splnilo), *no tak ja sa už nepamätám... to neviem* (odpoveď na otázku, prečo sa sny nesplnili) ... *Nie* (ani nad tým nikdy nerozmýšľala – pozn. aut.).“ /staršia rómska žena v domácnosti s neukončenou ZŠ, segregované prostredie

„Nemala som a ani sa mi nesplnilo, ja neviem...“ /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s neukončeným SOU, segregované prostredie

„...žiadne sny som nemala, proste ja som bola v tom pubertálnom veku... chlapci ma bavili, partia, diskotéky, zábavy. Nemyslela som na také veci, že chcem mať auto, chcem byť speváčka alebo ja neviem čo, vôbec som na to nemyslela.“ / nezamestnaná rómska žena s neukončeným SOU a s tromi deťmi, segregované prostredie

„Ja si nepamätám, neviem. Len ľutujem to, že som vychodila iba základnú a nešla som ďalej. Prekážku vidím v tom, že mám deti.“ /nezamestnaná rómska žena so ZŠ a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

Obraz rómskej ženy

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

„Z uvedených výpovedí ďalej vyplynulo, že **sny sa splnili iba malej časti rómskych žien** zúčastnených vo výskume: niektoré hovorili o čiastočnom naplnení, pre väčšinu žien ale zostali iba v rovine želaní. A naplnenia sa nedočkali nie len štandardné „babské“ sny mladých tinedžeriek, v mnohých prípadoch sa nepodarilo dosiahnuť ani konkrétnejšie životné ciele týkajúce sa vzdelania alebo pracovnej kariéry. Z potenciálnej policajtky je nezamestnaná žena s neukončenou SOU, budúca možná veterinárka skončila s výučným listom a z budúcej speváčky je matka šiestich detí. Pravda je, že sa v rámci fokusových skupín našli aj úspešné príbehy, keď sa napríklad sen o vysokej škole splnil, hoci s oneskorením, alebo sa napokon dostali k vysnívanej práci s deťmi, hoci nie profesionálnej. Za splnené sny uveďme aspoň jeden úspešný príbeh, hoci v rámci štyroch skupín sa ich zopár našlo (boli ale vo výraznej menšine). Príbeh súčasne dokumentuje, že nie všetky ženy vnímali tehotenstvo ako prekážku naplnenia životných plánov, naopak – bolo pre nich inšpiráciou a podnetom k aktivizácii:

QUO VADIS, oz

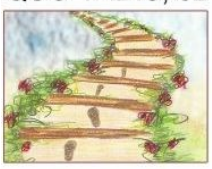

:

„Pre mňa tehotenstvo nebolo vôbec žiadna prekážka, naopak. Keď som bola tehotná, práve vtedy ma začali napadať isté veci: ´Musíš urobiť viac, aby toto dieťatko malo lepšiu cestu v tomto svete!´ Mňa to práveže posunulo k tomu, že chcem urobiť niečo viac... Mne sa spĺňajú úplne všetky sny. Síce ako štrnásť – pätnásťročná, čo ja som mohla snívať v uzavretom okolí! Stále pod istým režimom, ktorý som musela dodržiavať (vyrastala v detskom domove – pozn. aut.), *som bola vlastne v ´diktátorskom´ živote. Ale mala som sen. Pretože ma vždy strihali na krátko, tak som vždy snívala mať vlasy po pás, rifľovú bundičku, široký opasok, krásne značkové tenisky – to bol môj prvý sen. Odmalička som rada spievala, môj druhý sen bol byť speváčkou. To ma zabili, keď ma dali na XY* (stredná škola úplne iného zamerania – pozn. aut.), *a nie na nejaké konzervatórium, hoci som na to mala – celé roky som reprezentovala ten detský domov a dedinu, kde som vyrastala. Tento sen som si troška sčasti splnila, pretože robím z deťmi rómsky folklór, čo je pre mňa úplne srdcová záležitosť. Takže ďalší sen splnený. A sen mať muža krásneho: neviem, či je krásny na pohľad, ale dušou áno, dušou je krásny! Už len kvôli tomu, že ma podporuje. Mám deti a môžem sa rozvíjať a chodiť na niekoľko dní preč z domu, a vlastne tie deti ostávali na ňom, ja som musela raz do mesiaca týždeň byť v XZ* (na škole vo vzdialenom meste – pozn. aut.). *Takže tým je pre mňa veľmi krásny a výnimočný od ostatných mužov. To bol ďalší sen splnený. Ešte jeden sen – stavať dom; a ten sa začal.“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, separované prostredie

Niektoré sny pretrvávali až do súčasnosti, rómske ženy sa ich nevzdávajú a sú odhodlané splniť si ich v nasledujúcom období života. Takým je napríklad odhodlanie jednej respondentky splniť si sen o učiteľstve. Napriek rodinným záväzkom a dvom deťom vyjadrila odhodlanie ísť na školu a urobiť si potrebné vzdelanie:

„Ja som vždy snívala ísť na pedagogickú školu: ak nie učiteľka prvého stupňa, tak aspoň vychovávateľka. A tento sen si idem splniť, no tento rok asi nestihnem, tak na rok si ho idem uskutočniť. Mám informácie, že v XY (vzdialenejšie mesto – pozn. aut.) *je nejaká pedagogická na dva roky. Idem externe študovať, bezpodmienečne na rok. Budem v škôlke alebo v škole vychovávateľka, to už je jedno. Chlapec už má osem rokov, malá ide do škôlky, takže mi nič nebráni ísť študovať. Keď si spravím túto školu, vidím v tom budúcnosť, aspoň na určitý čas.“* /rómska žena pracujúca ako robotníčka s nadstavbovou školou a dvomi deťmi, mestské separované prostredie

V rovine pretrvávajúcich snov však zostávajú aj tie o získaní práce a o pracovnom uplatnení, čo už je menej pozitívna správa. Dokladajú, že nenaplnené pracovné ambície istej časti rómskych žien patria trvalo do ich celkového obrazu:

„Môj sen je teraz zamestnať sa, to je môj sen najväčší.“ /nezamestnaná rómska žena so ZŠ a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Pri nenaplnených snoch sa uvádzali zo strany rómskych žien rovnaké prekážky ako popisuje kapitola o vzdelávaní (kapitola 2.3.2.). Sú to predovšetkým skoré partnerstvá a skoré pôrody, ktoré zastavia životné plány mnohých rómskych žien ešte pred etapou dospelého života alebo hneď v jej úvode. Nasledujú nadväzujúce povinnosti starostlivosti v rámci domácnosti, pomerne veľkým dôvodom je u niektorých žien žiarlivosť partnera. Túžby a sny o pracovnom uplatnení rómskych žien pridávajú k týmto prekážkam z domácej sféry ešte aj nedostatok pracovných príležitostí a diskrimináciu pri prijímaní do zamestnania.

Nahliadnutie do sféry snov rómskych žien hovorí o tom, ako si za mladi predstavovali svoj budúci život, nakoľko sa im tieto predstavy darí naplniť a čo boli bariéry k vysnívanej životnej ceste. Ukázalo sa, že okrem detských či dievčenských snov snívali prevažne o základných, bežných veciach života, ktoré predstavujú základné životné istoty, ako vzdelanie – vo všeobecnosti alebo ku konkrétnej profesii, pracovné uplatnenie, založenie rodiny; snívali tiež o cestovaní alebo preklenutí finančných problémov, ktorým čelili v detstve. Popri niekoľkých málo úspešných príbehoch sa prevažne naplnenia svojich predstáv z mladosti zatiaľ nedočkali.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

Za prekážku priamo označili svoju skorú reprodukčnú aktivitu s nasledujúcim materstvom, na základe ktorého pribudli rodinné povinnosti, niekedy obmedzujúci prístup partnera alebo nedostatok financií. Aj pohľad na prekážky, ktoré maria rómskym ženám ich životné plány, upriamuje pozornosť k reprodukčnému správaniu rómskych dievčat (i chlapcov) a k patriarchálnemu rodovému kontraktu v ich rodinách. Okrem zlepšovania ekonomických podmienok života spojeného s prekonávaním vylúčenia z trhu práce by podporné aktivity pre rozvoj rómskych žien mali smerovať aj do uvedených dvoch oblastí, nakoľko patria k faktorom s najsilnejším vplyvom.

QUO VADIS, oz

3.5.2. Súčasnosť verzus budúcnosť: sny o deťoch

Keď sa rómskym ženám mnohé životné plány nepodarili kvôli množstvu vonkajších i vnútorných bariér, ktoré sa im postavili do cesty, môže pri hľadaní možností ich odstránenia veľa napovedať rozprávanie o tom, čo si želajú, aký život snívajú pre svoje deti.

Spoločnou črtou všetkých skupinových diskusií pri úvahách o budúcnosti vlastných detí bolo, že predstavy o nej vymedzovali voči sebe, voči svojej vlastnej skúsenosti. Rozprávania rómskych žien vysielali silný odkaz, aby neopakovali rovnaké chyby, ktorých sa v mladosti dopustili samé. Vo výchove svojich detí by chceli zabrániť prenosu vlastných omylov na deti.

Predovšetkým sa vo svojich výpovediach dotýkali toho, že by chceli vyvarovať a **uchrániť svoje deti pred skorými vzťahmi a rodičovstvom.** Prejavil sa pritom rodovo odlišný pohľad a prístup, keď omnoho vyšší dôraz dávali v tomto zámere na dcéry. Boli odhodlané poučiť ich o nebezpečenstvách a nástrahách, prípadne aj uplatniť voči nim prísnejší režim, len aby ich deti nepostihol rovnaký osud. Podľa prezentovaného názoru sa ženám nezdalo poučenie chlapcov o reprodukcii a kontrola ich správania v pubertálnom veku natoľko dôležité, lebo chlapci nemôžu otehotnieť – ich vlastnými slovami „priniesť domov brucho“.

„Ja by som si pre svoju dcéru, aj pre chlapca... ale hlavne pre to dievča, aby nebolo také, že sa dá obalamutiť nejakému chlapovi, ako som sa, poviem ako je, dala ja, že... nenaletí na všelijaké ´hovadiny´. Budem sa snažiť od mala jej vtĺkať, keď už bude väčšia, aby voľačo z nej bolo, aby mala aspoň tú školu... ja neviem, buď tú pomocníčku alebo, ja neviem... to je jedno. Mne to nevadí, nemusí mať voľajaké vyššie postavenie, len chcem, aby voľačo aspoň z nej bolo. Aby mali voľajakú prácu, aby sa stade dostali. Dúfam, že to pomôže, lebo nám tiež vtĺkali do hlavy a nebolo z nás nič! Moja mama... aj tá mi stále vravela, načo ti toto je, už mi skrátka vraveli z tej strany, aj z tej, to isté oco, ale márne. To ako keby ste starého koňa chceli naučiť cválať, ktorý už nevládze! Ale dúfam, že z týchto dvoch, to sa budem určite snažiť, budem aj taká tvrdšia. Hlavne na ňu (dcéru – pozn. aut.)*, bo chlap domov brucho, poviem ako je, nedonesie! Tá žena, keď sa dá obalamutiť, tak je to také horšie, podľa mňa, s dievčaťom.“* /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

„Tak je to veľký rozdiel (odpoveď na otázku, či je rozdiel v tom, ako si predstavuje budúcnosť pre syna alebo dcéru)*, lebo predsa tomu dievčaťu, keď príde do toho vžitého veku, dá sa to tak povedať, že mama by mala dať svojmu dievčatku... vysvetliť niektoré veci, čo ozaj sú dôležité v živote, na čo si má dávať pozor... Napríklad keď príde do puberty. Sú takí chlapi, uvidia pekné dievča a hneď už do postele. No tak ja by som jej chcela vysvetliť, aby nespravila takú chybu, ako som napríklad ja spravila... Tak vám poviem* (odpoveď na otázku, či jej v puberte niekto povedal o rizikách ohľadne sexuálneho správania)*, moja mama je hluchá ...no a môj otec nám to aj naznačoval, ale viete, ťažko je chlapovi sa rozprávať so svojimi dievčatami a vysvetliť im... ja som takú možnosť nemala, aby si moja mama sadla so mnou za jedným stolom a povedala mi: ´Tak dcéra moja, máš určitý vek... toto môžeš, na toto si dávaj pozor!´ Ale ja takú šancu mám. Áno spravila som chybu, ale napriek tomu nechcem, aby moje deti robili tú istú chybu, čo aj ja* (neukončenie školy a skoré tehotenstvo – pozn. aut.)*.“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Pravdupovediac, ja mám troch synov a jednu dcéru a viac mi záleží na tej dcére ako na synoch. Chcela by som, aby sa mala v živote lepšie ako ja; určite by som nechcela, aby sa tak rýchlo hrnula do manželstva a detí, na to má určite čas! Chcela by som, aby sa mala v živote lepšie, aby nemusela tak žiť ako žijeme my – od materskej do materskej. Aby si proste žila lepšie, a to podľa mňa získa len vzdelaním... a k tomu ju vlastne aj vediem od malička. Nemusí byť určite právnička alebo tak, ale jednoducho, aby mala prácu, aby sa mala v živote lepšie... Chlapec sa uchytí všade (reakcia na pripomienku, či pre chlapcov nie je podstatné, aby sa mali lepšie)*, ja si myslím, že aj tak si chlapci spravia po svojom, čo ja poviem, to nezáleží, lebo chlapci si myslia o sebe niečo viac. Neviem, proste tí chlapci si aj tak spravia vždy po svojom, už to teraz vidím. Najstarší syn má sedem, ale jednoducho ja poviem modré, on povie zelené... takže to už vidím, že ešte to bude iba horšie, aj keď sa snažím ich vychovávať dobre...“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

Podobne aj ďalšie ženy venovali vo svojich úvahách nad budúcnosťou detí pozornosť reprodukčnému správaniu a predchádzaniu skorých rodičovstiev, pripomínali ale jeho iný aspekt – vyjadrili želanie posunúť zakladanie rodiny do vyššieho veku a zmeniť časovanie životných štartov u svojich potomkov, detí alebo aj vnukov. Preferovanú vekovú hranicu pre založenie rodiny kládli až na hranicu 25 rokov a z hľadiska poradia až za dokončenie školy.

QUO VADIS, oz

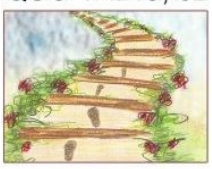

„Ja by som chcela, aby moja dcéra si založila rodinu v dvadsiatich piatich rokoch, lebo už zmýšľa, nie ešte tak dospelo, ale už predsa inak ako osemnásťročná alebo sedemnásťročná, to je stále dieťa. No a chlapec tiež tak, aby mal dvadsať päť - šesť, aby zmýšľal na ženu, na rodinu až potom po škole. Dve deti stačia v dnešnej dobe.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Ja by som chcela, aby moja vnučka alebo vnuk sa ženil alebo vydala, keď dokončia školu. Ale zároveň, aby mali takú určitú istotu v živote, aby neurobili to, čo my: zamilovanosť, k rodičom, byť na jednej váľande, potom dieťatko. Žena je odstavená, chlap má vždy voľnú nohu. Môže na pivo, aj keď je žena tehotná, aj keď je doma, ona má so svokrou alebo s rodinou sedieť doma a urobiť poriadok, pripraviť mu všetko, čo má byť. Chlap môže s kamarátmi z roboty na pivo, môže prísť o hodinu neskoršie, ak ty prídeš o hodinu neskoršie z obchodu, už je peklo. Tak toto chcem, aby sa všetky vyvarovali.“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„Tiež by som chcela... najprv nech si školu riadne dokončia, nech si nájdu prácu po škole, zabezpečia si zázemie, byt, potom nech si nájdu ženu a rodinu, neskôr.“ /nezamestnaná rómska žena so ZŠ a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Zdôrazňovala sa aj potreba zabezpečenia základných podmienok pre založenie rodiny; jedna účastníčka skupinových diskusií nastolila problém zodpovednej prípravy na založenie rodiny. Uviedla, že deťom zdôrazňuje, aké je dôležité získať najprv bývanie a materiálne podmienky, až potom zakladať rodinu.

„Ale v dnešnej dobe každý rodič zdôrazňuje svojmu dieťaťu, že má na všetko čas, že je ťažká doba, že sa v prvom rade musia zabezpečiť. Ako napríklad gadžovia, že idú von, zarobia peniaze, a potom si založia rodinu. Alebo si postavia dom, kde budú bývať, žiť, zariadia si ho, a až potom si spravia deti, v dvadsaťosem, tridsiatich rokoch. To nie je všetko spraviť si dieťa a dať ho na starosť mne (starým rodičom – pozn. aut.), *lebo to nebudeš zvládať, lebo nebudeš mať nič.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Medzi všeobecnými predstavami o budúcnosti detí sa často zo strany žien bývajúcich v segregovaných osadách opakovalo želanie, aby sa dostali **preč zo súčasného prostredia.** Vyjadrovali silnú túžbu, aby ich deti nemuseli vyrastať v osade a podarilo sa im odísť ešte počas detstva alebo mladosti do iného prostredia. Rómske ženy z osád mali teda najväčší sen o budúcnosti svojich detí spojený s prekonaním existujúcej segregácie a zlých podmienok bývania a s integráciou svojich detí do rovesníckych skupín mimo bydliska.

„...dostať sa do lepšieho prostredia než som bola ja, aby mali lepšie školy ako ja.“ /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

„A čo by som chcela vysnívať pre obidve – to je jedno, či to je chlapec či dievča? Akú školu, to už nechám na nich, aké povolanie si vyberú. Ale priala by som si... pokiaľ nebudú dospelé, že sa v inom prostredí ocitnú (mimo segregovanej osady – pozn. aut.). *Mojim najväčším snom by bolo, aby sa stadiaľ oni dvaja dostali preč, lebo pokiaľ je človek mladý a dostane sa z takého prostredia preč, príklad – nájde si školu dobrú, študenti majú aj priateľov, možno každý človek sa s niekým kamaráti, a ten kamarát niekedy je taký, že posunie toho svojho kamaráta niekde ďalej... Môj sen je, aby sa moje deti dostali z takéhoto prostredia, v akom teraz žijú, preč a aby si spravili školu.“* /rómska žena na RD s neukončenou SŠ, segregované prostredie

„...mám chlapčeka a čo by som chcela, aby sa trošku mal lepšie ako ja tam, kde bývam. Chcela by som, aby sa mal lepšie, aby tam nebol, aby som s ním išla voľakde inde bývať. Alebo keď vyrastie, aby si našiel voľajakú priateľku, ktorá bude lepšie bývať, že bude mať elektriku alebo neviem čo...“ /vyučená rómska žena s jedným dieťaťom na RD, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

QUO VADIS, oz

So želaniami na zmenu reprodukčných vzorcov u svojich detí i na zmenu miesta bývania sa zároveň viazali sny o **školách a túžba po ukončení vzdelania u detí.** Práve v dosiahnutom ukončenom vyššom vzdelaní videli základný predpoklad či podmienku pre získanie práce v budúcnosti. Vzdelanie bolo súčasťou snov všetkých rómskych matiek o svojich deťoch. Niektoré zdôrazňovali dôležitosť dobrého vzdelania špeciálne pre dcéry tiež z dôvodu, že im prinesie ekonomickú samostatnosť a odbúra závislosť na manželovi. Zároveň si rómske matky uvedomujú, že dobré vzdelanie je náročné na finančné prostriedky, v čom vidia ohrozenie tohto sna pre svoje deti.

„Tak určite vo vzdelávaní (vidí budúcnosť dieťaťa – pozn. aut.), *ja by som chcela, aby moja dcéra vyštudovala dobrú školu, s dobrým zameraním, aby bola nejaká právnička, aby si zarábala sama na seba, aby bola živiteľka aj ona, nie len chlap... To isté* (pre chlapca, keď bude mať – pozn. aut.), *určite tiež dobrú školu, to je, myslím, základ, mať školu. A aby mal dobré zamestnanie.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a jedným dieťaťom pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Aby nebola (dcéra – pozn. aut.) *odkázaná na toho chlapa... A by sa delili dvaja o všetko* (pridáva sa druhá spomedzi žien).“ / nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Som šťastná, že mám štyri deti, len ma mrzí to, že som nerozmýšľala, ako ich zabezpečiť do budúcnosti, vzdelanie. Lebo bez financií môžeme mať sny, môžu aj deti veľmi chcieť, ale ak ich nemám ako podporiť, tak to je to najhoršie, čo človeka trápi, bolí, to sa priznám. A keby som mala aj ja robotu. My sa už aj rozprávame, že by sme išli dvaja do roboty. Tak v prvom rade, aby tie deti do dobrej školy išli.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Čo sa týka **predstáv o konkrétnom povolaní** dieťaťa, nie všetky ženy mali pre dieťa vysnívanú určitú profesiu. Uvádzali občas všeobecnejšie odpovede, ktoré vyjadrovali túžbu po akejkoľvek profesii, alebo si nejaké budúce povolanie pre svoje dieťa nedokázali vôbec predstaviť:

„... no a povolanie, ...nemám žiadne povolanie, mne by bolo jedno, len aby niečo robil, aby doma nesedel alebo nebehal iba za ženami, aby ma poslúchal. Mohol by napríklad robiť na prospešnej (aktivačné práce – pozn. aut.)*, ako som aj ja robila, aj to je robota.“* /vyučená rómska žena s jedným dieťaťom na RD, segregované prostredie

„Povedal, že voľačo by chcel sa vyučiť, ale toho asi nezoberú nikde (syn navštevuje týždňovú špeciálnu školu v meste – pozn. aut.). *To vám neviem povedať zatiaľ* (odpoveď na otázku moderátorky, či nepôjde na strednú školu), *ja neviem, on s tým svojim rozumom, kde pôjde. Čo by môj syn chcel, neviem presne povedať.“* /rómska žena stredného veku v domácnosti s osobitnou ZŠ, segregované prostredie

V rámci uvedených želaných povolaní pre svojich potomkov sa vyskytovali medzi odpoveďami tak bežnejšie, ako aj náročnejšie profesie, napríklad šofér alebo kaderníčka, na druhej strane právnik alebo lekárka. Nešlo však o nejaké silné výbery budúceho povolania, nakoľko mnohé zo žien mali ešte malé deti a otázkou výberu sa teda nemuseli zaoberať. Niektoré respondentky považovali za potrebné zdôrazniť slobodu rozhodovania, ktorú chcú deťom poskytnúť, nech si voľne vyberú školu sami:

„Aby mala všetko čo treba (odpoveď na otázku, čo by chcela v budúcnosti pre svoje dieťa). *No neviem* (odpoveď na otázku, aké povolanie by mala dcéra vykonávať), *to záleží všetko na nej, čo by chcela byť... ešte sme sa o tom nerozprávali... Ja mám len jednu, takže záleží na nej, aké remeslo si vyberie. Poznám takú mamu, proste dcéra si vybrala, že chcela byť sestrička a mama povie: ´Nie, nebudeš to, ale budeš... ! To dievča je nespokojné potom, takže načo sa jej do toho miešať... to bude záležať na nej. Ja svojej dcére nebudem rozprávať, keď bude chcieť byť automechanička alebo čo, nech....““* /rómska žena na PN so ZŠ a s jedným dieťaťom, malé mesto – separované prostredie

„Ja to beriem tak, že... budú určite raz dospelí, budú mať svoj vek a určite ich nechám rozhodovať samých za seba. Nebudem vyberať handry, aké si majú obliecť, alebo aké si majú vybrať vzdelanie, alebo čo je úloha jeho, keď bude ako muž, alebo čo je úloha jej, keď bude ako žena. To je môj názor – každý rozhoduje sám za seba.“ /pracujúca rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

Obraz rómskej ženy

„Nie je to správne (rozdeľovanie na mužské a ženské povolania – pozn. aut.), *to je každého voľba čo si vyberie... Takže je tu možnosť voľby a tá podľa mňa by sa mala využiť* (podotýka ďalšia z diskutujúcich žien)! *Môžeme nechať to dieťa ten svoj sen si osvojiť a podporiť ho v tom.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Celkovo rómske ženy preukázali, bez ohľadu na prostredie bývania, **vysokú toleranciu k rodovo netradičným povolaniam.** V deklaratívnej rovine nevideli nijaký problém v tom, ak by dievčatá chceli vykonávať tradične „mužské“ profesie a chlapci „dievčenské“. Pravdepodobne obrovský nedostatok pracovných príležitostí, s ktorým sa táto časť populácie stretáva, vedie k tomu, že dokážu prijať aj rodovo netypické povolania pre svoje dcéry alebo pre synov. Podobne ako sa v dôsledku zlej ekonomickej situácie rodiny narúšajú stereotypy o výlučnej živiteľskej úlohe mužov a úlohe žien v domácnosti, čím sa zároveň rómske ženy uvoľňujú z domácej sféry pre možnosť ekonomickej integrácie, aj stereotyp o mužských a ženských povolaniach môže pod ich vplyvom slabnúť.

„Schválila by som to (pre chlapca ženské alebo pre dievča mužské povolanie).*“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

- chlapec v „dievčenskom“ povolaní

„Ja by som to brala normálne (ak by syn chcel byť kaderník – pozn. aut.)*, bola by som rada. Keď sa dá alebo si vybral povolanie, tak nech ho má! Bola by som skrátka šťastná, že voľačo z neho bude, takže ja by som mu to nevytĺkala z hlavy: ´To nebudeš a budeš toto, čo poviem ja!´ Lebo to sa nedá, keď sa človeku do toho nechce, tak sa nechce... Myslím, že by bol hrdý* (odpoveď na otázku moderátorky, ako by to prijal otec dieťaťa)*, to by bolo jedno, len nech voľačo je... Bolo by to také trošku divné... malo by to byť, podľa mňa, naopak* (odpoveď na hypotetickú otázku, že by chcel byť syn kaderník a dcéra policajtka)*, ale keby to bol ich sen, tak by som to nechala tak.“* /rómska žena so špeciálnou ZŠ na RD s dvomi deťmi, segregované prostredie

„Keby bol môj syn kaderník, tak by sa mi to páčilo, priateľovi tak isto... Čo by si vybral a dalo by sa to (odpoveď na uvedený príklad profesie učiteľa alebo krajčíra). *Nech ide za svojim snom, keď ho to baví. Je to normálne... Keď si vyberie on, ak sa jemu páči, tak sa musí aj mne páčiť.“* /vyučená rómska žena s jedným dieťaťom na RD, segregované prostredie

„Ja obdivujem chlapov, ktorí sú vizážisti, kaderníci, to ja ich obdivujem... Môžem povedať (dodáva ďalšia z diskutujúcich žien), *že sú lepší ako ženy.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„...tak ja ho vediem ku všetkému (syna – pozn. aut.), *k škole, učeniu, životu, môj syn je ako ja... Mohol by* (byť napríklad zdravotná sestra – pozn. aut.), *je to dobré povolanie. Ja som mala spolužiaka, ja som bola kaderníčka, on bol kaderník, jediný sám chlapec a brali sme ho ako dievča. Keby chcel... To neviem* (odpoveď na otázku, ako by to zobral muž, že syn chce byť zdravotná sestrička), *ako by to zobral, asi svojho muža ešte dobre nepoznám, som nedávno zistila.“* /nezamestnaná rómska žena s neukončenou SOU a s jedným dieťaťom, segregované prostredie

- dievča v „chlapčenskom“ povolaní

„...myslím, že niektoré dievčatá baví byť automechaničkou, nič zlé a zvláštne na tom nie je!“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„Ak v tom bude dobrá a chcela by to robiť a bavilo by ju to, prečo nie, nech to robí (automechaničku – pozn. aut.). *Ja si myslím, že nie je dôležité, že moja dcéra musí byť právnička, pretože aj keď bude možno ako kuchárka pracovať, tak môže byť. Každý rodič chce, aby to dieťa malo taký... no dobre sa mu vodilo v živote. To znamená mať prácu, ktorá ho baví... jasné, že každý rodič hľadí na to, aby to vynášalo... Pre mňa je to jedno, či dcéra, či syn; určite by som sa snažila to dieťa podnietiť k tomu, aby si vybral prácu, ktorou by sa uživil. Dobre vráťme sa k tej prvej otázke, čo by som spravila, keby dcéra povedala, že chce byť automechanička: ´Prečo nie, ja osobne mám rada autá, rada sa na nich učím, aj keď niečo treba opraviť!´“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

„Prečo, keď ju to baví, má vzťah a chce to robiť (odpoveď na otázku, či by dcére nebránila, keby chcela byť vojačka), *tak by som jej nebránila. A má budúcnosť.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Ja mám osobnú skúsenosť s tým futbalom – futbalistkou. Mám neter futbalistku, je normálne v mužstve v XY (mesto v okolí bydliska – pozn. aut.), *hráva... v chlapčenskom mužstve, futbalistka je. A jej oco, si predstavte... bol problém s trénerom, že dievča nevezme do mužstva medzi chlapcov... jej oco dobre, že sa nepobil! Že jeho dcéra bude tam hrať, že je futbalistka, že vie hrať futbal, tak aký má s tým problém!“* /nezamestnaná rómska žena so ZŠ a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„...taká skupinka mladých žien – dievčat... v XY (mesto na východnom Slovensku – pozn. aut.) *je rómske futbalové mužstvo, ktoré podporujeme už druhý rok a sú veľmi dobré, že by ste sa divili! Žiadne zábrany v tom nie sú a trénujú tam s mužmi, chlapmi z ligy. Majú pravidelný každý týždeň... tréning na tom veľkom ihrisku. Nikto by tomu neveril, keby to nevidel! Tak fantastické dve sú tam... Hrajú futbal, svoje rómske ženské mužstvo... Keď ich to baví, nezabrániš* (dopĺňa druhá z diskutujúcich žien).*“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

A v tomto presvedčení o prijatí výberu rodovo netradičného povolania svojho syna alebo dcéry ich nezaujímala ani reakcia okolia Hoci teoreticky predpokladali aj negatívne postoje alebo posmešky zo strany komunity, jednoznačne ich odmietali ako nepodstatné.

„Podľa mňa, okolie by ma ani tak nezaujímalo, poviem ako je. Keby mi to vadilo, tak by som mu to skúsila, že poradiť, ale keby mi môj syn povedal: ´Mama ja to chcem!´, tak je to jedno, nemala by som nič proti, nech sa páči.“ /rómska žena so špeciálnou ZŠ na RD s dvomi deťmi, segregované prostredie

„Cigáni by určite mali pripomienky (odpoveď na otázku, ako by na rozhodnutie dcéry byť vojačkou reagovalo okolie). *No ja učím aj deti, aby si nevšímali, čo druhí rozprávajú!“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Ja by som jej nebránila (byť napríklad vojačka – pozn. aut.)*, vôbec by ma nezaujímalo, čo rozpráva okolie, čo rozprávajú druhí. Keď ju to baví a chcela by to dosiahnuť...“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi, mesto – separované prostredie

„...tiež v tom podporujem deti, o čom snívajú, nechcem im brať ich sny, človek ich má podporiť! Ja im sny nikdy nebudem brať... môj syn chce byť futbalista, on pre futbal žije. To sú tie detské sny, po ktorých idú, no možno ich to opustí. Ale ja ich v tom, kebyže mám ako podporovať, tak ja ich budem úplne podporovať, po čom túžia!“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„To neviem (odpoveď na otázku, ako by reagovalo okolie, ak by si deti vybrali netypické povolanie), *nejako som sa nikdy nad tým nezamýšľala, že ako bude reagovať okolie... Tak to neviem, pretože dnes práve tí, ktorí robia, chlapec niekde robí kaderníka, tak už nie je čistý, určite je nejako – patrí k homosexuálom alebo tak. Ale ja zase hovorím, že práve muži to vedia lepšie robiť ako ženy. Prečo nie, nebránila by som... môj muž by určite nie* (nebol by v pohode, ak by syn chcel byť kaderník), *musel by sa s tým zmieriť.“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

Kde ale niektoré respondentky pociťovali istý problém pri „rodovo opačných“ voľbách povolania svojho dieťaťa, to boli predovšetkým obavy o zdravie svojej dcéry v netradičnom povolaní alebo fyzická náročnosť či nebezpečnosť danej práce:

„...svojej dcére by som nedovolila, aby bola vojačka, lebo to je predsa, ohrozuje tam aj svoj život pri takej práci! Alebo neviem, ak sa dostane ďalej... A keby bol môj chlapec kaderník, to by ma potešilo, to by svojej maminke robil účesy. Keby napríklad dcéra chce robiť policajtku, aj rada by som bola. Ale nechcela by som, aby robila policajtku v tom okrese, kde býva, chcela by som, aby išla do iného mesta, lebo nie je dobré, keď policajt je policajtom vo svojom meste. Ale inak akože rada by som bola.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s dvomi deťmi, segregované prostredie

Obraz rómskej ženy

„Tak ja by som nechcela, aby moja dcéra bola vojačka alebo policajtka, to nie. To je dosť nebezpečné pre také dievča... Šoférka ešte hej... Nie (odpoveď na otázku moderátorky, či by dovolila, aby bola dcéra drevorubačka), *pre dievča sú také roboty ťažké a nebezpečné.“* / vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

Druhý problém rodovo netradičnej voľby povolania spájali s možnou negatívnou reakciou partnera – o otca dieťaťa. Opakovane predostreli rómske ženy v diskusiách názor, že otec by si ťažšie zvykal na predstavu, aby jeho syn išiel robiť povolanie, ktoré prevažne vykonávajú ženy.

„Ja ako matka by som sa s tým nejako vyrovnala (odpoveď na hypotetickú otázku moderátorky, že by syn chcel byť upratovač) *... jeho otec by to mal ťažšie, lebo predsa ten otec tomu synovi tak viacej... Ale tak až by chcel byť upratovačka môj syn, tak čo narobím... ja neviem, ja to ešte takto nevnímam, oni sú malí, až to príde, tak to budem riešiť.“* /vyučená rómska žena z mesta, pracuje mimo vyštudovaný odbor

„Môj partner, tak jeho by to, podľa mňa, zamrzelo, lebo on by asi nechcel, aby jeho syn bol kaderník. Ale ja by som ho voľa-jako obránila.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s dvomi deťmi, segregované prostredie

„...môj manžel, ktorý nemá také stereotypné predstavy, aspoň to o sebe tvrdí, keby si, ja neviem, naša dcéra vybrala, že chce byť šoférka alebo... Chce napríklad rúbať drevo, pomáhať mu, no nechce jej to dovoliť, pretože to je mužská práca. Ja tvrdím, nech sa to naučí, zíde sa jej to v živote, prečo by nemala rúbať drevo? ´Pretože je dievča!´ A to sa netýka výberu jej povolania! Neviem si predstaviť, že by si náš syn vybral ženské povolanie. Poviem vám, čoho by sa bál. Okamžite by sa bál, že by všetci poukazovali na nášho syna, že je gej, ako to je automatické, módneho návrhára alebo kaderníka robia len gejovia, to nerobia normálni chlapi. ´Čo je on buzerant?´, to by bola prvá otázka, s ktorou by som sa stretla.“ /pracujúca rómska žena s VŠ z mesta, nesegregované prostredie

Úplne odmietavý postoj k výberu rodovo opačnej profesie u svojich detí bol iba ojedinelý a dotýkal sa napríklad profesie automechaničky pre dievča. Vyjadrenie respondentky bolo nasledovné:

„...by som sa zbláznila (ak by dcéra chcela byť napríklad automechanička – pozn. aut.)*! No tak prečo chlapčenské povolanie, prečo nechce byť niečo iné?! Ale ak by si to vybrala, nebudem ju diskriminovať: ´Nemôžeš, lebo tam sú iba chlapci!´ Možnože by chcela presne preto, pre chlapcov. Inak je jasné, že by som jej to vyhovorila, je to dosť ťažká, namáhavá robota, lebo ja som chodila do tej školy, kde boli automechanici, takže by som sa jej to snažila určite vyhovoriť.“* /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov so SOU, segregované prostredie

Ako sa pri rozhovoroch ukázalo, plány a sny rómskych žien o budúcnosti svojich detí smerovali k tým najzákladnejším podmienkam pre normálny život. Nesnívali pre nich o honosných vilách, autách alebo zahraničných univerzitách; želali si len prekonanie rizikového veku bez tehotenstva, čo posilní ich šance na ukončenie vyššieho vzdelania a následne zvýši možností zamestnať sa. Sny rómskych žien sa dotýkali najzákladnejších podmienok úspešnej budúcej integrácie svojich detí do spoločnosti, v prípade žien zo segregovaného prostredia boli bohatšie o túžbu, aby sa ich deti dostali zo súčasného prostredia.

Takmer všetky ženy sa zmienili o škole a vzdelaní, keď hovorili o svojich deťoch a ich budúcnosti. Pre mnohé rómske ženy je vzdelanie detí veľmi dôležité, zároveň si uvedomujú jeho finančnú náročnosť. Konkrétne predstavy o budúcom zameraní štúdia alebo budúcej profesii mali zatiaľ neurčitú podobu, rómske ženy vyjadrovali skôr odhodlanie nechať deťom priestor pre slobodný výber povolania a podporiť ich v tom. Ukázali zároveň vysokú mieru tolerancie k rodovo netradičným voľbám povolania svojich detí.

QUO VADIS, o.z.

Obraz rómskej ženy

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

2.5.3. Výchova detí: prístup a nároky na chlapcov a dievčatá

QUO VADIS, oz

Podľa výskumných zistení je pre najbližší priestor, v ktorom sa životy mnohých rómskych žien odohrávajú, charakteristické pretrvávanie hierarchických vzťahov medzi ženami a mužmi a silnejšia pozícia mužov. Viaceré zo skúmaných žien zhodnotili svoje najbližšie okolie ako prostredie s rodovo nevyváženou deľbou práce a príčiny smerovali aj k rodovo špecifickej socializácii a výchove počas detstva a preberaniu vzorcov správania z rodičovskej rodiny. Posunu nerovností do ďalšej generácie môže napomáhať aj model výchovy uplatňovaný ku generácii detí. Nároky na výchovu chlapcov a dievčat tvorili jednu z dôležitých tém realizovaných skupinových diskusií.

Už predstavy o budúcnosti detí naznačili isté rozdiely v nárokoch na chlapcov a dievčatá u skúmaných rómskych žien. Neboli to rozdielne predstavy o budúcom uplatnení dcér a synov, ale išlo o vyšší dôraz na dievčatá pri snahách o predchádzanie skorých rodičovstiev. A rozdielny prístup k synom a dcéram sa prejavil aj na základe iných aspektov výchovy alebo v názoroch rómskych žien na výchovu chlapcov a dievčat. Pri nárokoch na chlapcov a dievčatá pri ich výchove sa názorovo rómske ženy rozdelili do dvoch skupín. Prvou boli zástankyne rozdielnej výchovy synov a dcér, druhá skupina presadzovala rovnaké nároky a prístup.

Zástankyne **rodovo špecifickej výchovy** dávali väčší dôraz na jedno z pohlaví alebo na rozdielny prístup a očakávania od chlapcov a dievčat. Na jednej strane boli náročnejšie na syna, napríklad pri školských výsledkoch, lebo bude živiteľ rodiny, na druhej strane sa konštatovala prísnejšia výchova pri dcére, lebo dievčatá považovali za viac ohrozené v oblasti sexuálneho správania (tehotenstvo). Opakovane tiež vyjadrili názor o rozdelení výchovy medzi otcov a matky s tým, že synov má viac vychovávať otec a učiť ho jeho povinnostiam a dcéry zasa matka. Rozdielnu úlohu otca a matky videli aj z hľadiska poučenia detí v otázkach sexuality. Odôvodnenie svojho postoja či prístupu opierali o mnohé stereotypné predstavy.

„...práveže na chlapca hučím, pretože on bude živiteľ rodiny: 'Ty ťažko robiť nebudeš, žiadne kopanie, musíš sa učiť, musíš mať školu, aby si sa v živote nenadrel, aby si ťažko nerobil!' ... Nieže nemusí sa tak veľmi učiť (odpoveď na otázku, prečo sa dievča nemusí toľko učiť). *Jednoducho – lebo bude mať rodinu, o ňu sa bude muž starať. Ale zasa chcem, aby sa dobre učila! ... Tvoje predstavy sú také* (pripomína ďalšia z diskutujúcich žien), *že dievča bude doma a zoberie si muža, ktorý jej všetko dá, o všetko sa postará a ona bude len variť, prať a riadiť – to čo je ženám dané a je ich povinnosťou?! To je to špatné, čo v tejto spoločnosti beží! ... To je ten stereotyp* (pridáva sa ďalšia zo žien)*!“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„Hlavne na ňu (prísnejšia výchova dcéry – pozn. aut.)*, bo chlap domov brucho, poviem ako je, nedonesie! Tá žena, keď sa dá obalamutiť, tak je to také horšie, podľa mňa, s dievčaťom... Nedonesie, ale môže ho inde spraviť* (poznamenala ďalšia z účastníčok diskusie).*“* /vyučená rómska žena s troma deťmi na RD, segregované prostredie

„Ja stále tvrdím, že tí chlapci sú tak vychovávaní. Napríklad, keď muž pôjde do hory na drevo, tak zoberie si toho syna, nezoberie si dcéru. Takže ten to vidí, keď ide do tej hory, a až bude veľký, bude aj on chodiť. Je tak? Ale nezoberie si tú dcéru. Takže je to tak... Keď budem mať dcéru a budem umývať riad, tak bude pri mne stáť a bude to vidieť, ako ten riad umývam, nezoberiem si k sebe chlapca... lebo už je to chlapec (odpoveď na otázku moderátorky, prečo nie syna), *nech si ho zoberie muž, nech s ním ide na ryby, nech s ním ide na hríby... keď pôjde na drevo, nech si ho zoberie. A ja keď budem riadiť, moja dcéra mi bude musieť pomáhať v tých domácich prácach, lebo je to žena. Ja som tak bola vychovávaná, bude aj ona!“* / nezamestnaná rómska žena bez záväzkov so SOU, segregované prostredie

„Myslím, že chlap má trošku na chlapca, lebo zase nebudem ja tomu svojmu synovi vysvetľovať také veci, čo má vysvetľovať muž. Ale hlavná vec, ja skrátka na tú malú, lebo mám také skúsenosti, že ja keď som bola ako dievča, tak som sa dala obalamutiť... Také (odpoveď na otázku moderátorky, ktoré veci by mal muž vysvetľovať chlapcovi) *, že skrátka sa má aj ten chlapec vyučiť, byť tiež taký trošku prísnejší na neho... aby videl prísnejšiu ruku. Lebo mama, tá sa ovplyvní hneď, ale otec by mal byť prísnejší, podľa mňa. A také veci sa niekedy vysvetľujú tým chlapcom, že to ja, ja by som sa hanbila o takých veciach, napríklad o ženách alebo také voľačo...“* /rómska žena so špeciálnou ZŠ na RD s dvoma deťmi, segregované prostredie

„Ja mám chlapca a tiež si myslím, ako vraví (iná účastníčka diskusie – pozn. aut.)*, že lepšie otec keď sa porozpráva ako ja...“* /vyučená rómska žena s jedným dieťaťom na RD, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

Druhá skupina účastníčok skupinových diskusií sa usilovala o uplatňovanie rovnakých nárokov na synov a dcéry alebo sa snažili nerozlišovať činnosti na také, ktoré sú určené iba synom, alebo iba dcéram. Išlo predovšetkým o vyžadovanie domácich prác aj od chlapcov, respektíve o prístup dievčat aj k tradične mužským činnostiam.

QUO VADIS, oz

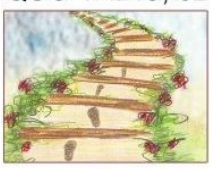

„Musia (synovia sa podieľať na domácich prácach – pozn. aut.), *napríklad moje deti, mám jednu dcéru, dcéra má vlastnú izbu, synovia majú spolu izbu, každý si musí svoju izbu spraviť. Neznamená, že keď ona je dievča, že bude robiť všetko sama, jednoducho si musia aj oni porobiť svoje veci, svoje veci poukladať, posteľ popraviť... Nie* (odpoveď na otázku, či sa nebojí, že budú ako otec, ktorý doma nepomáha), *lebo ja ich k tomu vediem, jednoducho si musia po sebe robiť... keď dokážu spraviť chlapci bodrel, tak si to musia dokázať aj spraviť po sebe.“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„U nás je to tak seberovne, ja im zadelím a musia spraviť, či je chlapec, či je dievča. Ja ich tak učím.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„A kebyže k tomu vedie rodič to dieťa: ´Ty si chlapec, ty čo máš prach utierať!´, tak on by v tom ostal. Ale ja som ho od mala učila: ´Prečo by mala len sestra riadiť, keď je dievča? Aj ty musíš vedieť urobiť po sebe poriadok!“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Ja to mám zase otočené – vnučky dve hrajú futbal a môj vnuk umýva riad...“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Popri základnom rodovom rozdelení povinností v rámci domácnosti a rozdielnych nárokoch na synov a dcéry sa v diskusiách pripomínali aj ďalšie výchovné aspekty. Jedna respondentka upozornila napríklad na rozdielny výsledok výchovy pri vyrastaní v rovnakých podmienkach. Hoci jej dvaja synovia boli vychovávaní rovnakým spôsobom, jeden vo svojej domácnosti dokáže vykonávať aj domáce práce a starostlivosť a druhý nie:

„Muž chodil robiť... keď videl môj starší syn, že ide jeho otec na drevo, išiel s ním. Druhý chlapec keď videl, že ide oco kopať po fajronte... zobral si krompáč, išiel s ním... Ale už, keď som povedala, idem do XY (najbližšie mesto – pozn. aut.), *ty umy riady a ty dlážku, gumu, musela som peniaze dať, musela som im zaplatiť. A spravil to iba jeden, ten druhý nie. Keď videl, že už autobus ide, že už idem dolu z autobusu, tak už povedal: ´Daj mi peniaze, lebo ja som to spravil.´ Ako som išla dnu ten prvý sa sťažoval: ´Ja som to všetko spravil, jemu nedaj nič!´ Tak to bolo. Mali dvanásť, trinásť rokov a mali krompáč v ruke chlapci. Jedného syna mám, jeho žena išla do pôrodnice, nikdy nepovedal: ´Mama príď, tam je toľko a toľko detí, im treba prať, variť.´ Nevedela som, či je doma alebo v pôrodnici, už som vedela len, že z pôrodnice prišla, už porodila. O všetko sa on staral, pral, všetko možné, ten najstarší syn. Ale už títo, oni by sa nestarali, nevedia... aj minule, syn býva vedľa a malá bola pocikaná a pampersku nemohol dať, nevedel dať pampersku. Doniesol mi ju sem a pampersku v ruke: ´Na mama, daj, ja neviem!´ Takže tak. Ale čo ja viem, ani môj muž na deti nemal času, chodil na tri zmeny do roboty, takže vôbec ani...“* /nezamestnaná rómska žena stredného veku so ZŠ, segregované prostredie

Ďalšia účastníčka diskusií pripomenula otázku iného správania dieťaťa v domácich podmienkach a mimo domácnosti; hoci jej syn doma nepomáha a nechá sa obsluhovať, na návšteve dokáže pomáhať pri upratovaní:

„Môj chlapec zase nič, všetko do ručičky mu podať, ani len smeti ísť vysypať! Ale keď ide k XY (do inej domácnosti na návštevu – pozn. aut.) *dole, tak tam pomáha, riadi... Malá sa príde sťažovať, že tam riadil a doma si nechce ani len hračky uložiť... Lebo mu poviem (reaguje ďalšia z diskutujúcich žien): ´Povysávaj, neseď!´ A on, že XZ* (meno dcérky – pozn. aut.). *´Prečo XZ? Aj ty si tu spal, aj ty si robil bodrel, zober si vysávač a vysávaj!´ Ja to tak robím, aby boli seberovní.“* / nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi, mesto – separované prostredie

Viaceré respondentky mali ešte malé deti a tie na domácich prácach participovali skôr zo záujmu ako z povinnosti. Na svojej situácii poukázali na ďalší aspekt výchovy: keďže malé deti sú v rómskych rodinách takmer vo výlučnej starostlivosti matiek, aj malí chlapci celkom prirodzene participujú spolu so svojou matkou na „jej“ prácach – na činnostiach patriacich do kompetencie žien. K rozdeleniu na mužské a ženské práce a rodovej „špecializácii“ sa dostávajú neskôr.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Ja mám iba chlapca (sedem rokov – pozn. aut.), *on so mnou varí, cesto robí, zemiaky oškrabe, dakedy aj riadi so mnou. Nemám dievča, neviem, možnože by som sa tiež takto, neviem... Nemá námietky* (odpoveď na otázku, či muž nemá k tomu námietky), *nemá.“* /nezamestnaná rómska žena s neukončeným SOU s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„Nie (odpoveď na otázku, či považuje za správne vychovávať chlapcov tak, že nemajú riadiť, lebo to v živote nepotrebujú), *ja to tak ani nevnímam. Zatiaľ sú chlapci malí, tak ja ich nenútim, ale vedia, čo si majú po sebe urobiť. Napríklad pyžamko si uloží, ten malý si poukladá veci: ´Mama, ako som si pekne uložil!´ Učím ich, ako si čo majú, ale žeby na nejaké domáce práce... Oni aj teraz* (odpoveď na otázku, či bude chlapcom brániť, keď budú väčší, aby varili)*, cibuľu krája, mrkvu.“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

„Ja nenútim tú staršiu, aby niečo robila, musí na to jednoducho prísť, že keď niečo vidí, že by to mala spraviť. Nenútim ju ešte zatiaľ do toho.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Pri malých deťoch ženy rozdiskutovali aj všeobecnú tému o pôsobení rodovo stereotypných predstáv už od najútlejšieho veku. Pripomenuli ich prítomnosť v rozprávkach, pri farbách oblečenia alebo v očakávaniach kladených na správanie chlapcov a dievčatá prakticky od narodenia. Svet na silných chlapcov a citlivé dievčatá majú rozdelené už deti vo veľmi malom veku. Záľubu dievčat v modrej farbe a chlapcov v ružovej okolie odmeňuje sankciami.

„...už v tých rozprávkach sa ukazovala rola ženy a rola muža. Napríklad mám dcéru, ktorá má desať rokov a veľmi sa jej páči modrá farba, vôbec to neberiem tak, že modrá farba je chalanská; má rada tmavé veci, neberiem to tak, že je dievčatko a musí byť ružová ako cukrík. Keď proste má rada modrú farbu a páčia sa jej úplne tmavohnedé nohavice a majú taký chlapčenský strih, prečo jej to neobliecť, prečo jej vnucovať – si dievčatko a ty si tú ružovú farbu musíš obliecť... moja sestra má chlapčeka a kúpila som mu také pekné ružovo-žlté tričko. Ale vonku mi povedali ženy, že čo z neho robíme, pretože to tričko je ružové... už tam sa to začalo s tými farbami... už od malička sme vlastne tým deťom vnucovali – tebe nemôžem dať ružovú farbu, lebo budeš gej, ťa proste budú považovať, že ty si na chlapov. A... dievčatku nedám modré tričko, pretože budú vravieť, že je ako chlap, chlapina, že modrá je mužská farba... Najhoršie na tom je, že dievčatám už dáme modrú, dievčatkám dáme aj nohavice, nemáme už taký problém dievča obliecť do mužského, ale pri chlapcoch všetko dievčenské je zakázané (pridáva sa ďalšia účastníčka diskusie – pracujúca žena s VŠ).*“* /pracujúca rómska žena z mesta, nesegregované prostredie

„...môj syn má tri a pol roka a už tak okolo dvoch rokov... začal rozoznávať: chlapec silný, dievča plače. To si možno niekedy mnohé veci neuvedomujeme, lebo je to v nás zažité, my sme tiež ženy, ktoré boli nejako vychovávané: toto sa má, lebo toto je ženské, toto je chlapské a chlapi neplačú. Koľko krát si to povedala svojmu synovi! Jednoducho je to v nás a často si neuvedomujeme, čo takéto rozdeľovanie už od malička v tých deťoch spôsobuje a čo to v nás zanecháva do dospelosti... že to nevnímame, už je to také pre nás bežné...“ /pracujúca rómska žena s ukončeným VŠ vzdelaním

K udržiavaniu a prežívaniu rodových stereotypov prispieva výchova a socializácia v rodinách v pomerne veľkej miere. Ukázalo sa, že rómske rodiny nie sú výnimkou; naopak v situácii priestorovej a obrovskej sociálnej izolovanosti je prenos a udržiavanie vzorcov správania medzi generáciami ešte jednoduchšie. Vplyv vzorov a uplatňovania rozdielnych nárokov a očakávaní voči chlapcom a dievčatám vo východiskovej rodine na správanie vo vlastných rodinách pripomenula jedna zo žien nasledovným spôsobom:

„Ja si myslím, že veľa k tomu prispieva vlastná skúsenosť. Sme dve sestry a máme brata; mama nekládla na brata upratovať, aby niečo robil v domácnosti. Brali to tak, že my sme dievčatá, my musíme upratovať, starať sa o domácnosť, ale ten muž to už robiť nemusel. Jasné, že sa nič nezmenilo, keď sa oženil. Ako ja viem, tak aj moja švagriná sa musí starať o tú domácnosť, o všetko sama... Ja by som povedala, že skôr očakávania mali väčšie od nás dievčat ako od brata (odpoveď na otázku, či mali rodičia väčšie očakávania od brata alebo od dievčat). *Pokiaľ ide o nejakú zodpovednosť, určite. Brat bol dosť taký, tiež mal svoje muchy ako mladý chalan, mama sa bála, aby nezapadol niekde do nejakých problémov veľkých. Bola na to sama, tak my sme boli skôr pomocníčky maminine, dohliadali sme na brata, aby neurobil nejakú hlúposť, lebo otec nám robil dosť veľké problémy...“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

Načrtnutý obraz o výchove v rómskych rodinách naznačuje, že mnohé z nich odovzdajú rodovo rozdielne vzory správania a očakávania aj budúcej generácii. Rozdelenie na „ružový a modrý svet“ je v slovenskej spoločnosti stále celkovo pomerne hlboké, v prostredí rómskych komunít sú tieto dva svety prítomné ešte výraznejšie. V deklaratívnej rovine síce viaceré účastníčky vyjadrili v závere diskusií súhlas s tvrdením, že práve postoj byť vo výchove prísnejší na dievčatá ako na chlapcov alebo vylučovať chlapcov z domácich prác môže prispievať k tomu, že chlapci sú v dospelom živote menej zodpovední a sú závislí na ženách, lebo sami doma nič neurobia a očakávajú to od žien, vo svojich rodinách takýto model presadzujú – vedome alebo nevedomky. Medzi rómskymi ženami boli mnohé zástankyne rodovo špecifickej výchovy, ďalšie ženy stereotypné predstavy síce explicitne odmietali, ale pri výchove svojich detí sa im vyhnúť nedokážu.

2.6. Rómske ženy a politicko-občianska integrácia

Hlavným zámerom projektu bolo zvýšenie participácie rómskych žien na verejnom živote a posilnenie ich advokačných schopností pri obhajobe práv rómskych komunít. Výskum mal pomôcť pri identifikácii rodových stereotypov a ostatných príčin, ktoré môžu predstavovať bariéry občianskej participácie rómskych žien. Nasledujúca kapitola do celkového obrazu o živote rómskych žien pridáva ďalšiu časť ich pôsobenia – mapuje vybrané aspekty politicko-občianskej integrácie rómskych žien. Pozornosť venuje prekážkam v prístupe k niektorým verejným službám a tiež podobám a prekážkam angažovanosti rómskych žien v aktivitách a činnostiach smerovaných k podpore uplatňovania ľudských a občianskych práv.

2.6.1. Podoby občianskej participácie rómskych žien a jej prekážky

Predchádzajúce kapitoly priblížili situáciu rómskych žien z hľadiska materiálnych podmienok života a ich pôsobenia v domácej sfére, priblížili rozdielne postavenie rómskych žien v oblasti vzdelávania a platenej práce. V každej z týchto oblastí sa zistilo množstvo problémov, ktoré môžu predstavovať prekážky aj v ich občianskej angažovanosti.

Rómske ženy zo skupinových diskusií mali podľa angažovania vo verejnom priestore rozdielne zloženie. Vyskytli sa medzi nimi na jednej strane ženy, ktoré mali s verejnými aktivitami množstvo skúseností, ale aj ženy, ktoré tento typ aktivít ešte nevyskúšali; tie prevažovali. Popri rozsahu sa účastníčky diskusií odlišovali aj na základe typu vykonávaných aktivít. Niektoré zo žien pôsobili len v záujmových skupinách alebo združeniach a do občianskych aktivít v zmysle angažovania sa vo verejných veciach sa ešte nezapojili. Bola to napríklad činnosť vo folklórnom súbore alebo tlmočenie pre združenia nepočujúcich:

„...sme v súbore, ale nezaložili sme ho my (odpoveď na otázku, či sa nejako verejne angažujú alebo niečo organizujú).*“* / nezamestnaná rómska žena v strednom veku so ZŠ, segregované prostredie

„Pomáhala som nepočujúcim, ale to nebola taká moja činnosť, to bola len moja záľuba. Veľmi ľutujem, že už to nerobím, pretože ma to strašne bavilo – chodila som po zájazdoch a tlmočila som prednášky nepočujúcim...“ /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

Druhým typom participácie bola dobrovoľnícka činnosť v rámci kultúrneho centra, kde sa ženy venujú pomoci marginalizovaným rómskym komunitám. K dobrovoľníckej práci sa dostali cez svoje kultúrne aktivity v rómskom súbore, ale boli oslovené zo strany vedenia centra za iných okolností. Všetky dobrovoľníčky vyjadrili svoje uspokojenie zo svojho pôsobenia v oblasti dobrovoľníckej práce, oceňovali aj integračnú funkciu tejto aktivity, ktorá im pomohla prekonať sociálnu izolovanosť nezamestnanej ženy s deťmi a integrovala ich do priateľských skupín:

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

QUO VADIS, oz

„...tancovala som v súbore a chodila som sem do centra medzi ženy. Tiež som mala najprv také zmiešané pocity, keď ma dala XY (vedúca projektu – pozn. aut.) *s nimi robiť ako dobrovoľníčka, že sa budem s nimi stretávať, lebo ja som sa s nimi nekamarátila, predsa je tam ten vekový rozdiel. Teraz už ich mám veľmi rada, už si neviem predstaviť, že by tu bol niekto druhý, spojilo nás to...“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a jedným dieťaťom pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Boli sme stále v kontakte spolu, potom sa nám naskytla táto šanca (pracovať ako dobrovoľníčky v KC – pozn. aut.), *že sme mohli byť ešte častejšie spolu. Už nežijeme tak stereotypne, že len doma medzi štyrmi stenami. Z tohto klube chodíme na rôzne semináre, akcie, sme medzi ľuďmi. Je to iné, nie je to len také, že len doma, musíš variť a žehliť, alebo len sedieť na dvore.... Aj* (odpoveď na otázku, či to majú v rámci aktivačných prác), *ale väčšinou je to dobrovoľné.“* / nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

Hoci zriedkavejšie, ale vyskytli sa aj podstatne bohatšie skúsenosti s verejným pôsobením. Na jednej zo skupinových diskusií sa zúčastnila rómska žena s bohatými verejnými aktivitami, ktorá sa im venuje dlhšiu dobu. Vyskúšala v priebehu niekoľkých rokov prácu rôzneho zamerania – od práce s rómskymi deťmi, cez sociálnu a terénnu prácu, až po kultúrne aktivity. Niektoré činnosti sa priebežne profesionalizovali, ale vo veciach obhajoby ľudských práv rómskych žien i iných verejných veciach sa angažuje kontinuálne:

„...začala som pracovať s deťmi, s rómskymi deťmi, s mládežou, z čoho potom vznikla až moja práca; začali sme pracovať s našimi bývalými deťmi – s mamičkami, ktoré už boli dospelé, ktoré sa nachádzali v istých problémoch. A to bolo to moje také, cítila som povinnosť začať v tejto sfére pracovať, to znamená v sociálnej práci, v dielni, v tej lokalite, v ktorej bývajú, okolo spôsobu ich života... A prišla som na to, že riešiť sa dá, keď tí ľudia si to riešia medzi sebou, len potrebujú nejakého vodcu alebo nejakého človeka, ktorý to usmerňuje a tak trošku pripravuje na komunikáciu, vyjednávanie, atď. Vznikla terénna sociálna práca, okrem toho som začala robiť v oblasti kultúry... tá posledná je práca s rómskymi ženami – mamičkami s tým, že nie je každá rómska žena stavaná len na zbieranie papierov v rámci aktivačných prác, upratovanie v meste, chodiť s lopatou, s metlou, ale majú aj iné schopnosti, len to v nich treba troška zobudiť a troška im dať prístup k tomu, aby sa mohli vzdelávať, aby si mohli zdvíhať svoje sebavedomie. To je taká posledná moja akcia, ktorá prebieha.“ /rómska žena s SŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské segregované prostredie

S angažovaním sa vo verejnej politike neboli skúsenosti účastníčok diskusie bohaté. Niekoľko žien pôsobilo pri ovplyvňovaní lokálnej politiky, skúsenosť s kandidovaním do lokálnych politických funkcií mala len jedna z respondentiek. Svoju skúsenosť s kandidovaním opísala ako veľmi heterogénnu, s pozitívnymi i negatívnymi skúsenosťami.

„Tak tým sa zaoberáme (problémy na lokálnej úrovni a vyjednávanie s mestom – pozn. aut.), *dá sa povedať. To som ani nevedela* (že to je politika – pozn. aut.), *rozoberáme rôzne problémy, ja sa chodím aj vadiť.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„Tak áno, ja som kandidovala (odpoveď na otázku, či sa zapájajú do politiky), *skúsila som to. Kandidovala som nie preto, že som chcela byť v politike, ale preto, že som rok a pol pripravovala iné lokality k tomu... tak som musela urobiť prvý krok a aj ja som sa zaregistrovala. Neviem, či je to aj u Nerómov, ale u Rómov platí jedno – Rómov treba vidieť a chytiť, inak nič neurobia, nič neskúsia. Ak len teoreticky s nimi o niečom rozprávame, oni si to vypočujú, celý čas budú prikyvovať... a tým to skončí. Ale ak tých ľudí berieš do terénu a robíš niečo ty ako vzor... tam sa to niekde kladne odzrkadlí. Takže som išla. Reakcie – ako to povedať. Sú ľudia, ktorí jednoducho... sú závistliví; sú ľudia, ktorí si spomenú na to, čo sa všetko urobilo; sú ľudia nerozhodní; a sú ľudia falošní. Štyri skupiny, ale to nie je len medzi nami, to je, myslím, úplne všade. Keď som kandidovala, mala som veľmi silnú oporu tu v meste, obzvlášť medzi svojimi ženami, aj s ich mužmi. Ale čo som pocítila, že mi viac priali muži ako ženy, neviem prečo... ženy boli... v lokalite také, že: ´No dobre, povedali niečo...´ Ale muži... počula som také výroky: ´Ktorá urobila to, čo ona ako žena, ktorá sa dokáže postaviť ako ona, ktorá ide na mesto a presadí to, čo chce!´ Toto ma troška potešilo... ale rozhodne nerozmýšľam v živote o žiadnej kandidatúre.“* /rómska žena stredného veku s SŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

Počas skupinových rozhovorov rómske ženy vyjadrili ochotu a záujem angažovať sa vo verejnej sfére, zároveň ale uvádzali množstvo prekážok, ktoré im v tom bránia. Niektoré obmedzenia mali všeobecnejší charakter a sú už známe z predchádzajúcich častí, no pribudli zároveň nové ťažkosti. Z prvej skupiny všeobecných prekážok to bol predovšetkým **nedostatok času v dôsledku rodinných povinností, materstva alebo vzdelávania.**

QUO VADIS, oz

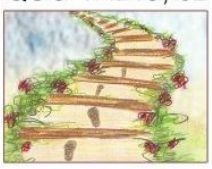

„Nedostatok času, ja mám strašne málo času na seba, aj na svoju dcéru zato, že ozaj strašne veľa ľudí je u nás chorých v rodine a nedá sa to nejako, tak že by sme ich dali bokom. Keby že chcem nejakú aktivitu alebo čo robiť, museli by sme ich dať dakde do nejakých domovov, aby sme ten problém vyriešili“ /nezamestnaná rómska žena z mesta, neukončená SŠ

„Ja nemám kedy, ja som už tak vyčerpaná sama zo seba, že už chodím aj po doktoroch... Keď neriadim, druhé robím, nestíham do zrkadla ani dakedy nepozrieť, nemám čas na seba absolútne! Ja... som vždy do večera v behu. Máme takého chlapca hyperaktívneho, človek sa mu musí fakt dvadsaťštyri hodín venovať. Potom príde dcéra domov, tá chce to, ten chce zasa to. Takže nemám čas, niekedy ani o seba dbať, ani o svoje zdravie. Teraz už to tak na mňa doľahlo...“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„...otehotnela som, angažovať sa teraz do niečoho...“ /rómska žena z mesta pracujúca mimo vyštudovaný odbor

„Veľmi málo (voľného času má – pozn. aut.), *rada si čítam časopisy, teraz je to fakt strašne minimálne! Vždy som sa snažila ich prečítať, teraz koľkokrát mi len tak prejdú cez ruky, keď som ten časopis vôbec dostala. Veľmi málo, pretože teraz, keď chodím do školy, tak sa viac – menej musím, ten čas voľný, keď už mám trošku, tak sa musím učiť. Alebo potom skôr tak relaxujem.“* /rómska žena so SOU na RD s tromi deťmi pracujúca v MVO, mestské separované prostredie

Popri všeobecných bariérach širšej integrácie rómskych žien vo verejnej sfére sa pri občianskej participácii medzi bariérami uvádzalo málo vedomostí o možnostiach angažovať sa a nedostatok skúseností či zručností pre takéto aktivít:.

„Neangažujem sa v ničom, nemám kde, keby som aj chcela... pravdaže asi každá žena sa chce (odpoveď na otázku moderátorky, či by sa chcela v niečom angažovať), *niekde robiť čo by ma zaujímalo.“* /nezamestnaná vyučená rómska žena z mesta, jedno dieťa

„No nerozumiem tomu (politike – pozn. aut.). *Ja to len sledujem v televízore, keď sú správy, čo sa deje v politike, si to nenechám ujsť.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Najsilnejší hlas zaznel ale zo strany rómskych žien pri pomenúvaní prekážok verejného angažovania na lokálnej úrovni na konto **slabej súdržnosti a podpory okolia.** Hoci by išlo o vec v prospech celej komunity, rómske ženy vyjadrovali silnú nedôveru v realizáciu spoločnej aktivity. Spolu s tým sa viaže nechuť, odmietanie obyvateľov spolupracovať. Podľa nich sa každý venuje iba sebe a nepripoja sa na podporu nejakého spoločného cieľa.

„...tak v podstate nemáš sa kde, nemáš ako, nezapojím sa sama. Teraz poviem: nemáme na dvore pre deti ihrisko, tak idem na mesto zháňať nejaké financie? Sama to nezvládnem, nemám na to kompetenciu, nemám na to ľudí, neviem kam, neviem čo. Na druhej strane ani nevidím nejakú šancu, aby to bolo tak ako to chceme... vedela by som... zo skúseností, čo mám, ...viem za kým konkrétne, aspoň tak námatkovo viem, kde by som mala ísť, ale nejde to, nedá sa. Vidím, že to k ničomu nespeje, sú na to terénni pracovníci, ktorí to nedokázali za tri roky, tak prečo by som to mala ja, ako to ja dokážem za mesiac, za dva, za tri, za pol roka. Nevidím nejaké chcenie ďalej, že by to chcel aj niekto druhý. Hovoriť sa o tom hovorí, ale nič z toho nie je.“ /rómska žena z mesta pracujúca mimo vyštudovaný odbor

„...ako to mám zmeniť (reakcia na pripomienku spoludiskutujúcej, nech ide a niečo zmení, urobí preto, aby mali deti v osade možnosti vyžitia)? *...to by sme sa museli chytiť viaceré ženy... Daj sa s mamičkami, čo majú deti, spolu a choďte za starostkou a zmeníte to* (radí druhá z diskutujúcich žien). *...to je len tak ľahko rozprávať* (reaguje prvá). A tretia dodáva: *A starostka ti povie: ´My to postavíme a na druhý deň to bude dolámané! Nie je to financované, zložte sa, postavte si, kúpte si drevo, chlapi sú tam šikovní!´“* / rómske ženy zo segregovaného prostredia

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Podľa mňa nám v tom bráni to, že samé si nevieme niekedy ten čas zadeliť a nájsť si chuť zájsť tam. A nieže jeden človek, proste partia. Napríklad keď sa píše petícia, tam tiež musí byť viacej podpisov, tak sa ľudia nahromadia, idú, z našej strany ponúkame toto a z druhej strany by sme ťa požiadali o toto. Lenže niektorí ľudia by chceli voľačo a nič pre to nespravia. Podľa mňa, keby sme voľačo chceli, tak aj my musíme voľačo obetovať.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„No porozumenie medzi nami všetkými (odpoveď na otázku moderátorky, čo im bráni v zorganizovaní akcie), *napríklad teraz sa povie tak a o chvíľku už je iné, už vidíte iba tú jednu osobu napríklad, že sa snaží. A keď je zasadanie alebo čo, tam aj starosta sa ukáže, on povedal, že keď my budeme mať snahu, tak aj on bude mať. Máme tam zlú cestu v osade, ledva tam chodí aj sanitka... Už aj sťažnosť je na nás, aj po nemocniciach a všade, že nikde to tak nie je, iba tam u nás v osade. Keď sa dohodneme, tak sa to nedá. Máme všetci prísť, porozprávať sa, čo by sme chceli, ale každý doma je akože múdry a keď už treba ísť, tak každý si robí svoje.“* /rómska žena so špeciálnou ZŠ na RD s dvomi deťmi, segregované prostredie

„Každá jedna sa potom vyhovára (odpoveď na otázku moderátorky, čo im bráni, aby sa zorganizovalo zo šesť žien a pokúsili sa o zmenu), *napríklad jedna – dve pôjdu, ja mám robotu, ja musím teraz variť, zamiesť, ja musím teraz uvariť. Ale podľa mňa, aj to sa dá spraviť: dve majú robotu, chcú byť pri deťoch, uvariť, my dve to spravíme. Zase ony keď pôjdu robiť, ja budem sedieť doma. Dá sa to aj tak spraviť, lenže viete, keď si človek nesadne...“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„...niektoré to možno chcú zmeniť, možno niektoré to robia naschvál, ja neviem... Keď sa povie, že ideme robiť, lebo voľačo je zle, už potom jedna druhú pozná, ideme robiť, pôjdeme. Čaká sa aj dva-tri dni, nechá to jedna, nejde robiť, spraví si svoj poriadok, tak nejdem ani ja. To sa tak nemá – môj dvor môže byť čistý, ale okolie kade chodia ľudia...“ /vyučená rómska žena s jedným dieťaťom na RD, segregované prostredie

„Keď oni budú vidieť, tak si radšej šatku dajú na hlavu (odpoveď na poznámku moderátorky, že sa ostatní možno pridajú, ak by samé začali). *“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

Nie len na odmietanie komunity participovať na spoločných aktivitách, ale angažovanie podľa účastníčok diskusie naráža aj na **vysmievanie a podpichovanie zo strany okolia.** Jedna respondentka uviedla dokonca príklad fyzického ohrozovania pri pokuse o aktivitu k zabezpečeniu lepšieho poriadku v osade:

„No... okolie (odpoveď na otázku moderátorky, čo na ich aktivitu hovorí okolie). *Tu sú ženy, tak strašne niektoré zadubené, že sa nám smejú. Rady stoja pri paneláku, len ´drby´ robia, nám sa smejú, kade chodíme, čo robíme. A že naši muži, takí sprostí, nás púšťajú...*“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

„Poviem to tak. Keď si človek povie svoju pravdu, tak... sa tam normálne klebetí po jednej, po druhej stránke na nás... len, keď oni vravia, pôjdeme spraviť toto a toto...“ /rómska žena stredného veku s osobitnou ZŠ, segregované prostredie

„...a okolie čo na to, čo robíme... tiež mužovi vravia: ´Ako si môžeš pustiť takú peknú ženu, aká ti vyobliekaná ide!´ Alebo keď sme išli do Bratislavy a mali sme krátke minisukne, tak ohovárali, vraveli mužovi: ´V značkových sukničkách krátkych idú do Bratislavy, nevieš, kde idú?!´ Jednoducho nahovárajú muža, lenže...“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a jedným dieťaťom pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované

„...starosta mi vravel, že ja som tam najstaršia. Tak som vravela, že starosta mi dal vedieť, doniesla som sáčky, že každá jedna, čo má decko, aby hodili do sáčku tie plienky; a psy... večer majú byť otvorené a cez deň zatvorené. Nikto si nedal... Som im pekne povedala a oni mi vraveli, že aby som sa do toho nestarala. Koľko razy bolo, že mi prišli aj polámať dvere a do bitky koľko razy to bolo... keď voľačo si svoje poviem, tak každý: ´Ty sa do seba star!´ ...ja len voľačo (poviem – pozn. aut.) *a už sa mi každý vyhráža...“* /rómska žena stredného veku, segregované prostredie

5/ Dostupné na www.oad.sk, www.ivo.sk, www.moznostvolby.sk.

Posledná skupina prekážok, o ktorej rómske ženy hovorili v rámci skupinových diskusií, by sa dala nazvať **prekážky v myslení**. Týkali sa jednak stereotypných predstáv žien o povinnosti starať sa len o rodinu a domácnosť, čo vedie k tomu, že nemá čas alebo záujem sa angažovať pre veci svojej obce či komunity. Jedna zo žien upozornila tiež na potrebu pracovať s partnermi angažovaných žien v záujme odbúravania ich predsudkov voči verejným aktivitám ženy.

„...rómska žena ešte stále vo svojom povedomí má zakódované, že je povinná sa starať o tú svoju rodinu, je povinná zdieľať len problémy s deťmi, viesť celú domácnosť (odpoveď na otázku, prečo sa ženy menej zapájajú do politiky). *A tým pádom nemá čas alebo ani nemá záujem zaoberať sa dianím svojho okolia a svojho mesta... rieši si svoje problémy – ako zaplatí byt, elektriku, ako deťom zabezpečí desiatu, ako zošity zabezpečí... Má dosť svojho bremena.“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„...často s nimi (s manželmi dobrovoľníčok – pozn. aut.) *rozoberám také veci. Teda nieže ženy majú právo, nedráždim ich; ale im poviem: ´Chcete mať také ženy zadubené, ktoré sa budú vedieť len usmievať, ani len sa pozdraviť, len stáť pri paneláku v teplákoch a s detičkami? Za chvíľu ti bude sťahaná, strhaná, nebudeš môcť s ňou nikde ani ísť, lebo nebude vedieť dobre rozprávať, dobre sa tváriť, komunikovať s ľuďmi. Ty nechceš mať ženu na úrovni?´ ´Máš pravdu...´ Takže asi takýmto spôsobom... Potom je ďalšia vec: keď tu niečo máme, snažíme sa aj mužov medzi seba zapájať... ktorý chlap chce, príde, ktorý nechce, nepríde. Nenútime, ale väčšinou sú zvedaví, aspoň pozrieť určite prídu....“* /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

Skupinové diskusie poukázali na to, že v oblasti občianskej participácie sa ženy stretávajú s mnohými a rôznorodými prekážkami. Okrem všeobecných bariér vyplývajúcich z ich rodinných povinností a rodových očakávaní a diskriminácie narážajú alebo predpokladajú pri svojich aktivitách vo verejnom priestore také bariéry, ako nedostatok skúseností a zručností, alebo neznalosť možností angažovať sa. Zdroj ťažkostí občianskej participácie videli aj v nedostatku podpory a ochoty k spolupráci vo svojom okolí, musia čeliť posmeškom a nepriateľským postojom od komunity. Zistenia vypovedajú o sťažených východiskách pre občiansku participáciu rómskych žien v porovnaní so ženami z majority, ich rozhodnutie pre angažovanie sa vo verejnom záujme vyžaduje viac odhodlania a úsilia. Takáto situácia zároveň indikuje potrebu silnejšej podpory a posilnenia rómskych žien.

2.6.2. Skúsenosti s diskrimináciou vo verejnom priestore

Výskumy a monitoringy nerovného zaobchádzania na Slovensku potvrdzujú silnú pozíciu etnicity medzi dôvodmi takýchto praktík (ODZ, IVO, CVEK, MV...)./5 Diskriminačné prístupy, s ktorými sa rómske ženy stretávajú v oblasti platenej práce a školstva, ako ich uvádzajú kapitoly vyššie doložili, že ich skúsenosti s nerovným zaobchádzaním sú pomerne bohaté. Táto časť mapuje ich skúsenosti v prístupe k vybraným službám a so zaobchádzaním vo verejnom priestore.

Skupinové rozhovory na túto tému identifikovali viacero priestorov, kde sa s diskrimináciou stretli a v akých situáciách. Medzi priestory, kde dochádza k diskriminačným praktikám, patria **reštauračné zariadenia**. Viacero skúmaných rómskych žien uviedlo osobnú skúsenosť s odmietnutím obslúžiť v reštaurácii, objavila sa aj nepriama skúsenosť s opačnou praxou, keď zákazník sa nenechal obslúžiť čašníčkou, ktorou bola rómska žena.

„Jednoducho, keď sme si objednali, tak povedali, že Rómovia tam majú zakázané. Alebo skrátka vôbec ani nepustili dnu (ďalej konkretizuje viaceré reštauračné zariadenia v meste – pozn. aut.).“ /nezamestnaná žena s neukončenou SOU, mestské prostredie

„Stalo sa veľa krát. A dôvod mi povedala taký, že asi pred týždeň Cigáni spravili bitku, tak šéf im zakázal obsluhovať druhých: ´Nehnevajte sa, ale musíte odísť!´ /nezamestnaná rómska žena bez záväzkov s ukončeným SOU, segregované prostredie

„Mňa s mojou kmotrou áno (odmietli obslúžiť – pozn. aut.), *išli sme raz, muži nás pustili, že ideme von, že sa ideme trošku odreagovať... Vošli sme dnu, všetko samá mládež, mladí bieli a my dve Rómky. Prišla* (čašníčka – pozn. aut.) *k stolu a povedala nahlas: ´Postavte sa a odíďte, neobslúžim vás!´ Medzi toľkými ľuďmi sme sa, tak ponížene cítili. ´A kvôli čomu?´ ´Prídete akože dve a za chvíľu vás tu bude tridsať, von!´ A museli sme odísť.“* /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

„Mne nie, ale mojej kamarátke... už skončila deviaty ročník, že ide na učňovku a išla do Bratislavy. Normálne pekne oblečená, všetko, nechty v poriadku. Zato, že je Cigánka, nemôžu všetkých Cigáňov hádzať do jedného vreca, niektorí sú čistotní a vedia sa aj správať. Voľajaký pán si voľačo objednal a ona bola čašníčka, tak ten čo varil ju poslal, že to má ísť zaniesť. A ona išla ten tanier zaniesť tomu pánovi, on že na ňu pozrel, že to je Cigánka, tak jej to vrátil a zaplatil.“ /vyučená rómska žena s tromi deťmi na RD, segregované prostredie

Ďalej s odmietaním a stigmatizáciou majú rómske ženy zážitky z **autobusovej dopravy**, kde sa im stáva, že si nikto nechce prisadnúť:

„Mne sa to stáva každý deň, keď cestujem z XY do YZ (z mesta bydliska do mesta pracoviska a späť – pozn. aut.), *aj dám tú tašku k sebe na stehná. Vidím, že ide staršia pani, ja doslova jej ukážem proste, že si môže sadnúť, ani sa nemusí pýtať. Otočí hlavou a urobí sa, že to nevidela. Takže mne je fajne, lebo poslednou dobou sa, že rozvalím a veľmi dobre sa mi cestuje.“* / pracujúca rómska žena z mesta, SŠ vzdelanie

„Áno, išla som domov zo školy, keď som chodievala do XY (vzdialenejšie mesto – pozn. aut.), *radšej stála taká staršia pani, ako keby si... Vravím: ´Sadnite si.´ ´Nie!´ Tak radšej stála, ako keby si sadla. Ale ochota bola.“* /rómska žena so špeciálnou ZŠ s dvomi deťmi na RD, segregované prostredie

„Áno, určite áno, stalo sa to viacerým určite“ /rómska žena s neukončeným SOU na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

Jedna respondentka porozprávala svoju skúsenosť s obmedzenou dostupnosťou predškolského zariadenia, keď jej nechceli zobrať dieťa do materskej škôlky; uvedeným dôvodom bolo, že si to rodičia detí neprajú:

„Ja som mala skúsenosť. Je jedna materská škôlka, ktorá funguje doteraz, tam rómske dieťa nezoberú, keby ste priam prišli zlatom obsypaná, oblečená! Že si to rodičia neprajú... je to súkromná škôlka, jediná škôlka, kde otvorene nám povedia, že rómske deti, malé deti nezoberú, že rodičia nesúhlasia. A ešte mám jednu skúsenosť – povedia, že rómske matky nechcú dávať deti do škôlok. My sme bojovali o to, aby nám deti zobrali do škôlky s pani riaditeľkou tiež... vy nás neposudzujte, že sme Rómky, my sme ľudia! A rodičom odkážte, že takisto sa staráme o deti ako aj oni! Vyhovárajú sa na rodičov, ale oni... rozhodujú – učitelia a riaditeľka, zástupkyňa tiež nezobrala, odmietla nám deti. Teraz už druhý rok, čo bojujeme, aj pani psychologička nám pomohla, tak teraz nám len zoberú. A aj to, že sú predškoláci, že je to povinné, tak nám sľúbili, že zoberú deti do škôlky. Takže toto je veľká skúsenosť.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Častejšie si ženy z fokusových skupín sťažovali na **zaobchádzanie a komunikáciu na úradoch**, kde mali pocit, že ich často na základe etnicity odbijú a nevysvetlia im zrozumiteľným spôsobom, na čo majú nárok a ako majú postupovať:

„To tak idete na úrad a ona vám rozpráva paragrafy. Keď jej poviem, povedzte to tak, aby som tomu rozumela, tak si stále rozpráva len to svoje, čomu ja vôbec nerozumiem. Takže asi tak: aj keď jej poviem, nech mi to povie ako normálnemu človeku, normálnymi slovami, po našom; nie – jednoducho si to rozpráva podľa paragrafov a človek nerozumie.“ /rómska žena z mesta pracujúca mimo vyučený odbor

„Ja s tým tiež mávam problémy na úradoch, určite, stáva sa to hocikedy. Minule napríklad na daňovom úrade, keď natrafím na osobu, ktorá má taký prístup k ľuďom, tak sa tak správa, proste... niekedy fakt, že ...takéto negatívne zážitky na úradoch, najmä Rómovia s vybavovaním – napríklad pôžičiek, úverov ...alebo mobilov tiež.“ /pracujúca rómska žena z mesta, VŠ vzdelanie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

QUO VADIS, oz

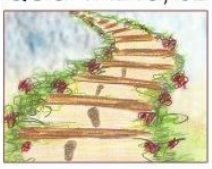

„No už teraz väčšinou sa bavia tak s Cigáňmi, vidia Cigáňov vo dverách, sú tak zvyknutí... už nehľadia, či to je tá, či tá: ´Čo potrebujete?´ ´Potrebovala by som toto poradiť.´ ´Tu máte papiere, choďte na chodbu a vypíšte si to!´ ´Ale ja to neviem.´ ´Mňa to nezaujíma, vypíšte si to sama!´ To je taký prístup teraz... Kebyže nemáme týchto dvoch terénnych sociálnych pracovníkov, tak ani tie jednorazové príspevky by som nevedela! A niektorí, čo takto idem, sa do iného mesta dostanem, stretnem tam voľakoho a ten povie: ´V našom meste toto dávajú a v tvojom meste to tvojim nedajú?´ Hovorím: ´Nie.´ ´A čo tam nejdeš? Nám to nikto nepovedal a ani nám to neponúkol, ale my to dostávame každý mesiac alebo každý rok.´ Viete, to je také...“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD s jedným dieťaťom, segregované prostredie

„To sa stáva často. A povedzte, ako na to argumentujú... Niekedy vám povie, inokedy vám odpovie, keď vy poviete: ´Ale ja to neviem, ja to nemám skade vedieť!´“ /rómska žena stredného veku s VŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

„To je podľa nálady, ak má náladu, tak ti vysvetlí. Záleží od toho, kvôli akému účelu ideš, čo sa pýtaš.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a dvomi deťmi pracujúca ako dobrovoľníčka, mesto – separované prostredie

„Napríklad ja mám skúsenosť, lebo mi dieťa donieslo papier, ale už nie je taký papier, keď ste v hmotnej núdzi. Išla som na úrad sa spýtať, ako si dovoľujú mi dať podpísať taký papier, že sa dieťa hygienickým alebo stravovacím návykom chce učiť. Ona sa zasmiala a povedala: ´Som veľmi rada, že to takto čítate, ani mne sa tento papier nepáči, že je to tak napísané. Lenže štát si dal taký zákon, že to tak musí byť vysvetlené, napísané, keď žiadate o hmotnú núdzu pre dieťa v škole na stravu a pomôcky.´ Pripadá mi to tak, akoby my sa nechceme starať o deti, že sme nezodpovední rodičia, taký papier si spravia. Proste nenapíšu tam tak, že sme v hmotnej núdzi z nejakých iných dôvodov, pretože sa nevieme starať, že musia učiť deti nejakým stravovacím návykom. Bola som tým pohoršená, ale mi to pekne vysvetlila na úrade.“ /nezamestnaná rómska žena so SOU a štyrmi deťmi, mesto – separované prostredie

Posledný priestor, kde účastníčky diskusie pociťovali diskriminačné praktiky, bola **obec a jej aktivity a zariadenia**. Vo svojich výpovediach uvádzali nerovný prístup rómskych obyvateľov k obecným aktivitám a vyjadrili pocity segregácie rómskych detí vo voľnočasových činnostiach, ako aj presvedčenie, že Rómovia nedostávajú finančné prostriedky na šport a kultúru:

„Tu sa nič také nedeje, a keď áno, tak možnože o tom ani nevieme. Pravdupovediac, nie je o čo sa tu zaujímať. Ak sa tu aj niečo deje, tak viac-menej pre bielych ako pre Rómov. Tak by som povedala, že bieli sú tu viac vítaní ako Rómovia, viac sú pozývaní... Nie (odpoveď na otázku moderátorky, či vyvinuli nejakú aktivitu, aby vyjadrili svoj nesúhlas s tým, že Rómovia sú na akciách v obci nevítaní) *... Nič sa tu nerobí pre nás, ani pre deti, žiadne športové hry, žiadne krúžky, žiadna olympiáda... Veď je tu cigánska osada, v dedine bývajú rómske deti... niečo by sa tu malo diať... Pre biele deti je tu všetko* (pridáva sa ďalšia z diskutujúcich rómskych matiek), *hrajú futbal, chodia na výlety, chodia vystupovať, ale naše deti skrátka nie. Boli vystupovať a starostka vraj vyhlásila v rozhlase, že ide byť rómsky súbor, tak že ich pozývajú. A pritom ani jeden, ba dve sa mi zdá alebo tri staršie tetky prišli a nič viac... tu asi nemajú záujem o Rómov...“* /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

„...na Rómov nejdú žiadne peniaze, nedostávame peniaze na šport, na kultúru... tak si daj dieťa na dáky šport... aby tvoje dieťa niekde bolo, daj si sama... Prečo ja si mám dieťa strčiť tam, kde sú iba samí Rómovia! Daj si tam, kde sú aj ostatné deti.“ /nezamestnaná rómska žena s neukončeným SOU a jedným dieťaťom, segregované prostredie

„V osade je veľa malých detí, staršie deti by si tiež zaslúžili mať nejaké ihrisko... nejaké hojdačky, preliezky. Všade kade pôjdete po dedine, všade sú, prečo nie sú pre cigánske deti v osade? Taktiež sú tu deti, sme tiež ľudia! Keď pôjde niekto do osady, každé jedno dieťa je tam talentované, vie spievať. Ja budem osadu vždy brániť, lebo je to tak. Keď sa niečo deje, tak sa rieši niečo len s dedinou. Cigánske deti v osade vedia tancovať, vedia spievať, vedia maľovať, vedia všetko možné a sú to pekné deti! To neznamená, že keď je niekto z osady, že je špinavý, všivavý, zasvrabený. Jednoducho nemáme tam možnosti, tam je len holá cesta, nie je tam jednoducho ani len... stále autá behajú, je tam hora blízko. Nemajú tie deti, kde by mali možnosť čas využiť, pieskovisko, nejaké preliezačky, hojdačky. Veď aj tu sú deti! Keby išli do dediny ku škole na tie preliezky, vyhodili by ich stade... V osade bývam štvrtý rok a... nevidím, že by sa niečo tam dialo pre naše deti.“ /rómska žena s neukončenou SŠ na RD so štyrmi deťmi, segregované prostredie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

Skúsenosti skúmaných žien potvrdili výskyt osobných i sprostredkovaných zážitkov s nerovným prístupom a zaobchádzaním v takých oblastiach verejnej sféry, ako je škola alebo trh práce, nepriaznivé zážitky sa im nevyhýbajú ani pri vstupe do iných verejných priestorov. Nerovný prístup signalizovali u takých základných služieb ako sú reštauračné služby a doprava, stretávajú sa s ním pri príchode na úrady, v predškolských zariadeniach i na úrovni svojej obce. Všade tam rómske ženy vo väčšej či menšej miere zažívali obmedzenia a diskriminačné situácie rôzneho druhu.

Realita života im teda do cesty prináša stretnutia so spôsobmi a prístupom, ktoré sú zaťažené stereotypnými predstavami a predsudkami. V prípade rómskych žien sú založené tak na etnicite, ako aj na rode – sú vystavené dvojnásobnému znevýhodneniu. Niektoré z rómskych žien takýto pocit vyjadrili explicitne aj v rámci uskutočnených skupinových diskusií, napríklad takto

„Ja sa cítim diskriminovaná dvakrát: raz ako žena a raz, že som Rómka... iná farba pleti. Nedôvera a predsudky, akí sú Rómovia, prevládajú medzi našou spoločnosťou. A ako žena v zamestnaní, v povinnostiach, v právach, v rozdelení prác – či už domácich alebo zamestnaneckých, menej docenená.“ /rómska žena stredného veku s SŠ pracujúca v oblasti MVO, mestské separované prostredie

3. Obraz rómskej ženy vo verejnosti: pohľad zvonku

Doplnkovým cieľom kvalitatívneho výskumu o rómskych ženách bol pokus o zachytenie „pohľadu zvonku“, t.j. predstáv o rómskych ženách a ich živote zo strany majority, konkrétne majoritných žien. Jednu fokusovú skupinu tvorili ženy reprezentujúce majoritnú populáciu žien žijúcich v blízkom okolí skúmaných rómskych žien. Diskusia prebiehala podľa upraveného scenára používaného pri rómskych ženách: zostali v ňom témy umožňujúce porovnanie rodovej deľby práce, scenár bol doplnený o konfrontáciu vlastných skúseností s postavením rómskych žien.

3.1. Celkový obraz rómskej populácie

Majoritné ženy participujúce na výskume mali rôznu skúsenosť s rómskymi obyvateľmi. Stretávali sa s nimi po celý život alebo iba od istého veku, na každodennej báze alebo pri vybraných aktivitách, pri práci a v škole alebo len vo verejnom priestore. Ide o rozptýlenú skúsenosť s rôznych častí Slovenska, prevažne s integrovanou alebo separovanou časťou rómskej populácie. Segregované komunity poznalo osobne iba málo účastníčok skupinovej diskusie a až v dospelom veku; mali podobu krátkej návštevy s projektovou aktivitou, nie na každodennej báze. Skúsenosť žien sa v priebehu života menila – podľa zmien miesta bydliska, vývoja situácie alebo etapy života. Ak Rómovia neboli súčasťou ich pracovného (školského) života, názor si vytvárali len na základe sprostredkovaných informácií.

- Neviditeľná súčasť každodenného života

„...stretávala som sa bežne s Rómami na ulici, v škole. Ja som to nebrala nejako, akože by som ja osobne mala nejaký problém s nimi, ale neriešila som ich, ani som sa nejako nezaujímala o túto problematiku. Proste brala som to, prijímala som informácie len z počutia, čo niekto povedal. Osobnú skúsenosť som nemala... už teraz postupne sa mi mení môj názor, pohľad na túto problematiku...“ /mladá žena z majority so SŠ pracujúca v MVO, jedno dieťa

- Dlhodobá skúsenosť s integrovanými rómskymi obyvateľmi

„...bývala som v dedine neďaleko XY (mesto na západnom Slovensku – pozn. aut.), *kde bola silnejšia komunita Rómov ako bielych... žila som tam vyše tridsať rokov, takže s Rómami mám celkom bohaté skúsenosti... Ale nie som si celkom istá, či rómske ženy alebo rómska komunita v XZ* (obec na západnom Slovensku – pozn. aut.) *je obraz Rómov ako taký, pretože oni od samého začiatku... kedy sa tam začali vyskytovať, boli stále zamestnaní a boli vzdelaní, boli to umelecký kováči alebo hudobníci. Toto kováčske remeslo sa dedilo z generácie na generáciu niekoľko storočí a veľmi sa to podpísalo na tej rómskej komunite. Síce sa tam vytvorila jedna úplne samostatná štvrť, kde žijú Rómovia, a sú potom aj pomiešaní medzi ostatnými obyvateľmi, majú tam postavené krásne nové domy... deti chodili do školy, ženy boli aktívne... Tým, že si postavili domy, že mali prácu, že deti chodili do školy, že tie ženy sa stýkali s ostatnými ženami bielymi – boli vo Zväze žien, v Červenom kríži, v športovcoch a neviem kde všade... videli ten spôsob života iný. Ja som nemala nikdy problém ísť do rómskej rodiny a dať si tam kávu...“* /staršia žena z majority s VŠ pracujúca vo verejnej správe

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

- Súčasť pracovného života

„Som bývalá učiteľka a učila som vyše štyridsať rokov v XY (menšie mesto na strednom Slovensku – pozn. aut.), *tam je tiež silná komunita Rómov, takže mám skúsenosti, hlavne s deťmi rómskymi.“* / staršia žena z majority na dôchodku s VŠ vzdelaním

- Spoločné kultúrne aktivity

„...vždy sme mali dosť veľký kontext s Rómami (pri hudobných aktivitách – pozn. aut.), takže som veľmi nechápala, prečo akože je to taký problém, keď ja som ten problém v živote nezažila... tak nejako som sa prirodzenou cestou o to začala zaujímať, kde teda, skade to vychádza všetko... a vlastne... potom som prešla k rómskej problematike...“ / mladá žena z majority pracujúca v medzinárodných MVO, VŠ vzdelanie

- Rôznorodé skúsenosti v priebehu života

„S Rómami... mám rôzne skúsenosti a vyplýva to z toho, že som vyrastala na dedine... A tá komunita rómska, chcem povedať, prešla celá spoločnosť tou svojou etapou, tak asi aj tie komunity prešli svojou etapou. Vtedy sme ich vnímali, žili na začiatku dediny, boli tam, nikomu neubližovali... dokonca môj starý otec jazdil na družstve na koňoch a mal takého pomocníka... takže ako dieťa som to vôbec nevnímala, zase chodili nejakí chlapi k nám pomáhať, kálať drevo. Proste boli súčasťou spoločnosti, nerobili zle, neboli ani chudobní, lebo ten socializmus zase ich nútil trošku aj robiť. Takže bolo to také, že boli tam, vnímala som ich, nemala som pocit, že by boli diskriminovaní alebo žeby tá spoločnosť ich nejako tak vnímala. Ale vďaka XY (program pre rómske komunity – pozn. aut.) *sme ich mali možnosť vzdelávať... a prvýkrát som sa stretla... ako vlastne momentálne žijú, že sú tu aj spoločnosti... komunity, kde žijú ľudia aj inak... som sa dostala na XY* (obec na východnom Slovensku – pozn. aut.), *a to už som si sadla na zadok! Lebo tam tá dedina... takže som sa prvýkrát stretla s tým, aké to na Slovensku môže byť! ... A sranda, druhá dedina a tam... pán starosta hovorí: ´My s nimi nemáme... žiadne problémy, od nás chlapi chodia do Čiech robiť, tu tie rodiny žijú normálne, majú normálne domy postavené!´ ... Takže mám skúsenosti aj také, aj také. Teraz žijem v YX* (obec na strednom Slovensku – pozn. aut.), *kde je niekoľko rodín, ktoré sú úplne súčasťou dediny, ale viem, že je tam aj rómska osada, kde deti behajú holé, v blate, čo som si myslela, že to nie je možné. Nevidela som to na vlastné oči, ale vraj to tak je.“* /staršia žena z majority pracujúca v oblasti MVO, VŠ vzdelanie

Tie respondentky, ktoré mali v určitom období života len skúsenosť z bežného života a len s integrovanou časťou rómskej populácie, hodnotili interakcie ako bezproblémové a deklarovali absenciu sociálneho dištancu zo svojej strany.

„...čo sa týka rómskych žien, ja som ich ponímala vždy ako seberovné ženy, či v pôrodnici, či na liečení. Dokonca mám jednu perfektnú ženu, ktorá síce neviem, či je Rómka, ale manžela má Róma; má umeleckú školu a učí svoje deti a plus ešte ďalšie rómske deti, využíva ich temperament, bubnovanie, tance, latino-americké tance... Ja sa stretávam s takýmito ženami, vôbec mi nevadia... Keď som bola na liečení, keď mi priraďovali pani so mnou na izbu, to bola Rómka, vyslovene krásna stará žena, nevedela písať, nevedela čítať a ja som to brala tak, že ju vlastne to naučím, ako keby to bola moja úloha...“ / žena z majority v strednom veku so SŠ vzdelaním a dvomi deťmi

„...lebo v tej našej dedine, tam tí Rómovia žili ako žili a nemala som pocit, že im je zle. Dokonca keď som rodila dcérku, tak vedľa mňa ležala Rómka od nás a ona bola taká mohutná: ´Helenko, ty nevládzeš?´ Tak ma zobrala a išla so mnou, ma držala po pod pazuchy... Takže ja som to nevnímala, lebo niektorí boli začlenení a bývali aj v dedine. Potom keď sme bývali v XY (väčšie mesto na strednom Slovensku – pozn. aut.), *tak v paneláku tiež žila rodina rómska, ktorá bola včlenená normálne do spoločnosti. Takže ja som nevnímala, že na Slovensku môžu žiť aj inak ľudia.“* /staršia žena z majority pracujúca v oblasti MVO, VŠ vzdelanie

„...ako to boli nádherní ľudia, obidvaja aj chalan aj dievča a pani. Keď sme boli na súťaži a sedela som vedľa nej, sa ma pýta: ´A vy nemáte problémy s tým, že som Rómka?´ Vravím: ´Nie, nemám s tým problém.´ Proste ja ľudí beriem, mne je jedno, či sú čierni alebo bieli. Ak sú normálni, ak mi neubližujú, tak nemám prečo mať výhrady, že niekto je inej farby ako som ja.“ /staršia žena z majority pracujúca v oblasti MVO, VŠ vzdelanie

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

Všetky diskutujúce konštatovali rôznorodosť rómskej populácie podľa bývania a kvality života v jednotlivých prostrediach, nezhodli sa ale v dôvodoch alebo príčinách týchto rozdielov. Základný spor medzi diskutujúcimi ženami vo vzťahu k priechodnosti rôznych typov bývania tvorila príčina zotrvávania alebo odchodu z nepriaznivého segregovaného prostredia – konfrontovala sa sloboda voľby s možnosťami odchodu. Jeden názor vychádzal z rôznorodosti priestorovej integrácie a zo skutočnosti, že niektoré skupiny či jednotlivci žijú integrovane a „na úrovni bielych", vyvodzoval, že zotrvávanie v životných podmienkach osady je slobodné rozhodnutie rómskych obyvateľov – je im dobre a nechcú meniť. Druhý názor videl zotrvanie v osade ako výsledok súhrnu nepriaznivých ekonomických a sociálnych podmienok, ktoré možnosti odchodu obmedzujú na minimum.

- Niektorí nechcú zmenu

„...v tej rómskej komunite... ten vzor toho správania tam proste je. Sú komunity... je veľa dedín, kde žijú Rómovia, ale v tých komunitách, niektoré sú proste také, ja neviem, či je to na podnet toho vajdu alebo rómskej šľachty... že vlastne tá spoločnosť sa pozdvihla na úroveň bielych a žijú tak. Ale sú komunity v susednej dedine... oni žijú úplne rozdielne, tí sú ešte niekde v stredoveku... To ma tak nejako priviedlo na myšlienku, ja si myslím, že im je tam dobre (v rómskej osade – pozn. aut.), *že nepotrebujú meniť. Je veľa ľudí, ktorí chcú meniť... chcú ísť aj inde. A niektorí v tých osadách, že proste oni chcú tak žiť a je im jedno, že nemajú na niečo, že sa, ja neviem, opijú vtedy, keď dostanú príspevky, ale že im je tak dobre. Majú proste ten svoj život, nadávajú trošku, ale je im tak dobre... Takže... sú ľudia, ktorí chcú meniť a idú do toho, nie je to jednoduché, a potom sú takí, čo jednoducho ani meniť nechcú. To je len náš pohľad na to, že by to malo byť inak, a oni vlastne ani nechcú, aby to bolo inak. To je moje také presvedčenie, taká myšlienka... že môže byť aj takýto pohľad... Ale zase, keď sme bývali v paneláku, tak tiež tam boli Rómovia, mali štyri deti a žili normálne. Takže ono dá sa vymaniť aj z tej komunity a ísť tým svojim... Ale ja si myslím, že niekedy sa im ani nechce, toto im vyhovuje. Nie je to dobré, všetci sa na to pozeráme, že joj, v akých podmienkach žijú! Ale oni sú tak spokojní svojim spôsobom. Neviem, či je to tak alebo nie... Niektorí sú spokojní* (dodáva druhá z diskutujúcich žien)*"* /staršia žena z majority pracujúca v oblasti MVO, VŠ vzdelanie

- Sociálna situácia ako bariéra

„Ja mám pocit, že keď hovoríme o komunitách, tak je potrebné hovoriť aj o tom, že tam zohráva hlavne, tam skôr sa dá asi hovoriť o kultúre chudoby, už nie ani o tej rómskej kultúre. Lebo vlastne sú integrovaní Rómovia, čo je ten vzorec rómskeho správania... ja som to videla u starkej na dedine, že ešte tridsať rokov dozadu úplne inak sa žilo, ako sa žije teraz. Čiže tie osady alebo tieto segregované územia, to vlastne už nie je otázka etnicity, ale otázka chudoby. To nie je, že Rómovia chcú takto žiť a im je pohodlnejšie, ale to sú proste ľudia, ktorí sa dostali na okraj spoločnosti a sú tak zle na tom, že ťažko sa stade vychádza... Lebo sa tam kombinujú tie podmienky ekonomické a ešte etnicita... No veď to, že málokto si to uvedomuje (odpoveď na otázku, či problém zlých ekonomických podmienok a mizivých možností opustiť osadu vníma aj verejnosť)*... to nie je problém etnicity."* /mladá žena z majority pracujúca v medzinárodných MVO, VŠ vzdelanie

- Chcú tak žiť alebo niet úniku

„Ja by som trošku nesúhlasila (s vysvetlením založeným na kultúre chudoby v rómskych osadách – pozn. aut.), *lebo tu napríklad sú presne dva rozdiely: sú tu Rómovia, ktorí sú normálne začlenení,,, je tu osada, kde tí ľudia žijú tak, lebo tak chcú žiť... Ale toto je následok toho dlhoročného* (oponuje druhá spomedzi žien)*... Keď niekedy prišli sem na toto územie, tak nemyslím, že prišli sem s tým, že chcú žiť v osadách a mať desať detí... Proste toto je následok, tá identita sa vytvára v podstate interakciou. Nie, nemyslím si, že to tak bolo odjakživa... Ale aj spoločnosť, ktorá je tu (oponuje prvá žena), my sme boli voľakedy roľníci a mohli sme aj zostať roľníci, proste tá spoločnosť sa posunula celkovo... Veď to je ten problém* (argumentuje oponentka v diskusii)! *Oni mali asi iné kultúrne správanie, ktoré možno nebolo to, čo je dnes, lebo je to následok celého toho vývoja. Možno sa nevedeli začleniť tak, ako sme si to my predstavovali, a tým pádom sme ich začali nejako diskriminovať. To ale neznamená, že na začiatku žili v týchto podmienkach a že to je ich kultúrny znak."* /dve ženy z majority reprezentujúce staršiu a mladšiu generáciu

Všetky diskutujúce majoritné ženy sa zhodli na zhoršovaní situácie rómskej populácie a za základnú príčinu považujú jej široké vylúčenie z trhu práce, ktoré redukuje príjem domácností, ale má aj iné dopady na životy rodín. Základné východisko pre zlepšenie situácie videli vo vzdelaní, objavilo sa aj odporúčanie na priblíženie či ukázanie vzorov správania alebo denného režimu – hlavne pre deti.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

- Nejako sa to pokazilo

„...keď sem prišli (Rómovia – pozn. aut.), *každý dačo robil, každý vedel niečo robiť, každý jeden. A le neviem, či ich ten socializmus nepokazil, keď aj v XY* (malé mesto na strednom Slovensku – pozn. aut.) *všetci Rómovia boli invalidi, nepracovali. Jednoducho neviem, čo sa stalo... Tak možnože aj systém, ktorý nastal* (predkladá možné vysvetlenie ďalšia z diskutujúcich žien), *začal rúcať tie tradičné spôsoby žitia... Áno, nejako sa to pokazilo. Každý, kto robil voľakedy, tak si zarobil peniažky; no a teraz prišli na to, že môžu kadejakými špekuláciami nerobiť a získavať peniaze, úžerníci napríklad.“* /staršia žena z majority na dôchodku s VŠ vzdelaním

- Nedostatok práce – vylúčenie z trhu práce

„Ale nemajú šancu veľmi, lebo tej práce niet na tých stavebných firmách, poľnohospodárstvo prakticky už zaniklo: 80 % ľudí robilo v poľnohospodárstve, teraz ich robí 20 %. Už keď aj sprostý bol, tak mu dali aspoň metlu do ruky, že družstevný dvor pozametaj; na stavbách pomáhali tí chlapi alebo kopali kanále telefonistom... Teraz ich nezamestná skoro nik, oni ani nemajú šancu sa k tým peniazom nijako inak dostať, že by robili. Tak možno 80 % nechce robiť, ale ani tých 20 % nemá šancu robiť, ktorí by chceli... Lebo ani bieli nemajú prístup k práci (pridáva sa ďalšia z diskutujúcich žien), *veď aká je vysoká nezamestnanosť, a ešte plus etnicita... Ono to je veľmi ťažký, začarovaný kruh* (sumarizuje prvá zo žien). *Jednak sú to skutočne aj tie etnické problémy, aj tie rodové, rodová kultúra v tých komunitách, plus ešte táto ekonomická nestabilita. To je proste katastrofa!“* /staršia žena z majority s VŠ pracujúca vo verejnej správe

- Dopady nezamestnanosti

„Tým, že momentálne je situácia taká... Za socializmu všetci museli trošku robiť... musel odrobiť sto hodín, aby dostal rodinné prídavky. Teraz tým, že situácia je v podstate taká, aká je, že je veľká nezamestnanosť, tým pádom aj u Rómov, nemusia robiť nič. A potom veľakrát ani to dieťa nie je schopné ísť do školy, keď jeho mama a otec ešte ležia a on má mať nijaké povinnosti. U bielych je to inak... sú tak inak nadstavení. Lebo čo by tá spoločnosť, čo by sused povedal: ´Ty ešte ležíš, ešte spíš!?´ Ale tuto keď je celá tá komunita tak nadstavená, tak je to veľmi náročné pre to dieťa, aby si plnilo svoje povinnosti. A je to jedno, či je to chlapec alebo dievča, proste je tá komunita tak nadstavená. Ono je to potom veľmi náročné a problematické.“ /staršia žena z majority pracujúca v oblasti MVO, VŠ vzdelanie

- Chýbajúce vzory správania

„...dôležité je ukázať vzory toho správania už od malých detí. To je pravda, presne v tom to je, že nemajú (rómske deti – pozn. aut.) *žiadny vzor, nemajú tí Rómovia vzor správania taký, aký my si predstavujeme, že by mali mať – všeobecne platný v našej európskej spoločnosti... my si myslíme, že majú takto žiť, ale ten vzor správania vlastne nemajú. V tej škole alebo tým malým dievčatám možno keby sa ukázalo... Je to veľmi široká problematika, veľmi ťažká. Za socializmu... musel každý nejako pracovať. To znamenalo, tam nešlo len o tú prácu, tam išlo o to, že ráno bolo treba vstať, umyť sa, obliecť, ísť na autobus, ísť niekam do práce. A prišiel z práce domov a za to dostal peniaze, už koľko tam robil, toľko – či kopal kanále, dojil kravy alebo zbieral drevo v lese alebo kreslil projekty... to bolo jedno. Nejaký pravidelný režim tam bol. Ale tento model teraz vlastne neexistuje v tých komunitách – museli ráno vstať, mamka a otec, každý mal svoje povinnosti, išli do dielne a poobede prišli sa na obed najesť, deti prišli zo školy a nejaký ten pravidelný režim tam bol. Teraz ten pravidelný režim chýba a tie deti, aj keď sa dostanú do tej škôlky napríklad, že tá matka už aspoň vstane z postele a zanesie to decko do škôlky, v tej škôlke má nejakú činnosť, nejakú prácu. Tento model správania oni doma nevidia...“* /staršia žena z majority s VŠ pracujúca vo verejnej správe

- Najdôležitejšie pre zmenu je vzdelanie

„...zo všetkého najdôležitejšie pre tých Rómov je vzdelanie, vzdelanie, vzdelanie a ešte raz vzdelanie. Akýmkoľvek spôsobom! Je jedno, či ich budete nútiť čítať alebo písať, to už je samozrejmá vec, to je povinné, ale to vzdelávanie...“ /staršia žena z majority s VŠ pracujúca vo verejnej správe

Rovnako aj pri pohľade zvonku sa pri skúsenostiach zo školy zaznamenalo zlé správanie voči deťom z rómskych komunít, ktoré boli vystavované šikanovaniu. Objavili sa ale príklady dobrej interakcie v podobe pestovania priateľských vzťahov.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

- Skúsenosti zo školy z druhej strany – šikanovanie rómskych spolužiakov

„Mali sme v dedine rómsku komunitu... niektorí boli černejší, niektorí boli belší. Ako dieťa vnímam skôr to, že sme mali v triede spolužiakov a beznádejne sme ich šikanovali a diskriminovali, to si pamätám! Čiže napriek tomu, že nikdy som nevnímala, že by bol akýkoľvek problém, že by čokoľvek sa riešilo, vôbec nejaká rómska otázka u nás v dedine, napriek tomu boli dvaja chlapci, čo sme tam mali v triede, beznádejne sme im robili zle... Doteraz mám z toho traumy, kiežby som mala možnosť sa s nimi stretnúť ešte niekedy, asi by som im plakala na hrudi, že: ´Sorry, chalani!´ Ale myslím si, že už je im to asi jedno. A odvtedy vlastne, ako som sa vydala, tak žijeme stále v takých priestoroch, že nemám nejako možnosť stretávať sa s Rómami, žijem v segregovanej bielej komunite a málo sa to prepája...“ /žena z majority v strednom veku pracujúca vo verejnej správe a MVO, VŠ vzdelanie

- Zmiešané kamarátstva v škole

„...tiež sme mali v triede Rómov. Ja som napríklad mala najlepšiu kamarátku asi do piatej triedy... Cigánočka, s ktorou som sa kamarátila, nemala som s tým problém.“ /staršia žena z majority pracujúca v oblasti MVO, VŠ vzdelanie

Celkový obraz rómskej populácie pohľadom zvonku zachytil jej rôznorodosť a identifikoval integráciu ako dôležitú deliacu čiaru. Pri mapovaní problémov a navrhovaní riešení sa ale redukoval len na jednu časť s najhoršou situáciou. Pri popisovaní stavu a hľadaní riešení sa v ňom objavilo viacero stereotypných predstáv i predsudkov.

3.2. Obraz rómskej ženy

Napriek rôznorodému pohľadu na celkovú rómsku populáciu bol obraz rómskej ženy monotónny, prakticky zachytil a prezentoval iba jednu skupinu rómskych žien – zúžil sa na predstavu o žene z vylúčenej komunity. Ostatné skupiny žien obraz nezachytával, hoci sa hovorilo o „rómskej žene či ženách“. Pohľad zvonku na rómsku ženu teda potom nevyšiel veľmi priaznivý: rómsku ženu zobrazuje mimo trhu práce, lebo jej to muž nedovolí, má výlučnú starostlivosť o deti, trpí násilím zo strany muža a je zbavená schopnosti protestovať.

- Život v obmedzovaní a násilí

„Keď som nemala predstavu o tom, ako žijú rómske ženy, tak som si myslela, nechápala som to, prečo tak žijú. Prečo by nemohla, jednoducho si doma buchne po stole: ´Ja idem do roboty a ty si tu navar a postaraj sa o deti.´ Nechápala som, prečo, čo im v tom bráni, tiež som si myslela, že nechcú. Časom som prišla na to, že ony nemôžu. Lebo to nie je tak ako v bielych komunitách! To násilie je u bielych povedzme asi desať percent a v rómskych komunitách deväťdesiat percent. Tá žena je tak psychicky a dá sa povedať, že na osemdesiat percent fyzicky týraná, že ona ani chudina nemá chuť protestovať. Čo za život, bože!“ /mladá žena z majority so SŠ pracujúca v MVO, jedno dieťa

- Údel rómskej ženy – aj takúto podobu môže mať

„...tam sme hovorili o jednej takej rodine, muž bol večne opitý, ona mala sedem detí. Mali sedem detí, žili v polorozpadnutej chalupe, keď aj zarobil nejaké peniaze, nebol až taký veľmi šikovný... tak všetko išlo samozrejme do krčmy... a ona vlastne chudera nemala začo kúpiť deckám ani jedlo, ani topánky, ani nič. No proste žili na okraji tej komunity, mali jedno postihnuté dieťa, dosť vážne postihnutého chlapca. Ale bola som tam niekoľkokrát... sme riešili sociálnu situáciu tejto rodiny, napriek tomu mala v tom dome čisto, aj sa snažila, aby tie deti chodili čisté, proste koľko mohla, toľko sa snažila. Ja tú ženu skutočne obdivujem, že v takých hrozných podmienkach, aké mala vlastne zo strany jej muža, a potom aj tých starších synov, ako ju tam otĺkali všetci opití, tak napriek tomu tá žena... Prisahám, že by som jej dala metál, ako to vôbec vydržala!“ /staršia žena z majority s VŠ pracujúca vo verejnej správe

Pohľad zvonku na situáciu rómskej ženy tiež správne identifikoval vplyv silných patriarchálnych štruktúr s dominantným postavením muža, ako aj ekonomickú závislosť na mužovi; avšak do takejto pozície zaradil „všetky rómske ženy“. Identifikoval zároveň silnú sociálnu kontrolu zo strany komunity. Registruje aj problém skorých materstiev, príčinu ale dáva na stranu rómskych rodín.

trošku, taký odstup, keď prišli rómske ženy sa porozprávať o svojich deťoch... takú podriadenosť, mnohokrát si tú takú podriadenosť kompenzovali alkoholom. Ten alkohol bol tam, myslím si, že hrá veľmi dôležitú úlohu v ich živote...“ /staršia žena z majority na dôchodku s VŠ vzdelaním

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

- Silný patriarchát

„...silný patriarchát je, ale nie len medzi Rómami, aj medzi bielymi. Muž má hlavné a posledné slovo, bolo to vidieť aj na rodičovských združeniach. Keď samozrejme ženy museli chodiť na rodičovské združenie, vycítila som takú trošku, taký odstup, keď prišli rómske ženy sa porozprávať o svojich deťoch... takú podriadenosť, mnohokrát si tú takú podriadenosť kompenzovali alkoholom. Ten alkohol bol tam, myslím si, že hrá veľmi dôležitú úlohu v ich živote...“ /staršia žena z majority na dôchodku s VŠ vzdelaním

- Ekonomická závislosť rómskych žien na mužoch

„A druhá vec je, že ekonomicky sú všetky rómske ženy závislé na svojich mužoch, pretože keď prídu peniaze, tak neprídu jej, ale prídu hlave rodiny – otcovi. Je jedno, koľko tam je detí, otec uzná to, čo uzná: buď kúpi televízor, ktorý mu je na figu, lebo nemá elektriku, alebo ide do krčmy a prepije, alebo dá tomu úžerníkovi a nezaujíma ho, že tá žena nemá z čoho kúpiť... ten chlieb alebo dať tým deťom čo jesť. Ale matka je všade rovnaká, či je biela, čierna, bodkovaná alebo hocijaká. Keď decko vreští, lebo je hladné, tak mu potrebuje dať jesť. Ale keď nemá, preboha, odkiaľ zobrať a nemá za čo a ani čo, tak čo môže robiť! A ešte príde domov opitý a vytrieska ju večer.

Ale to vidí decko od malinkého mala a štrnásťročné dievčatá už rodia... Ten sex je zadarmo, tak čo iné im zostáva? Tak sexujú a rodia deti!“ /staršia žena z majority s VŠ pracujúca vo verejnej správe

- Sociálna kontrola nad deľbou domácich prác zo strany komunity

Ale sú ľudia, ktorí sa hanbia za ženské práce. Hlavne na dedine, kde tí ľudia žijú spolu a keď vidia jedného, že vešia plienky napríklad, tak ostatní sa mu vysmejú. Tak to závisí, podľa mňa, na charaktere a povahe človeka. Aj Rómovia... majú rôzne povahy, takže taký šabilnejší typ sa neprispôsobí vôbec, ale taký, ktorý má pevnejšiu vôľu a chce, tak sa z toho kolektívu vymaní. Lenže tam je ešte jeden problém, že ten kolektív rómsky, hlavne v tých osadách, nejako nedovolí tým, ktorí sa chcú vymaniť, aby sa vymanili, strašne ho pritiahnu naspäť. Napríklad v XY (malé mesto na strednom Slovensku – pozn. aut.) *bola taká situácia, že robil z rodiny alebo z troch rodín jeden Róm, a keď dostal výplatu, tak všetci sa na neho vrhli a požadovali, aby tie peniaze, ktoré zarobil, im rozdelil. Keď to nechcel urobiť, tak ho zbili. Tam bolo viacej rodín, ktoré žili v bytoch, takže tam boli takí oddelení od seba, ale tí, ktorí žili v dome, tak tí spolu držali.“ .“* /staršia žena z majority na dôchodku s VŠ vzdelaním

- Skorý sex a skoré pôrody

„Žijú pohromade a už to malé dievča, pokiaľ žije dvanásť ľudí v jednej kutici, tak už aj tie malé deti vidia ten sex u rodičov. Nie žeby to bolo zlé alebo dobré, to neposudzujem, ale vlastne ten model správania tam je sústavne rovnaký, nevedia sa z toho kruhu vymaniť... Keby pracovali... tie biele ženy by videli, že žijú inak, obliekajú sa inak, správajú sa inak. Porozprávajú si medzi sebou, čo ten môj starý, lenže keď žije v tej komunite furt dokola, tak ako sa z toho dostať?! Môže byť sebemúdrejšia, nemá šancu.“ /staršia žena z majority s VŠ pracujúca vo verejnej správe

Pri hľadaní riešení zaznamenanej nepriaznivej situácie upozorňuje vonkajší pohľad na potrebu pracovať s rómskymi ženami na pozdvihnutí ich sebavedomia i na potrebu zvyšovania ich vzdelania. Šancu na zmenu vidí iba vo veľmi dlhej perspektíve. Pri riešeniach spomína aj prácu žien v minulosti, dokonca v rodovo netradičnom zamestnaní.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Obraz rómskej ženy

Práca rómskych žien v minulosti

„Ešte sa vrátim k tým Rómkam, napríklad k tým kováčom. Kováčstvo je veľmi ťažká fyzická práca a voľakedy za socializmu boli veľmi produktívne pridružené výroby, robili zo železa armovacie strmienky na stavby a takéto veci, čo sa ohýbalo tam železo, to prevažne robili ženy. Vyslovene to bolo mužské remeslo, ale v tej komunite robili skoro všetky ženy (rómske ženy v obci na západnom Slovensku – pozn. aut.) *tam, máloktorá robila niekde niečo iné. A tiež si nemyslím, že tam bola nejaká segregácia, že muži a ženy.“* /staršia žena z majority s VŠ pracujúca vo verejnej správe

Zistený vonkajší pohľad na rómsku ženu sa ukázal ako pohľad redukovaný na jednu časť rómskej populácie žien, hoci nezriedka hovorí o všetkých rómskych ženách. U najviac znevýhodnenej skupiny rómskych žien pomerne správne zaznamenáva niektoré hlavné problémy, ich vysvetľovanie a prezentácia sú ale založené na mnohých stereotypných predstavách. Takýto pohľad je neúplný a náchylný ku stigmatizácii širokých skupín rómskych žien.

4. Zhrnutie

Hlavným cieľom predstavovaného výskumu bolo identifikovať a zhrnúť spektrum bariér, ktoré rómskym ženám bránia v širšom angažovaní v rôznych sférach verejného života – vo vzdelávaní, v práci, v živote komunity a verejných otázkach. Pokúšal sa zmonitorovať, čo všetko vystupuje v pozícii prekážky šťastnejšieho a plnohodnotnejšieho života rómskych žien, aby mohli rozvíjať samé seba, napomáhať rozvoju svojich detí a rodiny, angažovať sa v prospech komunity a užšieho či širšieho okolia. Zároveň mal za úlohu načrtnúť základné obrysy ich každodenného života a zaznamenať ich predstavy o živote a ich mieste v ňom. Obrazy rómskych žien sa pokúšal doplniť „pohľad zvonku“ – predstavy majority o živote rómskych žien v komunitách.

Na dosiahnutie stanovených cieľov sa zrealizovalo päť skupinových rozhovorov, štyri s rómskymi ženami z rôznych prostredí a jedna so ženami z majority. Tvorba výskumného nástroja (scenár pre skupinové diskusie), ktorý sa pre jednotlivé fokusové skupiny pripravil, nadväzoval na doterajšie výskumné zistenia o rodových rozdieloch v rómskych komunitách a o odlišnostiach v porovnaní s pozíciou majoritných žien. Do kvalitatívneho výskumu sa zapojili rómske ženy zo segregovaných osád, separovaných častí obcí a miest a ženy žijúce rozptýlene medzi majoritným obyvateľstvom v Banskobystrickom kraji. Celkovo sa výskumne podarilo zaznamenať výpovede a názory tridsiatich žien. V každej z piatich fokusových skupín mali zastúpenie ženy reprezentujúce rozličné modely partnerského spolužitia a materstva, mali rôzny vek, vzdelanie i skúsenosti s pracovnou aktivitou.

Výskumné zistenia prehĺbili poznanie situácie v uplatňovaní a dodržiavaní ľudských práv rómskych žien. Dotkli sa oblasti vzdelávania i súvislostí a väzieb s trhom práce, žitej ekonomickej situácie a základných podmienok života, konfrontovali sa sny s existujúcou realitou, čiastočne sa zaznamenala dostupnosť vybratých služieb a podobne. Hlavná pozornosť sa ale venovala prekážkam, na ktoré rómske ženy narážajú pri (ne)realizácii svojich predstáv o živote vrátane rodového kontraktu či očakávaní v rámci domácej sféry vo vzťahu k rómskym ženám.

Obraz(y) romskej ženy

Kvalitatívny výskum potvrdil, že rómske ženy na Slovensku prináležia k veľmi diferencovaným prostrediam, z ktorých mnohé sú aj v súčasnosti vyznačujú silnými patriarchálnymi štruktúrami. Viaceré zo žien hodnotili svoje okolie ako spoločenstvá založené na princípoch podporujúcich autoritu mužov vo vzťahu k ženám, s modelom rodiny muža ako jediného živiteľa a s obmedzenou deľbou domácich prác a povinností. U širokých skupín rómskych žien patriarchálne štruktúry vstupujú intenzívne do ich životov, a to v rôznych etapách ich životného cyklu – od detstva, cez dospelý život, až po starobu. Zároveň sú aj rómske ženy, ktoré sa takéto rodové určenie pokúšajú narúšať a aj sa im to darí – niekedy s podporou integrácie ekonomickej alebo sociálnej.

Zistenia zároveň ukazujú na veľmi rôznorodú situáciu rómskych žien, ich situácia a postavenie z hľadiska vzťahu dvoch základných životných sfér, domácej a verejnej, ako aj z hľadiska kvality integrácie do jednotlivých oblastí verejnej sféry je veľmi heterogénna a rozdielna. Realita života a predstavy rómskych žien z rôzneho prostredia, ale aj v rámci rovnakého prostredia, o svojich úlohách a očakávaniach, ktoré sú na ne kladené zo strany partnerov i komunity prejavili výrazne diferencie. Obraz rómskej ženy neexistuje jeden.

QUO VADIS, o.z.

Obraz rómskej ženy

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

QUO VADIS, oz

Už rozhovory s tridsiatimi rómskymi ženami preukázali, že v realite ide o viacero podôb, viacero rôznorodých obrazov rómskej ženy. Redukcia na jednu podobu, ako ukázal pohľad zvonku, spravidla na tú najnepriaznivejšiu, môže viesť k stigmatizácii rómskych žien. Hoci základné charakteristiky a obrysy môžu byť platné univerzálne, na Slovensku máme do činenia s rôznorodosťou životov rómskych žien – od rannej socializácie a povinných školských lavíc, cez každodennosť života počas strednej etapy, až po starnutie a starobu; každý životný cyklus rómskej ženy charakterizuje rôznorodosť.

Materiálne podmienky života

- S polohou bývania a s kvalitou bytu spájali účastníčky fokusových skupín viacero bariér, ktoré im obmedzujú možnosti svojho vlastného rozvoja alebo širšej účasti v rôznych oblastiach verejného života alebo osobných záujmov. Týkali sa na jednej strane segregácie či separácie bývania, ktorý možnosti uplatnenia a realizácie vzďaľuje a obmedzuje; na druhej strane demotivačne a obmedzujúco môže pôsobiť už samotný priestor a vybavenie bytu, ak sú príliš zúžené a nedostatočné.
- O sociálnej situácii rómskych domácností priniesli v posledných rokoch empirické poznatky viaceré kvantitatívne výskumy. Informujú o nedostatku finančných zdrojov vo vylúčených komunitách a nepriaznivých až veľmi nepriaznivých životných podmienkach, nezriedka vo forme extrémneho vylúčenia a extrémnej chudoby, kedy zostávajú nepokryté najzákladnejšie potreby (Svetová banka, 2012; UNDP, 2006, 2012). Slabú sociálnu a ekonomickú situáciu uvádzali skúmané rómske ženy veľmi často aj medzi hlavnými prekážkami priaznivejšej životnej cesty alebo rozvoja aktivít smerom k verejnému priestoru.
- Skupinové diskusie potvrdili zistenia kvantitatívnych výskumov o zlej sociálnej situácii značnej časti rómskych domácností. Ukázali zároveň, že nedostatok financií je u mnohých rómskych žien trvalý alebo dlhodobý stav, nesúvisí iba s určitým obdobím života. Finančné problémy sa viazali predovšetkým so stratou pracovných príležitostí a s odkázanosťou na sociálne dávky. Nedostatok financií obmedzuje možnosti voľby rómskych žien na minimum. Prvé, čo sa z malých príjmov usilujú zabezpečiť, sú potreby detí a náklady na bývanie, na ostatné potreby mnohým z nich nezostávajú voľné prostriedky. Okrem vyrastania v chudobe, ktoré bolo nezriedka prekážkou ich rozvoja v minulosti, a celkovej chudoby v komunite uberajúcej z možných stratégií prežitia, veľkou bariérou je aktuálna finančná situácia mnohých rómskych žien. Nedovoľuje im cestovať za príležitosťami, nedovoľuje pobyt mimo bydliska, navyše vyčerpáva fyzicky a psychicky. Obzvlášť nepriaznivá je situácia osamelých matiek, u ktorých sa bariéry kumulujú – k finančným sa pridávajú zúžené možnosti pre deľbu starostlivosti. Jediné východisko na prekonanie tejto bariéry videli rómske ženy v zabezpečení pracovných príjmov do domácnosti, pre nedostatočné pracovné príležitosti zostáva takéto riešenie finančných bariér pre mnohé rodiny nedostupné.
- Medzi základnými potrebami života sa k prioritám zaraďuje zdravie a zdravotná starostlivosť; ochrana zdravia a zaručenie dostupnosti zdravotníckych služieb patrí medzi základné ľudské práva. Ako sa ukázalo na základe rozhovorov s rómskymi ženami, zabezpečenie zdravotnej starostlivosti v mnohých prípadoch predstavuje pomerne veľký problém. Ten v skúmanom prostredí nesúvisel ani tak s nerovným zaobchádzaním pri poskytovaní tejto verejnej služby, a podľa výpovedí účastníčok nemal ani podobu odmietnutia poskytnúť zdravotnú starostlivosť. Problémy spájali s finančným nedostatkom, ktorý im výrazne obmedzuje prístup k zdravotnej starostlivosti. Finančný deficit je niekedy v ich rodinách taký hlboký, že rezignujú na lekárske ošetrenie a svoje ochorenie neriešia, usilujú sa však zabezpečiť a chrániť aspoň zdravie detí. Opäť prejavili tendenciu k odsúvaniu svojich vlastných potrieb. Finančný nedostatok či aktuálna chudoba predstavuje nie len prekážku rozvoja rómskych žien v zmysle obmedzovania príležitostí štúdia, pracovného uplatnenia či uplatnenia v iných oblastiach záujmu, ale pôsobí tiež ako bariéra prístupu k zdravotnej starostlivosti. Dlhodobejšie zotrvávanie pri takomto riešení môže mať dôsledky pre zdravie rómskych žien a zakladá tak riziko pre vznik ďalšej, tej najzákladnejšej prekážky plnohodnotnej integrácie do spoločnosti.

(Ne)dostupnosť platenej práce: prečo je to tak

- Štúdie venované sociálnemu vylúčeniu dochádzajú k rovnakému záveru: integráciu do spoločnosti urýchľuje a podporuje zapojenie do trhu práce. Čím je ekonomická participácia intenzívnejšia a kvalitnejšia, tým viac sa redukuje riziko závislosti a posilňuje sa úspešnosť celkovej integrácie do spoločnosti. Potvrdili to napokon aj názory samotných rómskych žien, ktoré riešenie svojej ťažkej ekonomickej situácie vidia práve v pracovnej aktivite a jej výsledku v podobe pracovného príjmu. Z hľadiska ekonomickej integrácie sú dôležité dva aspekty: je to jednak zapojenie do trhu práce, druhou stránkou je pôsobenie alebo postavenie na trhu práce.
- Aj táto empirická sonda potvrdila obrovskú mieru vylúčenia rómskej populácie z trhu práce, ktorá má za následok redukciu príjmov domácnosti a ich zotrvávanie v chudobe a vylúčení. Hĺbka a rozsah ekonomického vylúčenia predstavuje ďalšiu veľkú bariéru integrácie do ostatných oblastí verejného života. Kvalitatívny výskum sa neodklonil ani od predchádzajúcich zistení o pracovnej aktivite rómskych žien. Okrem všeobecných rodových rozdielov charakteristických pre slovenský trh práce, ako prerušovaná kariéra, zotrvávanie mimo ekonomickej aktivity, nízka zamestnanosť, nestabilné pracovné miesta,

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

nízke pracovné odmeny, u rómskych žien pribúdajú ďalšie špecifiká a bariéry. Sú to diskriminačné praktiky pri prijímaní a nerovné zaobchádzanie na pracovnom mieste založené tak na etnicite, ako aj na rode, ako aj neznalosť svojich práv a možností ich obhajoby. Výsledkom je, že sú často mimo trhu práce bez kompletnej sociálnej ochrany, alebo pracujú v neistých pracovných miestach (dočasných, v neziskovom sektore, ako dobrovoľníčky) so slabou sociálnou ochranou. Takéto postavenie na trhu práce nemá dostatočný integračný potenciál a z hľadiska budúcnosti zakladá problémy s finančným zabezpečením rómskych žien v starobe. Úspešná a bezproblémová integrácia rómskych žien do trhu práce zostáva akoby skôr výnimkou a skôr je to výsledok vlastného úsilia – v podobe samozamestnania.

QUO VADIS, oz

Podoby zapojenia do systému vzdelávania

- V rámci fokusových skupín rómskych žien sa v predstavených príbehoch vyskytli pozitívne i negatívne spomienky na základnú školu. Zlé zážitky zo školy sa prevažne týkali správania zo strany spolužiakov a spolužiačok (nadávky a posmešky, konflikty až bitky, rasistické útoky a zastrašovanie. Niektoré z rómskych žien spomínali negatívne na prístup učiteľov a učiteliek: našli sa rómske ženy, ktoré od pedagógov zažili urážky, sťažovali si na ich predsudky a nerovný prístup, respektíve nezasiahnutie pri konfliktoch medzi deťmi rôznej etnicity. Mnohé z účastníčok fokusových skupín však spomínalo na školu v dobrom – na spolužiakov i učiteľky; svoje zlyhanie v rámci vzdelávacieho systému hodnotili spätne ako nevyužitie ponúkaných šancí zo strany školy alebo svojej vtedajšej nezrelosti. Viaceré z rómskych dievčat „stratenie sa“ v majoritnej väčšine školskej triedy motivovalo k lepším školským výsledkom a snahe presadiť sa. Na základe malého množstva prípadov sa nedala vypozorovať tendencia k lepším alebo horším skúsenostiam podľa zloženia detí v triede: dobré aj zlé hodnotenia sa našli v prevažne rómskych i v prevažne majoritných triedach.

- Väčšina účastníčok diskusií zároveň konštatovala zhoršovanie stavu na základných školách a pribúdanie rasistických postojov už medzi deťmi. Výchova k ľudským právam a tolerancii inakosti akoby v realite neprinášala požadovaný výsledok v podobe stereotypmi nezaťažených postojov detí. V niektorých prípadoch sa prejavilo zlyhanie pedagógov, ktorí nevedeli alebo nechceli napäté situácie medzi deťmi riešiť. V školských príbehoch skúmaných rómskych žien sa uchovali aj takí učitelia a učiteľky, ktorí samotní boli nositeľmi xenofóbnych postojov a uplatňovali odlišný prístup k rómskym deťom na škole. V procese vzdelávania sa okrem etnických zaznamenali aj rodové odlišnosti, týkali sa tak prístupu k chlapcom a dievčatám, ako aj hodnotenia ich školských výsledkov. Celková citlivosť rómskych žien k rodovo stereotypným predstavám a správaniu bola ale nízka.
- Dôsledky zlých skúseností v detstve môžu byť rôzne: niekedy odradili od ďalšieho štúdia, inokedy podporovali zotrvanie dieťaťa v známom prostredí – rodičia majú obavy pustiť deti mimo svojej lokality. A neobmedzujú salen na obdobie dospievania, ovplyvňujú životné šance a kvalitu života rómskych žien v nasledujúcich životných etapách. Je preto veľmi dôležité systematicky pracovať na odstraňovaní podobných praktík zo základného školstva a na výchove detí k väčšej tolerancii a rešpektovaniu rozdielnosti.
- Obraz rómskych žien na základe výberu strednej školy vyšiel veľmi pestrý. Dostávajú sa na preferovanú školu, niektoré nechcú študovať vôbec a uspokojili sa so základnou školou, mnohým ich rozhodovanie o štúdiu a výber školy ovplyvňujú alebo maria rôzne okolnosti, osobné záujmy v čase rozhodovania alebo rozhodnutia rodičov ovplyvnené obavami rôzneho druhu či ekonomickou situáciou. Prebiehajúci proces reštrukturalizácie stredného školstva im dostupnosť vyššieho vzdelania ešte viac vzďaľuje, keď ubúda škôl v blízkosti bydliska. A výsledný stav vzdelanosti rómskych žien ďalej diferencuje fakt, že ani všetky študentky stredných škôl svoje vzdelávanie neukončia získaním dokladu o vzdelaní a vzdelávací systém opustia predčasne. Neukončenie školy je veľmi častý a rýchly výsledok, ale obrovská a dlhodobá prekážka v životnej dráhe a kvalitnej integrácii rómskych žien.
- Najčastejšou príčinou, prečo rómske ženy ukončia predčasne svoje vzdelávanie, boli jednoznačne skoré partnerstvá a materstvá. Ak začnú chodiť s priateľom, nechajú sa presvedčiť na nepokračovanie v štúdiu alebo sa im narodí dieťa a zo školy odídu. Spätne dôvody skorého materstva videli vo svojej naivite a neskúsenosti, a potom v naliehaní svojho partnera.

QUO VADIS, o.z.

Obraz rómskej ženy

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Domáca sféra a rómske ženy: realita a predstavy

- Výskum venoval veľký priestor sledovaniu rodových pomerov v rómskych komunitách, najmä v súvislosti s možným vplyvom na rodový kontrakt v rámci rodín. Väčšina rómskych žien v rozhovoroch skonštatovala prevahu tradičných rodinných vzorcov vo svojom okolí. Život v niektorých komunitách, kde viaceré skúmané ženy žijú, je stále založený na patriarchálnom princípe charakterizovanom mužskou autoritou vo vzťahu k ženám. Rómske ženy svoje komunity zhodnotili ako prostredie, kde kultúrne vzory určujú ženám primárne domácu sféru a „neviditeľné aktivity" v rámci domácnosti; životy mužov sú podľa nich oveľa viac spojené s verejnou sférou. Sociálna kontrola zo strany komunity sa prejavuje viacerými spôsobmi a podporuje vlastne udržanie *statu quo*. Objavili sa zároveň signály o narušaní tradičných rodových očakávaní a o otváraní priestoru pre ekonomickú a následne aj širšiu integráciu žien do verejnej sféry, dôvodom je veľmi zlá ekonomická situácia rodiny. To zároveň môže prinášať iný typ problémov a bariér: pri zotrvaní rómskych mužov pri tradičných predstavách silnejšiu a nezávislejšiu pozíciu ženy v rámci rodiny nezvládnu, čo môže zhoršiť interakcie a vzťahy v ich rodinách.
- Rozhovory o domácej sfére a reprodukčnom správaní potvrdili, že nedostupnosť práce pre ženy v rómskych domácnostiach často posilňuje práve patriarchálny vzorec, ktorý vymedzuje verejnú sféru pre muža a domácu pre ženy. U mnohých rómskych žien takéto usporiadanie znamenalo posilnenie závislosti od manžela a pocit straty samostatnosti.
- Častým modelom v ich životoch bol model muža ako jediného živiteľa a následná nerovnosť v rozdelení domácich prác. V istých etapách svojho životného cyklu, ale často aj po dlhé obdobie života, rómske ženy vykonávajú rolu matky, gazdinej a manželky než rolu pracovníčky. Stávajú sa hlavnými opatrovateľkami zodpovednými nielen za starostlivosť o deti, ale aj o iných príbuzných a za chod domácnosti. A navyše, mnohé zo skúmaných žien to považujú za prirodzené, pričom úlohu mužov v domácej sfére vnímajú skôr ako pomocnú. Hoci je intenzita zapojenia mužov do domácich povinností v rodinách rómskych žien rozdielna, hlavná starostlivosť zostáva prevažne na pleciach žien, a to aj v prípade ich aktívnej účasti na trhu práce; rodovo vyvážených modelov sa objavilo iba málo. Riešia to často rezignáciou na vzdelávanie či vlastnú pracovnú kariéru so všetkými negatívnymi následkami na ich integráciu do spoločnosti.
- Existujú však aj iné modely, ktoré hovoria pre pozitívnejší posun. Mnohé rómske ženy sa vyslovili pozitívne o službách predškolských zariadení. Viaceré z matiek oceňovali skutočnosť, že navštevovanie materských škôl môže mať dôležitý vplyv na integráciu detí do spoločnosti. Zo všetkých účastníčok diskusií však skúsenosť s predškolským zariadením mali iba ojedinelé ženy. Zároveň viaceré zo žien poukazovali na objavujúce sa zmeny v tradičnom rodinnom usporiadaní a rodových vzťahoch; modernizačné trendy a vzorce často spájali tiež s mladšou generáciou – s budúcnosťou svojich detí. Niektoré zo žien sa samé pokúšajú presadiť spravodlivejší rodový kontrakt v rámci svojej rodiny, aj napriek odporu zo strany najbližšej komunity. Pravdou je, že im v tom veľmi často pomáha ich ekonomická integrácia, uplatnenie sa v sfére platenej práce.

Súčasný život v časových súvislostiach: životné plány a výchova

- Nahliadnutie do sféry snov rómskych žien hovorí o tom, ako si predstavovali svoj budúci život, nakoľko sa im tieto predstavy darí naplniť a čo boli bariéry k vysnívanej životnej ceste. Ukázalo sa, že okrem detských či dievčenských snov snívali prevažne o základných, bežných veciach života, ako je vzdelanie – vo všeobecnosti alebo ku konkrétnej profesii, pracovné uplatnenie, založenie rodiny, cestovanie alebo pomoc východiskovej rodine. Popri niekoľkých úspešných príbehoch sa prevažne naplnenia svojich predstáv z mladosti zatiaľ nedočkali. Za prekážky priamo označili skorú reprodukčnú aktivitu s nasledujúcim materstvom, ku ktorým pribudli rodinné povinnosti, niekedy obmedzujúci prístup partnera alebo nedostatok financií. Túžby a sny o pracovnom uplatnení pridávajú k prekážkam nedostatok pracovných príležitostí a diskrimináciu pri prijímaní do práce.
- Aj pohľad na prekážky, ktoré maria rómskym ženám ich životné plány, upriamuje pozornosť k reprodukčnému správaniu rómskych dievčat a k patriarchálnemu rodovému kontraktu v ich rodinách. Okrem zlepšovania ekonomických podmienok života spojeného s prekonávaním vylúčenia z trhu práce by podporné aktivity pre rozvoj rómskych žien mali smerovať aj do uvedených dvoch oblastí, nakoľko patria k faktorom s najsilnejším vplyvom
- Ako sa ukázalo, sny rómskych žien o budúcnosti svojich detí smerovali k najzákladnejším podmienkam pre život. Nesnívali pre nich o vilách či autách alebo zahraničných univerzitách; želali si len prekonanie rizikového veku bez tehotenstva, čo posilní ich šance na ukončenie vyššieho vzdelania a následne zvýši možnosti zamestnať sa. Sny rómskych žien sa dotýkali najzákladnejších podmienok úspešnej budúcej integrácie svojich detí do spoločnosti, v prípade žien zo segregovaného prostredia boli bohatšie o túžbu, aby sa ich deti dostali zo súčasného prostredia.

.

QUO VADIS, o.z.

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obraz rómskej ženy

- Takmer všetky ženy sa zmienili o škole a vzdelaní, keď hovorili o deťoch a ich budúcnosti. Pre mnohé rómske ženy je vzdelanie ich detí veľmi dôležité, zároveň si uvedomujú jeho finančnú náročnosť. Konkrétne predstavy o budúcom zameraní štúdia alebo budúcej profesii detí mali zatiaľ neurčitú podobu, rómske ženy vyjadrovali skôr odhodlanie nechať deťom priestor pre slobodný výber povolania a podporiť ich v tom. Prejavili vysokú mieru tolerancie k rodovo netradičným voľbám povolania svojich detí.

QUO VADIS, oz

- Načrtnutý obraz o výchove v rodinách skúmaných žien napovedá, že mnoho rodín rodovo rozdielne vzory správania a očakávania odovzdá aj budúcej generácii. Rozdelenie na „ružový a modrý svet“ je v slovenskej spoločnosti stále celkovo pomerne hlboké, v prostredí rómskych komunít sú tieto dva svety prítomné ešte výraznejšie. Hoci v deklaratívnej rovine viaceré účastníčky v závere diskusií vyjadrili súhlas s tvrdením, že práve postoj byť vo výchove prísnejší na dievčatá ako na chlapcov, alebo vylučovať chlapcov z domácich prác môže prispievať k tomu, že chlapci sú potom v dospelom živote menej zodpovední a závislí na ženách, lebo sami doma nič neurobia a očakávajú to od žien, vo svojich rodinách takýto model nezriedka. Medzi rómskymi ženami boli mnohé obhajkyne rodovo špecifickej výchovy, ďalšie stereotypné predstavy síce explicitne odmietali, ale pri výchove svojich detí sa im vyhnúť nedokážu.

Rómske ženy a politicko-občianska integrácia

- Skupinové diskusie poukázali na to, že aj v oblasti občianskej participácie sa ženy stretávajú s mnohými a rôznorodými prekážkami. Okrem všeobecných bariér vyplývajúcich z ich rodinných povinností a rodových očakávaní a diskriminácie narážajú pri svojich aktivitách na nedostatok skúseností a zručností alebo neznalosť možností angažovať sa. Zdroj ťažkostí občianskej participácie videli aj v nedostatku podpory a ochoty k spolupráci vo svojom okolí, musia čeliť posmeškom a nepriateľským postojom od komunity. Zistenia vypovedajú o sťažených východiskách pre občiansku participáciu rómskych žien v porovnaní so ženami z majority, ich rozhodnutie pre angažovanie sa vo verejnom záujme vyžaduje viac odhodlania a úsilia. Takáto situácia zároveň indikuje potrebu silnejšej podpory a posilnenia rómskych žien.
- Skúsenosti skúmaných žien doložili výskyt osobných i sprostredkovaných zážitkov s nerovným prístupom a zaobchádzaním v takých oblastiach verejnej sféry, ako je škola alebo trh práce, nepriaznivé zážitky sa im nevyhýbajú ani pri vstupe do iných verejných priestorov. Nerovný prístup signalizovali u takých základných služieb ako sú reštauračné služby a doprava, stretávajú sa s ním pri príchode na úrady, v predškolských zariadeniach i na úrovni svojej obce. Všade tam rómske ženy vo väčšej či menšej miere zažívali obmedzenia a diskriminačné situácie rôzneho druhu

Použitá literatúra

Bútorová, Z. a kolektív: *Ona a on na Slovensku. Zaostrené na rod a vek.* Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2008.

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien. Rezolúcia VZ OSN 34/180. New York, Organizácia spojených národov 1979 (ratifikovaný Slovenskou republikou 28. mája 1993).

Handbook on Integration for Policy-makers and Practitioners. Directoriate-General of Justice, Freedom and Security, European Commission, november 2004. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/immigration/integration/doc/handbook_en.pdf.

Inhorn, M. C.: *Infertility and Patriarchy: The Cultural Politics of Gender and Family Life.* Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1996.

IVO 2007: *Empirické údaje zo sociologického výskumu IVO.* Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 1997.

Knudsen, S. V.: Intersectionality – A Theoretical Inspiration in the Analysis of Minority Cultures and Identities in Textbooks. In: E. Bruillard, B. Aamotsbakken, S. V. Knudsen and M. Horsley (eds.): *Caught in the Web or Lost in the Textbook?* Caen, IARTEM, Stef, Iufm 2006, s. 61-76. Dostupné na: http://www.caen.iufm.fr/colloque_iartem/pdf/knudsen.pdf.

Koncepcia integrácie cudzincov v Slovenskej republike. Bratislava, Vláda SR 2009.

Krchová, A. – Víznerová, H. – Kutálková, P.: Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky. *Analýzy z České republiky 5/2008,* Praha, Friedrich Ebert Stiftung 2008.

Ľudské práva rómskych žien. CD. Banská Bystrica, Kultúrne združenie Rómov Slovenska 2009.

Moore, H. L.: *Feminism and Anthropology*. Cambridge, Cambridge Polity Press 1988.

Pekinská deklarácia a *Akčný plán zo 4. svetovej konferencie o ženách.* Peking, 4.-15. augusta 1995.

Renzetti, C. M. – Curran, D. J.: *Ženy, muži a společnost.* Nakladatelství Karolínum, Praha 2003.

At Risk: Roma and Displaced in Southeast Europe. UNDP, Regional Bureau for Europe and the CIS, Bratislava 2006.

Bútorová, Z. a kolektív: *Ona a on na Slovensku. Zaostrené na rod a vek.* IVO, Bratislava 2008.

Cviková, J. – Juráňová, J. (ed.): *Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky.* Bratislava, Občan a demokracia a Aspekt 2003.

Dekáda začleňovania rómskej populácie 2005-2015. Iniciatíva prijatá 9 európskymi štátmi vo februári 2005, ktorú podporuje Inštitút OSF, Svetová banka, UNDP, Európska komisia a ďalší.

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien. New York, OSN 1979.

Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike. Svetová banka, S.P.A.C.E., INEKO a OSI, Bratislava 2002.

IVO: *Empirické údaje zo sociologického výskumu v rámci projektu EQUAL „Plus pre ženy 45+“.* Inštitút pre verejné otázky, Bratislava august 2006.

Ľudské práva rómskych žien. Kultúrne združenie Rómov Slovenska, banská Bystrica 2009.

Mušinka, A.: Rómovia v Prešovskom kraji. In: D. Scheffel – A. Mušinka (eds), *Rómska marginalita.* CAV, Prešov 2004.

Národný akčný plán k Dekáde začleňovania rómskej populácie 2005-20015. Uznesenie Vlády SR z 12. januára 2005. Vláda SR, Bratislava 2005.

OSN: *Dohovor o právach dieťaťa*. New York 1989 (v SR Zb. zákonov č. 104/1991).

Radičová, I. (ed.): *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004*. S.P.A.C.E., IVO a KCRO, Bratislava 2004.

Tieňová správa pre Výbor pre odstránenie diskriminácie žien. Bratislava, skupina 8 MVO 2008.

UNDP 2006: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku.* Rozvojový program OSN a FES, Bratislava 2006.

UNDP 2012: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010.* Rozvojový program OSN, Bratislava 2012.

Únik z pasce závislosti: Rómovia v strednej a východnej Európe. Regionálna správa o ľudskom rozvoji. UNDP, Regional Bureau for Europe and the CIS, Bratislava 2003.

Vašečka, M (ed.): *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. IVO, Bratislava 2002.

.

Realizátor projektu:
QUO VADIS, o.z.
I.Krasku 7
Zvolen
www.quovadis-oz.sk

Autorka:
Mgr. Jarmila Filadelfiová
Editorka:
Ing. Ingrid Kosová, PhD.

Jazyková a grafická korektúra slovenského textu:
Ing. Ingrid Kosová, PhD.
Publikácia prešla jazykovou úpravou.

© QUO VADIS, o.z., Zvolen, 2012
Schválené vedením QUO VADIS, o.z. dňa 30.10.2012

ISBN 987– 80-970452-2-7